

Prästgårdsträdgårdar

Barndomsskildringar från 14 prästgårdsträdgårdar i Växjö stift

Alnarp 2006-02-27

Emma Franzén

landskapsarkitektprogrammet, årskurs 5

Handledare: Kjell Lundquist

Examinator: Allan Gunnarsson

Biträdande examinator: Anna Jakobsson

Förord

Det har varit ett intressant arbete att följa de 14 prästgårdsträdgårdarnas utveckling och jag har hela tiden fått begränsa mig för att hålla mig inom den uppsatta tidsramen. Efter 20 veckor har jag trots allt fått knyta ihop säcken till en liten behändig sammanställning av de svenska prästgårdsträdgårdarnas, och de 14 prästgårdsträdgårdarna från Växjö stifts, historia. Jag vill här passa på att tacka alla i intressegruppen, de som en gång växte upp i de småländska prästgårdarna och som tagit initiativet till detta arbete. Tack till:

Anders Blomstrand, för hjälp och två fina prästgårdsskildringar från Vallsjö prästgård.

Anita Bråkenhielm, för en trevlig skildring av livet i Vittaryds prästgård.

Bengt Hallgren, för all hjälp och för att ha hållit mig uppdaterad om intressegruppen.

Birgitta Giacomelli, för en härlig skildring av livet i Persnäs prästgårdsträdgård.

Birgitta Johnson, för hjälp och en målande och innehållsrik beskrivning av prästgårdsträdgården i Böda.

Dag Thulin, för en trevlig skildring av livet i Torpa prästgård.

Gunnar Stensson, för hjälp och en härlig berättelse om livet i Älghults prästgård.

Harald Ehrnström, för en fin beskrivning av livet i Björkö prästgårdsträdgård.

Karin Thulin, för en innehållsrik beskrivning av prästgårdsträdgården i Ålem.

Karin Wittenmark, för två trevliga skildringar av trädgårdarna vid Drevs och Sjösås prästgårdar.

Katarina Dunér, för hjälp och god kunskap inom området.

Katarina Sjöström, för en trevlig beskrivning av prästgårdsträdgården i Ryssby, Kalmar län.

Lars Fransén, för en fin beskrivning av trädgården vid Alseda prästgård.

Lena Larsén, för hjälp och en trevlig beskrivning av trädgården vid Ryssby prästgård i Kronobergs län.

Lena Lindstrand, för en trevlig skildring av livet i Torpa prästgård.

Sven-Erik Rydeman, för en målande beskrivning om prästgårdslivet i Näshult.

Jag vill också tacka alla de präster och privatpersoner som låtit mig besöka prästgårdsträdgårdarna. Speciellt tack till **Ulf Söderström**, Näshult, och **Ingrid Elerud**, Alseda, som tog sig tid och visade mig runt i sina trädgårdar och prästgårdar.

Till slut vill jag tacka min handledare **Kjell Lundquist** för all hjälp med arbetet och speciellt då transkriberingen av de gamla handskrifter jag funnit i kyrkoarkiven. En dag kanske jag kan tyda dem själv!

Alnarp, februari 2006

Emma Franzén

Framsidans bild är ett kollage av bilder från uppsatsen ihopsatt av Emma Franzén i mars 2006.

Abstract

Few rectory gardens are today remaining in their former design and the cultural heritage that they represent are disappearing. Since 1987-88 the parishes are no longer bound to keep housing for their priests, which means that they, for economical reasons, are starting to sell their rectories. With this in mind, a group of people, growing up in rectories in Småland and Öland between the 1930th and 1950th, formed an interest group to save the memory of their rectory gardens. On the basis of their memories, they have written a couple of descriptions of the rectories, which describe the gardens content, design and the life they once lived there. With this compilation of the 14 rectory gardens I want to keep the memory of them and create a ground for future work in this field.

Historically the rectory gardens played an important roll as patterns and examples in the countryside. The priests used ideas from the gardens of the nobelmen and recreated this in something more suitable for the people. The rectories were often situated close to the church, where the soil had been cultivated for hundreds of years. This meant that there was a deep layer of topsoil, and if the priest and his wife were interested and competent they could create beautiful gardens. In gardening, as well as in agriculture, the priests were pioneers. Their contribution to the history of swedish gardening has been very important.

After the reformation the rectories came to play an important part in the cultural life in the sparsely populated countryside of Småland. In Öland, where the farms and manors were rare, the rectories came to be of even more importance, especially when gardens around the houses were rare. At the rectories you could pay to build a wall high enough to keep the animals out of the delicacies of the garden.

The kitchen garden was for a long time an important part in the rectory garden, as it was significant to support the family's economy. In the middle of the 20th century the kitchen gardens were big and full of different vegetables and crops, especially if you lived on the countryside. You could not buy fresh vegetables and fruits in the grocery store, so the harvest had to last all year round. Except for the kitchen garden there was also a smaller ornament garden at the rectories around the 1950th. The kitchen garden supported the economy and the ornamental garden was to represent the abode of the priest. The garden was both for work and for pleasure. A rectory without a green growing and delightful garden did not exist, even though some gardens were more well-managed than others.

During the second part of the 20th century the kitchen gardens lost importance in the rectory gardens, since there were no longer any need for growing vegetables and fruits for economical reasons. When artificial fertilizers and pesticides made their entrance at the big farms around the turn of the century, they soon replaced the biological cultivation methods. At the same time people lost their interest in horticulture. The garden should now be a place for resting and the vegetables were replaced by easy cared shrubs and trees. The design of the rectory gardens today often depends on the simplification that has been done, because there has not been any extensive replanting. One has kept the old frame of the gardens, but the content has been impoverished.

Sammanfattning

Idag finns få prästgårdsträdgårdar kvar i äldre utformning. Arvet de representerar såväl som innehållet i dem försvinner allt mer. Detta beror till stor del på att församlingarna efter 1987-88 inte längre är tvungna att hålla tjänstebostad för sina präster och därför börjat sälja ut prästgårdarna. Med detta i åtanke bildade ett tiotal prästbarn från Småland och Öland en intressegrupp för att rädda minnet av de prästgårdsträdgårdar de växte upp i under 1930- och 1950-talen. Utifrån sina minnen har de nedtecknat ett antal skildringar som beskriver trädgårdarnas innehåll, utformning och det liv man en gång levde här. Genom denna sammanställning av 14 prästgårdsträdgårdar vill jag bevara minnet av dessa och lägga en grund för fortsatt arbete inom området.

Förr i tiden spelade prästgårdsträdgårdarna en stor roll som mönster och exempel i bygderna. Prästerna tog upp idéer och kulturformer från herremännens stora anläggningar och smälte om dem i en för allmogen lämplig form. Prästgårdarna var dessutom ofta belägna nära kyrkan på mark som odlats under många århundraden, vilket innebar att det fanns ett djupt lager av matjord. Detta, tillsammans med prästen och prästfruns intresse och odlingskunskaper, skapade på många ställen vackra trädgårdsanläggningar. I trädgårdsodlingen, liksom i andra grenar av lanthushållningen, var prästerna pionjärer. Deras insats inom den svenska trädgårdsodlingens historia har varit mycket betydelsefull.

Efter reformationen kom prästhemmen att bli synnerligen betydelsefulla kulturcentra i de glest befolkade småländska bygderna. På Öland där det var sparsamt med både herrgårdar och fritt liggande stora bondgårdar kom prästgårdarna att spela en än större roll. Speciellt när förekomsten av trädgårdar runt husen ofta saknades. Vid prästgårdarna hade man ofta råd till att uppföra tillräckligt höga murar för att stänga ute djuren från trädgårdens delikatesser.

Nyttodelen var länge mycket viktig i prästgårdsträdgården, då självhushållningen var en betydelsefull del i försörjningen. I mitten av 1900-talet var nyttoträdgårdarna stora och innehållsrika, särskilt om de låg på landet. Man kunde inte köpa färska grönsaker och frukt i speceriaffären, så skörden måste räcka hela året. Förutom nyttoträdgården fanns det i prästgårdsträdgårdarna kring 1950-talet oftast också en enklare prydnadsträdgård. Nyttoträdgården stod för försörjningen och prydnadsträdgården stod för representationen av prästbostaden. Trädgården var till för både arbete, vila och nöjen. En prästgård utan en grönskande, härlig trädgård fanns i princip inte, även om vissa var mer välskötta än andra.

Under andra hälften av 1900-talet fick nyttoträdgården allt mindre betydelse i prästgårdsträdgårdarna, då man ekonomiskt sett inte behövde odla frukt och grönsaker för sin egen försörjning. När konstgödsel och bekämpningsmedel vid sekelskiftet gjorde sitt inträde på de stora gårdarna ersatte de bara på några decennier de biologiska odlingsmetoderna. Detta samtidigt som allt fler tappade intresset för grönsaksodling. Trädgården blev nu allt mer en plats för vila och nyttoväxterna byttes ut mot mer lättskötta buskar och träd. Utformningen av prästgårdsträdgårdarna idag beror främst på den förenkling som skett, några större nyplanteringar görs sällan. Man har hållit fast vid den gamla ramen men plockat bort en del av innehållet.

Innehållsförteckning

Förord

Summary

Sammanfattning

Innehållsförteckning

1. Inledning	8
1.1 Bakgrund	8
1.2 Mål och Syfte	8
1.3 Material och metod	9
1.4 Avgränsningar	9
2. En sammanfattning av de svenska prästgårdsträdgårdarnas historia	10
2.1 Prästen och prästgården	10
2.2 Prästen i församlingen	11
2.3 Den nyttiga trädgården och det botaniska intresset	13
2.4 Trädgårdens odlingar	14
2.5 Prästen som läkare och folkbildare	15
2.6 Gårdsplanen, ett vardagsrum utomhus	16
2.7 Lummiga träd och romantisk grönska	18
2.8 Trädgårdarnas utformning	18
2.9 Trädgårdsväxter	20
2.10 Lönereformer och splittring av prästgårdsmiljöerna	21
2.11 Nya prästgårdar och löneboställen	22
2.12 Prästen flyttar ut	22
3. Prästgårdsträdgårdar i Småland	25
3.1 Barndomsskildringar från 14 prästgårdsträdgårdar i Västmanland	29
3.2 Prästgårdsträdgårdar i Kronobergs län	30
Ryssbys prästgård - Kyrkoherdeboställe	30
Trädgårdsminnen från Ryssbys gamla prästgård	30
Trädgårdsminnen från Ryssbys prästgård	32
Prästgårdsinventering 1979	33
Trädgården idag	33
Vittaryds prästgård – Komministerboställe	36
Trädgårdsminnen från förr	36
Trädgårdsminnen från Vittaryds prästgård 1940-1947	38
Prästgårdsinventering 1979	39
Trädgården idag	41
Sjösås prästgård - Kyrkoherdeboställe	42
Trädgårdsminnen från förr	42
Trädgårdsminnen från Sjösås prästgård 1946-1960	42

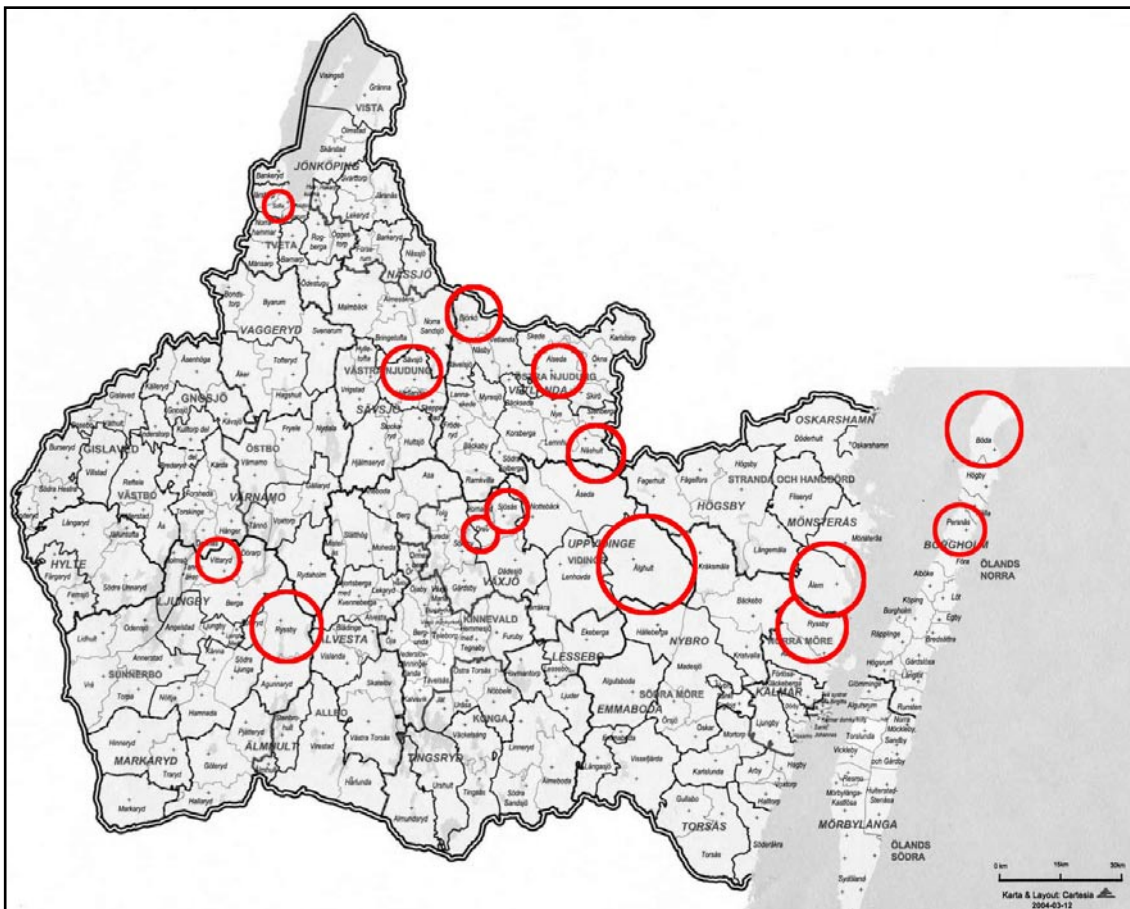
Prästgårdsinventering 1979	45
Trädgården idag	45
Drev Brännagård - Komministerboställe	48
Trädgårdsminnen från förr	48
Trädgårdsminnen från Drev Brännagård	48
Prästgårdsinventering 1979	50
Trädgården idag	51
Älghult Prästgård - Kyrkoherdeboställe	52
Trädgårdsminnen från förr	52
Trädgårdsminnen från Älghults prästgård	52
Prästgårdsinventering 1978	54
Trädgården idag	55
3.3 Prästgårdsträdgårdar i Jönköpings län	58
Vallsjö prästgård - Komministerboställe/Kyrkoherdeboställe	58
Trädgårdsminnen från Vallsjös prästgård	58
Prästgårdsinventering 1974	61
Trädgården idag	61
Björkö prästgård – Kyrkoherdeboställe	64
Trädgårdsminnen från förr	64
Trädgårdsminnen från Björkö's prästgård	67
Prästgårdsinventering 1974	68
Trädgården idag	68
Torpa prästgård – Komministerboställe	70
Trädgårdsminnen från Torpas prästgård	70
Prästgårdsinventering 1974	71
Trädgården idag	71
Alseda prästgård – Kyrkoherdeboställe	73
Trädgårdsminnen från förr	73
Trädgårdsminnen från Alsedas prästgård	76
Prästgårdsinventering 1974	76
Trädgården idag	77
Näshults prästgård – Kyrkoherdeboställe	79
Trädgårdsminnen från förr	79
Trädgårdsminnen från Näshults prästgård	79
Prästgårdsinventering 1974	81
Trädgården idag	82
3.4 Prästgårdsträdgårdar i Kalmar län	84
Ålems prästgård – Komministerboställe	84
Trädgårdsminnen från Ålems prästgård	84
Prästgårdsinventering 1982	87
Trädgården idag	89
Ryssby prästgård – Kyrkoherdeboställe	91
Trädgårdsminnen från förr	91
Trädgårdsminnen från Ryssbys prästgård	93

Prästgårdsinventering 1981	94
Trädgården idag	95
Böda prästgård – Kyrkoherdeboställe	97
Trädgårdsminnen från förr	97
Trädgårdsminnen från Bödas prästgård	99
Prästgårdsinventering 1982	102
Trädgården idag	103
Persnäs prästgård – Kyrkoherdeboställe	105
Trädgårdsminnen från förr	105
Trädgårdsminnen från Persnäs prästgård	106
Prästgårdsinventering 1982	109
Trädgården idag	110
4. Prästgårdsträdgårdar i Småland - En jämförande analys av trädgårdarnas utseende under 1930- och 1950-talen och om deras förändring fram till idag	113
4.1 Trädgårdarnas utseende under 1930- och 1950-talen	113
Omregleringen av prästgårdarna	113
Nyttoträdgården	114
Trädgårdslanden	115
Bärbuskarna	115
Fruktträden	115
Prästgårdsallén	116
Gårdsplanen	116
Prydnadsträdgården	116
Blomsterrabatterna	118
Prydnaderna	118
Trädgårdarnas utformning	118
4.2 Trädgårdarnas förändring och utseende idag	120
Nyttoträdgården	120
Prästgårdsallén	122
Gårdsplanen	122
Prydnadsträdgård	123
Trädgårdens utformning	123
Privatägd eller prästbostad	123
Epilog	125
Källor och litteratur	126
Bildförteckning	131
<i>Bilagor</i>	134

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Idag finns få prästgårdsträdgårdar kvar i äldre utformning. Arvet de representerar såväl som innehållet i dem försvinner allt mer. Detta beror till stor del på att församlingarna efter 1987-88 inte längre är tvungna att hålla tjänstebostad för sina präster och därför börjat sälja ut prästgårdarna. Med detta i åtanke bildade ett tiotal prästbarn från Småland och Öland en intressegrupp för att rädda minnet av de prästgårdsträdgårdar de växte upp i under 1930- och 1950-talen. Utifrån sina minnen har de nedtecknat ett antal prästgårdsskildringar med skisser över trädgårdarna. Gruppen har framställt önskemål om att någon med utgångspunkt i dessa skildringar breddar och fördjupar kunskapen om prästgårdsträdgårdarna.

Figur 1. Kartan visar Växjö stift och var, geografiskt, prästgårdarna i arbetet ligger.

1.2 Mål och Syfte

Genom min sammanställning av de 14 prästgårdsträdgårdarna vill jag bevara minnet av dessa och lägga en grund för fortsatt arbete inom området (fig. 1). Målet är att utifrån litteratur i ämnet göra en jämförelse mellan de olika trädgårdarna och sätta dessa i en kultur- och trädgårdshistorisk kontext.

Syftet med examensarbetet är en färdighetsträning i alla de olika moment som krävs vid framtagandet av ett relevant underlag för en kulturhistorisk bedömning av prästgårdsträdgårdar. Syftet med arbetet är även att erhålla djupare kunskaper om en spännande, men ofullständigt behandlad, del av den svenska trädgårdshistorien.

1.3 Material och metod

Arbetet utgår ifrån de av intressegruppen nedskrivna prästgårdsskildringarna (se bilaga 1). Under tre dagar, 16-18 augusti 2005, besökte jag alla de 14 prästgårdsträdgårdarna för att skaffa mig en egen bild av deras utseende idag och för att få en uppfattning om hur de har sett ut. Litteratur, arkivmaterial och prästgårdsskildringar har studerats och analyserats och utifrån detta har examensarbetet vuxit fram.

1.4 Avgränsningar

På grund av det stora antalet prästgårdar har jag inte haft möjligheten att göra någon djupdykning i någon specifik trädgårds historia. Jag har fått studera var och en av trädgårdarna så mycket tiden har tillåtit och därifrån koncentrerat mig på vad prästgårdsskildringarna har haft att berätta. Jag har inte heller haft möjlighet att leta material på alla arkiv som finns tillgängliga och som kan tänkas tillhandahålla material om prästgårdarna i fråga. De inventeringar och karteringar som jag gjort av trädgårdarna har på grund av tidsmässiga skäl endast blivit relativt ytliga. Trots det visar de en ganska klar bild av trädgårdarnas utformning idag.

2. En sammanfattning av de svenska prästgårdsträdgårdarnas historia

Den svenska prästgården har genom åren skildrats som en lantlig idyll utav flera kända författare och diktare. Man skriver om ett prästgårdsliv som omges av vardagligt slit men som också innehåller ett rikt socialt liv med församlingen. Idyllen förstärks ofta av den blommande och doftande trädgården. En trädgård som prästen formade till någonting mitt emellan konst och natur, en grönskande plats till för både nöje och nytta¹.

I bygden kom prästgårdsträdgårdarna att spela en stor roll som mönster och exempel. Prästerna tog upp idéer och kulturformer från herremännens stora anläggningar och smälte om dem i en för allmogen lämplig form. Prästgårdarna var dessutom ofta belägna nära kyrkan på mark som odlats under många århundraden, vilket innebar att det fanns ett djupt lager av matjord. Detta, tillsammans med prästen och prästfruns intresse och odlingskunskaper, skapade på många ställen vackra trädgårdsanläggningar.² I trädgårdsodlingen, liksom i andra grenar av lantushållningen, var prästerna pionjärer. Deras insats inom den svenska trädgårdsodlingens historia har varit mycket betydelsefull.³

2.1 Prästen och prästgården

Prästgårdarna intar en särskild plats i den svenska kulturhistorien. Boställena formades av en lagstiftning, som i sina grunddrag stod oförändrad under mer än 600 år och har socialt sett varit föreningspunkter för alla grupper i samhället.⁴ Det var reformationen, då bland annat celibatet för prästerna upphävdes, som i hög grad bidrog till att stärka prästerskapets sociala status och förläna prästhemmen en stor betydelse för bygdens kulturella och materiella liv.⁵

Prästgårdarnas placering intill sockenkyrkan är ett arv från medeltiden liksom att sockenbönderna ansvarade för byggandet av prästgården och dess hus. Gården bestod av ett reglerat antal byggnader som förutom manbyggnad bestod av alla vanliga byggnader som behövdes på en bondgård: ladugård, lada, stall och andra förvaringsbodar. Ville prästen ha ytterligare byggnader fick han själv stå för kostnaden. Dessa så kallade överloppshus fick hans efterträdare sedan köpa.⁶ Underhållet av de reglerade husen stod prästen för. Men vid större reparationer och förändringar hade han rätt att få hjälp av sockenbönderna. Det är under sådana förhållanden inte förvånande att prästgårdarna ofta kan visa goda prov på ortens specifika lantliga bebyggelse. Ofta är de i ett äldre och ursprungligare skick än de privata gårdarna, beroende på att den gemensamma byggnadsskyldigheten inte alltid bedrivits med lika rationell iver som den privata.⁷ Prästgårdarnas egenskap av bondgårdar är även av största betydelse för allmogeforskningen. För prästgårdarnas historia finns ett rikt flödande arkivmaterial, vilket däremot saknas för bondgårdarna.⁸

De medeltida prästgårdarna var i allmänhet uppförda i trä och av dem har ingen bevarats till vår tid. Endast på Gotland är ett närmare studium av de medeltida prästgårdarna

1 Cnattingius, Bengt, 1932, sid 25.

2 Fägerlind, Ingemar, 2002, sid 77.

3 Cnattingius, Bengt, 1932, sid 25.

4 *Prästgårdar i Sverige*, 1989, sid 15.

5 Larsson, Lars-Olof, 1972, sid 70.

6 Flinck, Maria, 1994, sid 121.

7 Wallin, Sigurd, 1918, sid 137.

8 Cornell, Henrik, 1917, sid 367.

möjligt då byggnaderna där i allmänhet byggdes i sten. Ruiner och bevarade byggnadsdelar i senare ombyggda anläggningar påvisar där i flera fall rekonstruktion av boningshusets utseende.⁹

Från och med 1500-talet finns bevarade protokoll från av- och tillträdessyner av prästgårdar. Under denna tid tycks det som om byggnaderna låg löst grupperade i en mangårdsfyrkant med en ett stycke däriifrån liggande ladugårdsfyrkant. Själva trädgården låg oftast anlagd utanför själva gårdsfyrkanten och enligt medeltida mönster kunde det finnas kålgård, kryddgård, humlegård och rovtland¹⁰. I Skåne var den kringbyggda gården enligt dansk-skånskt mönster dominerande från renässansen och fram på 1800-talet. Prästgårdarna var sålunda av samma typ som bondgårdarna, men större. Under 1700-talet började dock denna gårdsform att allt mera lösas upp vid prästgårdarna. Delvis kan detta ha berott på att den utanför gårdshusen anlagda trädgården fick större betydelse. En annan faktor som talade mot de kringbyggda gårdarna, vilket medförde att boningslängorna från omkring 1800 började uppföras fristående, var brandfaran.¹¹

Ett exempel på hur äldre tiders prästgårdar kunde se ut är den gamla komministergården i Härkeberga, Uppland. Gården är typiskt mellansvensk med mangård och kringbyggd fägård. Bostaden, mangården, visar hur det såg ut i ett enkelt prästhem på 1840-talet. Bakom mangården ligger en liten trädgård med fruktträd och perennarabatter (fig. 2). Mitt på gårdsplanen står en stor lönn som vårdträd (fig. 3).¹²

2.2 Prästen i församlingen

Från medeltiden och fram till mitten av 1800-talet fick prästen sin lön genom det till prästgården tillhörande jordbruket samt i form av tionden från sockenborna. Pastoraten kallades magra eller feta beroende på hur pass välbärgade sockenborna var, eftersom tiondet beräknades på deras inkomster. På de magra pastoraten började ofta yngre präster sin yrkesbana, för att sedan efter några år söka sig vidare till bättre tjänster. På de feta pastoraten kunde däremot en präst stanna livet ut. Det är oftast vid de feta pastoraten, där familjer stannade länge, som mer omfattande trädgårdsanläggningar byggts upp. En trädgård tar tid att anlägga och träd kan ta flera tiotal år på sig innan de blivit fullvuxna och ger avsedd effekt och avkastning. Om den följande innehavaren sedan inte hade samma intresse för trädgårdsskötsel så kunde hela trädgården eller delar av den få växa igen. Ömtåligare växter försvann på något år och ogräset tog snabbt över.¹³

Sockenprästens auktoritet i gamla tider berodde i hög grad på att han medverkade både som själasörjare och jordbrukare i församlingen. En man som kunde tala med bönder på bönders vis och med lärde män på latin.¹⁴ Genom utbildningen på prästseminarium och universitet fick studenterna kunskaper i teologi och prästämbetets förpliktelser samt i andra humanistiska ämnen. Som ordförande i sockenstämman kunde prästen uppnå en betydande maktposition om han fick menigheten med sig.¹⁵

Präster rekryterades vanligen bland söner till präster men även bland begåvade bondsöner. Prästfruarna var till övervägande delen döttrar till präster, men även

9 *Prästgårdar i Sverige*, 1989, sid 16.

10 Flinck, Maria, 1994, sid 123.

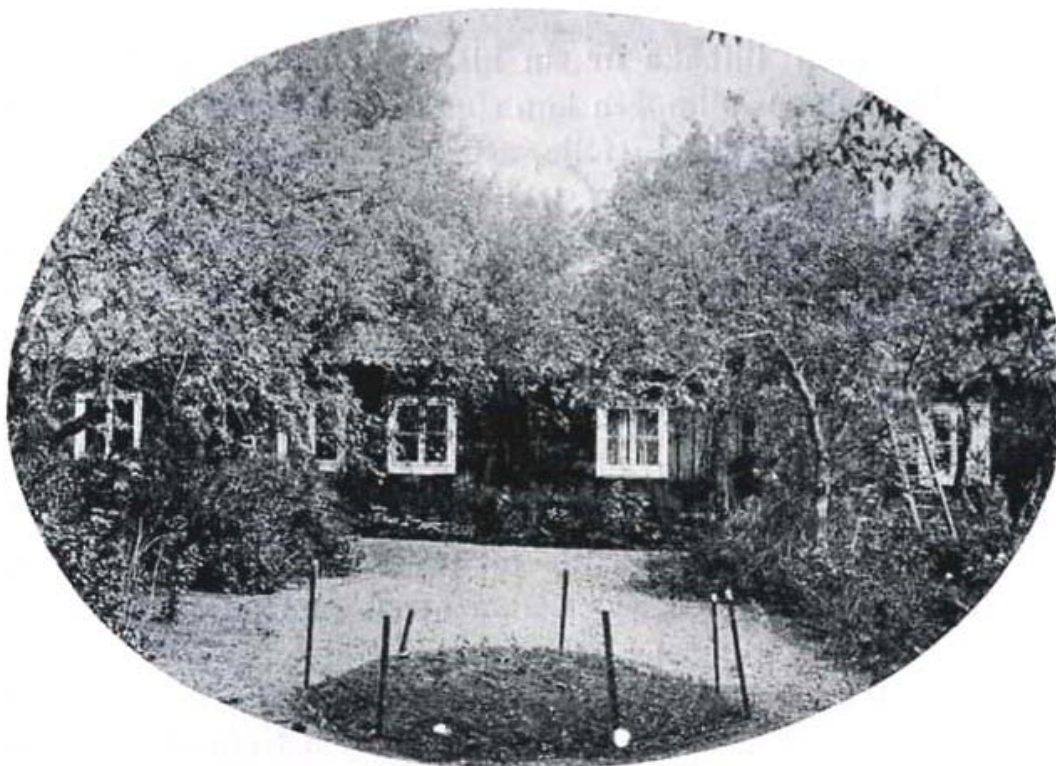
11 *Prästgårdar i Sverige*, 1989, sid 18ff.

12 <http://www.nordiskamuseet.se>, 2005-09-15.

13 Flinck, Maria, 1994, sid 121.

14 Cornell, Henrik, 1917, sid 365.

15 Flinck, Maria, 1994, sid 121.

Figur 2. Härkeberga komministergård i Uppland. Fotografi från år 1917 av den lilla trädgården bakom prästgården.

Figur 3. En nutida bild av gårdsplanen framför mangårdsbyggnaden i Härkeberga. En låg och enkel byggnad som ligger i skuggan av det stora vårdträdet.

kvinnor ur borgarklassen fanns representerade. Prästerna och deras hustrur kom att fungera som innovatörer och kunskapsspridare inom jordbruk, arkitektur, inredning, mat, sällskapsliv, textilhantverk och trädgårdsskötsel.¹⁶

2.3 Den nyttiga trädgården och det botaniska intresset

Prästens roll i just trädgårdsskötseln har varit mycket betydande. År 1683 utkom första delen av prästen Isak Ericis översättning av Johannes Colerus *Oeconomia*. Isak Erici var hovpredikant hos pfalzgreven på Bråborg i Östergötland och kyrkoherde i Östra Stenby på Vikbolandet.¹⁷ Boken kom att bli en av de tidigare handledningarna i trädgårdsskötsel i Sverige.

Ericis syn på trädgården är nykter och praktisk. Redan i hans utkast till en för prästerna lagom stor anläggning, där nyttan är huvudsaken, står det botaniska intresset i främsta rummet. Framför allt framhålls betydelsen av nyttiga örter i trädgården. Kvanne (*Angelica archangelica*) är t.ex. nyttig mot allehanda gifter och inte minst mot pest och slaganfall. Ringblomman (*Calendula officinalis*) hjälper mot tandvärk och ögonsjukdomar, medan krasse (*Lepidium* sp.) blandad med honung fördriver hosta, och stött till pulver botar den huvudvärk o.s.v. Vad gäller träd, så bör man förutom äpple, päron och körsbär i trädgården även ha rönn, pil, oxel och bok.¹⁸

Under slutet av 1500-talet ökar intresset för botaniken inom den medicinska vetenskapen. När en professur i medicin inrättas i Uppsala 1595, omfattar den också botanik. Under andra årtiondet av 1600-talet undervisar Johannes Rudbeck i naturlära, och hans undervisning bedrivs delvis i form av exkursioner. År 1628 omtalas en ”botanicus” och senare planeras anläggandet av en botanisk trädgård. Denna anläggning kom emellertid till stånd först under Olof Rudbeck d.ä:s tid, år 1655.¹⁹

En annan präst med ambition att sprida trädgårdskunskap var Reinerus Broocman (1677-1738), även han verkande i Östergötland. År 1736 gav han ut *En fullständig svensk hus-hålds-bok* tryckt i Broocmans eget boktryckeri i Norrköping. Medan huvudparten av utrymmet i Isak Ericis framställning ägnas åt beskrivningar av växter till medicinskt bruk, har Broocman koncentrerat sig på trädgårdens form och gestaltning. Dock tycks trädgårdsråden i Broocmans hushållsbok mest ämnade för de verkligt förmögna. Han föreslår alléer av bok, lind eller lönn som vid ändarna smyckas med stoder eller målningar! I lustgården måste finnas orangeri med allehanda utländska träd, citroner, pomeranser, lagerbär och granatäpple, föreskriver Broocman. En viss anpassning till klimatet kan han dock tänka sig då han i stället för utländska träd för formklippning rekommenderar enen, vilket lätt låter sig skäras och ansas till önskade figurer.²⁰

Under 1700-talet, i synnerhet efter mitten av århundradet, blir prästernas intresse för trädgårdsskötsel mycket livlig. Det naturvetenskapliga intresset, som i Uppsala utgår framför allt från Carl von Linné, avsätter här tydliga spår. Främst stod naturligtvis trädgårdens egenskap av nyttoanläggning.²¹ Linné ivrade för att de blivande prästerna skulle få en så solid botanisk bildning att de skulle vara i stånd att praktiskt omsätta dessa kunskaper ute i församlingarna²². På 1600- och 1700-talen stod nämligen studier

16 Flinck, Maria, 1994, sid 121.

17 Cnattingius, Bengt, 1931, sid 19.

18 Cnattingius, Bengt, 1932, sid 28f.

19 Cnattingius, Bengt, 1932, sid 27.

20 Wallenquist, Inga, 2005, sid 57.

21 Cnattingius, Bengt, 1931, sid 20.

22 Pleijel, Hilding, 1943, sid 359.

av naturvetenskap inte i motsättning till tron på Gud. Genom att studera världen skulle man bättre kunna förstå och uppskatta Guds skapelse. En blommande äng eller en välordnad trädgård såg de troende som en bild av paradiset skönhet. I prästernas utbildning ingick naturvetenskap, särskilt botanik och medicin. Förutsatt att själavården inte blev eftersatt uppmuntrades prästerna att ägna sig åt ekonomiska, hortikulturella och estetiska ämnen. Linnés exkursioner och föreläsningar om botanik och medicin följdes av många studenter, inte minst av de blivande prästerna.²³

Många av Linnés lärjungar som skickades ut i världen för att undersöka och upptäcka nya växter var präster. En av dem var Pehr Osbeck, som för Linnés räkning åkte ända till Kina, mellan åren 1750-1752, för att bl.a. frakta hem en teplanta till Uppsala. Han åkte med expeditionen som skeppspräst och var en av de tiotal lärjungar som kom överlevande hem från sina resor. Osbeck kom senare att slå sig ner som kyrkoherde i Hasslöv i Halland där han omgav sig med en stor trädgård. Han intresserade sig här även för allmogens sätt att använda naturen. Av Linné hedrades han genom att en av de växter han fört med sig hem från Kina, guldrosfjädern, gavs namn efter honom, *Osbeckia chinensis*.²⁴ I Osbecks sammanställning om Laholms prosteri finner vi några anteckningar om prästgården i Hasslöv:

Hasslövs prästgård är byggd tätt in på norra kyrkogårdsmuren. Man- och ladugård är sammanbyggda i en fyrkant av trä, en våning allena, alla husen lika höga. Huvudlängan, som har trädgården på sin östra sida, är byggd med knutar 1704, och västra längan 1701 med stolpar, lika så den södra och den norra, så mycket som hör till lador, logar, fähus och stall, det övriga med knutar, dock av halva stockar eller så kallade bålar. Dessa sistnämnda längor är byggda 1733 och 1734. Allt är i gott stånd, emedan taken alltid blivit vidmakthållna, fast än de alla är av halm. Två kammare, och en förstuga emellan dem, har jag byggt 1761 och 1780, som är ett utbygge åt trädgården.

Av frö har jag uppdragit granar, som är planterade dels i gården dels utom, jämte flera slags träd, som saknades förut till exempel alm m.m.

[...]En liten skog av bok vid herrskapsskogen, tillhör prästgården, och ett kvarnfall i bäcken där vid.²⁵

2.4 Trädgårdens odlingar

Under 1600- och 1700-talen fanns fruktträdgårdar, kryddgårdar och humlegårdar på de flesta prästgårdar i landet. De låg var för sig utanför eller ett stycke ifrån mangården omgärdade av gårdsgårdar.²⁶ I slutet av 1600-talet började dock kryddgården invid huset förändras genom att man planterade fruktträd i den och gjorde den regelbunden i formen, inspirerade av samtida herrgårdsträdgårdar.²⁷

Vid tiden kring sekelskiftet 1600-1700-talet var svensk humleodling som mest omfattande.²⁸ Humleträdgården var viktig för försörjningen, men många gånger svår att hålla vid liv, då humlen är beroende av god jordmån för att trivas. Dessutom skulle odlingen helst anläggas i ett vindskyddat och soligt läge²⁹. I författaren Lars Salvius *Beskrifning öfver Sveriget, Om Upland* från 1741 går att läsa följande angående Upland: "*Vid alla Herresäten och större delen av Prästgårdar fortsätts Humleväxten, med stor förmån, men ibland allmogen är få som kunna sälja något, sedan de tagit*

23 Flinck Maria, 1994, 125f.

24 Sörlin, Sverker, 2004, sid 52f.

25 Osbeck, Pehr, 1796, sid 152f.

26 *Prästgårdar i Sverige*, 1989, sid 24.

27 Flinck, Maria, 1994, 123.

28 <http://www.nordiskamuseet.se>, 2005-09-16.

29 Lundberg, Peter, 1780, sid 179.

undan vad som äskas till eget behov”. Även Linné berättar om humlegårdar från sin småländska hembygd i sin *Skånska resa* 1749, då han fann humleodlingar sällsynta på den skånska slätten. Han skriver där att humlegårdar är anlagda vid alla gårdar i Stenbrohults och Virestads socknar och att knappast någon annan ort i Sverige ger mer förråd av humle än det bönderna där säljer ut till hela landet från Trelleborg upp till Stockholm.³⁰

Kuphumlegårdar var vanligast på herrgårdar och prästgårdar, där humlen fick klättra på störrar. Men även böndernas metod med rishumlegårdar användes ibland av prästerna. Humlen fick då slingra sig över ett tjockt lager ris som man la ut över gården. Enligt 1734 års lag skulle alla hemman ha 200 stänger humle och prästerna borde, om jorden tillät, föregå med gott exempel i detta.³¹

På 1700-talet liknade troligtvis prästgårdsträdgårdarna enklare herrgårdsträdgårdar från samma tid. Trädgårdarna var inhägnade och indelade i kvarter och i Skåne började prästerna anlägga prydnadsträdgårdar utanför bostadens finrum i slutet av 1700-talet. Anläggningarna där omgavs av gårdsgårdar och kunde vara indelade i kvarter med buxboms- eller ligusterhäckar kring.³² Prästgårdarnas trädgårdar knöts samman med bebyggelsen och fick mer och mer karaktär av lustträdgårdar än nyttoträdgårdar.³³

2.5 Prästen som läkare och folkbildare

Prästen skulle inte bara sörja för sockenbornas själar utan även kunna lindra deras kroppsliga lidanden. I glesbygden var det vanligen långt till närmaste läkare, och därtill kom att lantmännen, som Linné konstaterade 1749, ofta var ängsliga inför läkare, kirurger och apotekare, medan de däremot gärna anförtrorde sina hälsobeskytter åt sin själasörjare³⁴. Förslag lades i början av 1800-talet om att prästerna skulle kunna komplettera sin utbildning med kunskaper i medicin. Orsaken var läkarbrist på landsbygden. Riksdagen tog upp frågan men det blev inget beslut.³⁵

Linné hade med iver hävdat, att prästerna borde verka som läkare i sin församling, och det gällde därför att odla värdefulla medicinalväxter. Därtill kom intresset för nya matnyttiga växter, framför allt potatisen. Att denna växt under 1700-talet så snart blev föremål för allmän odling är till stor del prästernas förtjänst. Vanligen blev trädens och örternas mångfald huvudsak beroende på denna naturvetenskapliga inställning.³⁶ Prästernas kunskaper om medicinalväxters insamling och tillagning var mycket användbara. Prästerna svarade för både diagnos och terapi. Linnés samtida, häradsprosten Martin Lindewall i Everlöv i Skåne, drev formligen en praktik med patienter ända från Sjöland.³⁷

På 1700-talet debatterades även hushållningsaspekterna på trädgårdsskötsel och flera skrifter tog upp prästernas roll som folkbildare³⁸. Linnés lärjunge Pehr Kalm diskuterar ämnet i sin skrift *Enfaldiga tankar, wisande hvad en präst kan bidra til oeconomiens uphjelpande*. Han skriver att prästen, som vid akademien haft tillfälle att inhämta kunskap om örternas nytta, kunde kommunicera den med sina åhörare och

30 Granhall, Ingvar, 1952, sid 42.

31 Flinck, Maria, 1994, sid 124.

32 Flinck, Maria, 1994, sid 125.

33 *Prästgårdar i Sverige*, 1989, sid 24.

34 Carlsson, Sten, 1987, sid 98.

35 Flinck, Maria, 1994, sid 126.

36 Cnattingius, Bengt, 1931 sid 20.

37 Carlsson, Sten, 1987, sid 98.

38 Flinck, Maria, 1994, sid 126.

grannar. Genom att föregå med gott exempel och odla örter som framförallt var nyttiga i sin kryddträdgård, kunde prästen inte bara hjälpa sig själv utan även vara allmänheten till stor nytta. Kalm påpekar även nyttan med att äta frukt och grönsaker för hälsans skull. Han menar att om det vid prästgårdarna skulle finnas bättre och mera träd- och kryddgårdar skulle prästerna nå en högre ålder.³⁹

Genom prästerna skulle staten kunna få ut nya kunskaper om odling och ekonomi till bönderna. Det var dock inte förrän under 1800-talet som utbildningsverksamheten kom igång på allvar. Då var många präster aktiva medlemmar i hushållningssällskapen och agerade för trädgårdsundervisningen i skolorna.⁴⁰

2.6 Gårdsplanen, ett vardagsrum utomhus

Gårdsplanen hade under 1600-talet varit omgärdad av ett plank med portar i. Vid början av 1800-talet bibehöll prästgårdarna uppdelningen i en särskild mangård och en särskild ladugård. Men planeringen av mangården började undergå viktiga förändringar och de prästgårdar som byggdes eller ändrades under slutet 1700-talet och början på 1800-talet fick en mer herrgårdsliknande plan med manbyggnad och två flyglar (fig. 4). Gårdens fjärde sida avgränsades med ett spjälstaket eller en häck. Längs med staketet planterade man ofta en rad träd. Häcken utgjordes nästan alltid av syren och träden var vanligen lönn eller lind, ibland ask eller hästkastanj. På några ställen planterades träd runt hela gårdsplanen, något som man gjort på herrgårdarna under 1600-talet, men detta ersattes senare av häckar eller klippta buskar framför byggnaderna, vanligtvis av syren eller liguster. På en del gårdsplaner fanns bara ett enda vårdträd, ett drag som tidigt försvunnit från herrgårdarna men som levde kvar länge på präst- och bondgårdarna.⁴¹ Vanligt var även två vårdträd, på varsin sida om entrégrinden⁴².

Gårdsplanen kom att fungera som ett extra rum sommartid där man drack sitt kaffe eller roade sig med olika aktiviteter. Även andra sittplatser i trädgården skapades. Man placerade ut bänkar längs med husväggen, ordnade en fast bänk runt vårdträdet och placerade ut en trädgårdsmöbel i syrenbersån. Förstukvisten övergick under loppet av århundradet till glasveranda. Båda kläddes med slingerväxter som vildvin, kaprifol eller klängrosor.⁴³

Liksom vid herrgården lades en rundel av gräs med planteringar och dekorationer på prästgårdsplanen. Mitt i rundeln placerades ofta någon prydnad som t.ex. ett solur, runda blomgrupper eller en flaggstång.⁴⁴ Annars satte man gärna en högvuxen grann blomma i mitten och lät lite mer oansenliga blommor inrama denna, som vid prästgården i Sollefteå där författarinnan Laura Fitinghoff växte upp under andra hälften av 1800-talet (fig. 5). En blomma som på detta sätt ofta varit centralpunkt är löjtnantshjärta. Den kom till Sverige i mitten av 1800-talet och blev snabbt populär på mindre gårdar.⁴⁵ Var det riktigt påkostat fanns också klippta buskklot och små stamträd av rosor, syren eller hagtorn. Rabatterna var dock enklare planterade än på herrgårdarna, det fanns inga tapetgrupper, utan rosor, perenner och lökväxter förekom blandade.⁴⁶

39 Kalm, Pehr, 1757, sid 8-13.

40 Flinck, Maria, 1994, sid 126f.

41 Flinck, Maria, 1994, sid 131.

42 Carlberg, Birgitta, 1989, sid 100.

43 Flinck, Maria, 1994, sid 131.

44 Ibid.

45 Carlberg, Birgitta, 1989, sid 88ff.

46 Flinck, Maria, 1994, 131.

Figur 4. Edsleskogs prästgård i Dalsland, år 1927, med flyglar som inramar gårdsplanen. På gårdsplanen en planterad rundel med flaggstången i mitten.

Figur 5. Prästgården i Sollefteå kring sekelskiftet 1900, där Laura Fitinghoff växte upp under andra delen av 1800-talet. Mitt framför prästgårdsentrén, på den krattade gårdsplanen, finns den klassiska rundeln planterad med en högre växt omgiven en av lägre, marktäckande, blomma.

2.7 Lummiga träd och romantisk grönska

Efter 1700-talets rapporter om skogsskövling runt järnbruken och slöseriet med virke till gårdsgårdar, vedtak och svedjebränning uppmanades alla hushåll att plantera träd. En del återplanterade verkligen skog medan andra gjorde mer estetiska insatser. Vid prästgårdarna planterade prästerna alléer, vanligen mellan gården och kyrkan, men även inne i sina trädgårdar. I början av 1800-talet bestod kyrkallén vanligen av lind, senare även lönn, hästkastanj eller skogsalm. Björk och asp förekom också liksom blandade alléer. Mittgången kunde i mindre trädgårdar markeras med en fruktträdsallé (fig. 6).⁴⁷

Dessa anläggningar och planteringar bidrog ytterligare till att betona prästgårdens särställning i förhållande till bondgårdarna. Under senare delen av 1800-talet gynnade prästerna intresset för trädgårdsplanteringar särskilt starkt. På en del håll lät man planteringarna av ädla lövträd växa ut på en angränsande hagmark till en romantisk park.⁴⁸

Spridningen av den romantiska parken verkar följa den litterära bildningens utbredning då denna park hade ett symboliskt innehåll som krävde att man kände till dess traditioner för att kunna förstå anläggningens mening. De flesta prästgårdar fick under loppet av 1800-talet parker, inte bara de större prästgårdarna utan även komminister- och kaplansgårdarna. Utseendet och sättet att anlägga dem liknar de tidiga romantiska parkerna snarare än den tyska, mer arbetskrävande, parkstilen. I prästgårdsparkerna fanns dock, till skillnad från herrgårdsparkerna, inga tempel eller skulpturer, bara enstaka lusthus. Här var det bersåerna som var den främsta dekorationen, ibland fanns det även grottor och trädhus.⁴⁹

Parkerna kunde variera mycket i storlek från en dunge på ett par meter med en stig runt, till mer omfattande anläggningar genom vilka olika promenadvägar slingrade (fig. 7). I de större parkerna kunde det finnas utsiktsberg, löväng, björkskog och sjöstrand. Ofta utnyttjade man mark som av olika skäl inte gick att odla, som t.ex. bergknallar och kraftig kuperad terräng. Vid en del prästgårdar var fruktträdgården en del av parken, med olika sorters fruktträd och bärbuskar i en ängsgräsmatta med gångar och trädgårdsmöbler.⁵⁰

2.8 Trädgårdarnas utformning

Kring sekelskiftet 1900 växte Elin Wägner upp i sin morfars prästgård i Tolg i Småland där hon och hennes syskon deltog i arbetet som lillpiga och smådräng (fig. 8).⁵¹ I trädgården fanns en fruktträdgård och ett blomsterkvarter. Träd som hon nämner är lönn och hästkastanj och av buskar syren och schersmin. Ner mot ån ledde en terrasserad gång genom trädgården.⁵²

Prästgårdsträdgårdarna visade mot slutet av 1800-talet upp en provkarta av olika stilperioders former, trots att de flesta hade anlagts eller omlagts ganska nyligen. Många trädgårdar var symmetriskt uppbyggda med en markerad mittlinje rakt igenom. Där de svenska barockträdgårdarnas huvudaxel ledde till ett lusthus eller en boské avslutades mittgången i prästgårdsträdgårdarna i regel med en berså. Det fanns

47 Flinck, Maria, 1994, 131.

48 *Prästgårdar i Sverige*, 1989, sid 24.

49 Flinck, Maria, 1994, sid 134.

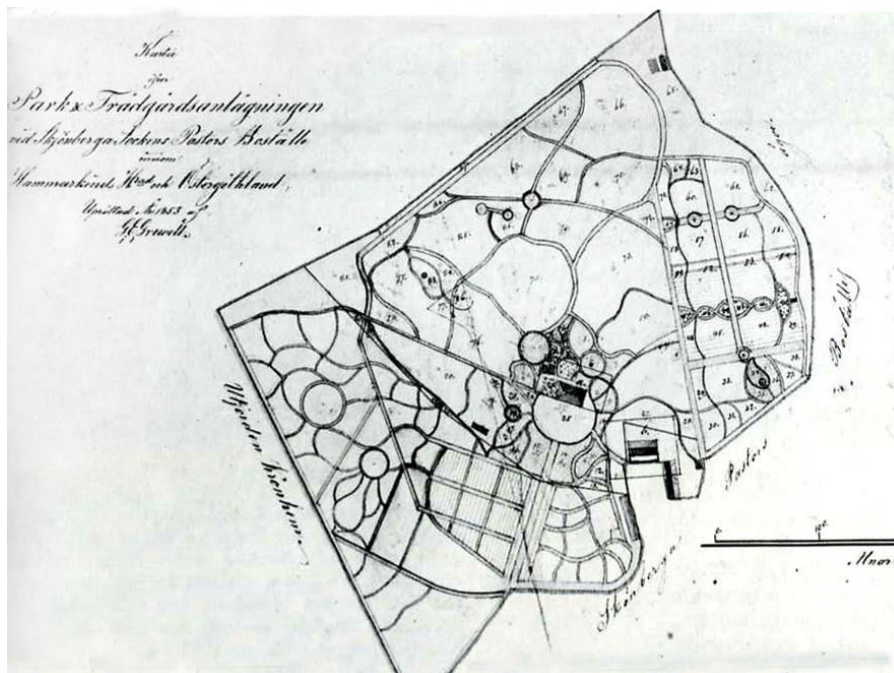
50 Flinck, Maria, 1994, sid 134ff.

51 Reimers, Gerd, 1993, sid 17.

52 Wägner, Elin, 1980, sid 170.

Figur 6. Frukträdssallé i trädgården vid Västra Vingåkers komministergård, Södermanland, från början av 1900-talet.

Figur 7. Plan över prästgårdsträdgården i Skönberga, Östergötland, från 1883. En parkanläggning med slingrande gångar och kvadratiske kvarter för nyttoanläggningarna.

Figur 8. Tolgs prästgård utanför Vaxjö, år 1927, där Elin Wagner växte upp hos sina morföräldrar kring sekelskiftet 1900.

även trädgårdar inspirerade av renässansens fruktträdsomgivna kvadratiske kvarter och trädgårdar i den då moderna tyska stilen, med slingrande gångar runt oregelbundna kvarter. En trädgård var sällan stilren, utan uppvisade oftast en blandning av detaljer från olika epoker. Inga fasta mönster fanns för de olika trädgårdsstilarna, utan man kombinerade helt enkelt sina favoritdetaljer som det bäst passade terrängen och ekonomin. Under senare delen av 1800-talet tog flera präster dessutom hjälp av fackmän för planering av trädgården.⁵³

2.9 Trädgårdsväxter

Från mitten av 1800-talet fick det större utbudet av trädgårdsväxter genomslag även i prästgårdarna. I *Tusen år i trädgården* sammanfattar Maria Flinck de trädgårdsväxter som förekommit i de sörmländska prästgårdsträdgårdarna, men även de växter som är generella för hela Sveriges prästgårdar. Exempel på rosor som odlades var bl.a. jungfrurosor, centifolierosor och pimpinellrosor. Några populära blommor var aster, lövkoja, dahlia, pion och flox. Även enklare vildblommor, som t.ex. förgätmigej, styvmorsviol och liljekonvalj uppskattades. Bersåer planterades mest med syrener, vita och lila, men fanns även med gran, hägg, lind och alm. Som prydnadsbuskar användes tuktrad buxbom och liguster, samt friväxande snöbär, schersmin, häckspirea och hagtorn. Lökväxter som planterades var påsk- och pingstlilja, kejsarkrona och aftonstjärna. En liten blomsterparterr, ofta med rosor, fanns på flera håll från omkring 1830 och framåt.⁵⁴

I fråga om fruktslag så var det inte längre bara de självspridda varieteterna utan även ädlare fruktsorter som äpplet 'Astrakan' och päronet 'fläckiga Jacobs får' som man odlade. Av plommon odlade man bl.a. 'Reine Claude' och man hade ofta hela plommon-, krikon-, eller körsbärslundar i trädgården. Dessa kan man fortfarande ofta se vid gamla prästgårdar. De ser ut som förvildade rester av gamla fruktträdgårdar, men de var förmodligen planterade så med avsikt. Denna slags extensiva fruktodling har förekommit länge i Sverige. I södra Småland och Skånes skogstrakter hade man äppleträd på ängs- och hagmark. Där fanns både kärnsådda träd och sådana som ympats på plats. På en del mindre ställen dröjde det ända till 1900-talet innan man började plantera fruktträd i rader i trädgården.⁵⁵

I slutet av 1800-talet hade nyttoväxtodlingen utökats betydligt. Potatisodlingen hade slagit igenom hos prästerna i slutet av 1700-talet. Sparris, mangold och olika sorters lök odlades och en del prästfamiljer fick extra inkomster genom försäljning av bär, vanligen hallon, jordgubbar, krusbär och vinbär. Hos en del kunnigare och odlingsintresserade präster fanns även växthus och bänkgårdar där de kunde pröva nya slags växter.⁵⁶

I en prästgårdsskildring av Lars Gabriel Andersson beskriver han sin barndomsträdgård vid komministergården i Brännkyrka, Södermanland, under 1880-talet. En trädgård som innehåller både vackert och nyttigt:

Alltdenstund även trädgården hade en svag lutning mot söder, hade man närmast byggnaden lagt upp en bred terrass, som med en stenmur stupade brant ner mot den övriga delen. Muren var dold av en syrenhäck. Byggnadens höga stenfot var täckt av på försommaren kraftigt doftande kaprifolium, och nedanför den var uppkastad en lång list, där solen gassade varm, en härlig plats för alla de lökväxter, som blommade där. Lökväxterna skötte mamma om, men annars var det egendomligt nog far som pysslade med de annuella blommorna. Han hade sin lilla drivbänk, där de drogos upp, och dessutom for han alltid på försommaren till trädgårdsmästaren i Sandsborg där han brukade få en del plantor gratis.

53 Flinck, Maria, 1994, sid 132.

54 Ibid.

55 Flinck, Maria, 1994, sid 124.

56 Flinck, Maria, 1994, sid 132f.

[...] Mammans stora glädje voro hallon- och jordgubbslanden. Det var roligt att ibland få sälja någon liter. Ett par gummor, som bodde i närheten och som varje lördagsmorgon om somrarna gingo till staden med bär, blommor och grönt, brukade för 50 öre fylla sina korgar hemma i trädgården, där det var gott om rosor, astrar, lövkojor och annat vackert. För kökets behov, både för vinter och sommar, sattes naturligtvis ärtor, bönor av olika slag, kål och annat, som dög att äta. Det var just ingenting, man ej försökte med. Framgången var dock ofta dålig. Far var snål med gödsel. Spenaten minns jag som mycket småbladig, och sparrissångarna gävo minimalt. Av fruktträden funnos de vanliga slagen, men några rekordskördar blev det aldrig.⁵⁷

2.10 Lönereformer och splittring av prästgårdsmiljöerna

År 1862 förändrades prästernas inkomstförhållanden i och med att man då fick en ny prästlöneförordning. Nu ersatte man det ålderdomliga tiondet med ett system med fasta belopp i spannmål m.m. Det blev nu även tillåtet för prästerna att arrendera ut jordbruket. Så skedde också successivt vid såväl kyrkoherde- som komministerboställena och i slutet av 1800-talet var flertalet av dem helt eller delvis utarrenderade.⁵⁸

Några prästgårdar hade redan under 1700-talet arrendatorer. Arrendatorn kallades då hälftenbrukare eller åbo. Utarrenderingen av prästgårdsjorden fick som en vanlig konsekvens att de tidigare man- och fägårdarna helt inriktades på prästgårdens jordbruk och att ny bostadsgård för prästen anlades som en separat enhet på förutvarande betes- eller trädgårdsmark i anslutning till den äldre anläggningen.⁵⁹

År 1910 genomfördes den stora lönereformen för prästerna. Det månghundraåriga systemet med prästen som jordbrukare och med prästlön i natura slopades. Prästen skulle nu få kontant lön men hade fortfarande dispositionsrätt till prästgården med tillhörande, ofta förminskad trädgård. Prästjorden skildes från själva prästbostaden och arrenderades ut i församlingen. Detta medförde att de flesta prästgårdsmiljöerna klövs, vilket skapade debatt på många håll. Man ansåg att prästen lätt skulle bli ansedd som en utomstående ämbetsman, som var i förfogande av fri bostad men i övrigt var främmande för det dagliga livet inom församlingen. En villa med glasveranda och inte en prästgård tyckte man skulle passa bättre för en dylik utflyttad stadsbo!⁶⁰

År 1917 genomförde Nordiska museet en undersökning där samtliga innehavare av prästboställen ombads att besvara ett frågeformulär som man skickade ut i hela landet. Detta för att samla in information om prästgårdarna innan de omreglerades och förlorade en del av sin långa historia. Varje innehavare av ett kyrkoherdeboställe eller komministergård uppmanades även att göra en planskiss över gårdsgrupperingen med trädgårdsanläggningar och planteringar. Tack vare denna insamling med beskrivningar finns det ett gott underlag för hur den svenska prästgården såg ut strax innan 1920-talet.⁶¹

Vad gäller prästgårdarna i våra nordiska grannländer finns det större sammanfattande arbeten angående deras prästboställen utgivna under början av 1900-talet. Tidigast är det finska verket, *Suomen Pappilat 1700-luvulla* ("Finska prästgårdar under 1700-talet"), från 1912. Arbetet innehåller ett rikt material av fotografiska bilder samt gårds- och husplaner från finska prästgårdar. I Norge publicerades 1919 en serie med

57 Andersson, Lars Gabriel, 1957, sid 94f.

58 *Prästgårdar i Sverige*, 1989, sid 26.

59 *Prästgårdar i Sverige*, 1989, sid 26f.

60 Billow, Anders, 1921, sid 64.

61 Fägerlind, Ingemar, 2002, sid 77.

Gamle norske prestegaarde. Denna volym innehåller korta beskrivningar över ett 70-tal prästgårdar, som under början av 1900-talet gick förlorade främst genom rivning eller genomgripande ombyggnad. Beskrivningarna illustreras med planer, i ett fåtal fall grundade på direkta uppmätningar, men de flesta gjorda ur minnet av personer som känt till gården. Materialet kompletteras med flera fotografier, sammanförda från en mängd enskilda ägare. Utifrån dessa prästgårdar har man i bokens inledande historik skrivit en översikt över prästgårdarnas utveckling i Norge med de olika tidsepokernas typer representerade och förklarade.⁶²

2.11 Nya prästgårdar och löneboställen

Nya arrendatorsbostäder uppfördes efter år 1910 på det ena lönebostället efter det andra, och placerades utanför de gamla prästgårdstomterna. Prästgården kom alltså att bli två fastigheter. Vid några prästgårdar, där prästerna redan tidigare haft arrendator, kunde arrendatorsbostaden ligga kvar inom den gamla mangården under ganska lång tid. På andra ställen hann prästtjänsten dras in innan en ny arrendatorsbostad byggts, och då fick arrendatorn ta över prästens gamla sätesbyggnad. Detta blev särskilt vanligt vid komministergårdarna. I en del församlingar medförde reformen att ett nytt bostadshus för prästen uppfördes på en helt annan plats, medan arrendatorn övertog den gamla sätesbyggnaden som bostad. Dessa prästgårdsbyggnader knöt, liksom övrig samtida villabebyggelse, i många fall an till de under 1700-talet utbildade byggnadstraditionerna. På flera håll i landet, t.ex. i Skåne och i Norrland, uppfördes många prästgårdar vid 1920-talet efter typritningar (fig. 9 & 10).⁶³

Trädgårdarna fortsatte dock att spela en stor roll för prästfamiljerna då självhushållningen var viktig för ekonomin. Trädgården fick prästfamiljen sköta själva så gott de kunde utan hjälp. Växtsortiment i prästernas trädgårdar blev med tiden alltmer likt villaträdgårdarnas.⁶⁴

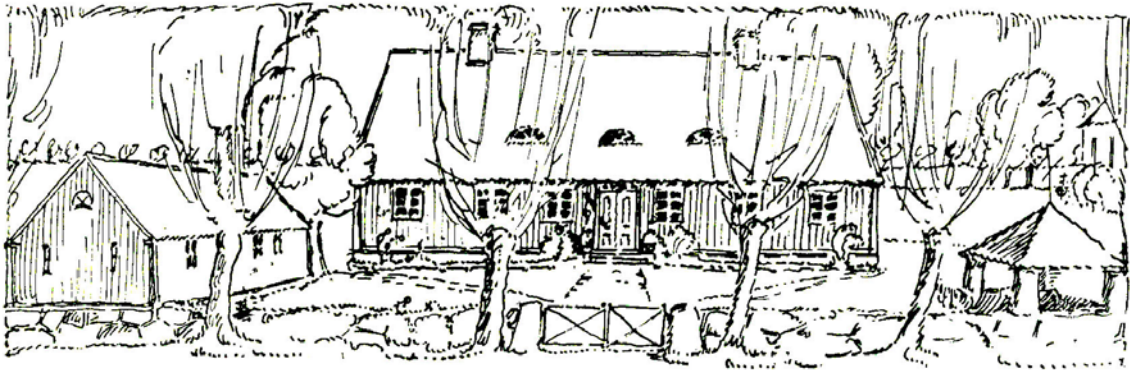
I en prästgård i Värmland, strax efter andra världskriget, växte författaren Göran Tunström upp. I sin roman *Prästungen* (1976) beskriver han den värld han börjar upptäcka i sin närhet med trädgården runt det stora röda huset. Runt huset finns spireahäckar och på verandan klättrar vildvin. Det finns en grusplan och gräsmattor där det växer väldoftande pioner och schersminer.⁶⁵

2.12 Prästen flyttar ut

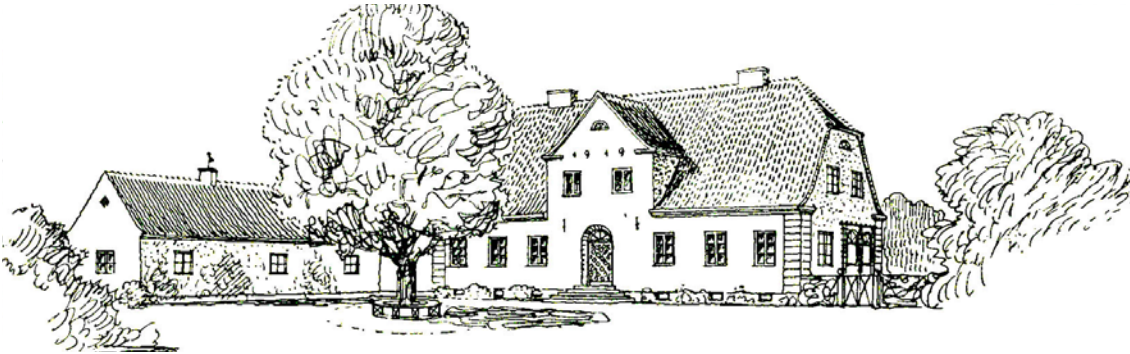
År 1987 genomfördes ännu en viktig reform då tjänstebostadstvånget upphävdes. Prästen kunde nu själv välja sin bostad och behövde inte längre bo kvar i sin tjänstebostad. Många föredrog, inte minst av ekonomiska skäl, att flytta ut från de stora, dyrbara och tungarbetade prästgårdarna och bo modernare, bekvämare och billigare på annat håll. Och så följde den stora förändringens tid för många gamla prästgårdar. En del blev hembygdsgårdar, stiftsgårdar, arrendatorsbostäder, fritidsgårdar, vandrarhem, folkhögskolor, scoutgårdar eller hembygdsmuseer. Andra såldes och byggdes om till privatbostäder.⁶⁶

Hur en övergiven prästgårdsträdgård kunde ta sig ut vid denna tid visar en idag privatägd prästgård, Levide prästgård på Gotland (fig. 11). När paret köpte gården 1970

62 Wallin, Sigurd, 1922, sid 9f.
63 *Prästgårdar i Sverige*, 1989, sid 27.
64 Flinck, Maria, 1994, sid 138.
65 Tunström, Göran, 1976, sid 11f.
66 Reimers, Gerd, 1998, sid 11f.

Figur 9. Förslagsritning till prästgård i norra Skåne från 1922. Gården skulle smälta in i omgivande landskap och byggas enligt ortens tradition. Flera hamlade pilar föreslås planteras som vårdträd längs med gårdplansmuren.

Figur 10. Förslagsritning för prästgård på skånska slätten från 1922. Vårdträd på gårdsplanen och en prästgård omgiven av vindskyddande vegetation.

Figur 11. Dagens Levide prästgård på Gotland. Entrén omgiven med buxbomsklot och blommor.

hade den stått tom i över tio år. Idag är trädgården en grönskande oas, men innan man tog sig an den stod de stora majestätiska träden i meterhøgt gräs och en ligusterberså hade brett ut sig över halva trädgården. Bondpioner och gamla påskliljor var det enda som hade överlevt. Liksom de barockträdgårdar som ofta varit förebilder för äldre prästgårdsträdgårdar har den ursprungliga planen i Levide en genomgående axel. Den går från grinden fram till trappan, genom huset, via baksidans terrass och gången ner till dammen och vidare ner i trädgården.⁶⁷

De stora lövträden och lummigheten är väl något som man gärna förknippar med bilden av den typiska prästgården på landet. Vården och underhållet av dessa prästgårdsparkar och trädgårdar kräver emellertid stora resurser, vilket tyvärr har medfört att många av anläggningarna har kommit att växa igen och förfalla.⁶⁸ Fortfarande kan man dock hitta orörda delar. Frukträd kan stå kvar även om trädgården nu är betesmark.

Krusbär och tåliga prydnadsbuskar som gamla rosor, snöbollsbuske, schersmin och syren brukar också ha överlevt. Bersåerna används oftast inte och är igenväxta och oklippta. Häckar finns också kvar här och där, oftast syren, sibirisk ärtbuske eller snöbär. Köksträdgårdarna är ofta helt försvunna, vanligen upphöjda till åkrar. Prästgårdsparkerna är numera mörkare sedan träden vuxit upp och ingen gallring eller föryngring skett. På gårdsplanen står ofta vådrädet kvar, antingen ett äldre storgrovt träd eller ett yngre som ersatt det förra. Prästgårdsalléerna finns kvar på många ställen men vanligen med en eller flera luckor.⁶⁹

67 Westerlund, Stella, 2005, sid 38-41.

68 *Prästgårdar i Sverige* 1989, sid 24.

69 Flinck, Maria, 1994, sid 142.

3. Prästgårdsträdgårdar i Småland

Efter reformationen kom prästhemmen att bli synnerligen betydelsefulla kulturcentra i de glest befolkade småländska bygderna⁷⁰. På Öland, där det var sparsamt med både herrgårdar och fritt liggande stora bondgårdar, kom prästgårdarna att spela en än större roll, speciellt när förekomsten av trädgårdar kring bostadshusen ofta saknades. Vid prästgårdarna hade man också oftare råd att uppföra tillräckligt höga murar för att stänga ute djuren från trädgårdens delikatesser.⁷¹

Vad gäller trädgårdsodlingens historia har säkerligen också de småländska prästerna spelat en betydande roll. Även här har den linneanska traditionen verkat för utvecklingen. Från sin barndoms trädgård i Stenbrohult beskriver Carl von Linnés bror Samuel faderns, Nils Linnaeus, trädgård, anlagd 1706 (fig. 12 & 13):

I denna planterade han åtskilliga växter och helst sådana som hade vackra blommor. Hans hustru, nygift, som ej förr sett sådana (nej, knappt någon enda trädgård) tyckte om trädgårdens behaglighet. I denna trädgård hade sal. Far själv med egen hand gjort en upphöjning, såsom ett runt bord, runt omkring sängar och örter eller buskar, som skulle representera gästerna, och blomster avbildade rätterna på bordet.⁷²

Redan tidigare hade emellertid flera småländska prästgårdsträdgårdar vuxit fram, såsom i Pjätteryd under senare hälften av 1600-talet, där Sven Tiliander gjorde sig vida känd som en framgångsrik trädgårdsodlare. Kyrkoherde Sven Tilliander var Linnés fader (Nils Linnaeus) morbror. Han var under sin ungdom anställd som huspredikant hos friherren Henrik Horn nere i Bremen. Därifrån hämtade Tiliander kunskap och inspiration om trädgårdars anläggande och hur växterna skulle placeras enligt tidens manér. Resultatet blev en prästgårdsträdgård fylld med sällsynta växter, fruktträd och lusthus. Fröer och plantor skickades efter från hans odlingsintresserade vänner i Tyskland.⁷³

Nils Linnaeus hade kontakt med morbrodern redan i skolåldern. Hans föräldrar lät honom studera under två års tid på prästgården före studierna i Växjö. Därför var det naturligt att återuppta kontakten när Nils flyttat till Stenbrohult som bara ligger ett par mil ifrån Pjätteryds prästgård. Här är det lätt att följa trädgårdens växtinnehåll ifrån högre ståndsmiljöer i Europa till Nils Linnaeus odlingar på prästgården i Stenbrohult via Pjätteryd.⁷⁴

Linné själv lät sig inspireras av både sin far och sin farmors bror i Pjätteryd. Angående faderns trädgård skriver Linné i sin *Öländska och Gotländska resa* 1741 följande:

Trädgården som min Far kyrkoherden Her Nils Linnaeus här anlagt hade flere slags örter än någon trädgård i Småland haft och denna trädgård har med modersmjölken inflammerat min hog med en outsläckt kärlek till örter.⁷⁵

Linné fick säkert i sin tur många lärjungar i sitt gamla hemstift som själva anlade trädgårdar med blommors och örters mångfald och sedan i sin tur förmådde församlingsborna att plantera fruktträd och nyttiga växter.⁷⁶

70 *Svensk uppslagsbok*, 1960, band 26, uppslagsord: Småland.

71 Lundgren (red.), Kurt, 1997, sid 24.

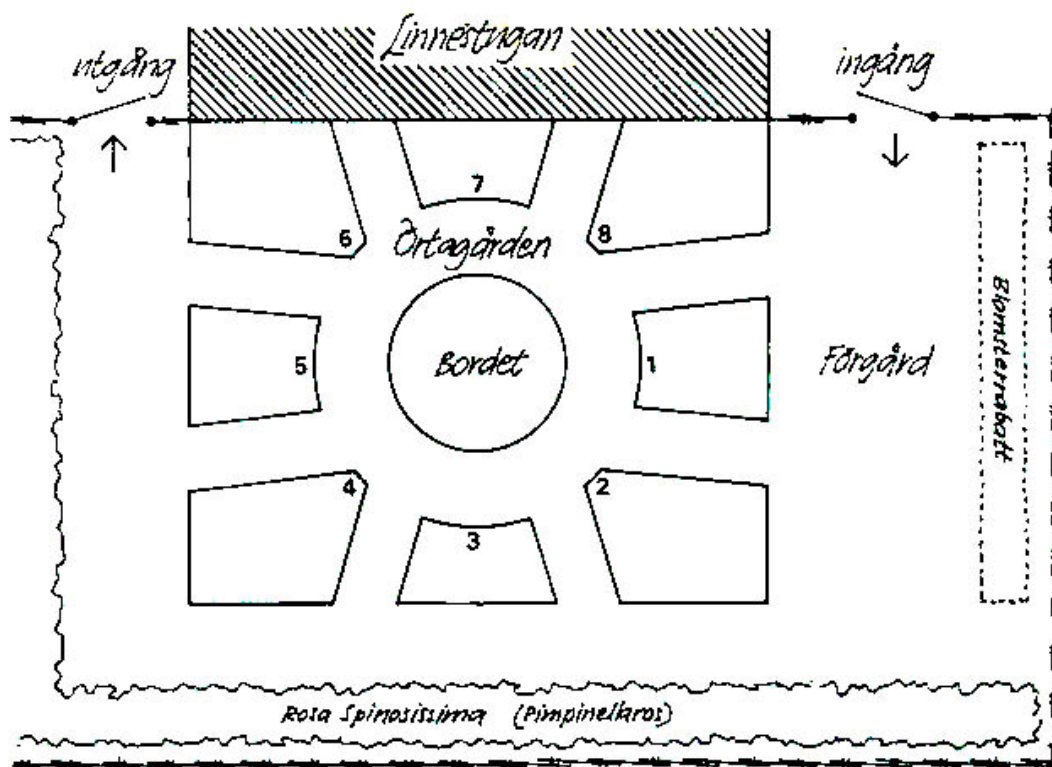
72 Flinck, Maria, 1994, sid 125.

73 www.ebc.uu.se/undervisning/AlumnCvL/uppsatser/Linneminnen/MoaMichaelsson.pdf, 2005-09-26.

74 Ibid.

75 Ibid.

76 Bock, Sixten, 1943, sid 359.

Figur 12. Trädgården vid Råshult. Kring "bordet" i örtagården har Gunnar Persson, som rekonstruerat trädgården, placerat 'gästerna'. Växtmaterialet har man hämtat ur *Adonis Stenbrohultensis*, den trädgård som Linnés far anlade år 1709.

Figur 13. Linné föddes i komministerbostaden i Råshult, men familjen flyttade snart vidare till Stenbrohult. Prästgården vid Stenbrohults kyrka finns idag inte kvar, utan man har rekonstruerat den lilla örtagården vid den ditflyttade komministerbostaden i Råshult. På bilden syns örtagården, från maj 2005, anlagd vid stugans gavel.

En annan sann blomsterälskare var Una Pontén, prästfru i Hultsjö på det småländska höglandet. På 1930-talet gav hon ut boken *Ett år i prästgårdens trädgård och kök* där hon ger bra tips på hur man ska dra nytta av sin trädgård och samtidigt njuta av dess blomsterprakt. Boken ger en härlig bild av prästgårdsträdgården vars läge Una beskriver i bokens första kapitel.

Öster om sol och väster om måne, långt, långt bort, bakom milsvida skogar och öde mossar ligger en prästgård vid stranden av en sjö [fig. 14]. Som ett sagans Soria Moria slott ligger den där så ensam i den stora tystnaden och stillheten, speglade sig i sjön och omgärdad på alla sidor av skogsklädda höjder, inte så höga ändå att man inte där bakom anar världen, människor, och ett brusande liv.⁷⁷

Una beskriver alla de olika årstidernas trädgårdsprakt och glädje. Grönsakerna har sina egna avdelningar i trädgården som ger omväxling och riklighet till årets matsedel. Att denna del av trädgården har stor betydelse för ägaren är självklart men Una menar att det dock är blommorna som är skötebarnen i trädgården. Hon skriver att det är blommorna som ger trädgården liv och färg, och ingen tid på året står heller blomsterrabatterna helt tomma (fig. 15 & 16.).⁷⁸

En tidig vårdag, då luften har kvar hela vinterns kyla och tjälen ännu är delvis kvar i jorden, lyser dock Eranthis, den lilla vintergäcken, så gullgul mot den smältande snön och den mörka myllan. Och när våren kommit på allvar, klär trädgården sig i bleka, svala pastellfärger, ljusblått och blekgult, vitt och vårgrönt lyser det från alla rabatter av snödroppar, krokus, scilla och andra vårens förstlingar. Men färgskalan stiger, färgerna blir varmare och klarare, snart komma hyacinter och tulpaner, och nu är det liv i trädgården! Ångorna från den varma, nygrävda jorden, insekternas surrande, duvornas kutter från skogsdungen bredvid, alla de spirande broddarna varsla om sjudande livskrafter och nya liv. Aurikler och Aubretia, bellis, förgätmigej, vårpenséer och många andra slå ut i blom, och snart är den ljusa våren tillända och sommaren är kommen, sommaren med all sin överflödande rikedom och prakt, med blommor och färger utan all ände. Löjtnantshjärtan, pioner, narcisser komma och försvinna för att lämna plats åt högsommarfloran. Nu står trädgården i sin högsta prakt, alla slags blommors slösande färgrikedom lyser och bländar, överallt finns blommor, rabatterna äro överfulla, från stenmurens gropar väller det fram kaskader av skär, gul och vit sedum, mot den stora mossiga stenens mörka bakgrund synes tigerliljans ännu mer flammande röd, och uppe i stenpartiet finnes allehanda blomsterliv på sin omhågnade boplatz, levande sitt liv var och en efter sin art.

[...] en septemberdag, då lönnars och vildvins blad lysa blodröda och björkarna strö sitt myntade guld över sjön och över trädgårdens gångar, då Säfstaholmäpplena hänga så rosiga och luften är full av starka och kryddiga dofter, under det att höstphlox, astrar och penséer blomma med djupa och mättade färger. En sådan dag förstår man, att prästgården där borta vid skogssjöns strand har sin glädje och rikedom i den trädgården!

Men hösten kommer, och frosten kommer, och sommarens glädje tager sin ända. Rabatterna äro dock ej tomma och döda. Ännu blommor höstastrarna, och gullriset står med sina nyutslagna, men så egendomligt torra och vissengula blommor ännu envist kvar, då den första snön faller.⁷⁹

I boken följer sedan flera goda råd och tips angående skötseln av trädgården och dess odlingar. En trädgård kräver god planering för att den ska vara till glädje året om och för att dess odlingar ska kunna försörja familjen. På grund av ekonomiska aspekter vill man så långt som möjligt sköta trädgården själv. Detta kräver noggrann planering av alla sysslor som skall skötas under året. Dessutom bör man noga tänka igenom vilka grödor som ger störst avkastning i förhållande till skötseln. Vad gäller blommor kan man med lätthet ordna med en enkel drivbänk där man själv kan driva upp olika sorter av perenna blommor att pynta trädgården med. Med blommor skapas en härlighet som ger

77 Pontén, Una, 1933, sid 5.

78 Pontén, Una, 1933, sid 6f.

79 Pontén, Una, 1933, sid 7-12.

Figur 14. Utsikt från sjön mot Hultsjö prästgård på det småländska höglandet, 1930-tal.

Figur 15. Illustration av Hultsjö prästgård, från 1930-talet, med blomsterrabatter, skuggande träd och i ryggen skogen som tränger på.

Figur 16. Gången genom trädgården i Hultsjö ner mot sjön, är omgiven av buskar om blomsterrabatter. Bild från början av 1930-talet.

trädgården ett stort skönhetsvärde samtidigt som de ger ro för själen.⁸⁰ Boken är än idag mycket inspirerande för trädgårdsintresserade. De stora färgglada bilderna som pryder dagens böcker fattas men texten är skriven med känsla och ger en mycket målande beskrivning av prästgårdsträdgården i Hultsjö och dess rika innehåll.

3.1 Barndomsskildringar från 14 prästgårdsträdgårdar i Växjö stift

Sven Tiliander, Nils Linnaeus, Carl von Linné och Una Pontén är bara ett fåtal personer som påverkat och verkat i de småländska prästgårdarna. En närmare undersökning skulle säkert kunna fylla flera sidor om grönskande och spännande trädgårdar som vuxit fram hos de småländska prästerna genom historien.

En början på denna resa görs här genom att studera ett tiotal prästgårdsträdgårdar närmare och ta till vara på de minnen som finns från trädgårdarna. I följande kapitel berättar rika barndomsskildringar om 14 prästgårdsträdgårdar i Växjö stift. Kapitlen är fördelade länsvis i ordningen Kronobergs län, Jönköpings län och sist Kalmar län. Kalmar län är delat i två stift, den norra delen tillhör Linköpings stift och den södra tillsammans med Öland tillhör Växjö stift. Prästgårdarna presenteras sedan i den ordning som jag själv besökte trädgårdarna under min rundresa sommaren 2005.

Till varje prästgårdsskildring kommer material från kyrkoarkiven, Nordiska museet, läns museerna eller hembygds litteratur, samt mina egna iakttagelser. Det är en lätt skrapning på ytan av det material som nog kan tänkas finnas för respektive prästgårdsträdgård. Min förhoppning är att denna studie ska ge inspiration till fortsatta studier av de småländska prästträdgårdarna.

80 Pontén, Una, 1933, sid 41-46.

3.2 Prästgårdsträdgårdar i Kronobergs län

Ryssbys prästgård

Kyrkoherdeboställe

Trädgårdsminnen från Ryssby gamla prästgård

Ryssby gamla prästgård, med anor från medeltiden, upphörde som prästgård 1921 och blev då löneboställe. Gården ligger norr om kyrkan omgiven av större lövträd.⁸¹ Prästgården finns med i boken *Minnen från Smålands och Ölands gamla prästhem* (1925), men där finns inga anteckningar rörande trädgården. På bilden av prästgården kan man dock se två stora träd som flankerar ingången till prästgårdens gårdsplan (fig. 17).⁸²

Materialet från Nordiska museet ger lite mer information om trädgårdens utformning. Trädgården omlades 1902 eller 1903 och låg söder och väster om mangårdsbyggnaden. På den medföljande enkla planen kan man skönja avrundade gräsplaner där det enligt anteckningarna fanns mindre utspridda grupper av prydnadsbuskar, bärbuskar och fruktträd (fig. 18). Ett bifogat vykort (fig. 19) visar gårdsplanen med en rundel. I rundeln står flaggstängen omgiven av rosor. Blommor tycks också finnas i rabatter längs med husfasaden och huvudbyggnaden är på vykortet omgiven av träd och buskar.⁸³

När omregleringen genomfördes av den gamla prästgården byggdes i Ryssby en ny prästgård år 1920 direkt öster om kyrkogården. Denna fick en mera herrgårdsliknande huvudbyggnad än den förra och omgavs av en stor symmetriskt uppbyggd trädgård.

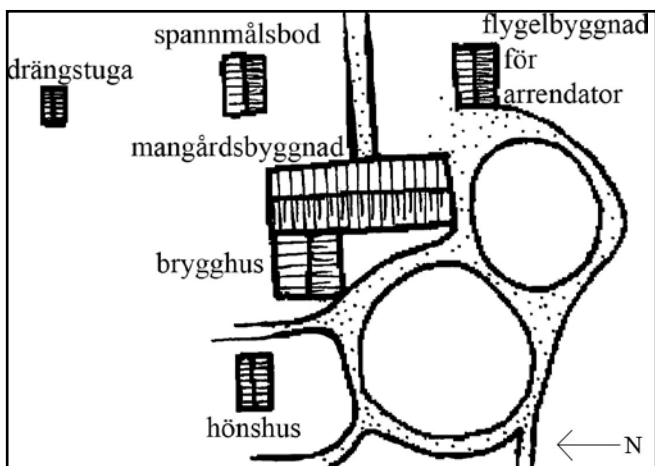
81 Smålands museum, Prästgårdsinventering, Ljungby, Ryssby 2:1, prästlöneboställe, 1979.

82 Pleijel & Bexell (red.), 1925, sid 25.

83 Nordiska museet, Prästgårdsarkiv, Småland, Ryssby prästgård, 1917.

Figur 17. Ryssbys gamla prästgård, troligen någon gång kring sekelskiftet 1900. Två högresta träd flankerar ingången till gårdsplanen.

Figur 18. Plan ritad utifrån originalet, som finns medskickad i Nordiska museets prästgårdsinventering från år 1917. I ytorna inringade av gångarna på baksidan skall enligt anteckningarna innehålla små buskar och träd.

Figur 19. Vykort på Ryssby gamla prästgård kring 1917. Flaggstången står mitt i den rosenplanterade gårdplansrundeln.

Trädgårdsminnen från Ryssby prästgård (fig. 20)

Ur en prästgårdsskildring av Lena Larsén⁸⁴

Jag kan nalkas min barndomsträdgård från flera håll, vyerna blir då olika liksom minnena. En ingång, och den vanligaste, är att gå genom järngrinden och allén fram till den gula prästgården. När jag kom till Ryssby i slutet av 40-talet, tror jag att denna allé bestod främst av stamsyrener och hagtornsträd [fig. 21]. Ett par stod kvar länge längst nere vid grinden. Men jag minns att man sa att de började bli gamla och inte riktigt trivdes, så min far planterade en björkallé, som växte snabbt och blev stor med tiden.

Mina föräldrar var inte särskilt roade av trädgårdsskötsel, deras intresse var riktat åt annat håll, men de fick ändå knega på med sin trädgårdspark. En gång om året slogs gräset med hjälp av häst och slättermaskin. Sedan fick det växa fritt utom runt de rabatter vi hade, där min far slog med lie då och då. Varje vår brände min far tillsammans med några hjälpsamma personer gräset, vilket var ett doftrikt vårtecken.

Vi hade två ganska långa rabatter som avslutade gräsmattan längst framme vid huset och två rabatter utmed husets långsida, liksom runt flaggstången. Jag minns främst dahlorna i olika färger, men också vilket bestyr det var att få upp dem före frosten, för att sedan förvara dem i mörkret i källaren.

Längst ner till höger i trädgården sett från huset fanns ett ganska stort hallonland, en rad med röda vinbärsbuskar, en med svarta vinbär och så det trädgårdsland där min mor satte morötter, dill och annat. Där låg också potatislandet, som min far skötte. Min mor pustade över att inget ville växa så som hon minns att det växte i sin egen barndomsträdgård. Hon talade gärna om sin mors fina blomsterrabatter, liksom om hur duktig prostinnan Karlsson varit, som bott i prästgården innan oss. Fru Karlssons sparrissängar var kända i hela socknen. Jag visste inte vad en sparrissäng var, tyckte det var ett konstigt ord. Min mor hade varit en duktig sjuksköterska och var mycket intresserad av människor och mindre av trädgårdar.

Efterhand flyttades trädgårdslandet upp till en plats vid köksingången, där snörräta rader av grönsaker och blommor, främst ringblommor sattes. De små fröpåsarna sattes fast på pinnar vid respektive rad. Hit flyttades även potatislandet. Utmed dessa land växte en rad med prunkande gullris. Min mor var bra på att kombinera ihop buketter av det hon hittade i trädgården.

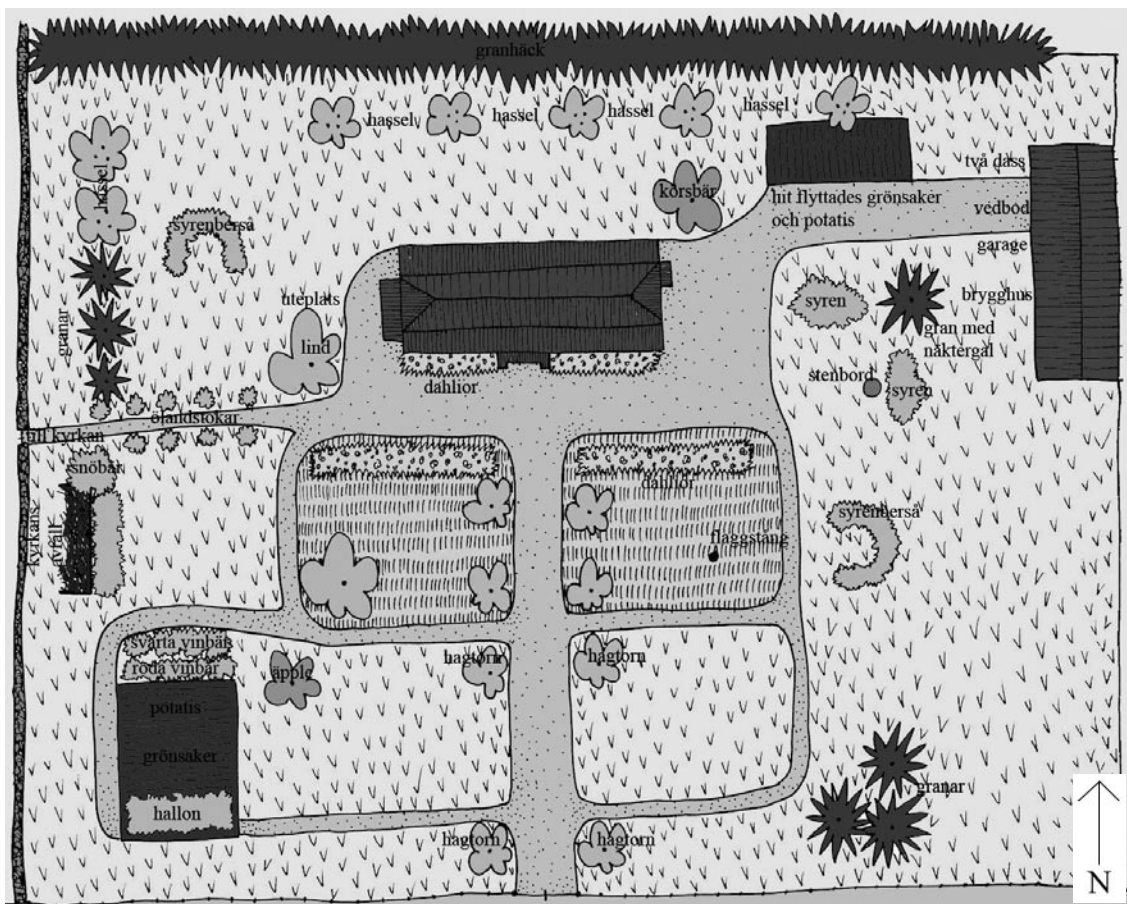
Från prästgården gick en gruslagd gång mot kyrkogården. Den kantades av ölandstokar, som min far satte på 50-talet. Några äppleträd minns jag och dess fallfrukt tidiga morgnar innan man gick till skolan. Träden murknade efterhand och inga nya sattes.

Två syrenbersåer var minnen från tidigare präster. Vi använde dem aldrig, utan vår uteplats blev vid den stora linden nära huset. Några hasselbuskar växte bakom huset vid den höga granhäck, som blev en gräns mot norr. Ett stort körsbärsträd fanns också bakom huset, men fåglarna tog de få bär det blev där. Det träd jag minns mest är den gran som jag kunde se från mitt flickrum, när jag låg i sängen och tittade ut. Där satt alltid en koltrast i toppen och sjöng minns jag.

I trädgården fanns symmetriskt anlagda gångar, som min far höll öppna i det längsta. Detta slet han med. Varje lördagsafton räfsade han gruset med en bred kratta. Det är minnesvärt. Så när jag ser tillbaka på vår trädgård så minns jag att den var stor, att vi hjälpte till då och då, men det var inte så betungande. Min far höll undan det som inte skulle finnas där på ett flitigt sätt och min mor gjorde det hon trodde förväntades av henne av sådd och skörd. Hon älskade att plocka de syrener, dahlior, ringblommor och annat som fanns där, men familjens största intressen fanns inne i huset och ute bland människorna.⁸⁵

84 Larsén, Lena, 2005, "Prästgårdsträdgården i Ryssby". Texten är hämtad från Lena Larséns prästgårdsskildring och är lätt redigerad av mig, Emma Franzén. Texten är inte avkortad och finns även att läsa i bilaga 1.

85 Larsén, Lena, 2005, "Prästgårdsträdgården i Ryssby".

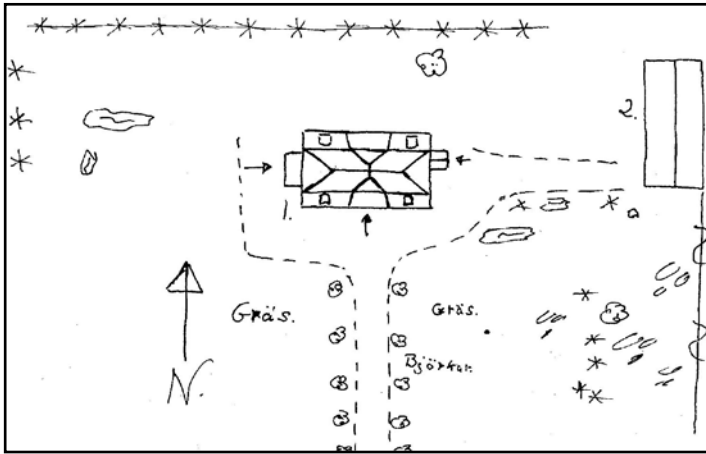
Figur 20. Plan över prästgårdsträdgården i Ryssby. Planen är ritad utifrån original av Lena Larsén.

Figur 21. Ryssby prästgård. Man kan skönja sidogångarna som knyter an till infartsvägen. Bilden är troligtvis från 30- eller 40-talet, innan stamsyrer och hagtornbuskar bytes ut mot en björkallé.

Prästgårdsinventering 1979

Denna inventering visar att den med hagtorn markerade infartsvägen ersatts med en björkallé (fig. 22). Man kommenterar granhäcken som kantar trädgården i norr samt att det finns lövträd och barrträd på tomten. På de små fotografierna kan man se den stora linden en bit ifrån huvudbyggnadens sydvästra hörn och man skymtar en högvuxen gran på motsatta sidan (fig. 23). Inventeringen är gjord i mars månad och snön döljer mycket av trädgården. Den tillhörande situationsplanen visar inte heller mycket av vegetationen i trädgården.⁸⁶

Figur 22. Plan från inventeringen 1979. Granhäcken och björkallén är tydligt utritade, annars är det lite svårt att tyda vad som finns i trädgården.

Figur 23. Bild från inventeringstillfället 1979. Linden och granen syns bland all snö och gången till kyrkan är skottad.

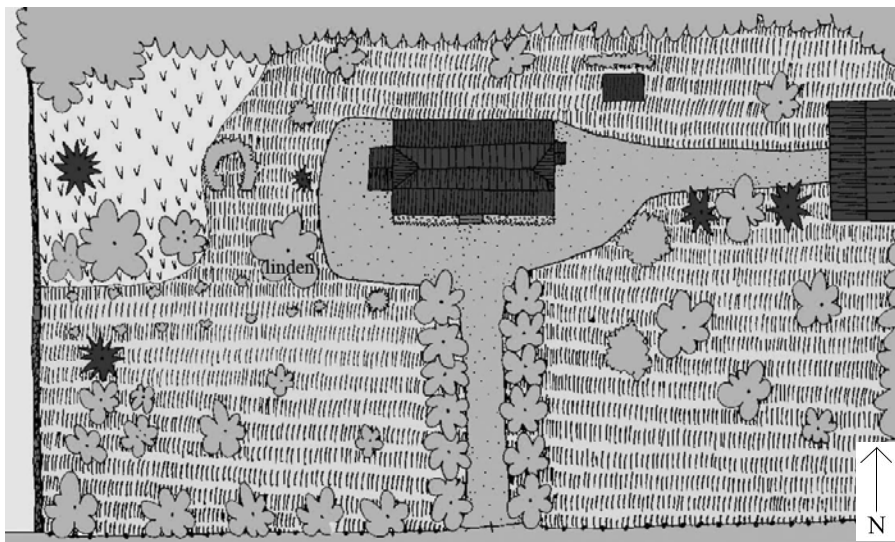
Trädgården idag (fig. 24)

Prästgården ligger intill kyrkan och kyrkogården, och en svart järngrind i stenmuren leder mig in till prästgårdsträdgården. Trädgården är ganska stor och plan med många större träd. Perenner, bl.a. temynta, purpurklätt, prästkrage, flox och aster, finns intill husfasaden på entrésidan. En björkallé leder upp till huset och delar samtidigt av trädgårdens framsida. Gångarna och de fyra kvarteren på framsidan är borta.

I gräsytan närmast kyrkogården står flera olika sorters träd utspridda, bl.a. några stora fina hasselbuskar. Enstaka fruktträd finns här också. Ut mot vägen står några björkar och en lönn på rad utmed staketet. Från öppningen i kyrkogårdsmuren till gårdsplanen leder en av ölandstokar markerad gång (fig. 25). Ovanför denna och bredvid husets kortsida är gräset högt och oklippt. Här i står en stor lind, en ek, en tall, ännu en ståtlig hassel samt den gamla syrenbersån.

Jag fortsätter bakom huset där jag finner en öppen klippt gräsmatta som avgränsas av en vegetationsridå vid tomtgränsen. Granhäcken är borttagen sedan mitten av 1980-talet. Här på baksidan finns också ett gammalt körsbärsträd. På andra sidan av huset står en rad med vinbärsbuskar och en liten odlingsruta med lite krasse i. Från kortsidan av huset går en grusgång rakt bort till det avstyckade uthuset. På norra sidan av gången står ett äppleträd och på den södra en tall och en björk. Gräsmattan nedanför är öppen med enstaka större träd som lind, björk och lönn. Här finns också fler syrenbuskar och en flaggstång. Trädgården avgränsas mot vägen i söder av ett spjälstaket.

Prästgården lyser gul mitt i trädgårdens grönska (fig. 26). Stora träd skuggar skönt och skapar en parkliknande trädgård. Trädgården har förenklats en del sedan anläggandet, men den har fortfarande kvar mycket av sin grundidé.

Figur 24. Enkel plan över trädgården idag. Björkallén står kvar men trädgårdsgångarna och kvarteren är borta.

Figur 25. Ölandstokarna som markerar gången mot kyrkogården och kyrkan. Till vänster syns en hasselbuske i det högväxande gräset.

Figur 26. Vy upp mot prästgården med björkallén i sidan. Till vänster skymtar lindens kronverk och framme vid husfasaden anar man blomrabatterna.

Vittaryds prästgård

Komministerboställe

Trädgårdsminnen från förr

Vittaryds prästgård ligger i ett kuperat landskap utanför samhället strax väster om kyrkan. Framför huset skymmer en kulle ut mot den smala grusvägen. I en skatteläggning från år 1697 är det noterat att prästgården saknar humleodling. Detta kan kanske bero på den magra sandjorden som man skriver att marken består av. Året innan, 1696, upprättades en karta över Vittaryds prästgårds ägor med en tillhörande beskrivning (fig. 27). Inhägnaden närmast mangårdsbyggnaderna skall enligt kartan innehålla prästgårdens träd- och kålgård.

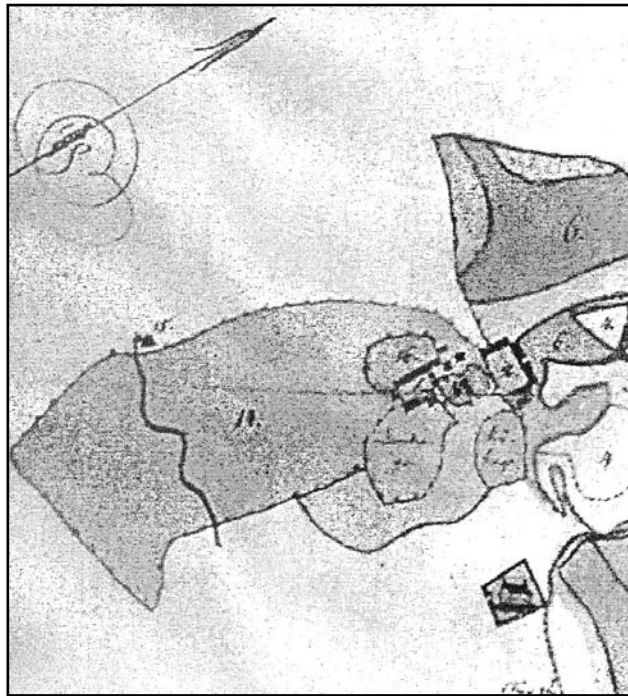
I maj år 1891 flyttade familjen Lindstam in i Vittaryds prästgård. Fadern Johan Lindstam hade då redan tillträtt tjänsten som kyrkoherde i pastoratet. De fem barnen i familjen blev glada och överraskade när de anlände till den stora prästgården som var omgiven av välvuxna träd, park, trädgård och en gåsadamm. En trädgård utformad som en stor och spännande lekplats (fig. 28).⁸⁷ Enligt anteckningar från *Växjö stifts Herdaminne* skall Johan Lindstam senare ha tryckts av svåra ekonomiska bekymmer, delvis vållade av hans månhet om prästgårdens uppodling.⁸⁸

I Nordiska museets prästgårdsmaterial finns en kort trädgårdsbeskrivning och en enkel plan insända av kyrkoherde Gustaf Ekström år 1919. Anteckningarna om trädgården lyder: *"Ingen nämnvärd trädgårdsplantering, utanför bostadshuset, i väster, en större park med björkträd, på gårdsplanen och däromkring stora åldriga träd av ask, lönn, asp och fur."* På den bifogade planen finns markerat de olika trädgårdsområdena (fig. 29).⁸⁹

87 Wilson, Per, 1976, sid 116.

88 Virdestam (red.), Gotthard, 1932, sid 123.

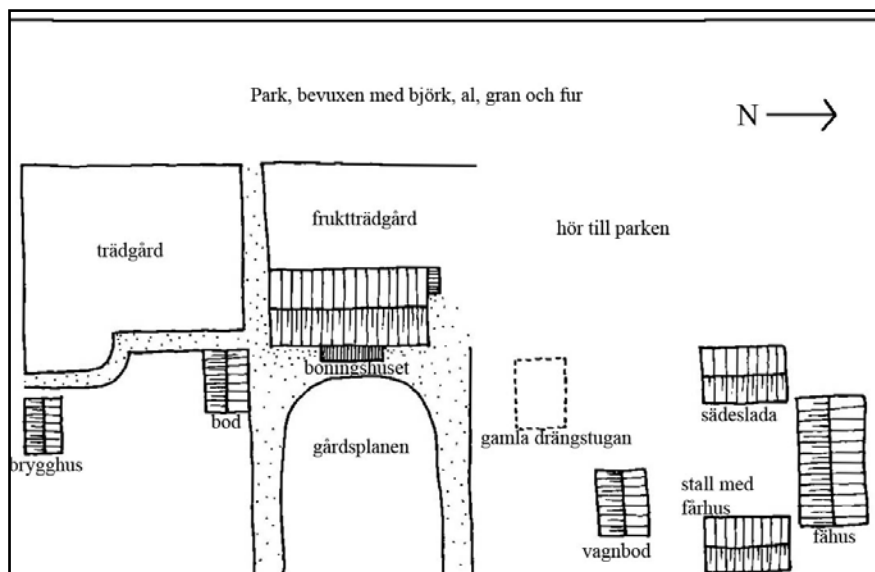
89 Nordiska museet, Prästgårdsarkiv, Småland, Vittaryds prästgård, 1917.

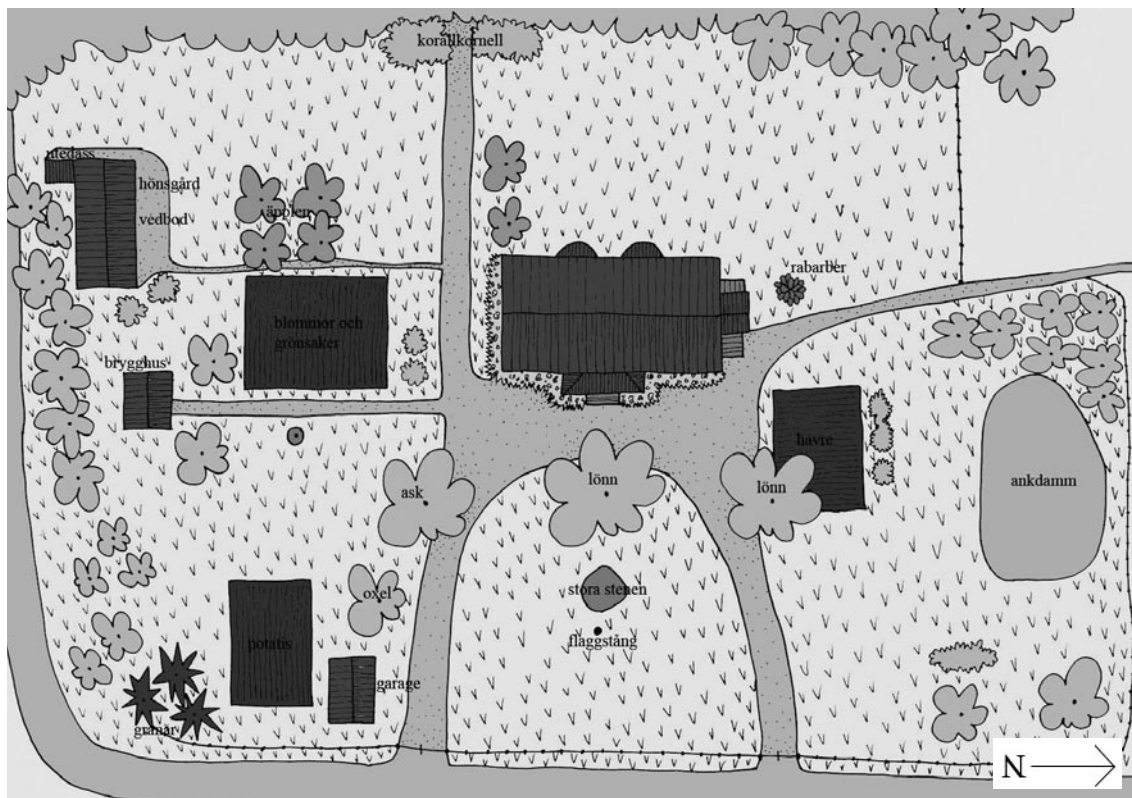
Figur 27. Karta över Vittaryd prästgårds ägor från 1696 med kål- och trädgård vid mangårdsbyggnaden.

Figur 28. Vittaryds prästgård runt sekelskiftet med klättrande blommor på verandan och skuggande träd kring gårdsplanen.

Figur 29. Situationsplan över Vittaryds prästgårdsträdgård ritad utifrån original från 1919. Då fanns både park, fruktträdgård och en trädgård. Trädgården utgjörs troligen av en köksträdgård.

Figur 30. Plan över Vittaryds prästgårdsträdgård, som den såg ut under 1940-talet. Planen är ritad utifrån original av Anita Bråkenhielm.

Trädgårdsminnen från Vittaryds prästgård 1940-1947 (fig. 30)

Ur en prästgårdsskildring av Anita Bråkenhielm⁹⁰

Min far Suno Ohlander var under sju år, 1940-47, komminister i Vittaryd och Dörarp och min barndoms prästgårdsträdgård fanns i Vittaryd. Jag var tio år då vi flyttade därifrån. Trädgården är alltså tecknad ur ett barns minne, styrkt av min ett år yngre bror Lars hågkomster.

[...] Trädgården var mycket stor, uppskattningsvis 6-7000 kvadratmeter och flöt bakom huset omärkligen ihop med skogen, en blandskog med asp, björk och tall. Det var far som skötte trädgården och husdjuren. Han skötte själv också vedhämtning, kompost, tömning av dass och slaskbrunn. Åtminstone någon höst hade han hjälp med höstgrävningen av de tre stora grönsaks- och potatisland.

[...] Trädgården och hushållet präglades inte bara av en stor materiell knapphet utan även av andra världskrigets ransoneringar, liksom också av en på landsbygden naturlig självhushållning. Plockning av bär och svamp, slakt och tillvaratagande av alla av naturen givna resurser var en viktig del av överlevnaden. Syltning och hermetisk konservering var enda sätten att bevara livsmedel i en tid utan kylskåp eller fry.

[...] Framför huset låg en kulle som avskärmade sikten ut mot vägen. Uppe på kullen fanns Store Stenen, en väldig jordfast gråsten, som var en omtyckt utsiktspunkt för oss barn som gärna satt på den och spejade ut över nejden i indianer och vita eller andra lekar. Vid stenen stod flaggstången.

Framför huset stod också tre jättelika träd vars kronor flöt samman, två lönnar och en ask. En av lönnarna, den i norr, träffades 1946 av blixten i ett av de i Lagadalen så rikligt förekommande åskvädren. Den klövs mitt itu och ena halvan föll med ett väldigt brak mot kullen, bara någon minut efter det att Lasse sprungit därifrån för att komma in undan regnet. Resten av trädet togs sedan ner, och de tjockaste delarna fick sprängas med krut innan de klövs till ved.

90 Bråkenhielm, Anita, 2004, "Den gamla prästgården i Vittaryd". Texten är hämtad från Anita Bråkenhielms prästgårdsskildring och lätt redigerad av mig, Emma Franzén. Texten är avkortad och går att läsa i sin helhet i bilaga 1.

Bakom huset fanns skogen, i norr arrendatorns drängstuga, lada och gård. Byvägen mot Varö och Stegaryd begränsade trädgården på framsidan mot öster och i söder. I söder fanns bakom ladugården och bryggghuset en skogsdunge, och på andra sidan vägen låg byns avskrädeshög. Lite längre bort fanns ett utmärkt smultronställe.

Framför huset och trädgården löpte ett klassiskt rödmålat pinnstaket, som orsakade många förgärliga revor om man klättrade över det och i hastigheten glömde att hålla ihop klänningen kring sig. [...] De två infarterna till trädgården hade vita grindar som alltid stod öppna. Runt ankdammen, som vintertid var vår skridskobana, löpte ett lågt stängsel av hönsnät och mot arrendatorns fanns ett stålträdsstängsel.

Granarna var utmärkta klätterträd men vi klängde som apor även i många av de mer svårforcerade lövträden. Ett stort buskage med korallkornell omgav stigen ut mot skogen. De sega grenarna dög bra att göra pilbågar av. I oxeln vid garaget hängde en gunga. Garaget tjänade som trädgårdsförråd och plats för fars och mors cyklar. Någon bil fanns inte i familjen förrän femton år senare och under kriget hade en sådan ändå inte kunnat användas.

[...] I trädgården fanns tre stora grönsaksland. Säkert förekom någon form av växelbruk mellan dessa, men jag minns grönsaker och blommor i landet vid södra gaveln, potatis nere vid garaget och havre till husdjuren i landet vid kökstrappan. Far odlade potatis, morötter, palsternackor och kål, rödbetor och spenat, dill och persilja. Mot södergaveln odlades tomater och rabarber fanns vid kökstrappan. Vi barn fick ibland hjälpa till att rensa ogräs, en inte så populär sysselsättning. På husets framsida fanns blomrabatter med krasse som klättrade på verandan, ringblommor och solrosor och längs gången mot baksidan och skogen några blomrabatter och solitärer med bland annat pioner. Trädgårdens blommor användes bland annat till att smycka altaret i kyrkan inför söndagen. En syssla som mor skötte, och vi fick gärna följa med.

Någonstans, jag minns inte riktigt säkert var, fanns vinbärsbuskar, svarta och röda, och några krusbärsbuskar. Några äppleträd minns jag också, och de ympades med nya sorter efter att ha tagit stor skada under de kalla vintrarna under 40-talets början. Våren 1942 skrev far i ett brev till en vän: ”I trädgården har allt frusit utom flaggstången.”

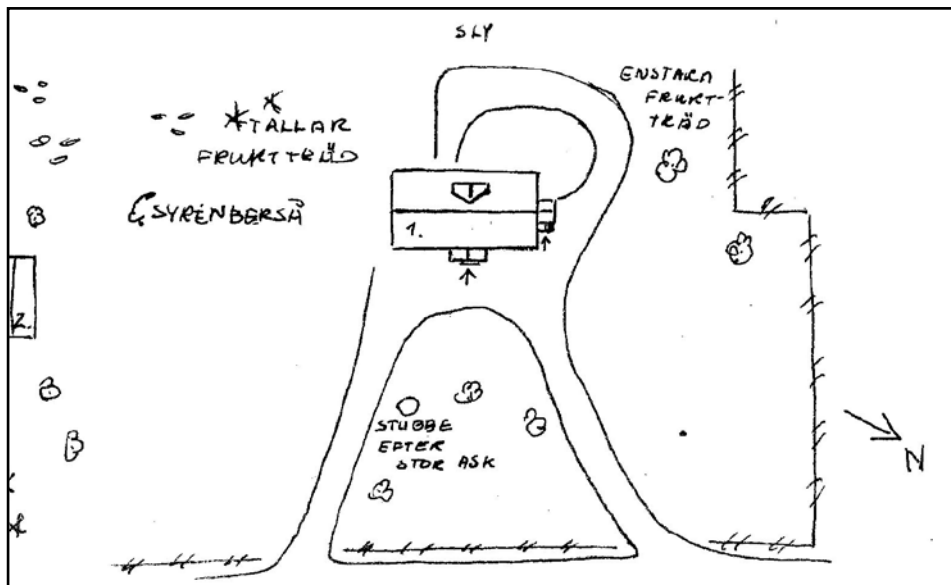
[...] Alla de ansenliga gräsyrtorna slogs med lie. Far hanterade lien med stor skicklighet, men det var väl snarare äng än gräsmatta vi hade. Vi barn hade som beting att knipsa maskrosblommor, och för hundra avknipna maskrosor eller knoppar fick vi tio öre. Kom man upp till tusen blev det en krona, en ansenlig förmögenhet.

Vi barn rörde oss ohämmat och fritt överallt, inne och ute liksom i den angränsande skogen. Även betesmarker och ängar i omgivningen liksom lekkamraters hem och trädgårdar var vårt fria revir. Det fanns skolkamrater som hade plommonträd, päron, finare äpplen, bin och honung och andra egendomligheter som inte vi hade. Man fick inte äta fallfrukt eller leka i lövhögarna på hösten. Det var rädslan för barnförämning, polio, vars gåta ännu inte var löst som spökade, liksom tuberkulosen som ännu var ett verkligt hot. Men annars fanns det inte mycket som var direkt förbjudet, man visste på något sätt ändå vad som passade sig eller inte.

[...] Någon badsjö hade vi inte inom bekvämt räckhåll och utflykter till Flyxen blev en sällsynt upplevelse då någon gång far och mor hade tid att ta oss med på cyklarna. Först efter kriget fick Lasse och jag egna cyklar, de första ombyggda av begagnade vuxencyklar. Far och farbror Linus byggde en sommar en fördämning i kyrkbäcken för att vi barn skulle kunna få bada i den lilla damm som uppstod. Heltvättning skedde annars under pumpen i trädgården. [...] ⁹¹

Prästgårdsinventering 1979

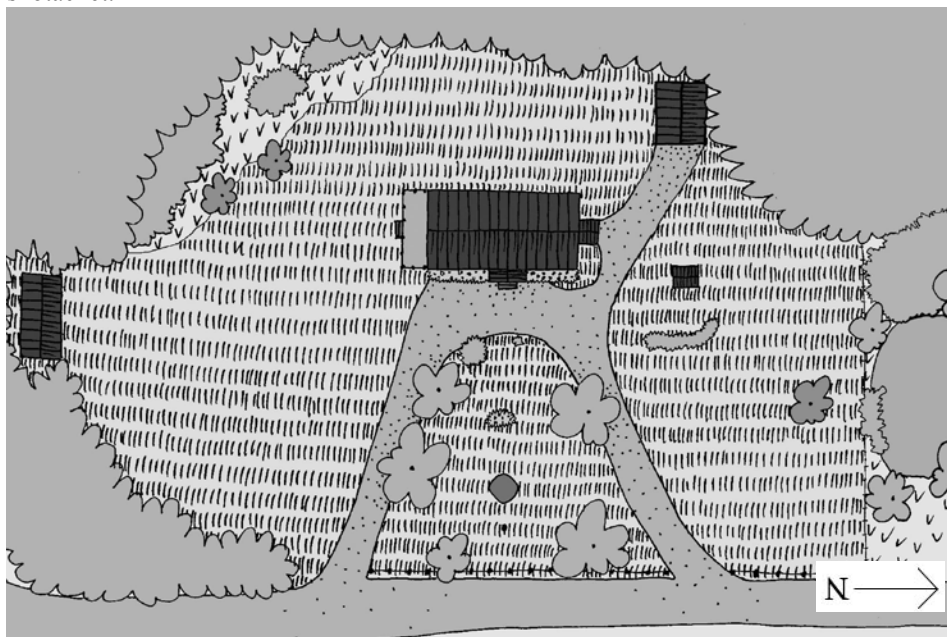
Inventeringens fotografier visar den nu en våning höga prästgården omgiven av ett fåtal större träd (fig. 31). Man skriver att prästgården med sin stora trädgård ligger ca 200 meter väster om kyrkan omgivet av ett lätt kuperat, delvis uppodlat landskap. Man har på situationsplanen markerat ut ett tiotal träd, varav två är markerade som tallar. Även en syrenberså finns markerad. Bakom huset har man noterat enstaka

Figur 31. Situationsplan över prästgårdsträdgården i Vittaryd gjord vid inventeringstillfället 1979.

Figur 32. Fotografi från inventeringstillfället 1979. Man skimtar ett stort träd på gårdsplanen och ett fruktträd till vänster i bilden. Annars döljs det mesta av det tjocka snötäcket.

Figur 33. Enkel situationsplan över trädgården idag, 2005. Mycket har försvunnit och förändrats sedan 40-talet.

fruktträd både på södra och västra sidan av huvudbyggnaden (fig. 32). Vägarna som är uttrita visar på en viss förskjutning sedan 40-talet.⁹²

Trädgården idag (fig. 33)

Den vackra prästgården, ett timmerhus från 1800-talet, finns inte kvar idag. Huset revs då familjen Ohlander flyttade 1947. Man ansåg att det var i för dåligt skick för att renoveras, men kanske berodde det också på att pastoratet tyckte prästgården var onödigt stor och pampig för en komminister. Det ersattes av en lägre villaliknande byggnad där man dock tillvaratog undervåningens timmerväggar. I dag finns bara brygghuset, också det ett mycket gammalt timmerhus, kvar av bebyggelsen som fanns på 40-talet. Det sägs vara Vittaryds äldsta hus. Och så finns den Stora Stenen på kullen framför huset kvar med flaggstången vid sin sida.⁹³

Trädgården avgränsas mot vägen av ett rödmålat spjälstaket. Två ingångar finns in till prästgården men grindar saknas. Jag går in genom det norra grindhålet upp mot huset (fig. 34). Framför husets entré står en svart gjutjärnslampa och två rododendronbuskar, en större och betydligt mindre. Längs med husets växer perenner som flox och höstanemon. Mitt för husets norra gavel står en liten lekstuga och intill denna en sandlåda. En bit ner åt norr ligger gåsadammen omgiven av björkar och sly. Ovanför dammen står ett gammalt äppleträd och några fler rododendronbuskar.

Bakom huset finner jag två äldre fruktträd som står ensamma kvar i den stora gräsmattan. Infartsvägen som gick mellan asken, oxeln och kullen är idag flyttad längre söderut och symmetrin är borta. Man ser spår av den ursprungliga sträckningen som en sänka i slutningen på kullens södersida. Av kornellen i skogsbrynet finns spretiga rester ännu kvar. Resterna efter ladugården kan skönjas bland träden i den skog som erövrat delar av den gamla trädgården.

Till höger om den södra infarten står en gammal hög ask, ovanför den en yngre ask (fig. 35). Söder om infartsvägen ligger i skogsbrynet det gamla brygghuset omgiven av större träd. Ovanför det står några högre tallar. Vid den norra infarten står en bok och en ask och innanför staket ut mot vägen växer en rönn.

Skogen tränger sig på runt tre sidor av trädgården och endast små spår finns kvar av den än gång stora trädgårdsanläggningen. Prästgården ligger annars vackert med utsikt mot den gamla kyrkan, men den har nog förlorat mycket av sin charm i och med rivningen av den äldre prästgården och förenklingen av trädgården. Himlen ser oroande grå ut när jag lämnar trädgården och jag skyndar mig mot bilen för att hinna undan regnet.

Figur 34 6 35. Södra infarten, väster bild, och norra infarten, höger bild, till prästgården. Staketet är förfallet och gräsmattan breder ut sig kring huset.

92 Smålands museum, Prästgårdsinventering, Ljungby, Vittaryd 3:1, komministerbostad, 1979.

93 Bråkenhielm, Anita, 2004, sid 2.

Sjösås prästgård

Kyrkoherdeboställe

Trädgårdsminnen från förr

Sjösås Prästgård ligger i utkanten av det lilla samhället Braås intill den gamla medeltidskyrkan. På en karta från 1696 ser vi prästgården bredvid kyrkan omgivna av odlingsmark (fig. 36). Mellan kyrkan och mangårdsbyggnaden ligger en inhägnad yta som kan tänkas ha varit kryddgård eller fruktträdgård. Ytan som betecknas med ett C kanske kan vara en humlegård, en trädgård eller en speciell prästgårdsåker. Huvudbyggnaden ligger i ungefär samma läge som dagens prästgårdsbyggnad. Kartans datering, år 1696, visar oss alltså hur prästgårdsmiljön såg ut 80 år innan den prästgård vi kan se på vykortet (fig. 37) byggdes. Gården är uppbyggd som en vanlig bondgård, med mangård och diverse ekonomibyggnader, och har en bred väg mellan gårdsplanen och kyrkogården. Enligt noteringar skall alla fruktträd ha fryst bort i prästgårdsträdgården under en kall vinter år 1741, vilket bekräftar en större trädgårdsanläggning⁹⁴.

Sjösås gamla prästgård byggdes 1774 och låg närmare sjön vid vägen än dagens prästgård. Innan denna byggdes var den idag kvarstående boden prästgård, och efter 1774 fungerade den i många år som arrendatorsbostad. På en bild från 1910 ser man prästgårdens runda gårdsplan med en blomsterprydd rundel. Bakom rundeln skymms infarten av en högre buske (fig. 37). Prästgården revs 1913 och ersattes av en byggnad längre in på tomten (fig. 38). Denna genomgick i sin tur en genomgripande renovering år 1950, då även trädgården planerades om (fig. 39).⁹⁵

94 Varde (red.), Sven, 1975, sid 117.

95 Varde (red.), Sven, 1975, sid 117-121.

Figur 36. Geometrisk karta från 1696 över prästgården i Sjösås. Mangårdsbyggnaden ligger, med rödmålat tak, vid gårdsplanen markerad med A. Intill ligger en inhägnad yta som skulle kunna vara kål- och kryddgård. Området som är markerat med

Figur 37. Sjösås gamla prästgård, byggd 1774, med arrendatorsbostaden till höger i bilden, kring sekelskiftet 1900. Rundeln tycks vara planterad med runda blomstergrupper och mellan husen skymmer en buske delvis utsikten mot sjön.

Figur 38. Sjösås nya prästgård, byggd 1912. Huset byggdes längre in från vägen än den förra och fick ett modernare uttryck. Träd och buskar omger byggnaden, som saknar blomsterrabatter längs husfasaden och på gårdsplanen.

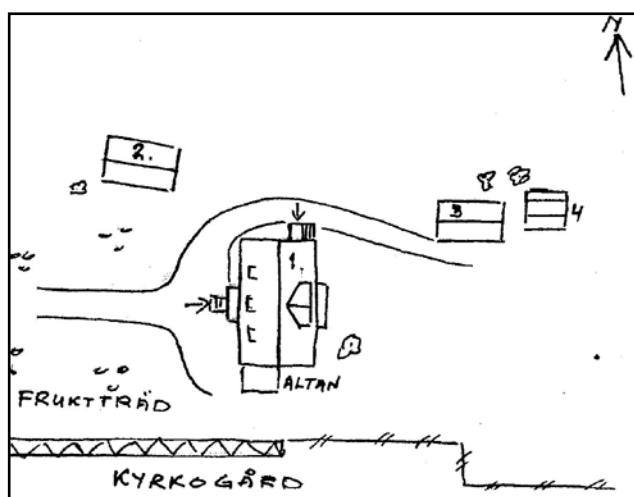
Figur 39. Sjösås prästgård efter den genomgripande renoveringen på 50-talet. Nya träd har planterats i gräsmattan på husets framsida och man kan ana en blomsterrabatt längs med husfasaden.

nämligen ved dittransporterad, men fick hugga och klyva den själv. Det gick åt ansemliga mängder ved för att hålla vedpannan igång under de kalla årstiderna. Därför var det inte konstigt att de stora salarna inte värmdes upp utom då det var kalas.

Från baksidan av huset kom man till arrendatorns ladugård och lite längre bort bostadshuset. Gården var belägen några hundra meter från landsvägen. Det innebar att det fanns småvägar som inte var allmänna vägar strax bakom prästgården. Dessutom gick en liten väg upp till en äng och åkermark. Fördelen med dessa vägar var att man kunde köra bil där utan att riskera polismaktens ingripande. Sven, den äldste av syskonen, var oerhört bilintresserad och kunde köra redan vid 12 års ålder. Sedan lärde han upp sina systrar och t.o.m. en faster som blev nyfiken på om det var möjligt att ta körkort i medelåldern.

När man skulle ta sig från framsidan av huset till de attraktiva vägarna bakom huset passerade man vid gaveln en häck av kraftiga vinbärsbuskar. När Sven en dag introducerade en av systrarna i bilkörandets konst hände följande. Eftersom man ville bakom huset för att undvika insyn från allmänheten ville Sven att systemen skulle ta sig runt hörnet. När hon till sin förskräckelse kände att bilen började rulla framåt och skulle bromsa tog hon fel på gas och broms. Följden blev att hon inte hann med att styra utan for rakt in i vinbärsbuskarna. Tala om kraftiga buskar som mått bra av all höns- och kogödsel. Bilen, en Volkswagen, blev hängande på buskarna och kom varken fram eller tillbaka. För att återställa ordningen tillkallades arrendatorn som tog traktorn till hjälp.

Buskarna gav rikligt med vinbär, så många församlingsbor fick skörda för egen del sedan vi barn hade plockat familjens ranson. Rabarbern var också stor och kraftig. På somrarna drack vi mycket rabarbersaft. Den var inte lika hållbar som vinbärssaften som skulle sparas till vintern. [...] ⁹⁷

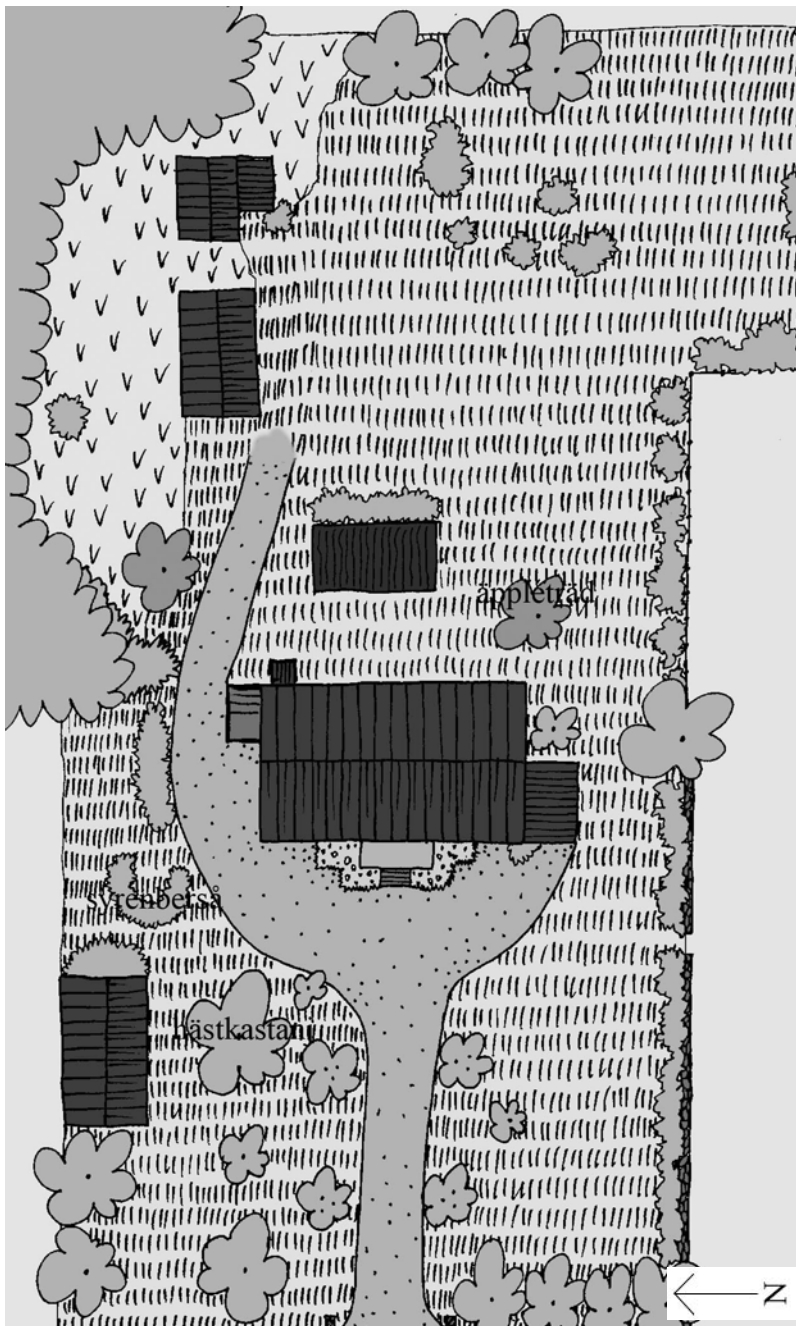
Figur 41. Situationsplan över Sjösa's prästgårdsträdgård gjord vid inventeringstillfället 1979.

Prästgårdsinventering 1979

Den enda kommentar man gjort angående trädgården vid prästgårdsinventeringen är att den är stor. Situationsplanen visar knappt något annat än husens och vägens lägen (fig. 41). På trädgårdens framsida, på gräsmattan mot kyrkogården, har man på planen noterat fruktträd, det är dock svårt att tyda var de egentligen står. På husets baksida, vid byggnadens södra hörn, står enligt planen ett träd. På de små fotografierna syns detta träd, ett fruktträd, liksom ett större träd, antagligen en lönn, vid den gamla arrendatorsbostadens västra gavel. Trädgården har troligen inte förenklats allt för mycket sedan 1960, men inventeringen visar väldigt lite av den stora trädgården som breder ut sig runt omkring prästgården. ⁹⁸

97 Wittenmark, Karin, 2004, "Prästgårdsliv i Sjösa mellan 1946-1960".

98 Smålands museum, Prästgårdsinventering, Växjö, Sjösa 1:1, prästgård, 1979.

Figur 42. Plan över Sjösås prästgårdsträdgård idag. Prästgården gränsar mot kyrkogården och den medeltida kyrkan. Kyrkogården har utvidgats sedan 60-talet och tagit mark från prästgårdsträdgården.

Figur 43 & 44. Infarten till Sjösås prästgård kantad av scherminbuskar. Framme kring trappan finns pe-nrennrabatter. Till vänster i bild, bakom den stora hästkastanjen, ligger den gamla arrendatorsbostaden som idag ägs av hembygdsföreningen.

Trädgården idag (fig. 42)

Solstrålarna gnistrar i sjön denna varma sommardag då jag kommer på besök. Vägen upp till prästgården sluttar något uppåt och kantas av fyra schersminbuskar (fig. 43). Till vänster står den gamla boden, sedan långt tillbaka ägd av hembygdsföreningen, och till höger gränsar trädgården mot kyrkogården. I stenmuren finns en öppning mellan prästgården och kyrkan, något dold av syrenbuskar.

Ut mot vägen står ett antal björkar och framför boden står en stor hästkastanj (fig. 44). Strax ovanför boden står flaggstången och en uttorkad uppstammad syren. Vid västra kortsidan av boden står en lönn tätt bredvid en björk. En stor björk står mitt i gräsmattan och närmare gången har man planterat en blodbok.

Framför husets entré växer perenner, bl.a. silverarv och funkia, tillsammans med rododendron. På husets södra hörn växer piprankan invid den på kortsidan inbyggda verandan. Vid rankans fötter växer lite flox. Vid norra gaveln av huset, längs med grusgången, växer en rad med vinbärsbuskar. Det finns även ett fåtal buskar på östra sidan av boden. Mellan vinbärsbuskarna finns en syrenberså. Jag fortsätter längs med husets norra gavel mot trädgårdens baksida. På min vänstra sida en bit fram står några snöbärsbuskar och ett äldre äppleträd. Strax ovanför trädet ligger garaget och ett förråd. Till förrådet är ett växthus påbyggt. Bakom garaget och förrådet skymtar jag en välväxt pumpaplanta, och bakom den tar snart skogen över.

Mitt bakom huset ligger ett mindre grönsaksland med vinbärsbuskar i bakre kanten. Trädgården är annars ganska öppen och avgränsas delvis i öster av två björkar och en ask. I gräsmattan står några spridda vinbärsbuskar. Till höger avgränsar ett spjälstaket trädgården mot kyrkogården. Längs med staketet växer bitvis syrenbuskar. Framför husets bakre södra hörn står äppleträdet fortfarande kvar. Kyrkogårdens staket fortsätter vid husgaveln i en äldre kallmur. Vid muren, mitt för huset, står en ros, syrener och en lönn.

Prästgårdens läge intill sjön och den medeltida kyrkan, i utkanten av samhället, skapar en speciell stämning då inga moderna byggnader kan ses i närheten. Den soliga augustidag jag besökte prästgården gjorde säkert sitt, men att från trädgården både ha utsikt över sjön samtidigt som skog och öppna fält omger en är mycket rogivande.

Drev Brännagård

Komministerboställe

Trädgårdsminnen från förr (fig. 45)

Prästgården i Drev, ofta kallad Drev Brännagård, ligger ute i odlingslandskapet ungefär två kilometer ifrån Drevs gamla medeltidskyrka. Tryggve Lindstam var endast två år när han med sin familj flyttade in i prästgården år 1908. Runt byggnaden minns han en stor, delvis vildvuxen trädgård, som var en underbar lekplats för prästbarnen och deras kamrater. Bakom trädgården höjde sig skogen och på norra sidan av trädgården tog ängen vid. Sommartid lyste denna av blommornas färgrikedom. Där växte inte bara ”gullviva, mandelblom, kattfot och blå viol” utan även slättergubbar, smörbollar, konvaljer och förgätmigej m.fl. Framför prästgården låg den vida utsikten över åkrar och hagar bort mot höjderna vid Ingelsborg. År 1915 lämnade familjen Lindstam Drev Brännagård för att flytta in i Sjösås prästgård, då fadern blivit utsedd till kyrkoherde i pastoratet.⁹⁹ Året därpå, 1916, skedde omregleringen av prästgården i enlighet med 1910 års boställsordning. I den ifyllda blanketten utskickad av Nordiska museet 1917, finns dock inga uppgifter om trädgårdens utformning och innehåll vid denna tidpunkt.¹⁰⁰

Trädgårdsminnen från Drev Brännagård

Ur en prästgårdsskildring av Karin Wittenmark

Drygt 30 år senare, 1937, flyttar familjen Lenhoff in i komministergården i Drev. Trädgården bestod då till mesta del av nyttoväxter då det under krigsåren var viktigt att göra sig så självförsörjande som möjligt på grund av matbristen (fig. 46). I trädgården fanns många fruktträd och på baksidan av huset låg trädgårdslandet. Krusbärsbuskar och vinbärsbuskar fanns också. På vintrarna tömde man pottorna på trädgårdslandet då det bara fanns utedass. Av denna gödsling växte rabarbern bäst, som blev stor och kraftig och gav god kräm. En bit bakom prästgården låg hönshuset där även kaninerna inrymdes.¹⁰¹

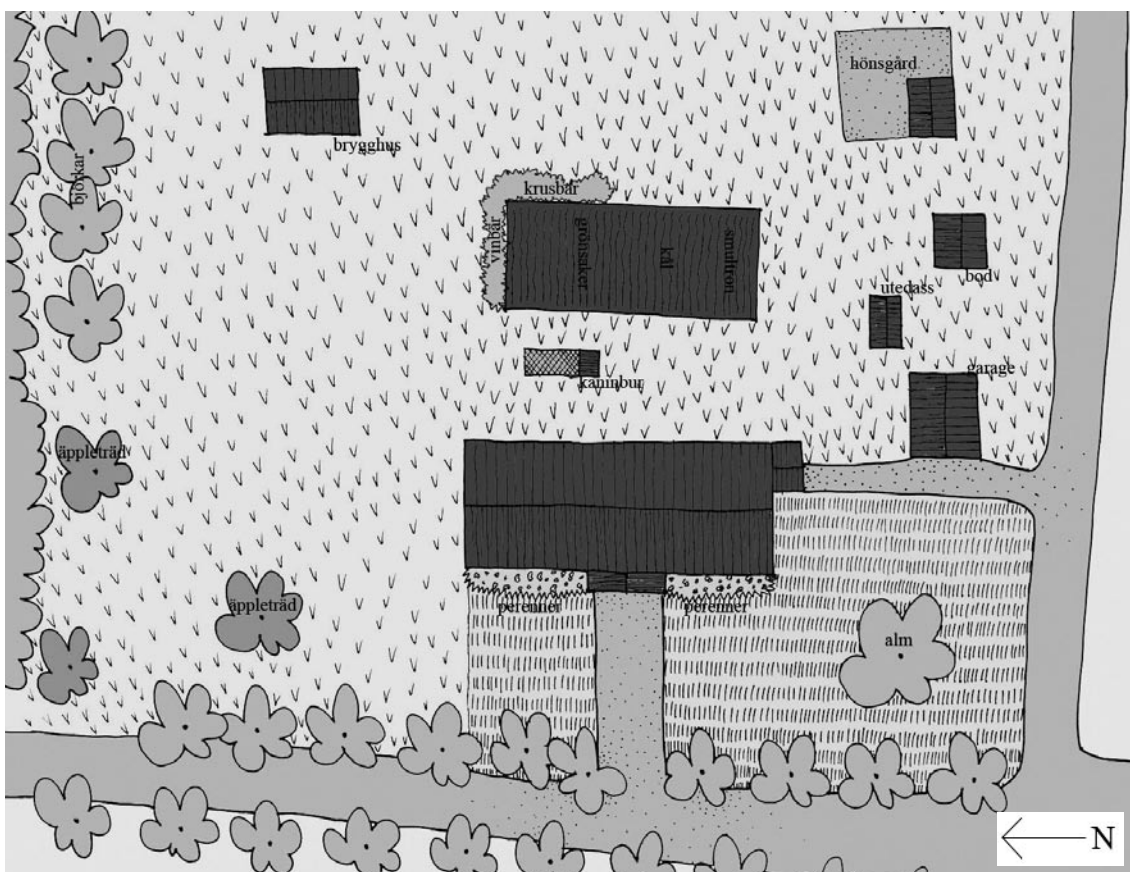
99 Varde (red.), Sven, 1975, sid 124.

100 Nordiska museet, Prästgårdsarkiv, Småland, Drev komministerbostad, 1917.

101 Wittenmark, Karin, 2005, ”Prästgårdsträdgården i Drev mellan 1937-1946”, se bilaga 1.

Figur 45. Fotografi på Drevs prästgård taget kring 1905. Man kan ana flertalet buskar, blommor och köks-trädgård innanför staketet. Lönnarna längs med staketet är här ganska unga.

Figur 46. Plan över trädgården vid Drevs prästgård ritad utifrån original av Karin Wittenmark.

De enda blommor som fanns var perenner på framsidan av huset. För att få lite variation i växtsortimentet bytte man perenner med lärarfamiljen på Möllekull invid Drevs kyrka. Familjen Lenhoff bodde i Drev Brännagård fram till 1946 då man liksom familjen Lindstam flyttade vidare till Sjösås prästgård, ca 10 kilometer från Drev.¹⁰²

Prästgårdsinventering 1979

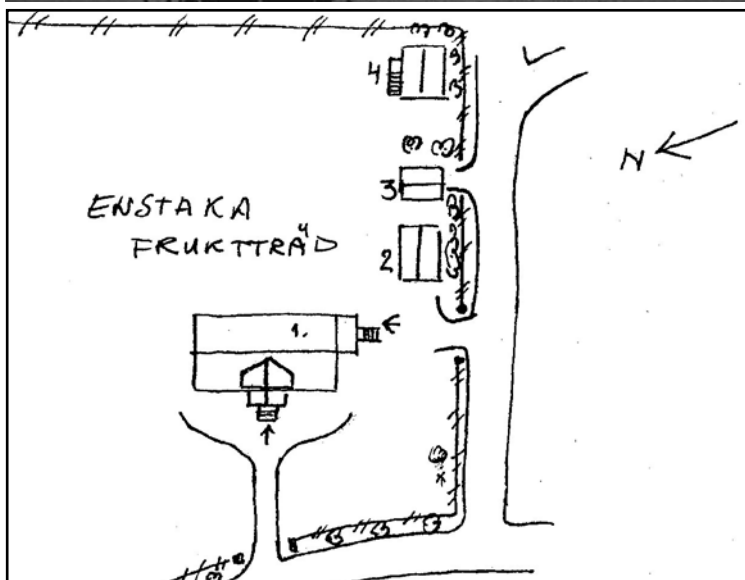
Drev prästgård såldes 1965 och har sedan dess varit privatägd (fig. 47). År 1979 genomfördes en inventering av alla prästgårdar i länet, både de privatägda och de prästgårdar som fortfarande fungerade som prästboställen. Inventeringen av Drev Brännagård gjordes i januari månad vilket betyder att bilderna härifrån inte visar så mycket av trädgården mer än de stora träden (fig. 48). En enkel situationsplan visar trädgårdens omfattning där det ska finnas enstaka fruktträd på trädgårdens baksida (fig. 49). Tyvärr visar den inte exakt var dessa står på tomten. Prästgårdens läge beskrivs kort med att den ligger i ett odlat slättlandskap omgiven av en stor trädgård.¹⁰³

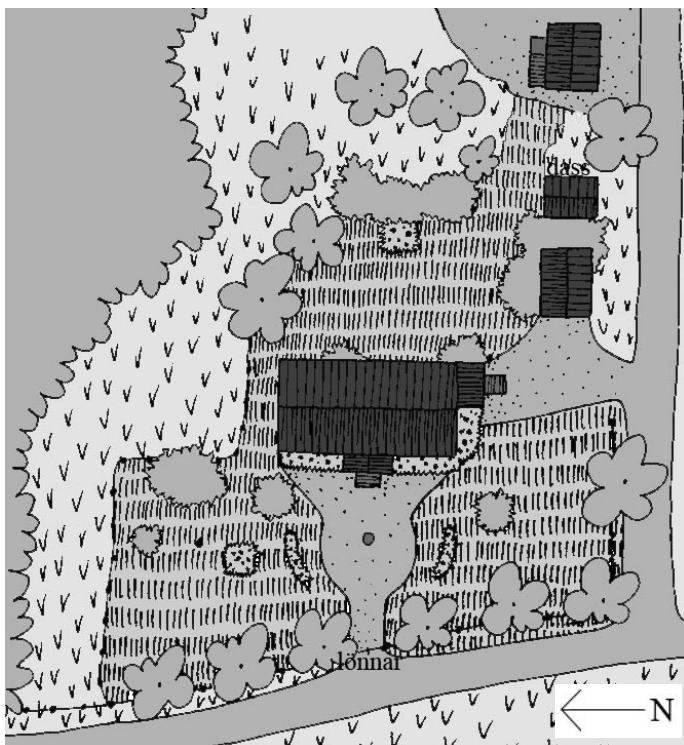
Figur 47. Fotografi på Drevs prästgård från 1975. Lönnarna avgränsar trädgården ut mot vägen och åkern. Verandan är inklädd i en klätterväxt.

Figur 48. Fotografi från inventeringstillfället 1979, som visar raden med lönnar och ett större träd vid prästgårdens gavel. Några små buskar kan också urskiljas på prästgårdens framsida, men eventuella blomsterrabatter döljs av snön.

Figur 49. Situationplan över Drevs prästgårdsträdgård gjord vid inventeringstillfället 1979.

Figur 50. Plan över trädgården vid Drev Brännagård idag, 2005. Lönnarna står kvar och gårdsplanens mitt pryds av ett solur.

Trädgården idag (fig. 50)

Prästgården ligger inbäddad i grönska och utsikten ut över det öppna odlingslandskapet är härlig. Längs med den smala grusvägen står sex stycken äldre lönnar intill det rödmålade spjälstaket (fig. 51). Ett par svarta järngrindar leder mig in till grusplanen framför husets huvudentré. Ännu en infart från vägen finns upp mot garaget söder om huvudentrén. Denna är försedd med grindar av trä.

Planen framför huset är cirkelformad och i dess mitt står ett solur (fig. 52). På båda sidor om den finns smala rabatter planterade med rosor och kärleksört. Rododendronbuskar växer på bägge sidor om grusplanen liksom blandade småbuskar. På norra gräsmattan finns även en flaggstång, en plymspirea, en syrenbuske samt en kvadratisk perennplantering med dagsliljor. Längs med husfasaden växer flox.

Sydost om huset står garaget intill tomtgränsen, med en schersmin vid dess norra vägg. Jag går förbi köksingången och kommer till trädgårdens baksida. På gräsytan bakom huset finns en stor björk och ett äldre fruktträd. På husfasaden växer humle och nedanför finns mera flox. Bakom garaget står det gamla dasset och en bod omgivna av buskage. Några bärbuskar med vinbär står en bit bakom huvudbyggnaden. Jag fortsätter längre bort i trädgården och kommer fram till det gamla hönshuset vid trädgårdens bakre gräns. Norr om trädgården breder en äng ut sig mot skogen i norr. Jag tar mig tillbaka till trädgårdens framsida där den vackra utsikten över fälten möter mig. Ett vackert avsked från denna gamla prästgård.

Figur 51 & 52. Lönnarna utmed staketet avgränsar ut mot vägen och skänker skugga. Gårdsplanen framför den f.d. prästgården omgiven av rododendronbuskar och små rosenrabatter.

Älghult Prästgård

Kyrkoherdeboställe

Trädgårdsminnen från förr

Älghults prästgård ligger i högläge i sluttningen väster om kyrkan. Den nuvarande prästgården byggdes runt 1730 och ersatte då en äldre prästgårdsbyggnad. På en karta från 1695 kan man se den gamla prästgården väster om kyrkan (fig. 53). Man ser ladugårdsbyggnaderna i en fyrkant för sig och mangården i en annan. Utanför mangårdsfyrkanten ligger två inhägnade odlingsytor. Antagligen innehåller de humlegård, kryddgård och/eller fruktträdgård. Områdena är markerade med siffror, men tyvärr saknas en beskrivning till kartan. En rak väg knyter samman prästgården med kyrkan och kyrkogården. Inga markeringar är gjorda kring vägen för att markera en eventuell allé.

Trädgårdsminnen från Älghults prästgård (fig. 54)

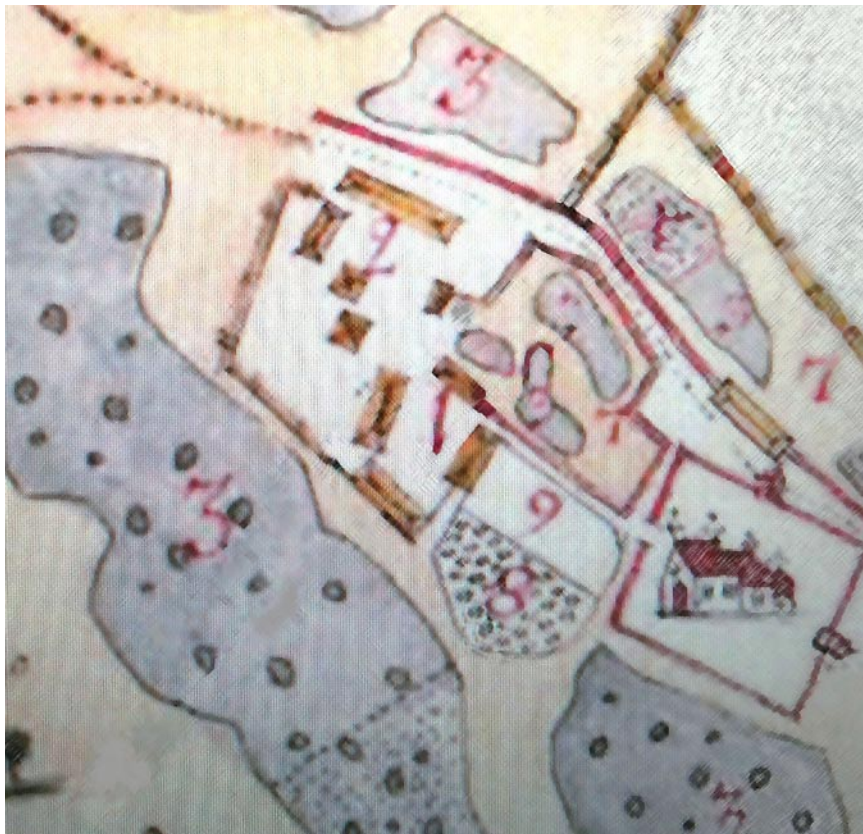
Ur en prästgårdsskildring av Gunnar Stensson¹⁰⁴

Klockan tio en dimmig novembermorgon 1944 anlände jag tillsammans med mina föräldrar och syskon till Älghult. Min far, Lars-Gösta Stensson, skulle här tillträda tjänsten som kyrkoherde i den församling som var den till ytan största söder om Dalälven. Min mor, Britta Stensson, hade också en tjänst att tillträda, den som prästfru. Båda härstammade från prästgårdar på landet så det visste vad den nya tillvaron innebar. Det var ett åtagande för livet, de skulle stanna i Älghult under nästan trettio år.

Vi hade lämnat Växjö ett par timmar tidigare. I Sävsjöström gjordes uppehåll för att fylla rälsbussens gengasaggregat med en säck ved. Det lilla samhället Älghults by med glasbruk, bank, konsum, pappershandel, ett par speceributiker, ett charkuteri och en kiosk var samlat kring järnvägsstationen, där en taxibil väntade.

[...] Avståndet från stationen till prästgården och kyrka var en dryg kilometer och

104 Stensson, Gunnar, 2005, "Ett år i Älghults prästgård". Texten är hämtad från Gunnar Stenssons prästgårdsskildring och lätt redigerad av mig, Emma Franzén. Texten är avkortad och går att läsa i sin helhet i bilaga 1.

Figur 53. Geometrisk karta från 1696 som visar Älgshults prästgård och den intilliggande kyrkan. Ytorna markerade 8 och 9 kanske kan innehålla kålgård, fruktträdgård eller kryddgård.

Figur 54. Fotografiet är taget västerut från kyrktornet mot prästgården för ungefär hundra år sedan, d.v.s. cirka 40 år innan Gunnar Stensson och hans familj flyttade dit. På 1700-talet brann Älgshults äldsta prästgård ner. Där sägs Nils Dacke ha funnit en tillflykt när han försökte fly till Kalmar från Gustav Vasas soldater. Det nuvarande huset hade ursprungligen bara en våning. Den andra våningen tillkom i mitten av 1800-talet. Den högra flygelbyggnaden är den så kallade tiondeboden, timrad, från 1700-talet. Den andra flygelbyggnaden var arrendatorsbostad när fotot togs. Denna flyttades 1925 upp till Älgshultsby, där det blev socknens barnbördshus och fortfarande finns kvar, nu som bostad. På den gamla arrendebostadens grund uppfördes den lagård som fanns när familjen Stensson flyttade in. Bland ekonomibyggnaderna till vänster i bilden ser man brygghuset och det stora valvbyggda förrådet av sten, som alltså ligger kvar. Bakom prästgårdsbyggnaden skymtar köksträdgården, och vägen mellan prästgårdsbyggnaderna och ladugårdsbyggnaderna markeras av en allé. Framför prästgården, på gårdsplanen, står en hästkastanj som vårdträd.

bortom samhället bredde prästgårdens åkrar och beteshagar ut sig. Snart passerade vi prästgårdsarrendatorns röda hus med dess brutna tak. På andra sidan vägen låg ladugården byggd i fyrkant runt en stor ladugårdsplan. Mitt emot låg prästgården. En kort allé med höga lönnar förde till entrén.

Prästgården var en stor tvåvåningsbyggnad i småländsk stil, röd med vita knutar. Enligt en tradition ska Nils Dacke ha övernattat där när han befann sig på flykt mot Kalmar undan Gustav Vasas knektar. Huset inrymde tolv rum och en hög vind som sträckte sig från gavel till gavel.

[...] Från hallfönstren på övre våningen hade man utsikt över trädgården och ned mot kyrkan [fig. 53]. Framför entrén fanns flaggstången och en väldig kastanj, som några år senare blåste omkull. En ny planterades på samma ställe. En bit bakom kastanjen stod ett risigt, mycket högt lärkträd. Trädgården inramades på denna sida av de två äldre bodar som låg som flyglar till huvudbyggnaden.

När snön kom några veckor efter ankomsten till Älgshult åkte vi skidor i slutningen ner mot kapellet och den höga stenmuren som omgav den äldsta kyrkogården. Där växte höga bokar, askar och lönnar. [...] Nere i hörnet av trädgården intill gamla kyrkogården fanns en tvättstuga med en stor svart järngryta på en eldstad. Där fanns också en murad välvd stenkällare. Mellan dessa hus låg en damm.

[...] När våren kom hade vi redan upptäckt den stora del av prästgårdsträdgården som låg vid husets södra gavel. Redan tidigt på året var den så varm att vi kunde sitta där och dricka kaffe. Syrenbuskarna började grönska och blommade snart. En stor köksträdgård uppenbarade sig under den smälta snön. Bortom den fanns en lång rad med buskar, svarta och röda vinbär, krusbärsbuskar och ett hallonland. Ett knotigt träd med goda 'Kannikeräpplen' stod intill. Vi anade inte då vilka mödor vi skulle tvingas underkasta oss med att rensa ogräs i trädgårdslandet i raderna med gräslök, dill, persilja, rödbetor och senare jordgubbar.

Två rader äppleträd växte parallellt med huset. Där fanns 'Sävstaholm', 'Glasäpplen', 'Citronäpplen' och en sorts mycket stora äpplen på ett gammalt knotigt träd. Något årtionde senare besprutade vi varje sommar äppleträden för att få bort masken. Besprutningsmedlet spred sig i gråa moln som hade en sötaktig doft. Besprutningsmannen dog i förtid i cancer. Intill staketet som skilde vår trädgård från prästgårdsarrendatorns växte ett stort bigarråträd som bar mycket frukt.

[...] Nedanför och bredvid prästgårdsträdgården bredde stora åkrar ut sig. I trädgårdens bortersta hörn intill åkern fanns en berså, en rund stenplatå omgiven av höga träd. Bortom bersån låg grinden ut till beteshagen med krusbärssnår och hassel som skuggades av stora ekar. [...] ¹⁰⁵

Prästgårdsinventering 1978

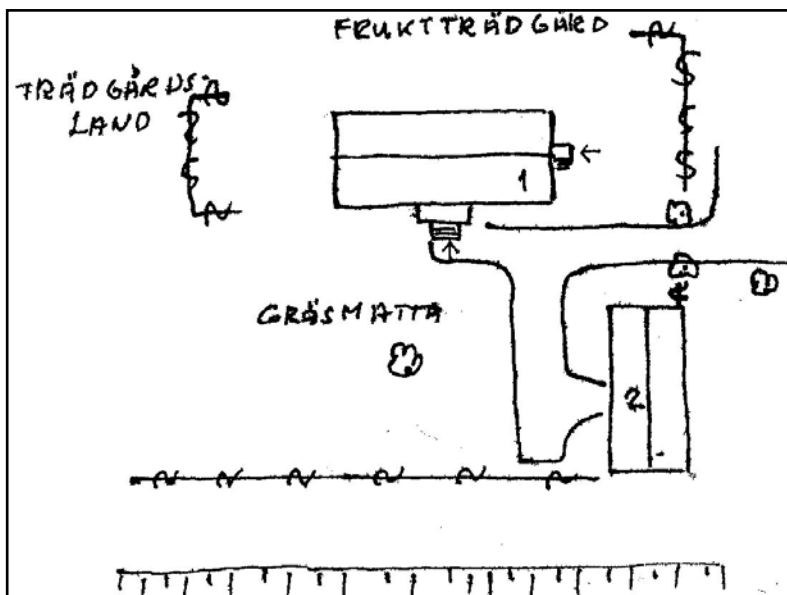
Inventeringens situationsplan visar en trädgård som innehåller både fruktträdgård och trädgårdsland, dock bara markerade med text (fig. 55). Hästkastanjen framför prästgården är utmärkt liksom tre träd vid trädgårdsentrén mot vägen (fig. 56). En bit ifrån huvudbyggnadens södra gavel är en u-formad häck utritad. Vid entrén på norra sidan av huset avgränsar en häck ut mot parkeringen och vägen. Häcken knyter an till den norra boden, den enda kvarvarande av de två flyglarna. Mot tomtgränsen i öster löper ännu en häck som avgränsning. ¹⁰⁶

I den korta beskrivningen står det att prästgården är belägen i höjdläge i slutning mot öster och att den ligger öppet omgiven av en stor trädgård. Fotografierna visar dock mest huvudbyggnaden och boden, men man kan ana trädgårdslandet i söder om man studerar bilderna noggrant (fig. 57)! ¹⁰⁷

105 Stensson, Gunnar, 2005, "Ett år i Älgshults prästgård".

106 Smålands museum, Prästgårdsinventering, Uppvidinge, Älgshult 1:1, prästgård, 1978.

107 Ibid.

Figur 55. Situationsplan över prästgårdsträdgården i Älgshult ritad vid inventeringstillfället 1978.

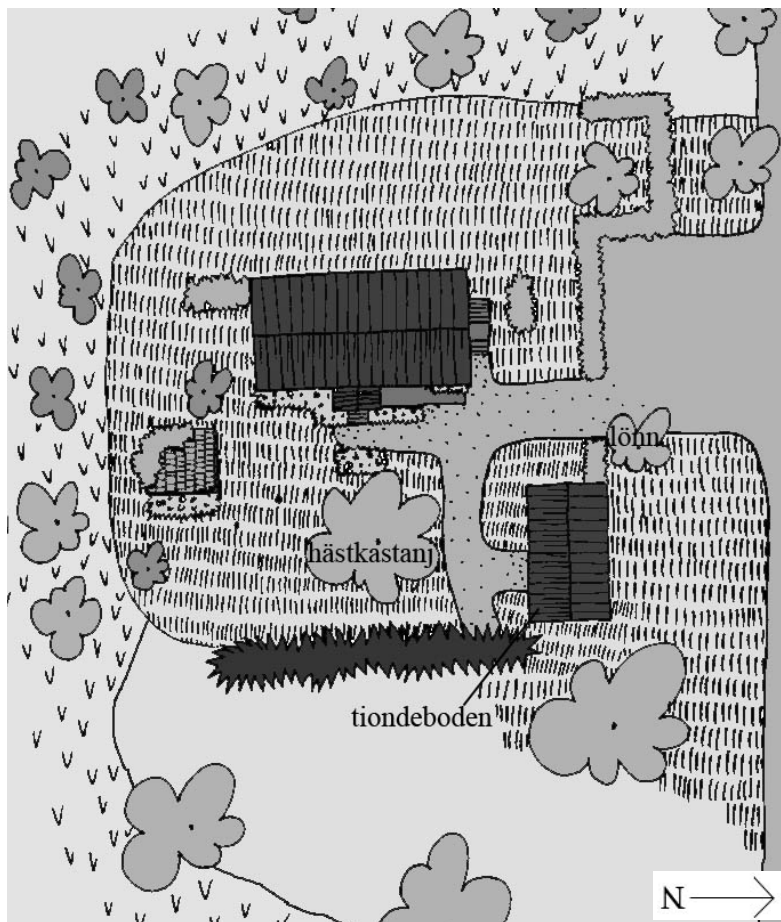
Figur 56. Framsidan av trädgården vid Älgshults prästgård, vid inventeringstillfället 1978. Till höger i bild kan man ana hästkastanjen som här är gan-

Figur 57. Södra gaveln på prästgården. Nere i hörnet av bilden kan man ana trädgårdslandet som är markerat på situationsplanen.

Trädgården idag (fig. 58)

Älgshults prästgård är mitt sista stopp för dagen och solen börjar sakta stiga nedåt. Sommarvärmen är dock fortfarande kvar och gör sig påmind när jag promenerar uppför backen från kyrkan till prästgården. Vägen kantas här på södra sidan av en trädrad med klippta lönnar. Jag kommer snart upp till en asfaltsbelagd parkering som ligger utanför trädgården. Entrén in till prästgården markeras av en klippt häck och två lönnar. Direkt till vänster vid ingången ligger den gamla rödmålade boden.

Figur 58. Plan över prästgårds-trädgården i Älgshult idag, 2005. En av de två bodarna finns kvar liksom den stora hästkastanjen på gårdsplanen. En klippt gräsmatta omger huset och utanför den står gamla fruktträd i det höga gräset.

Figur 59. Gårdsplanen idag, 2005, med den stora hästkastanjen. Framför trappan ligger en odlingsruta med höstrudbeckia. Den rödmålade boden skymtar bakom hästkastanjens lövverk.

Figur 60. Gamla fruktträd ute i gräsmarken och ett yngre fruktträd inne på den klippta gräsmattan. Bilden är från augusti 2005.

Jag går in mot prästgårdsentrén och möts av den nu stora hästkastanjen som står mitt på den gräsbevuxna gårdsplanen (fig. 59). Bakom dess lövmassa skymtar jag den vita flaggstången. Rabatter löper längs med husfasaden och här växer bl.a. rosor, Judas penningar, lungört och akleja. Framför huvudingången finns en rektangulär plantering innehållande höstrudbeckia. Vid prästgårdens sydöstra hörn ligger en liten berså som på två sidor avskärmas av ett vildvinsbeklätt träplank. På de andra sidorna omges den av spireabuskar. Markytan är här inne belagd med tegel. Vid ingången till bersån står ett plommonträd och längs utsidan av träplanket, mot öster, växer randgräs.

På kortsidan av huset växer parkslide som en förlängning av den västra husväggen. Gräsmattan går runt huset och utanför den står flera fruktträd i högt gräs (fig. 60). Endast ett mindre fruktträd står inne på den klippta delen. Jag följer gräsmattan runt huset till den norra gaveln. Här finns källarnedgången och köksingången. Framför ingångarna står en syrenbuske som avskärmning.

Nu är jag tillbaka på framsidan av prästgården och jag har här utsikt ner mot kyrkan och kyrkogården. Trädgården avgränsas mot öster av en häck med bergtallar. Jag slinker igenom häcken intill den röda boden och kommer ut på en öppen klippt gräsmatta som fortsätter ut mot vägen. Här i står några välväxta träd, bl.a. en stor hästkastanj. Trots att inte mycket är kvar av trädgården så känns själva platsen där prästgården ligger lite majestätisk där den höjer sig över kyrkan och kyrkogården. Fruktträden ute i ängsmarken bidrar med en viss charm och de stora träden som omger trädgården i öster skapar en parkkänsla.

3.3 Prästgårdsträdgårdar i Jönköpings län

Vallsjö prästgård

Komministerboställe/Kyrkoherdeboställe

Trädgårdsminnen från Vallsjö prästgård (fig. 61)

Ur en prästgårdsskildring av Anders Blomstrand¹⁰⁸

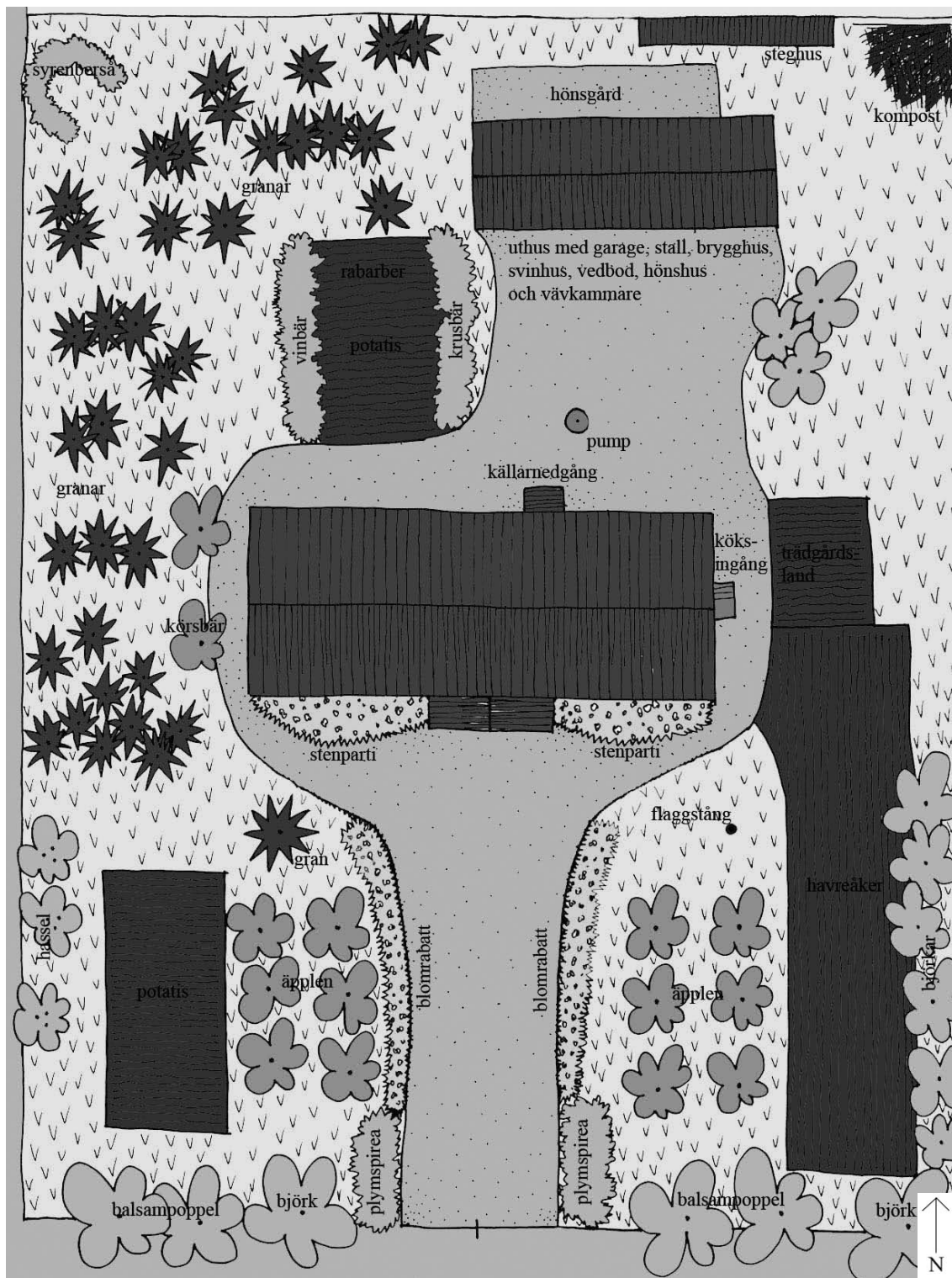
Kvällssolens sneda strålar lyste in genom barnkammarens båda fönster. Jag hade bara sovit en liten stund sedan mor hade stoppat om mig och min lillasyster, som låg i en säng bredvid. Hon var så liten att hon knappast räknades. Själv var jag rätt så stor, kanske ett par tre år. Det här var min säng. Här bodde jag. Det var den första världen. Den var omgiven av mor och lite längre bort far.

Jag vaknade av ingenting. Det var så egendomligt tyst. Var hon inte här? Det brukade hjälpa att man ropade. Det gjorde jag. Men det blev fortfarande lika märkvärdigt tyst. Hon var helt enkelt inte där. Och ingen annan heller. En känsla av total övergivenhet grep tag i magens inre. Jag var ensam, övergiven. Lillasyster räknades fortfarande inte.

Jag klev ur min första värld. Barfota steg för steg nedför trappan till hallen. Den stora dörren ut stod öppen. Den ljumma sommarvinden låg som ett täcke över de uppvärmda trätiljorna på verandan. Utanför låg den andra världen. Den som jag inte hade något riktigt begrepp om. Den långa grusgången ville föra blicken långt bort mot den vita vackra grinden. Det var världens ände, lockande och hemlighetsfull. Som att sväva ut i en alldeles ny värld. Hade jag varit där förr?

Den långa gången hade två sidor med blomsterland. Det var ingen sol på himlen längre, med det var skönt ljus ändå och de röda stora vallmoblommorna kändes så vänliga mot mig. Bredvid var det som en vacker mur av äppleträd, som just hade blommat, en och annan blomklase fanns kvar. De var ljus vita med lite rött i. Åh, där var ju hon längst bort vid landet, nerkrupen vid pionbusken och drog upp maskrosor som växte mitt i landet. Tänk att hon fanns i den andra världen också. Då kunde man ju vara där med. Nu hade gränserna vidgats. "Min lille Gubbe, kan du inte sova? Då får du hjälpa mig att lägga maskrosorna i korgen". Det doftade jord och nytt gräs. Någon hade slagit av en del av gräsmattan och

108 Blomstrand, Anders, 2004, "Trädgården mitt i världen" & "Gården där prästen bodde". Texten är hämtad från prästgårdsskildringen "Trädgården mitt i världen" av Anders Blomstrand, förutom det avslutande stycket som är från prästgårdsskildringen "Gården där prästen bodde". Texten är lätt redigerad av mig, Emma Franzén och avkortad. "Trädgården mitt i världen" går att läsa i sin helhet i bilaga 1 liksom "Gården där prästen bodde".

Figur 61. Plan över Vallsjö prästgårdsträdgård som den såg ut mellan åren 1942-48. Planen är ritad utifrån original av Gertrud Blomstrand.

det doftade lockande. När jag lyfte över de uppdragna maskrosorna till korgen kråmade sig en stor dagmask ner i jorden. Det kom en svartvit fågel på det uppgrävda jordlandet. Den pickade med sin spetsiga näbb och vippade gång på gång med stjärten. Aj! Jag stack mig på en buske, den hade röda blommor och gröna blad. Dom ska jag akta mig för nästa gång.

Hon tog mig vid handen. Man kunde bara gå väldigt sakta på grusgången. Det gjorde bara lite ont och så kittlade det också. Så bar hon mig tillbaka till den första världen. Innan jag åter somnade konstaterade jag med välbehag att jag hade upptäckt den andra världen. Så bra, den tar vi igen i morgon.

Så gav den föregående kvällens upptäckter inspiration till nya krafttag att hjälpa till när den nya dagen kom. Min lilla trävagn rullades ut på gången. Här fanns mycket att göra. En lång rad med plantor som såg likadana ut med långa ludna stjälkar och längst uppe en

luden knapp som hängde ner. Dom såg slöa ut. Dom ska bort förstås. Ryck, ryck, ryck! Dom såg faktiskt spännande ut när man tagit av dom. Man kunde bända isär knopparnas ytterblad och då kom det ut gula tunna blad eller vita eller röda. Högen av uppsprättade knoppar växte i min vagn. ”Men lille vän, vad gör du. Du får inte rycka upp mina nya vallmoblommor”. Nu hade jag gjort något som inte var bra. Den dagen upptäckte jag att den andra världen inte var lika lätt som den första.

Allteftersom åren kom klarnade bilden av prästgårdsträdgården i Vallsjö. År 1925 hade den nya komministerbostaden blivit byggd på ett åkerstycke avsöndrat från herrgården Eksjöhovgård. Den hade gängse mått, tiotusen kvadratmeter eller ett hektar. Från början växte mycket gräs innanför det fyrkantiga trästaket med hundratals spjälor, rödmålade med vita toppar. Ena sidan vätte ut mot stora vägen, som gick ut mot Vallsjö kyrka och in mot samhället. Prästgården var det sista huset vid vägen och där hängde en gatlykta och dinglade. På andra sidan låg det vackra huset som kallades Domargården. Där bodde häradshövdingen Landergren. Han hade en vit rock och rökte cigaretter när han skyfflade gångarna i sin trädgård. Innanför vårt staket hade man planterat björkar och balsampopplar. Den stora gången slutade mitt i och stängdes av med de vita svängda trädgrindarna. Man kunde åka fram och tillbaka på dem. De båda styckena på var sin sida om gången var fyllda med gräs och där stod flera rader av fruktträd. Det var mest äpplen och plommon. ’Sävtaholm’, ’Sikanäs’, ’Alexander’, ’Åkerö’ och ’Viktoriaplommon’. Det dröjde långt in på hösten innan de goda plommonen var mogna.

Prästgården låg mitt i trädgården. Den var gulmålad och av trä. De båda fönstren in till barnkammaren på andra våningen såg ut som husets två ögon, taket över verandan som näsan och verandan som munnen. Men det var nog bara barnen som tyckte så. Vi var fem stycken. Fyra yngre systrar och så jag.

Framför huset var en sluttning. Där hade mor ett stort stenparti med mängder av växter. Innan far kom som komminister var Gustav Pontén präst. Han var son till kontraktsprosten John Pontén och hans maka Una i Hultsjö. Una var specialist på blommor och hade säkert skickat med en och annan planta till Vallsjö. Den dominerande var vit och växte i stora tuvor. Kan den ha kallats vinteriberis? Så fanns där tulpaner, solvända, vallmo, akleja, riddarsporre, kokardblomma, hortenisa, rosor, doronicum, pioner, prästkragar, blåklint, lavendel och i landen nära huset fanns givetvis snödroppar och forsythia. Med möda klarade sig en clematis. Det som var mera livskraftigt även under stränga smålandsvintrar, odlingszon 5, var humlen vid verandan liksom kaprifolen. Längst nere utmed gången växte stora stånd av plymspirea, som skulle klippas ner varje höst.

På baksidan av huvudbyggnaden fanns ett par långa rader av vinbärsbuskar, flest röda, men också svarta och vita. Dessa bär användes till saft och gelé. Bären kokades i stora kastruller och hällades sedan över i ett strutformigt nät där saften silades och hällades sedan på, korkades och förseglades med harts. Saftkällaren fylldes så småningom med mängder av konserver.

Det fanns inte bara vinbär utan även gröna, gula och röda krusbär. Allra längst upp i det långa landet växte enorma kraftiga rabarber. Dessa rader av buskar omgav det potatisland vi hade före beredskapsåren. Barnen fick så småningom var sitt grönsaksland att sköta förutom husets lite större. Kvickroten blev man tyvärr ganska bekant med. Den tog ofta överhanden, men en och annan vaxböna och rädisa blev det väl. En påse blandade blomfrön brukade ta sig bra i ett av landen. Man misslyckas sällan med ringblommor.

Trädgården hade från början givit ett ganska ödsligt utseende eftersom det varit en åker. Men med träd brukar det efter några år bli lummigt och trevligt. Far inskränkte sin trädgårdsverksamhet till att plantera träd eller låta plantera träd. Men det han planterade tog sig. Jag minns ännu hur man under senare delen av 1930-talet planterade 1000 granplantor på en del av prästgårdsträdgården. Man kunde hoppa över dem i början, men senare växte de upp till spännande gömställen och gratis julgranar. Framför huset stod en enstaka gran som vi så småningom satte elektriska ljus i till julafton. Det var inte vanligt på den tiden utan väckte en viss uppmärksamhet hos julottvandrarerna.

Utefter ena staketkanten planterades hasselnötsbuskar, som så småningom gav rikligt med nötter som vi skördade i kamp med ekorrarna. Utmed de motsatta långa staketsidan i öster var rader av vitstammiga björkar. På prästgårdens gavelsidor var jag far behjälplig med att plantera vackra hängbjörkar och rönnar. I utrymmet mellan huvudbyggnaden och det stora

uthuset fanns en även ett par rejäla körsbärsträd. Utefter uthusets södervägg fanns plommon och päronträd i spalje. De stränga vintrarna tog död på en del av dem.

[...] Åren kom och det blev skola och krig ute i världen. Jag kan peka ut vägkröken mot Vallsjö kyrka, där jag en söndagsmorgon hörde att det blivit krig. Det ringdes timvis i kyrkklockorna och man satte mörklägningspapper för fönstren. Efter hand blev det mesta på kuponger. Alla som hade en bit jord plöjde upp den och odlade. Man skaffade sig hushållsgris, höns och kaniner. Så även vi. Halva trädgården plöjdes upp mellan fruktträden. Där såddes havre och potatis. Havren användes till hönsen och till hushållsgrisen som placerades i stian. [...] ¹⁰⁹

[...] Gården där prästen bodde var i sig så stor och så innehållsrik med händelser och människor att den i vår barndom på något sätt utgjorde en värld i sig. Skomakarverkstaden, där den skicklige skomakarmästaren Carl Elfström verkade, hade sitt liv på ena sidan och trädgårdsmästarna på båda sidorna vägen hade sin verksamhet. Detta var vår närmiljö. Så småningom blev vi barn varse att det fanns en värld också utanför Sävsjö. Men hur gammal man än blir finns den lilla världen i prästgården alltid som en bas och en grund för ens livsbild. [...] ¹¹⁰

Prästgårdsinventering 1974

Inventeringen av prästgården är mycket kortfattad och en situationsplan saknas. Fyra stycken fotografier bifogas från inventeringstillfället. Dessa visar framsidan av prästgården där perennrabatter och buskar tycks saknas helt (fig. 62). Stenpartiet är borttaget. Fyra större träd står nedanför på respektive sidan om gången. På baksidan av huset kan man ana några buskar, troligen bärbuskar, samt några mindre träd (fig. 63). Framför uthuset står på ena sidan gången en björk och på den andra ett större träd, troligtvis en hästkastanj eller en alm (fig. 64). Bakom uthuset skymtar ridån av granar. En bild visar husets västra gavel utifrån villagatan. Mot spjälstaketet står några buskar och bakom dem skymtar ett ympat träd, kanske något slags prydnadskörsbär (fig. 65)? Intrycket man får av trädgården är annars att den är betydligt förenklad sedan familjen Blomstrands tid och att blomsterrabatter saknas. ¹¹¹

Trädgården idag (fig. 66)

Jag besöker trädgården en gråmulen förmiddag i mitten av augusti. Trädgården har sedan 40-talet blivit mycket mindre och vägarna som går förbi på två sidor har tagit många kvadratmeter. Prästgården ligger i utkanten av ett villaområde i Sävsjö. Utifrån ser man knappt den gulmålade prästgården bland alla stora lummiga träd som omger den (fig. 67).

Jag kommer in i trädgården genom den lilla vitmålade grinden från villagatan bredvid (fig. 68). En grusgång leder fram till trappan upp till huset. Jag vänder mig om och tittar ner mot trädgårdens huvudentré. Vägen upp till prästgården kantas här av gräsmattor planterade med fruktträd i dubbla rader. På den ena sidan står bara tre träd kvar tillsammans med en sälj, som står tryckt mot staketet. Av kyrkoherden som bor här idag får jag veta att många av äppleträden har tagits ned de senaste åren på grund av att de gått ut. Nere vid grinden står två stora lindar, bredvid dem några björkar och i östra hörnet en plymspirea. Trädgården omges av ett vitmålat spjälstaket.

Vid sluttningen framför huset är stenpartiet borttaget. Istället löper två perennrabatter på vardera sidan om förstukvisten. Här växer bl.a. kärleksört, pion, astilbe och luktärter. Vid ingången står två rododendronbuskar och mot förstukvisten klättrar humle och kaprifol. Jag fortsätter bort mot östra sidan där gången leder fram till ett

109 Blomstrand, Anders, 2004, "Trädgården mitt i världen".

110 Blomstrand, Anders, 2004, "Gården där prästen bodde".

111 Jönköpings länsmuseum, Byggnadsinventering, Sävsjö, Kaplanen 2, prästgård, 1974.

Figur 62.

Figur 63.

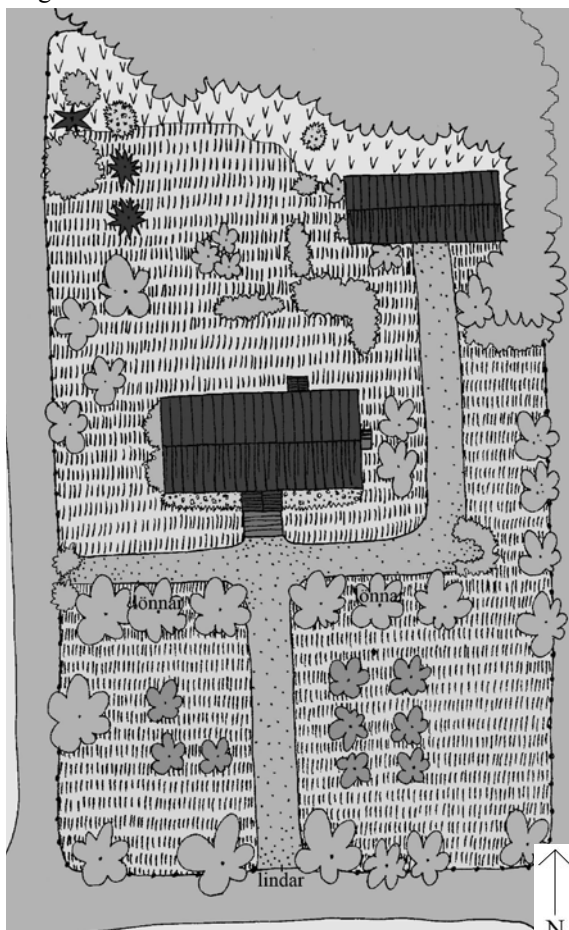

Figur 64.

Figur 65.

Fotografierna från inventeringstillfället 1974 visar en kal trädgård. Figur 62 visar infartsvägen till prästgården med lönnar som inramning. På nästa bild, figur 63, visas baksidan av huset med några bärbuskar till vänster i bilden och en björk till höger. Figur 64 visar uthuset som flankeras av två större träd, det högra en björk. Den sista bilden, figur 65, visar gavelsidan av huset med buskar och mindre träd längs staketet.

Figur 66. Plan över trädgårdens utseende idag, 2005. Trädgården är förminskad sedan 40-talet men innehåller fortfarande mycket buskar, träd och en del blommor.

schersminbuskage. Här bakom står tre björkar ut mot vägen och två flerstammiga sälgar. Uppe vid husets hörn står ännu en rododendronbuske och vid husets gavel står två hängbjörkar. Bakom björkarna skymtar köksingången.

Nu leder gången fram till uthuset bakom prästgården. Jag passerar ett buskage med bl.a. olvon, rönn och lönn. På den andra sidan gången skärmar spireabuskar av mot en uteplats.

Jag går runt spireabusket och kommer ut på gräsmattan bakom huset. Granarna som förut stod i bakre delen av trädgården finns inte längre kvar då de föll för stormen Gudrun i början av året. Bakom uthuset där hönsgården förut låg är idag bara en remsa med gräs innan vegetationen tar över. Mot bodens gavel står en fläderbuske och en bit ifrån en rad med vinbärsbuskar. Uppe mot hörnet av trädgården står en grupp med krasse och ringblommor. Ytan här uppe är annars ganska uppröjd efter de borttagna granarna, men tre tallar står kvar och ännu ett schersminbuskage. Jag vänder för att gå tillbaka till husets framsida. Mitt för husets baksida passerar jag några krusbärsbuskar och en rad svarta vinbär. Ut mot villavägen står fem stycken björkar, varav tre tårbjörkar. Vid husets västra gavel växer rosenspirea och bukettspirea.

Så är jag tillbaka på framsidan igen. Sikten ner över trädgården skymms något av en rad med stora lönnar. Jag tar vägen ut genom grinden under schersminbuskarna och så försvinner snart prästgården bland träden igen.

Figur 67. Infartsvägen till Vallsjö prästgård kantad av äppleträd, sommaren 2005. Vid grindarna nere vid gatan står två lindar som vårdträd. Uppe vid husfasaden skymtar perennrabatterna och två rododendronbuskar.

Figur 68. Grinden som leder in från den angränsande villagatan döljs av två schersminer. Gången leder fram till prästgårdsentrén och fortsätter sedan runt prästgården till det gamla uthuset. Bilden är från augusti 2005.

Björkö prästgård

Kyrkoherdeboställe

Trädgårdsminnen från förr

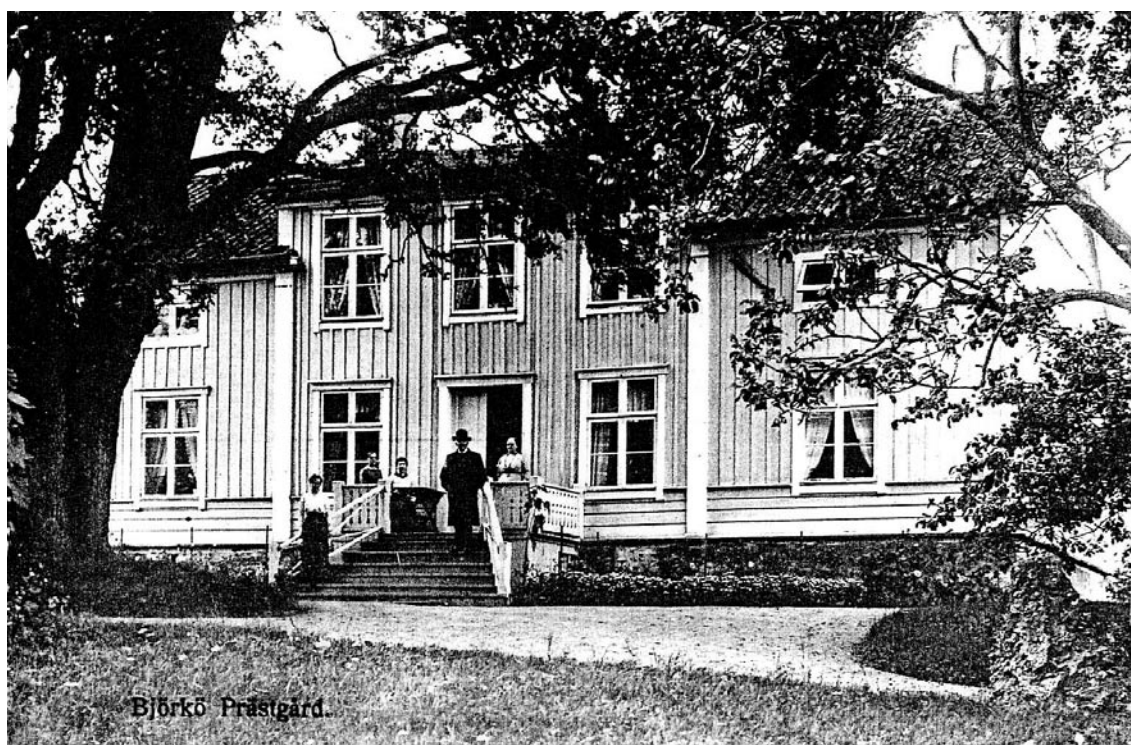
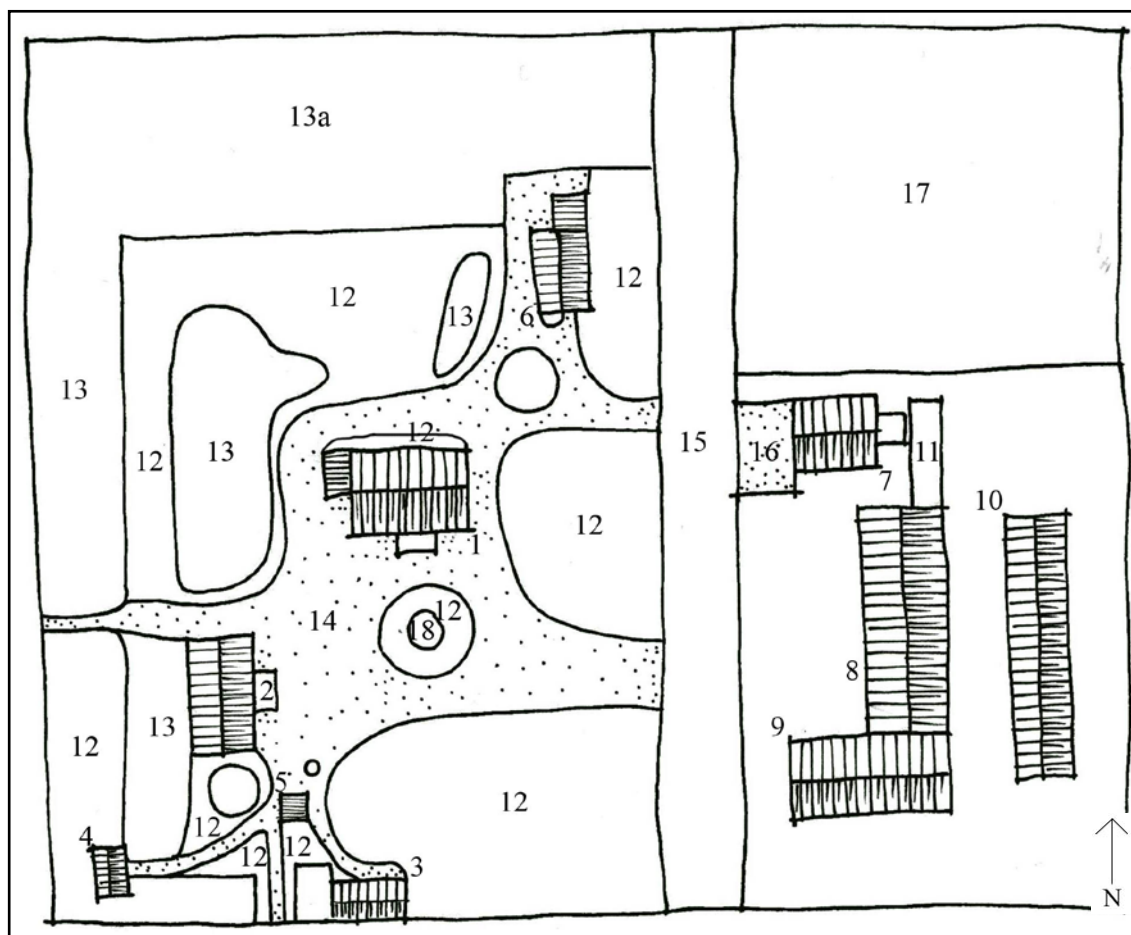
Björkö prästgård ligger i det kuperade landskapet vid den stora kyrkan i Björköby. I kyrkoarkivet finns några korta rader noterade angående prästgårdsträdgården från år 1719. Man skriver att trädgården har en liten kålgård och att humlegården är av pastor Klintin ödelagd och bör återanläggas. Omläggningen skall ske med hjälp av plöjning, gödsling och utläggande av ris för humlen att klättra på. Två år tidigare, år 1717, bekräftas det på en nota att det finns en trädgård vid prästgården då pastor Klintin har fått gjort två nya fönster i prästgården ut emot trädgården.¹¹²

I materialet som insänts till Nordiska museet år 1917, finns en plan över Björkö prästgårds anläggning (fig. 69). Här står att fruktträdgården längst i norr är anlagd mellan åren 1902-1905. Alla övriga planteringar är gjorda under åren 1850-1874. På planen ser vi en anläggning som delas av häradsvägen mellan Nässjö och Vetlanda. På den östra sidan om vägen ligger ladugårdsbyggnaderna och på den västra ligger prästgården med omgivande trädgårdsanläggning. Framför mangårdsbyggnaden står en stor gammal skogslönn som skall ha planterats år 1817. Den står i gårdsplansrundeln och är omgiven av gräsmatta. Planen visar annars vad i trädgården som är gräsmatta och vad som är någon form av trädgårdsanläggning. Man kan gissa att prästgårdens köksträdgård ligger i den stora planteringen som knyter an till fruktträdgården i norr. Arrendatorsbostaden ligger i gårdsbildningen, i vinkel med prästgården, och deras trädgård ligger bakom huset. På det bifogade vykortet från 1916, ser man prästgården med det stora vårdträdet. Längs med husfasaden löper blomsterplanteringar (fig. 70).¹¹³

På ett senare fotografi från 1920-talet ser man prästgårdens trädgård från baksidan (fig. 71). Ett ensamt träd står i gräsmattan och prästgårdsbyggnaden skymts av buskar och träd. Man ser även kronverket på den stora lönnen sticka upp över arrendatorsbostaden och prästgården. På ett fotografi av prästgården, taget mellan 1930 och 1940, ser vi

112 Landsarkivet i Vadstena (VLA), Björkö kyrkoarkiv, HI:1, Husesyn, 1719.

113 Nordiska museet, Prästgårdsarkiv, Småland, Björkö prästgård, 1917.

Figur 71. Bild på prästgården och kyrkan tagen någon gång på 1920-talet. Prästgården skymms delvis av vegetation.

Figur 72. Den stora lönnen skymmer prästgården nästan helt. Enstaka träd kan skönjas i trädgården, till höger i bild. Bilden är tagen mellan åren 1930 och 1940.

fortfarande det stora vårdträdet vid gårdsplanen (fig. 72). Kring prästgården skymtar flera större trädkronor och man kan ana vägen in mot gårdsplanen.¹¹⁴

Trädgårdsminnen från Björkö prästgård (fig. 73)

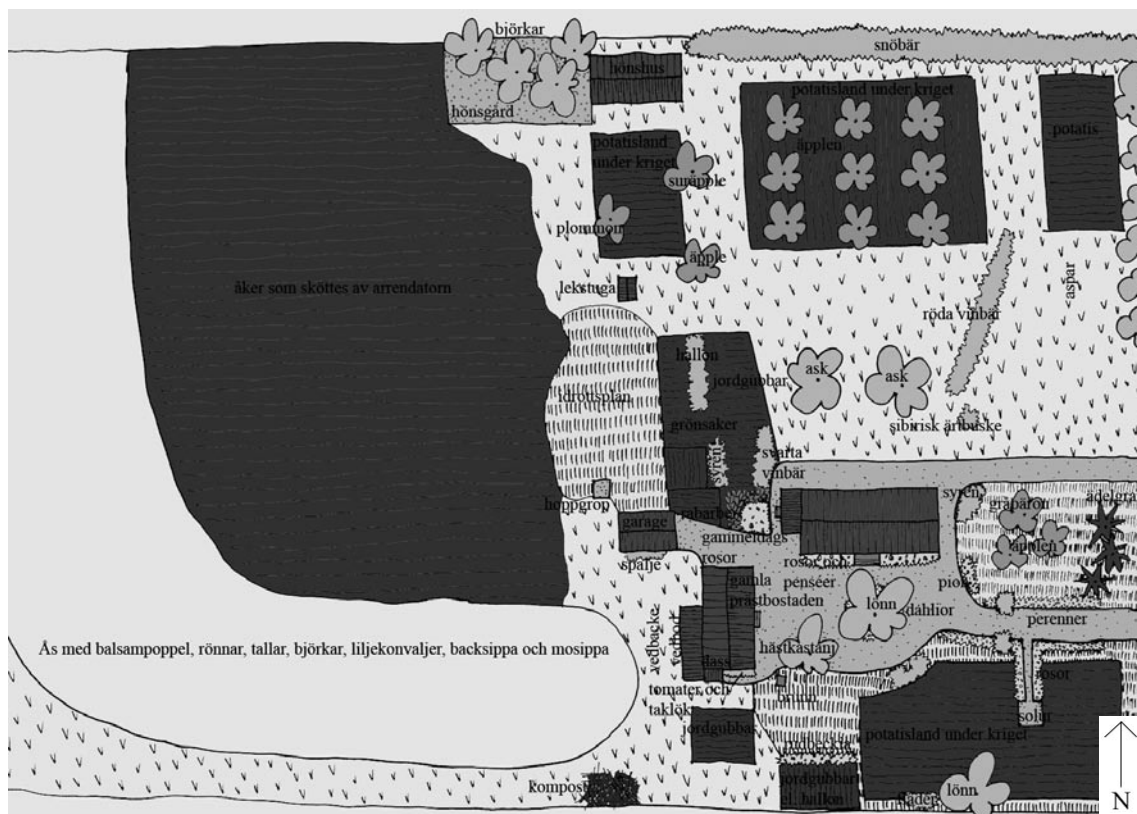
Ur en prästgårdsskildring av Harald Ehrnström¹¹⁵

Det måste ha varit våren 1940. Prästgårdsarrendatorn kom med häst och plog. Den ena gräsmattan efter den andra plöjdes upp. Tre stora gräsmattor skulle bli potatisland och ge nödvändig mat till den stora familjen under kristiden. Trädgården var stor, mycket stor. Hälften av tomten var en åker som arrendatorn odlade och den stora åkern var omgiven av en av de många rullstensåsar som finns i Småland.

Åsen var en oas. Där fick jag som liten pojke följa min mormor på morgonpromenad. Vi gick ofta till en gumma på andra sidan åsen med mat och social kontakt. Jag kan känna den härliga doften av ozon och tallbar. På åsen kunde vi plocka den ännu ej fridlysta mosippan,

114 Jönköpings länsmuseum, Byggnadsinventering, Vetlanda, Björkö 3:1, prästgård, 1974.

115 Ehrnström, Harald, 2004, "Prästgårdsträdgården i Björkö". Texten är hämtad från prästgårds skildringen av Harald Ehrnström och lätt redigerad av mig, Emma Franzén. Texten är avkortad och går att läsa i sin helhet i bilaga 1.

Figur 73. Plan över trädgården som den såg ut under 1940-talet. Planen är ritad utifrån original av Harald Ehrnström. Vårdträdet på gårdsplanen togs ned under 50-talet. Soluret kom till kring år 1950. Runt äppleträden planterades alltid krasse eller ringblommor.

massor av backsippor och oändligt många liljekonvaljer. Balsampoppeln just vid uppgången till åsen gav också ifrån sig en underbar doft.

[...] Det var mycket trädgård. Massor av grönsaksland med morötter, rödbetor, ärtor, bönor, spenat, lök, pepparrot och vad det mer var som behövdes i det stora hushållet. Vi odlade också cikoria för att dryga ut kaffet under ransoneringen. Jordgubbslanden gav tyvärr litet men hallonbuskarna var bättre. Rabarberlandet och de säkert femtio vinbärsbuskarna gav också ofta rejäl utdelning.

[...] På hösten kom Pettersson och grävde landen. Men sådd och skörd, och inte att förglömma rensning, var mammas och barnens uppgift. En trebent hacka underlättade mycket vid rensningen. Några av oss hade väl måttligt intresse, andra litet mer och själv kan jag säga att jag fortfarande gläds mycket åt trädgårdsarbete. Gamla fruktträd fanns det också. Vad det var för äpplen brydde vi oss aldrig om. En del smakade gott och dem åt vi. Äppleträdet vid hönshuset var en surapel. Det blev mat för grisen. Päronträdet hade små hårda päron men trädet med 'Victoriaplommon' var underbart. De kalla vintrarna tog tyvärr död på både det trädet och en del äppleträd.

Så småningom blev det fred. Potatislanden lades igen ett efter ett och blev gräsmattor. Slåttern i trädgården inträffade någon gång efter midsommar då Edvard Karlsson kom och slog hela trädgården med lie. Höet stoppades i säckar och lades på hönshusets vind för att någon bonde på västkanten skulle komma och hämta. Trädgårdshö var näringsrikt och stickligt. Oj vad man nös och vad det stacks när höet pressades ner i säckarna. Sen kom gräsklipparen, naturligtvis ej motordriven. Bit efter bit av trädgården blev lagd under gräsklipparens revir. Pappa och vi yngre pojkar hjälptes åt och det var en nyttig motion att klippa ett par timmar om dagen under sommaren. Så länge gräset bara slogs en gång om året uppmanades vi barn att vara försiktiga när vi gick i gräset. Nere vid utedasset såg vi ibland en huggorm ligga och njuta i solskenet.

Trädgården var härlig. Ute under de stora askarna kunde man dra ut madrasserna och sova under bar himmel varma sommarnätter. De träden gav också härlig skugga varma dagar då man åt utomhus. Under sommaren fylldes prästgården av konfirmander från olika delar av Sverige. Även ungdomar från samhället kom för att spela boll, hoppa stav och kasta spjut på den stora gräsplanen vid lekstugan, där vi också grävt en ordentlig hoppgröp. Sommarkvällarna ägnades ofta åt brännboll och mer eller mindre vilda lekar. Mer än en

gång såg man någon sticka upp huvudet från dahlialandet eller schersminbusken när man lekte 'Ge mig en vink'. Det var inte alltid blommor och blomsterland behandlades väl av alla ungdomarna med det fanns många land, stora land och många blommor och mammas tålamod var stort.

[...] Eftersom pappa och flera av syskonen var musikaliska betydde musiken mycket och många, många kvällar blev det musikalisk afton. Ute i trädgården hördes det ofta musik. Vi ungdomar drog ofta ut högtalare. Jag kan fortfarande se framför mig besökarens minspel då han fann oss på vedbacken bakom stugan ihärdigt huggande ved till Glenn Millers musik. [...]¹¹⁶

Prästgårdsinventering 1974

Prästgårdsinventeringen är inriktad på själva byggnaderna och endast fotografierna berättar något om trädgården. Man anar ett större träd vid gårdsplanen en bit ifrån huset och längs med husfasaden tycks små klot av någon mindre buske vara planterad (fig. 74). Vid sidan av infartsvägen syns ett fruktträd och själva vägen flankeras av två buskar

Figur 74, 75 & 76. Figur 74 visar infarten till prästgårdens gårdsplan som markeras med två mindre buskar. Ett fruktträd står till höger i bilden. På gårdsplanen syns lönnen. Figur 75 visar gavelsidan och framsidan av prästgårdsbyggnaden. Man kan ana någon slags klätterväxt på husets gavelsida och blomsterrabatter längs med husfasadens framsida. På figur 76 visas baksidan av prästgården som är alldeles kal vid husfasaden. Antagligen står det större träd ut mot tomtgränsen i norr då man kan se grenar sträcka sig in till vänster i bilden.

strax innan själva gårdsplanen (fig. 75). Mot husets östra gavel växer en klätterväxt och en bit ifrån husväggen skymtar ännu ett fruktträd. Vid husets baksida tycks gräsmattan breda ut sig ända ut mot träden vid tomtgränserna (fig. 76). Trädgården tycks vara ganska kal med enstaka träd och buskar i en stor och vidsträckt gräsmatta.¹¹⁷

Trädgården idag (fig. 77)

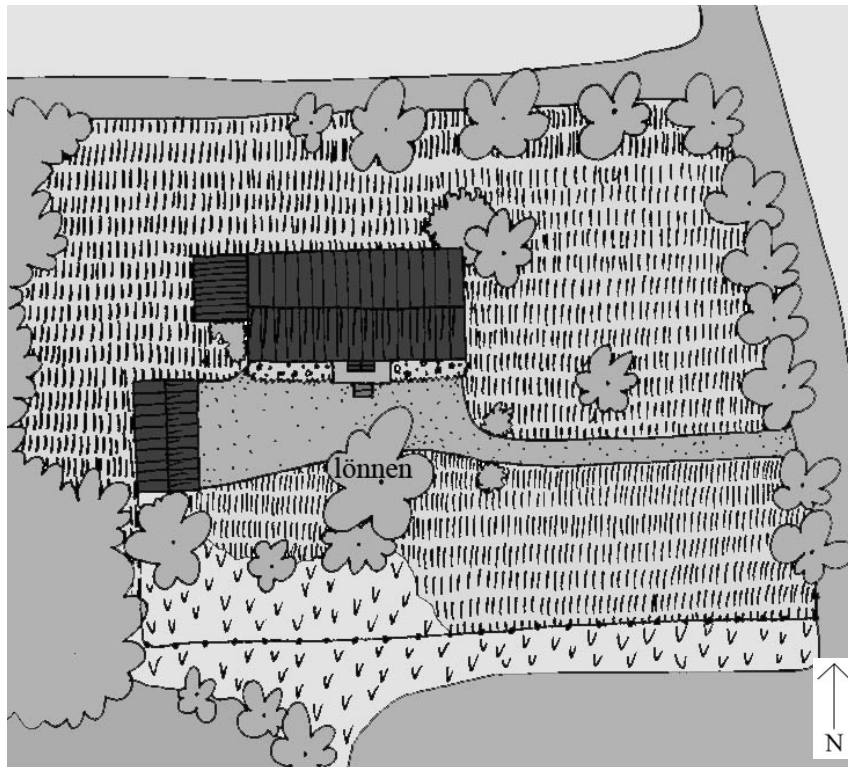
Jag nalkas prästgården från den terrasserade kyrkogården i söder. Mellan kyrkogården och prästgårdsträdgården har man asfalterat en stor yta ut mot bilvägen. Antagligen skall denna yta användas som parkering. Parkeringen ligger i svackan mellan prästgården och kyrkogården och bredvid den ligger en mindre damm omgiven av blandad vegetation. Framför huset åt kyrkan står en stor gammal lönn och vid den en mindre ask (fig. 78). Infartsvägen leder in från öster, mot kortsidan av prästgården, och når gårdsplanen framför huset med sin majestätiska lönn.

Av prästgårdsträdgården finns inte så mycket kvar. Enstaka fruktträd står utspridda längs kortsidan av huset och ut mot vägen står några askar. Längs med entrésidan av huset finns perennrabatter och väster om huvudbyggnaden står den rödmålade gamla arrendatorsbostaden (fig. 79).

116 Ehrström, Harald, 2004, "Prästgårdsträdgården i Björkö".

117 Jönköpings länsmuseum, Byggnadsinventering, Vetlanda, Björkö 3:1, prästgård, 1974.

Prästgården ligger fint på åsen och det som finns kvar av trädgården är de stora lummiga träden som skänker skugga åt den annars öppna gården. Man kan tänka sig hur det en gång såg ut här med fruktträd, blommor och trädgårdsland. Det var nog en typisk prästgårdsidyll belägen i ett av Smålands vackra landskap.

Figur 77. Enkel plan över trädgården vid Björkö prästgård idag, 2005, förminskad och förenklad.

Figur 78. Björkö prästgård delvis skymd av den stora lönnen. Fotografiet är taget i augusti 2005 uppifrån kyrkogården ner mot gårdsplanen vid prästgårdsbyggnaden.

Figur 79. Den gamla arrendatorsbostaden, inbäddad i grönska sommaren 2005.

Torpa prästgård

Komministerboställe

Trädgårdsminnen från Torpa prästgård

Ur en prästgårdsskildring av Lena Lindstrand och Dag Thulin¹¹⁸

Torpa prästgård vid Gröna gatan i Jönköping var belägen bland lummiga björkar och låg på en hörntomt bland villor och hyreshus i stadens södra delar. Prästgården var hem för vår familj under åren 1940-1955.

[...] Lördagar var i allmänhet bokade för vigslar och barndop. Vissa lördagar kunde det vara upp till sex vigslar i följd och tidvis var det nästan köbildning. Far var noggrann med att genomföra dessa förrättningar utan jäkt. Alla skulle känna att det var deras högtidsstund i prästgården. Ofta avslutades förrättningen med fotografering framför de stora björkarna vid prästgårdsentrén. Då skulle grusgångar vara väl skyfflade, krattade, och om vintern skottade. Detta var far mycket mån om och bad oss ofta om ett handtag allt efterhand som vi växte upp och förmådde att hjälpa till.

[...] Trädgården var ca 1500 kvm och användes främst av oss barn som lekplats. Någon köksträdgård fanns inte. Prästgården gränsade till två koloniområden, där vi hade viss tillgång till grönsaker och bär. Vår och höst hoppade flickorna hage och rep på grusgången utanför köket. Vidare fanns sandlåda utanför köksdörren. Denna var en trivsamt lekplats för de yngsta.

Pojkarna spelade fotboll på den stora gräsplanen mot söder. På vintern spolades den till skridskobana. Vi gick upp och spolade på nätterna med hjälp av en brandspruta. Skridskobanan var mycket populär bland grannskapets barn och där spelades ishockey och bandy långt fram tills mörkret fallit. Isbanan blev lite för populär enligt far, som ibland stördes i sitt arbete av den högljudda aktiviteten som rådde. Dessutom var han orolig för om kyrkorådet hade något att anföra mot detta.

[...] Vid gränsen till koloniområdet fanns ett snår av hasselbuskar där vi brukade gömma oss. Vi barn tog de närmast liggande obebyggda tomterna i besittning och utökade på det sättet vår trädgård. [...] Om våarna plockades nässlor som växte i riklig mängd vid

118 Lindstrand, Lena & Thulin, Dag, 2004, "En prästgård i staden". Texten är hämtad från prästgårdsskildringen av Lena Lindstrand och Dag Thulin och lätt redigerad av mig Emma Franzén. Texten är avkortad och går att läsa i sin helhet i bilaga 1.

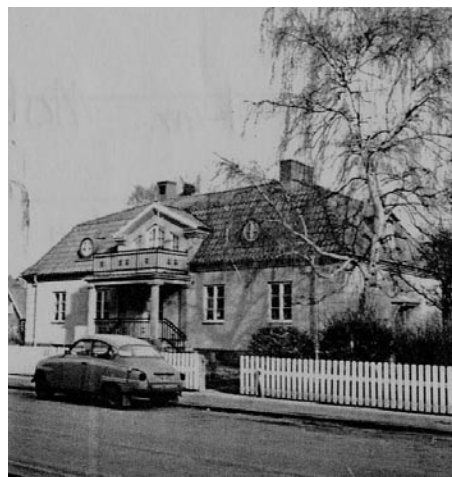
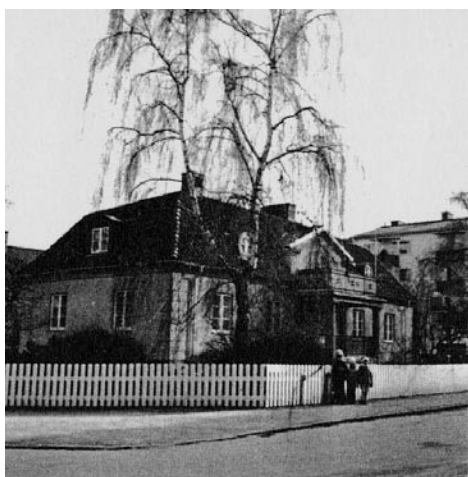
soptunnan. Man aktade sig noga för att komma för nära nässlorna. Ibland kunde det hända att någon av oss barn blev knuffad in bland dem och det var ingen skön upplevelse. Mot väster fanns en trädgårdsrabatt där ett blåsippbestånd planterats. Varje år var det ett av de första vårtecknen i trädgården.

[...] Ett spänningsmoment för oss barn var då far eller mor skulle backa upp bilen från garaget om vintern. Garaget låg i källarplanet och en brant backe förde ner till det. Då snön hade fallit var backen isig och hal. Alla gånger fanns ej tillräckligt med sand varför flera försök fordrades innan Citroënen kom upp.

[...] Mot norr fanns en berså där det växte spirea och schersmin som spred god doft vid blomning om våren. Bakom bersån växte nyponbuskar där vi plockade rikligt med nypon som torkades för vinterns behov. Bersån var en skyddad plats för avkoppling och där stod trädgårdsmöblerna. Trädgården utgjorde helt enkelt en oas för familjen. Där man kunde få en stunds vila från det ibland hektiska prästgårdslivet. [...] ¹¹⁹

Prästgårdsinventering 1974

Liksom de föregående inventeringarna avslöjar denna prästgårdsinventeringen inte mycket om trädgården. Bilderna visar en trädgård inhägnad av ett vitmålat spjälstaket och byggnadens framsida flankeras av två hängbjörkar, planterade en bit ifrån vardera hörnet. Trädgården tycks ha blivit avstyckad och inga blomsterplanteringar syns på bilderna. Man kan däremot se lite buskar vid husets båda kortsidor. Hängbjörken i det sydvästra hörnet skapar en vacker siluett mot prästgårdsbyggnaden och dess grenverk tar även upp större delen av trädgården ut mot vägen (fig 80 & 81). ¹²⁰

Figur 80 & 81. Bilderna visar de båda Hängbjörkarna på framsidan av prästgårdsbyggnaden vid inventeringstillfället 1974. Trädgården avgränsas med ett vitt spjälstaket ut mot gatan.

Trädgården idag (fig. 82)

Kvällen är varm och solen lyser ännu på en molnfri himmel. Jag tar en promenad genom Jönköping ner till stadsdelen Torpa. Gröna gatan visar sig vara lite längre än jag tänkt mig och jag är riktigt varm och röd om kinderna när jag till slut skymtar prästgården på sin hörntomt. Trädgården visar sig vara mycket liten och det stora huset tar upp större delen av ytan.

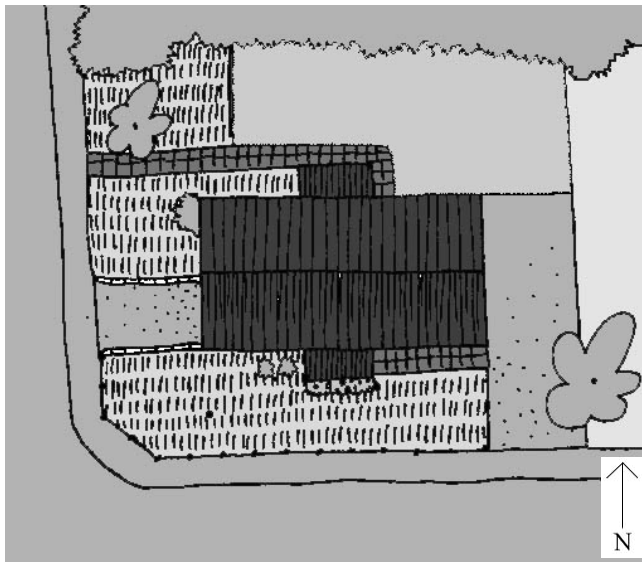
Trädgården omges fortfarande ut mot vägen av ett vitmålat spjälstaket och framför huset, vid huvudentrén, står en flaggstång. Vid förstubron finns en liten perennrabatt och till vänster om denna några små syrenbuskar (fig. 83). Den stora hängbjörken som förr stod i det sydvästra hörnet av trädgården är tråkigt nog borta. På kortsidan av huset, ut mot vägen, finns den branta garagedfarten. Vid sidan om denna leder en gång till

119 Lindstrand, Lena & Thulin, Dag, 2004, "En prästgård i staden".

120 Jönköpings länsmuseum, Byggnadsinventering, Jönköping, Kv Masen 7, prästgård, 1974.

ingången på baksidan. Bredvid gången, ut mot vägen, står ett prydnadskörsbär och bakom det skärmar ett träplank av i vinkel mot huset (fig. 84).

Trädgården är som sagt mycket liten och har insyn från nästan alla håll från gatan. Inga större träd finns på tomten idag, inga björkar som skuggar och lyser med sina stammar. Prästgården ser fortfarande ståndsmässig ut där den ligger mellan hyreshusen, men trädgården är tyvärr nästan helt borta.

Figur 82. Plan över den lilla trädgården till den f.d. prästgården i Torpa, Jönköping, sommaren 2005.

Figur 83. Prästgårdsbyggnaden med flaggstången i förgrunden, sommaren 2005. Vid trappan syns en kort perennrabatt och två små syrenbuskar bredvid. På husets gavelsida går garage-nedfarten till källaren.

Figur 84. Det lilla prydnadskörsbäret vid trädgårdsgränsen ut mot trottoaren. En gång med betongplattor leder till husets ingång på baksidan. Bilden är tagen sommaren 2005.

Alseda prästgård

Kyrkoherdeboställe

Trädgårdsminnen från förr

Alseda prästgård ligger utmed landsvägen mellan Vetlanda och Målilla. I norr ligger den stora kyrkan i Tegnérstil och i öster breder åkrarna ut sig bort mot skogsridån.

En av många kyrkoherdar i Alseda var Harald Barck som hade tjänsten under åren 1781-1782. Som student var han Linnés lärjunge och disputerade under honom på avhandlingen ”Om trädens föryngring”. Barck citeras även i Linnés *Flora Suecica* (1755). Han hade också stora medicinska kunskaper vilket kom honom till stor nytta i sitt ämbete. Man kan tänka sig att han med sitt stora naturvetenskapliga intresse omgav sig med en spännande trädgård.¹²¹ I syneprotokoll över prästgården från år 1784 kan man dock läsa att trädgården inte innehåller mer än några plommonträd i kryddgården. Kålgård skall finnas till husbehov, men humlegård saknas.¹²² I en noggrann nota över sina utlägg vid prästgården har prosten Ekelund år 1785 bl.a. satt upp stängsel runt gården samt låtit jämna gårdsplanen.¹²³ Kanske påbörjade han en större omläggning och nyplantering av trädgården?

20 år senare, 1804, dyker ännu en kortfattad beskrivning av trädgården upp i protokollen. Först nämns nyttoanläggningarna. Vid Alseda prästgård fanns vid denna tid en kålgård till husbehov, men en humlegård saknades fortfarande. Det noteras att det i de föregående syneprotokollen har antecknats att en humlegård inte kan anläggas med någon större förmån. Betet i hagarna skall vara magert men skogen täcker husbehoven tillräckligt då alla ägorna nyligen blivit skogsskiftade.

Trädgårdar på prästgårdens ägor skall det finnas två stycken. Den ena ligger ovanför Backgårdshuset och består endast av några plommonträd och är således ganska obetydlig. Den andra trädgården är däremot anlagd intill våningshuset,

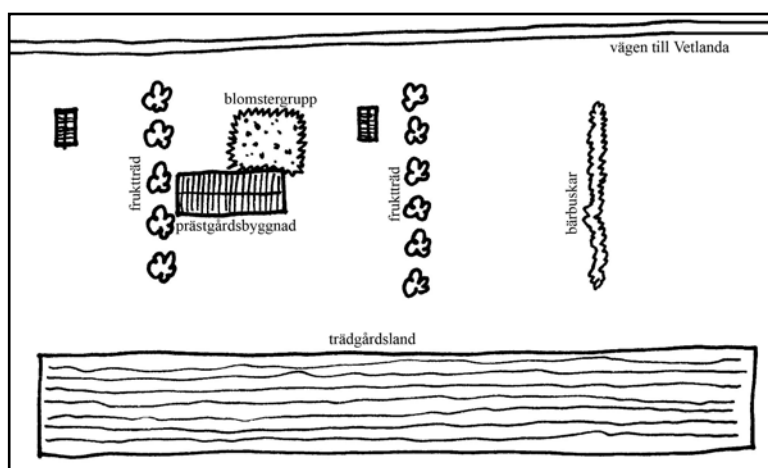
121 Virdestam (red.), Gotthard, 1932, sid 200.

122 Vadstena landsarkiv (VLA), Alseda kyrkoarkiv, O I a:1, Syneprotokoll, 1784.

123 Vadstena landsarkiv (VLA), Alseda kyrkoarkiv, O I a:1, Nota av prosten Ekelund, 1785.

mangårdsbyggnaden, på dess östra sida. Den är dels anlagd av framlidne biskop Wallqvist och dels av avlidne prosten Ekelund. Denna trädgård är mycket rymlig och indelad i sex stycken särskilda avdelningar, fyra större och två mindre. Omkring dessa avdelningar är krusbärsbuskar och vinbärsbuskar planterade och här finns också 33 fruktträd. Fruktträden är av olika körsbärs- och plommonträd samt några äppleträd.¹²⁴

Materialet från Nordiska museet innehåller en liten och enkel plan över trädgården från år 1917 (fig. 85). I Alseda prästgårdsträdgård fanns då ett stort trädgårdsland i nedre delen av trädgården. Två rader med fruktträd växte på båda sidor om prästgården och en fyrkantig plantering med blomstergrupper låg framför mangårdsbyggnaden. Vid denna tiden flankerades gårdsplanen även av två flygelbyggnader, ett gammalt överloppshus och en bod. På ett vykort från 1926 (fig. 86) kan man ana en plantering i gårdsplanens rundel. Man ser även några fruktträd vid husets södra sida och vid husets sydvästra hörn står en yngre björk.¹²⁵

Figur 85. En enkel situationsplan över trädgårdsanläggningen vid Alseda prästgård år 1917. Planen är ritad utifrån originalet inskickat till Nordiska museet samma år.

Figur 86. Vykort på Alseda prästgård från 1926. Till höger om björken i bilden står ett eller två fruktträd. Rundeln på gårdsplanen tycks vara planterad med blommor.

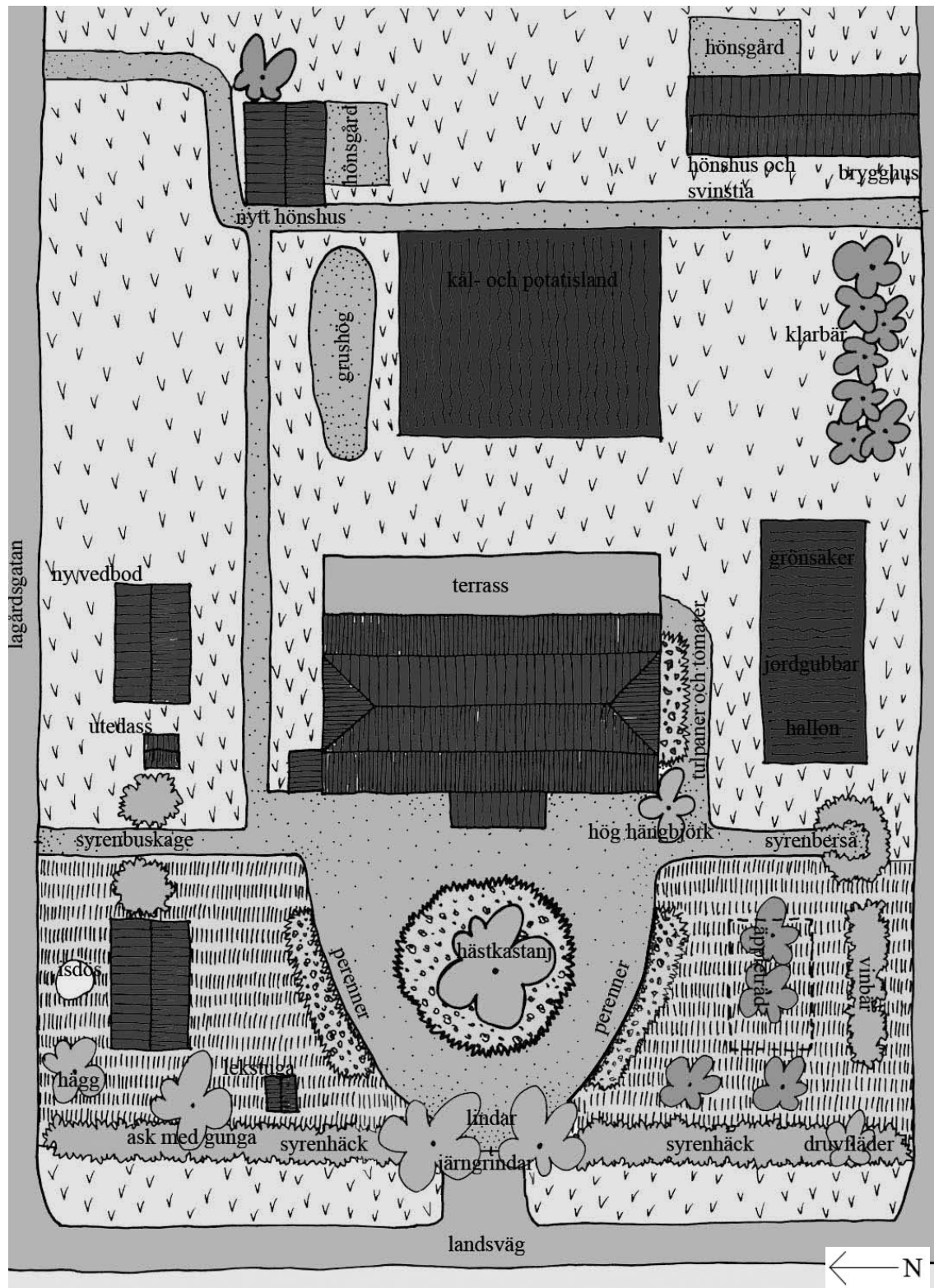

Figur 87. Ett äldre fotografi från omkring 1915 på prästgården. Björken är troligen relativt nyplanterad och man kan skymta ett vådräd i gårdsplans-rundeln. Blommor tycks finnas både i rundeln och längs med husfasaden.

124 Vadstena landsarkiv (VLA), Alseda kyrkoarkiv, O I a:1, Synprotokoll, 1804.

125 Nordiska museet, Prästgårdsarkiv, Småland, Alseda prästgård, 1917.

På ett yngre odaterat fotografi ser man samma björk, fast betydligt mindre och troligen ganska nyplanterad (fig. 87). Bakom björken tycks en häck dela av trädgården mot husets baksida. Man skimtar även grenar från ett större träd i kanten. Blomsterplanteringar löper utmed husväggen och framför ligger rundeln som tycks vara planterad med bl.a. rosor. I rundeln står antagligen ett vådräd. Med tanke på björkens storlek så är fotografiet troligen taget runt år 1915.

Figur 88. Plan visande prästgårdsträdgården i Alseda kring 1940, ritad utifrån original av Lars Fransén.

Trädgårdsminnen från Alseda Prästgård (fig. 88)

Ur en prästgårdsskildring av Lars Fransén¹²⁶

Det enda jag minns säkert är husets bredd, 12 m. På andra våningen i huset finns nämligen en genomgående hall som mätte 6x12 m. Alla proportioner i övrigt är ungefärliga. Boden var en tvåvånings, timrad, rödfärgad byggnad med fyra stora förvaringsrum, där ett användes som vedbod. Den flyttades i mitten av 40-talet till en ekbacke 300 m NV om kyrkan och fungerar nu som hembygdsmuseum. Mittemot hade funnits ännu en flygelbyggnad, ett bostadshus, möjligen arrendatorsbostad, som hade flyttats till byn Appelhester, någon gång omkring 1930.

[...] En grushög låg på baksidan av huset och bestod av det som schaktades ut under huset vid renoveringen av prästgården sommaren 1939. Man byggde pannrum, tvättstuga och matkällare. Grushögen låg kvar under hela kriget, bevuxen med maskrosor och stora bestånd av mjölkört. Materialet användes sedan vid anläggningen av terrassen bakom huset.

När vi flyttade in, dominerades gårdsplanen framför huset av en jättestor hästkastanj. Den frostskaadades dock så svårt att den högs ner något av 40-talets första år. I mittrundeln planterades sedan rosor, vilken sort minns jag inte. Gårdsplanen och gångarna var grusade. De skulle skyfflas med jämna mellanrum och räfsades varje lördag. Isdösen bakom boden fanns när vi flyttade in och användes möjligen första året men blev så småningom övervuxen med gräs.

På verandan klättrade vildvin. Eftersom dess snickarglädje inte ansågs passa ihop med byggnadsstilen, revs verandan och ersattes med en balkong som vilade på klassicistiska pelare av trä.

Klarbärsbeståndet var alldeles förvildat och bar enligt vad jag minns knappast någon frukt. Det högs ner något av de först åren vår familj bodde här. Av äpplesorterna minns jag 'Transparent Blanche', 'Sävstaholm' och 'Oranie'. I perennrabatterna på framsidan av huset växte bl. a. brudslöja, stormhatt, riddarsporre, löjtnantshjärta, Jakobs stege, gullris, pion mm. Under sommaren lystes rabatterna även upp av olika sorters sommarblommor.¹²⁷

Prästgårdsinventering 1974

Prästgårdsinventeringen från Alseda berättar inte mycket för den som är intresserad av trädgården. De bifogade fotografierna visar en naken trädgård i början av november. Rundeln på gårdsplanen är otydligt markerad och antagligen gräsbeklädd (fig. 89). Vid grindpelarna, som saknar grind emellan sig, skymtar de två flankerade lindarna. Längs med husfasaden växer lägre buskar och vid husets främre södra hörn står björken kvar (fig. 90). Vid husets södra gavel står några buskar intill väggen och på baksidan tycks rester av den nu borttagna terrassen fortfarande finnas kvar. Fotografierna visar inga större delar av trädgården vilket gör att det är svårt att skapa sig en uppfattning om denna vid den här tiden. Den tycks dock vara ganska förenklad och kal.¹²⁸

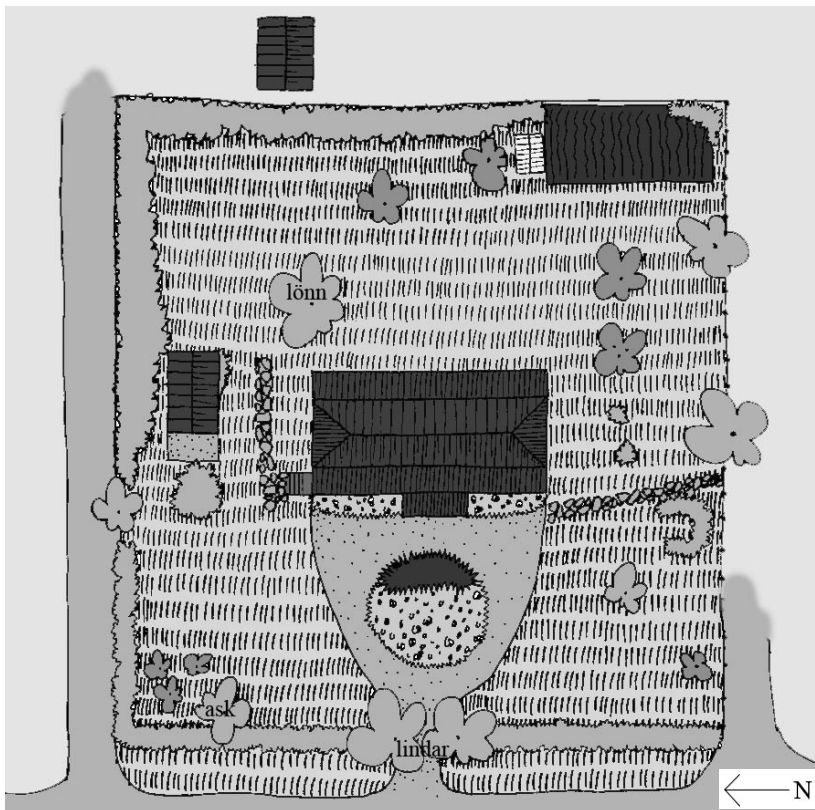

Figur 89 & 90. Fotografierna från inventeringstillfället 1974 visar en gårdsplan där rundeln är otydligt markerad och möjligen gräsbeklädd (fig. 89). Vid husets gavelsida står björken kvar och några mindre buskar växer vid husväggen (fig. 90).

126 Fransén, Lars, 2004, "Trädgården vid Alseda prästgård". Texten är hämtad från prästgårdsskildringen av Lars Fransén och redigerad av mig, Emma Franzén. Texten är avkortad och finns att läsa i sin helhet i bilaga 1.

127 Fransén, Lars, 2004, "Trädgården vid Alseda prästgård".

128 Jönköpings länsmuseum, Byggnadsinventering, Vetlanda, Alseda 2:1, prästgård, 1974.

Figur 91. Plan över trädgården idag med syrenberså, växthus, trädgårdsland och färglada blomster. Trädgården har krympt i nordost och det 'nya hönshuset' står på andra sidan av häcken.

Trädgården idag (fig. 91)

Det är en solig augustimorgon när jag svänger av vägen in till Alseda prästgård. Syrenhäckar och de två stora lindarna skyddar prästgården ifrån insyn och dämpar lite av motorljudet från den passerande landsvägen. Huvudentrén är försedd med vita trägrindar och framför huset finns en rundel planterad med perenner och med en tuja i bakkant, närmast prästgården (fig. 92). Längs med framsidan av huset finns fler perennrabatter som även nu sommartid har kompletterats med sommarblommor som t.ex. flitiga Lisa (*Impatiens walleriana*).

Förstukvisten är belamrad med blomkrukor och en och annan bekväm korgstol där man kan slå sig ned bland blomstren. Söder om mig leder en gång till den gamla syrenbersån. På gräsmattan framför denna står en stubbe från ett körsbärsträd och ett plommon. Jag fortsätter ner bakom huset och finner i det östra hörnet ett trädgårdsland med ett litet växthus bredvid. Enstaka gamla fruktträd står utspridda i gräsmattan och intill husets bakre norra hörn står en stor lönn. Bakom huset och trädgården breder odlingslandskapet ut sig bort mot skogen i öster. Trädgården är avstyckad med ett staket och det gamla hönshuset står idag utanför tomten. Jag vänder om och går tillbaka upp mot huset och boden som fortfarande står kvar på husets norra sida. Bodan används idag som hönshus och tuppen går här omkring och sprätter kring de kacklande hönorna.

En gång med kalksten är upptagen längs med husets gavel av den nuvarande prästen, gången som förr ledde till terrassen på husets baksida. Idag är terrassen riven och marken här är bevuxen av gräs. Gången leder förbi köksingången och på dess andra sida, mittemot husgaveln, står ett syrenbuskage intill hönshuset. Vid buskaget leder ännu en smal gång ut genom trädgården bort mot arrendatorsbostaden som ligger mellan prästgården och kyrkogården.

Jag går tillbaka till framsidan av huset och kliver ut på den norra gräsmattan vid sidan av gårdsplanen. Här står tre mindre prydnadsaplar och den gamla asken som man förr hade till gungträd. Syrenerna skymmer sikten ut mot vägen i väster och blicken

fångas istället av de färgsprakande blomsterrabatterna. Trädgården är idag mindre än på 40-talet och gräsmattan har tagit över trädgårdsland och trädgårdsgångar. Det som dominerar i trädgården är just blommorna och som besökare är det de första du ser när du kliver in genom grindarna. Och vem blir inte glad av blommor!

Figur 92. Entrén in till Alseda prästgård. Två stora lindar flankerar grinden och i gårdplansrundeln lyser blommorna med en tuja i bakgrunde. Björken vid husets högra hörn är nedtagen sedan några år tillbaka. Gårdsplanen är nykrattad dagen till ära! Bilden är tagen i augusti 2005.

Näshults prästgård

Kyrkoherdeboställe

Trädgårdsminnen från förr

Näshults prästgård ligger lite avskilt i Näshults kyrkby nedanför den rödmålade, vackra träkyrkan från 1732. I Växjö stifts hembygdskalender från år 1974 hittar man *Somrarna i kyrkbyn – en Näshultsrapodi*, skriven av Stig Rydeman. Här finns en levande beskrivning om livet i Näshults prästgård och kyrkby från 1920-talet och framåt.¹²⁹

Rydeman skriver att det som främst präglade barndomens sommarlov var den ständiga kontakten med naturen och att man redan i prästgårdsträdgården mötte den i all sin rikedom. Här fanns höga träd, härliga att klättra i, fruktträd, kacklande höns och krocketplan. Alldeles inpå knutarna låg lövängen, där man tidigt om våren kunde hitta blåsippor under de ruttnande löven från hasselbuskarna, och där man när vårfloden kom byggde små vattenfall i den lilla bäcken. På sommaren var ängen brokig av blommor som smörbollar, tjärblomster, nattviol, åkervädd och full av fågelsång. På ett fotografi på Näshults prästgård från 1920-talet kan man se blomsterprakten och grönskan som omger gårdsplanen och prästgården (fig. 93). Verandan är helt inklädd i vildvin och byggnaden lyser vit i grönskan. Nedan följer trädgårdsminnen skrivna av Stigs yngre bror, Sven-Erik, som växte upp i Näshults prästgård under 20- och 30-talen.¹³⁰

Trädgårdsminnen från Näshults prästgård

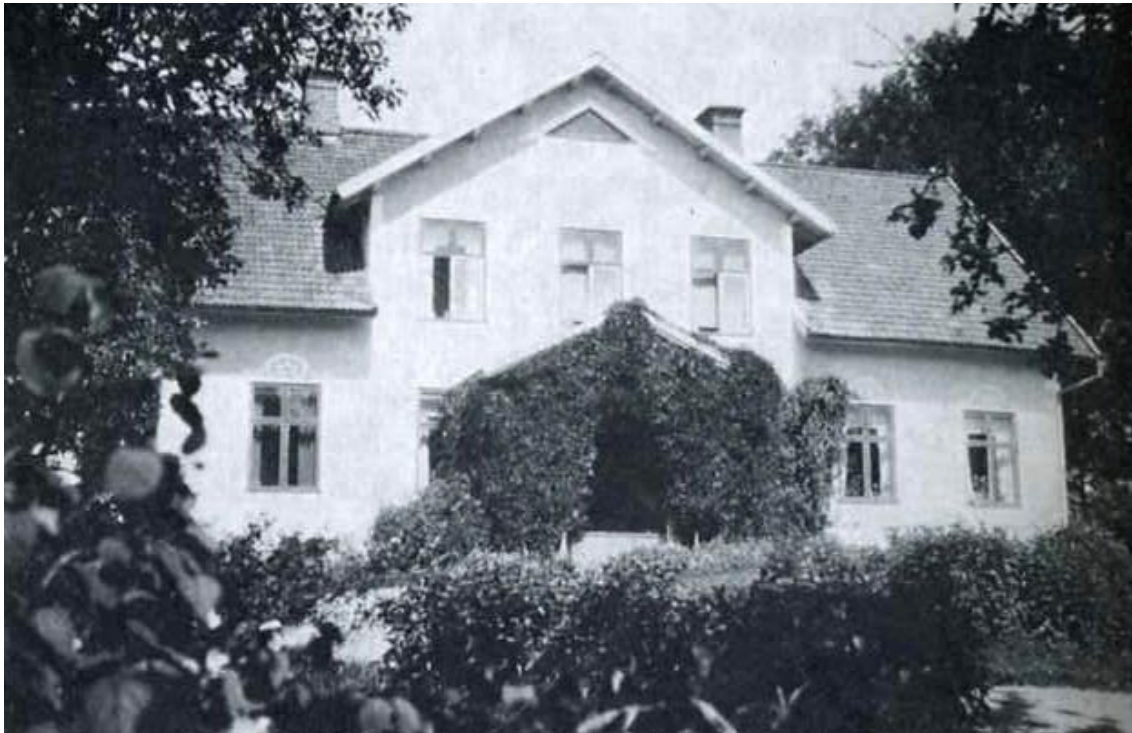
Ur en prästgårdsskildring av Sven-Erik Rydeman¹³¹

[...] 'Smålands trädgård' kallas det ljusa, leende landskap med sjöar och lövängar, som omfattar främst Näshult-Stenberg och Skirö-Nye socknar. Vår egen prästgårdsträdgård upplevde jag under mitt första decennium som fantastisk, jättstor och spännande. På baksidan av prästgården, ner mot den lilla sjön, var trädgården ganska vildvuxen [fig. 94]. Jag tyckte vår sjö hörde till trädgården och vi tog ibland ett dopp före frukosten.

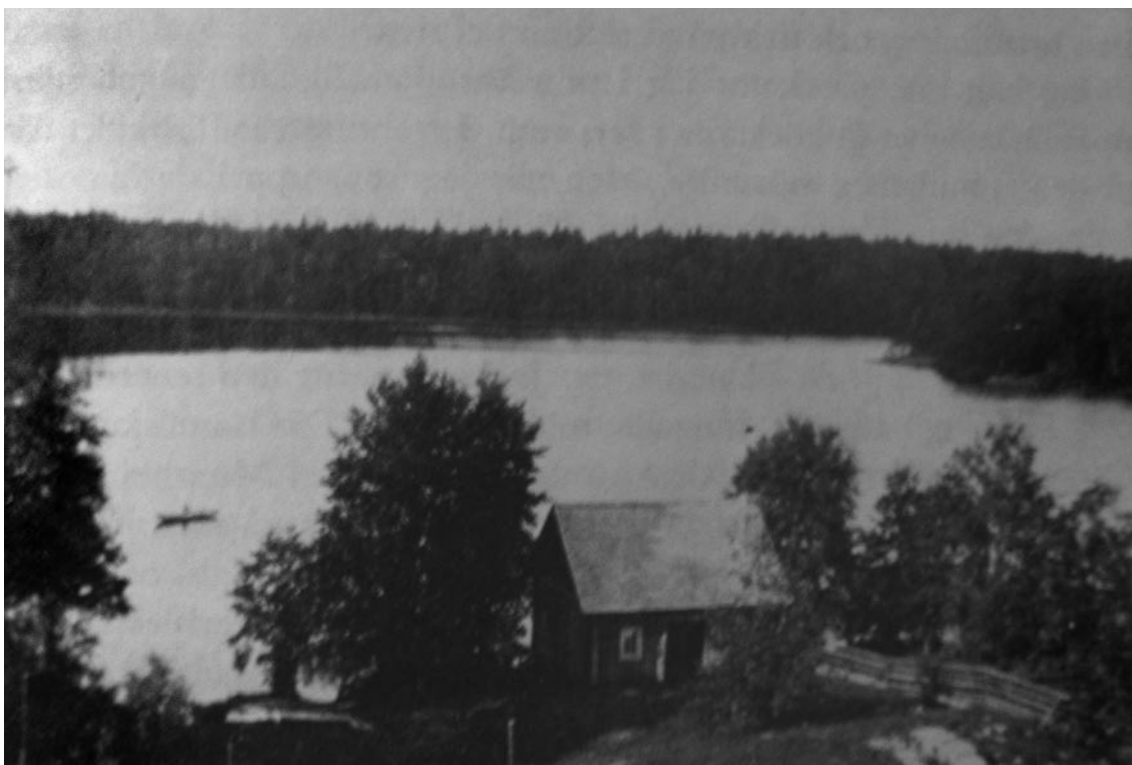
129 Rydeman, Stig, 1974, sid. 80.

130 Rydeman, Stig, 1974, sid. 80f.

131 Rydeman, Sven-Erik, 2005, "Prästgårdsliv i Näshults kyrkby". Texten är hämtad från prästgårdsskildringen av Sven-Erik Rydeman och lätt redigerad av mig, Emma Franzén. Texten är avkortad och går att läsa i sin helhet i bilaga 1.

Figur 93. Näshults prästgård på 1920-talet. Rundeln på gårdsplanen är full med blommor och verandan är inklädd i grönt. Stora träd skuggar infarten till prästgårdsbyggnaden.

Figur 94. Prästgårdssjön på trädgårdens mer vildvuxna baksida. Det lilla brygghuset är omgivet av träd och buskar och trädgården avgränsas till höger i bild av en gårdsgård. Bilden är tagen kring 1920.

Höga granar, urgamla träd, vilda blomster, skid- och kalkbackar, rätt branta och riskabla. Allt detta och mer därtill gav material för en liten pojkes lek och fantasi. Ett 'berg' stupade brant mot ishögen, där vi hämtade rejäla klumpar till isskåpet i skafferiet. Det låg en pyramid av isblock under ett täcke av sågspån bland skuggande höga träd. Härifrån hämtade far och jag sågspån till en längdhoppsgrop. Vi hade tidigare grävt upp och flyttat ett äppleträd, och nu vidgades den blivande gropen, och sågspånen minskade risken för 'idrottsskador'. Primitivt och soligt.

Det talas och skrivs ibland om 'trädgårdens rum' i intressanta och vackert illustrerade böcker. Hos oss kunde man, lite förenklat och naivt uttryckt, tala om två rum, ett slarvigt och ett ordentligt städat, eller lämpligast formulerat en vildvuxen del och en odlad ordnad natur.

När vi om aftonen satt på verandan, mot den odlade delen, omslutna av vildvin i sköna, skiftande färger, njöt vi av en doftkaprifol, en doft som jag förknippar med min barndomsvärld. Sovrumsfönstren stod öppna mot trädgården med sommarkvällens dofter av schersmin och syren. Senare på året var floxen på rundeln framför oss ett lite vemodigt tecken på att sensommaren övergick i höst. Jag minns efter drygt 70 år luktarterna i härliga färger, ringblommor, krasse, penséer, pioner och mot hösten astrarna. Blåsippbeståndet i backen upp mot kyrkan, vid syrenbersån, var vi alla särskilt försiktiga med och vårdade ömt. De kom snabbt tillbaka år efter år, liksom en präktig samling gullvivor, välkomnande vid grinden.

[...] Köksträdgården innehöll nyttigheter och härligheter 'i stor ymnighet' för att använda en linneansk formulering. Primörernas tid såg vi fram emot, med sparris, morötter, vaxbönor, bondbönor, rödbetor, rabarber m.m. Detta förvandlades till stuvningar, soppor, sallader, när så behövdes i sällskap med prästgårdsskogens förträffliga kantareller och Karl Johan svampar. En del av primörerna konserverades. Det fanns gott om fruktträd, i första hand minns jag körsbärs- och äppleträden. Mina äldre och kunnigare bröder nämnde genast just dessa, när jag frågade dem vad de först kom att tänka på. Plommonen kom på en säker tredje plats.

Jag låter ett av fyra syskon som kom hem från skolor i storstaden Jönköping tolka upplevelser av mötet med försommaren i kyrkbyn och glädjen över att vara hemma igen.

"Aldrig var kyrkbyn så vacker som då i en skrud av körsbärs- och äppleblom av skärt och bländande vitt."

Och när blomningstiden var över: bigarråer, klarbär och framför allt vanliga sötkörsbär, röda och svarta. Lämpliga klätterträd fanns det också. Äpplena var av gammeldags sort och kvalitet, 'Hampus', 'Oranie', 'Gravensteiner' och mina favoriter 'Astrakanerna', röda och vita, genomskinliga i det daggvåta gräset, när man barfota tassade ut på morgonen. [...]¹³²

Prästgårdsinventering 1974

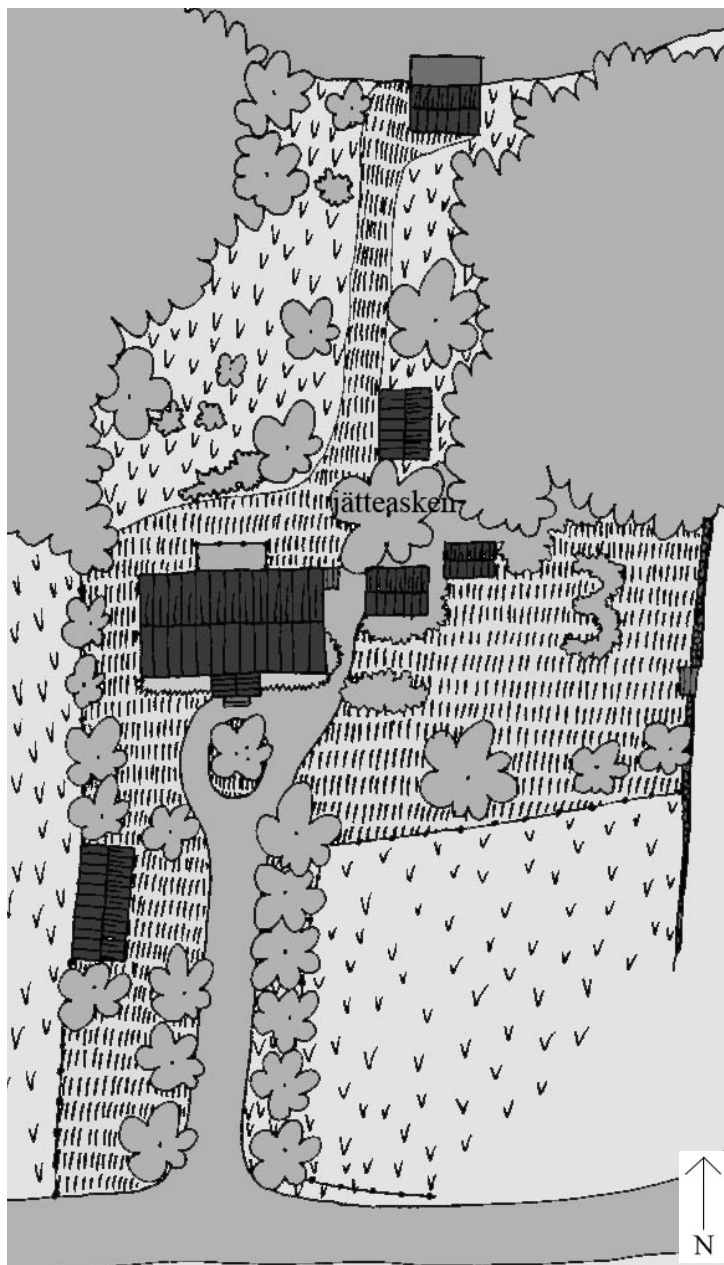
Liksom de andra prästgårdsinventeringarna i Jönköpings län berättar Näshults inventering väldigt lite om trädgården. På fotografierna ser vi en kal prästgårdsbyggnad. Men då inventeringen är gjord i början av mars månad så kan vi inte se eventuella blomsterplanteringar. På ett av fotografierna syns ett spjälstaket som gränsar av trädgården på bägge sidor om infartsvägen (fig. 95). En del större träd står runt omkring gårdsplanen och mitt på gårdsplanen finns en rundel som verkar innehålla en planteringsyta. På prästgårdens baksida skymtar större träd omkring huset och uthusen (fig. 96). Någon mer avancerad trädgårdsanläggning tycks det inte finnas, men det är svårt att avgöra med hjälp av dessa få fotografier.¹³³

Figur 95 & 96. Figur 95 visar infarten till prästgården med staket på bägge sidor och större träd framme vid gårdsplanen. På figur 96 syns baksidan av prästgården med vedhög och grenar från ett större träd i bildens övre del.

132 Rydeman, Sven-Erik, 2005, "Prästgårdsliv i Näshults kyrkby".

133 Jönköpings länsmuseum, Byggnadsinventering, Vetlanda, Näshult 1:1, prästgård, 1974.

Figur 97. Plan över trädgården idag, 2005. Trädgården har fortfarande en mer ordnad framsida och en mer naturlig baksida.

Trädgården idag (fig. 97)

Prästgården ligger i Näshults kyrkby nedanför den gamla kyrkan och det är en fin bild av en svensk sommaridyll. Jag viker in på prästgårdens infartsväg som omsluts av en allé bestående främst av ask. På båda sidor av trädgården ligger idag betesmark som styckats av från trädgården. Jag ser äldre fruktträd stå ute i det höga gräset. På västra sidan av infartsvägen passerar jag en större bod/garage som ligger i skuggan av alléträden. Jag kommer så fram till gårdsplanen som pryds av en oval rundel med en hästkastanj i sin mitt (fig 98). Längs med husets framsida löper perennrabatter. Mot öster sluttar trädgården upp mot kyrkan och kyrkogården. Genom en öppning i den avgränsande stenmuren kommer man genom en kort björkallé fram till kyrkoentrén. Inne i trädgården, uppe i sluttningen, finns den gamla syrenbersån och större träd skuggar svalkande under varma sommardagar. Här finns också några buskar med benved närmare huset.

Jag går runt prästgården vid dess västra sida där köksingången finns. Mittemot den ligger den gamla matkällaren och bakom den finns utedasset. Jag fortsätter till baksidan av huset där en jätteask står en bit ifrån prästgårdens nedre östra hörn. Här sluttar nu marken ner mot sjön. Gräset är klippt i en bred gång ner förbi höns huset mot brygg huset

vid strandkanten (fig. 99). Trädgården är här mer eller mindre naturtomt och flera större träd, främst ask men också asp och lönn, vajar sakta i vinden ovanför mitt huvud. Trädgården smalnar av ner mot den näckrosbeklädda sjön som jag ser ut över från brygghusets stenbrygga.

I denna prästgårdsträdgård styr naturen som den också ligger inbäddad i. Stora delar av den ursprungliga trädgården är borta men den är trots det fortfarande en mycket inspirerande och rogivande plats. Frukträderna som står kvar ute i betesmarken skvallrar fortfarande om trädgårdens historia och man får hoppas att de får stå kvar i många år till. För det är inte bara det som finns innanför trädgårdens gränser som skänker prästgården dess charm utan även det som breder ut sig runt omkring.

Figur 98. Gårdsplanen framför prästgården med en hästkastanj planterad i rundeln, augusti 2005. Vid husfasaden har man placerat ut två bänkar vid perennrabatterna.

Figur 99. Brygghuset nere vid sjön omgivet av högväxta träd och med en fin utsikt över vattnet. Bilden är tagen i augusti 2005.

3.4 Prästgårdsträdgårdar i Kalmar län

Ålems prästgård Komministerboställe

Trädgårdsminnen från Ålems prästgård (fig. 100)

Ur en prästgårdsskildring av Karin Thulin¹³⁴

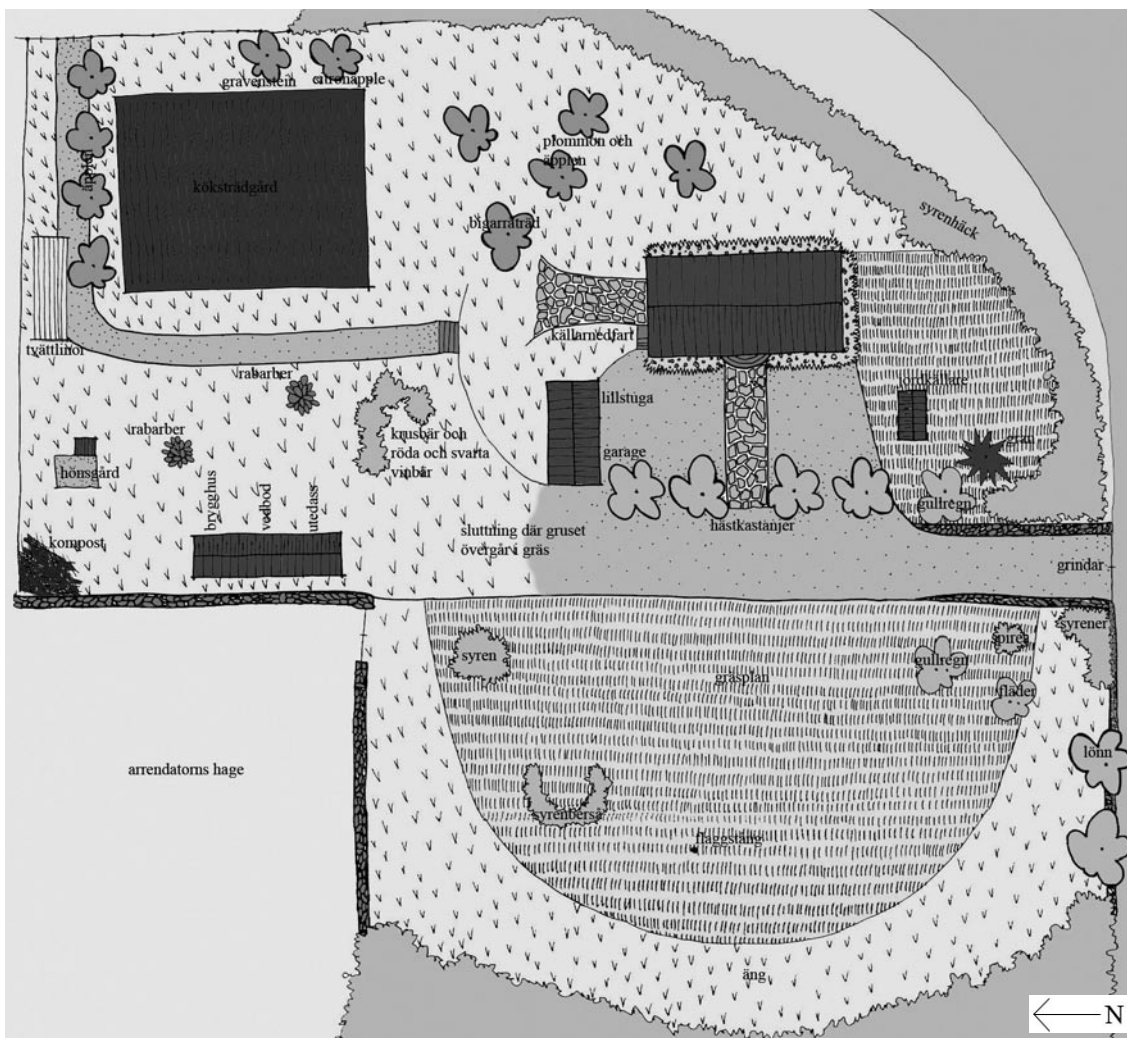
Huset som var, och är än idag, gult och låg högt en bit väster om Ålems kyrka [fig. 101]. Från den halvcirkelformade trappan ledde en rak gång av öländsk kalksten bort till den breda uppfarten från stora vägen. Vi barn tyckte att gången och backen från vägen upp till huset var tung att ta sig upp för. I synnerhet när man kom på cykel.

Framför huset och på den breda gången ner till vägen var det grovt grus. Det innebar regelbunden krattnig, inte minst inför varje helg, men dessemellan också om det var något särskilt som vigsel eller barndop i prästgården. Det fanns en speciell kratta med extra kraftiga piggar, som dessutom satt något glesare än på vanliga krattor, som skulle användas vid krattnig av uppfarten och framför huset.

Vägen utanför tomten var riksväg 4, vilket innebar mycket trafik. På den tiden var det dock inte mer än att vi barn där kunde leka med kälke och spark på vintern. Det allra roligaste var, när vi var många barn och satte ihop alla sparkstöttingar till ett långt tåg. Under 50-talet, när biltrafiken hade kommit igång efter kriget, breddades vägen och vår ”lekplats” försvann.

Längs ena sidan av den breda gången gick en rabatt, som alltid skulle vara prydlig. Man såg ju rabatten från vägen! Vad jag minns så var där bl. a. tulpaner och påskliljor på våren och senare framåt sommaren och hösten en växt som jag tror heter kattmynta. Det var en tacksam växt som blommade rikligt och som på det hela taget skötte sig själv. Eftersom vi hade en ofantligt stor köksträdgård, som far både var mer intresserad av och nog egentligen av olika anledningar tyckte var angelägnare att lägga ner kraft på, så var kattmyntan en lämplig blomma just där. Längs den andra sidan var en mur där syrener och gullregn böljade vackert över kanten.

134 Thulin, Karin, 2004, ”Några minnesbilder av trädgården vid Ålems prästgård”. Texten är hämtad från prästgårdsskildringen av Karin Thulin och lätt redigerad av mig, Emma Franzén. Texten är avkortad och går att läsa i sin helhet i bilaga 1.

Figur 100. Plan över prästgårdsträdgården i Ålem. Planen är ritad utifrån original av Karin Thulin.

Som inramning av själva gårdsplanen stod fyra mycket stora kastanjeträd [fig 102]. Dessa träd var som någon sorts värdräd som betydde mycket för oss. De markerade tydligt årstidsväxlingarna. När de blommade med sina fantastiska blomställningar, då var det dags att börja gå utan strumpor och de skänkte skugga under soliga sommardagar. Vi hade en grupp trädgårdsmöbler stående under kastanjen till höger framför huset och där brukade far sitta med sina sommarkonfirmander. Det var oftast inte fler än att stolarna räckte till. Det måste ha varit fina somrar på den tiden, för jag kan inte minnas att de satt inomhus så värst många gånger. På hösten krattades nedfallna kastanjer ihop och forslades bort till trädgårdens kompost, längst ner i ett hörn bredvid hönsgården, vilket så småningom resulterade i en hästkastanjeskog. Naturligtvis lekte vi mycket med kastanjerna. Vi tävlade om vem som hittade den största kastanjen, den minsta, den rundaste osv. Det var mycket tävlingslek, vilket det nog lätt blir, när man som vi var fyra flickor och väldigt nära varandra i ålder.

Några representativa rosenrabatter fanns det inte. Jag minns att vi under några år hade lite rosor på framsidan, men de ville sig aldrig riktigt. Klimatet var kanske inte det rätta, jorden kanske inte så näringsrik eller var det kanske så att det rätta intresset för rosenodling inte fanns. Längs med husets framsida var det däremot tulpaner, påskliljor, pingstliljor, hyacinter och pärlhyacinter på våren och senare avlöstes de av olika sommar- och höstblommor såsom prästkragar, ringblommor, astrar och dahlior. Jag vet att far tyckte mycket om den här sortens blommor men inte var någon direkt rosälskare, så jag tror det var en bidragande orsak till att våra rosor inte ville sig riktigt.

Till vänster om huset fanns en långa som bestod av en lillstuga och ett garage. Lillstugan var cykelförråd och scoutlokal för patrull Facklan, som vi systrar i tur och ordning tillhörde. Till höger fanns en jordkällare, ganska stor som jag minns den, där vi framför allt förvarade potatis och äpplen. Runt omkring täcktes marken av vintergröna (*Vinca minor*) och själva källaren doldes nästan helt av syrener, vita och lila. Det var väldigt idylliskt.

I samband med renoveringen av prästgården 1950 revs jordkällaren och där blev

istället en gräsmatta. Den blev ganska snart favoritplats på sommaren där de skönaste trädgårdsmöblerna ställdes. Där har druckits många koppar kaffe, många glas saft och ätits goda bullar och kakor såväl med bara familjen som med släkt och vänner.

[...] På andra sidan av den breda gången var en stor gräsplan. Mitt på den stod en flaggstång. Det var synnerligen viktigt att flaggningen sköttes minutiöst. Här fanns också en syrenberså som bestod av vita syrener, där vi oftast intog förmiddagskaffet sköna sommardagar fram till renoveringen 1950. Hela gräsplanen inramades mer eller mindre av syrener. Prästgårdsträdgården var känd för sina stora mängder vackra syrener.

Ena sidan av planen gränsade till prästgårdsarrendatorns hage, där vi som barn älskade att springa omkring. Hagen var för oss både små och lite större barn såväl en lekplats som en tillflyktsort. [...] På vintern åkte vi kälke och skidor. Där fanns en backe som vi utmanade på olika sätt. Vi byggde gupp som gjorde det hela ännu mer spännande. Någon av oss kom faktiskt på att man nog skulle kunna åka på ändan på en emaljerad bricka. Och se, det gick ju alldeles utmärkt! Det blev många brickor som förstördes i backen, men roligt hade vi!

Så kom våren med vårlök, blåsippor och vitsippor. Vi plockade gärna blommor och satte i en liten vas hemma eller gick till tant Petersson, arrendatorsfrun, med dem. Då blev man ofta bjuden på ett glas saft och kanske en nybakad bulle, vilket inte var så dumt. Det jag mest förknippar sommarhagen med är smultron, som det fanns gott om och som man naturligtvis skulle trä upp på ett strå. Här kunde det ibland bli tävlan om vem som lyckades hitta flest smultron och på så sätt få det längsta strået. Där fanns också en stor sten, som ofta blev tillflyktsplats om man var ledsen eller ville vara för sig själv en stund.

Från början slogs gräset med lie, vilket gjorde det hårt och stubbigt. För att få det lite mjukare minns jag att far, ofta med arrendatorns hjälp, brukade bränna stubben på våren. Omkring 1950, när huset var helrenoverat och med alla moderniteter, inköptes också en gräsklippare. Större delen av planen klipptes med den och resten fick vara en vilt blommande sommaräng. Nu kunde man börja tala om gräsmatta! Det här var, kan man säga, den del av trädgården som syntes.

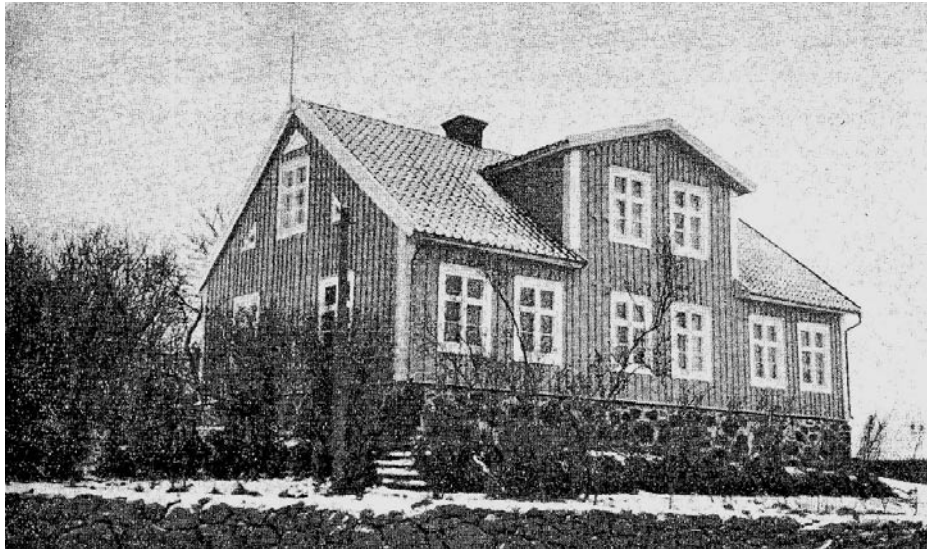
Bakom lillstugelängan och baksidan av huset fanns så den andra delen, som var lite mer privat. Här fanns det som inte alltid behövde se så prydligt ut. Gångarna krattades inte och det var tillåtet med ogräs lite här och där. Det som dominerade den här delen av trädgården var det mycket stora grönsakslandet. Det var nog fars stolthet, tror jag. Han gillade verkligen att hålla till där både vår, sommar och höst. Följden blev att han alltid var solbränd på armar, hals och ansiktet. Det mesta arbetet gjorde han själv. Det hände dock ibland att arrendatorn hjälpte till att plöja upp hela trädgårdlandet. Det var väl när det var dags att låta de olika växterna helt och hållet byta plats i landet.

Mor var inte aktiv ute i landet, utan hon stod för den delen som gjordes i köket. Vi barn fick hjälpa till med att rensa ogräs, vilket vi inte var så intresserade av. Andra sysslor som vi skulle hjälpa till med var att plocka och rensa spenat, skörda och så småningom sprita ärtor och bönor av olika slag. Det var inte roligt!

Köksträdgården innehöll allt som det egna hushållet kunde tänkas behöva i grönsaksväg. Familjen var stor och det gällde att i princip vara självförsörjande. Man tog tillvara på allt, syltade, saftade och konserverade. Vår mor var mycket duktig på allt sådant. Hon var känd bland våra kamrater för sina olika sorts goda marmelader och sina lika goda grahamsskorpor, som vi brukade äta med den hemmagjorda marmeladen på.

Här fanns också en stor avdelning med blommor av olika slag som täckte upp de olika årtiderna och en stor avdelning med bärbuskar. Av krusbären gjordes framför allt kräm och marmelad och vinbären blev sylt, saft och gelé. En del åt vi naturligtvis färska. Lite här och där fanns också äppleträd av olika sort, några plommonträd och ett par bigarrärträd. Vid västra sidan av trädgården fanns också en långa innehållande ett dass, en vedbod och ett brygghus.

[...] På den stora gräsplanen framför huset anordnade far tillsammans med Ungdomskretsen midsommarfest under många år. Det var, tyckte vi barn, sommarens höjdpunkt. När vi var stora nog deltog vi också med liv och lust i alla förberedelser. [...]¹³⁵

Figur 101. Fotografi på prästgården från 1940-talet. En trappa leder upp genom häcken till prästgårdens baksida. Bilden är tagen utifrån vägen och man ser även stödmurarna som bygger upp trädgårdens terrassering.

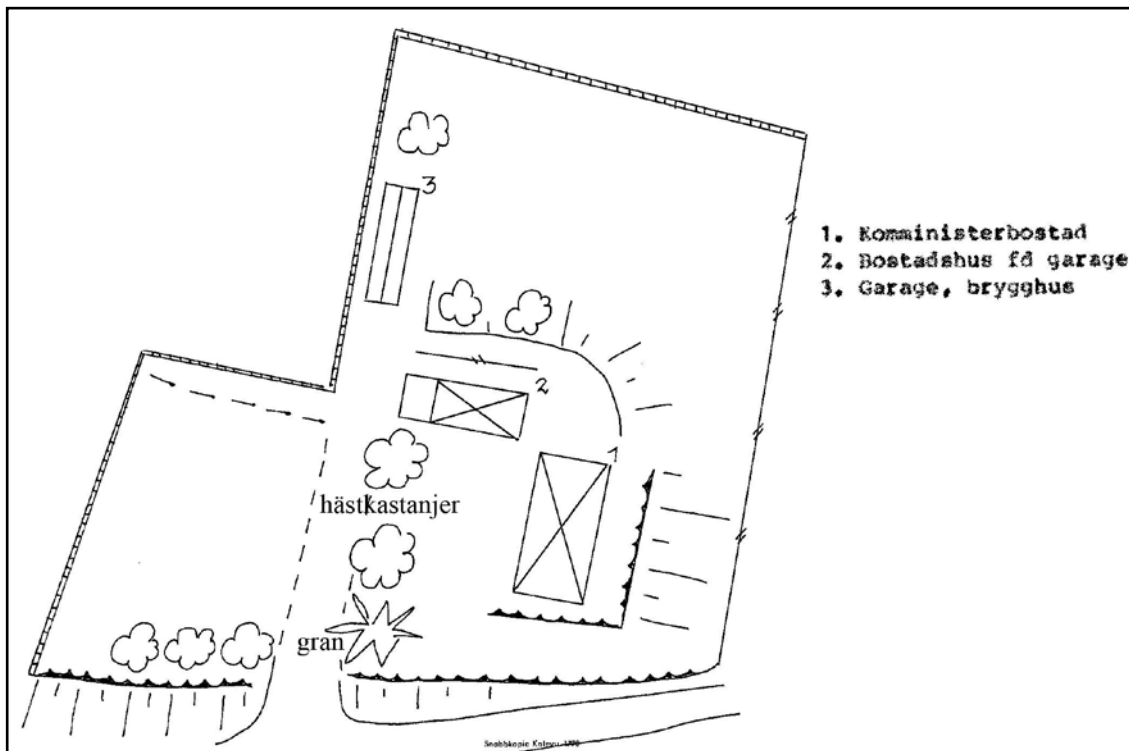

Figur 102. Prästgårdens gårdsplan, troligen någon gång på 1940-talet. Man kan se två av de fyra hästkastanjerna och ana den tredje till vänster i bilden. I bakgrunden 'lillstugan' och garaget.

Prästgårdsinventering 1982

Den tillhörande planen över prästgården visar en enkel trädgård indelad i tre större trädgårdsrum (fig. 103). Man skriver att komministergården är högt belägen väster om Ålems kyrka och att man här har vid utsikt bort mot samhället. Trädgården är terrasserad mot öster och söder. Stengårdsgårdar avgränsar tomten i norr och trästaket i väster och öster. Kring bostadshuset finns gräsmattor och rabatter mot husfasaden. Gamla askar står framför huset i väster ut mot vägen. Man har inte märkt ut så många träd och buskar på planen, men det ska stå någon form av barrträd vid ingången till

trädgården. På fotografierna ser det ut att vara en högre gran (fig. 104). Framför prästgården ser man också fyra träd vid gårdsplanen (fig. 105). Inventeringen är gjord i februari månad och ett snötäcke ligger över trädgården. Man kan se en vegetationsridå på baksidan av huset och att sluttningen bakom garaget kantas av ett grovt trästaket i ovankant.¹³⁶

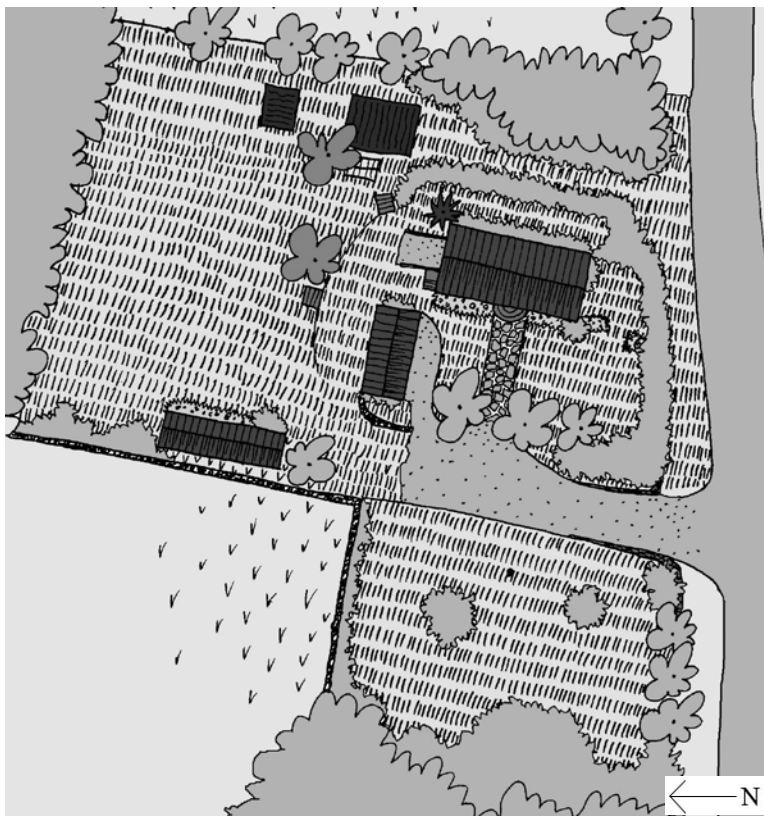
Figur 103. Situationsplan över prästgårdsträdgården från inventeringstillfället 1982 som tydligt visar var de större träden står. Enligt fotografiet finns det dock 4 hästkastanjer framför prästgårdsbyggnaden.

Figur 104. Fotografi på prästgården från inventeringstillfället. Den stora granen syns tydligt till höger om uppfarten. Flaggstången och häcken

Figur 105. Fotografi från inventeringen som visar gårdsplanens 4 hästkastanjer. På planen, fig. 103, är dock endast två av träden utritade.

Figur 106. Plan över Ålems prästgårdsträdgård idag, 2005. Formen på trädgården har i princip bevarats sedan 50-talet.

Trädgården idag (fig. 106)

Morgondaggen ligger fortfarande kvar i gräset när jag går upp för infartsvägen till komministergården i Ålem. Trädgården är uppbyggd med terrasser som skapar olika trädgårdsrum med hjälp av avskärmande vegetation. Av prästen Gustav Lundborg, som nyss flyttat in här med sin familj, får jag veta att ingen bott i huset på två år och att växterna därför fått breda ut sig lite som de vill.

Trädgården kantas ut mot vägen av en stödmur där syrener, spirea och ett och annat gullregn väller ut över kanten. Jag kommer upp till den lilla gårdsplanen, som numera är ganska otydlig, och möts av de två kastanjerna som flankerar den korta gången upp till prästgården (fig. 107). På min vänstra sida ligger Lillstugan med garaget i vinkel mot huset. Längs med husfasaden växer perenner, bl.a. blå bolltistel och rosor och vid husets norra hörn står en paradibuske. Gräsmattan fortsätter här runt huset och bildar ett litet soligt hörn vid södra gaveln. Här växer funkia och mot husväggen klättrar vinrankor. Rummet avgränsas av spirea och syrener som knyter an till hästkastanjerna på framsidan av huset.

Jag går tillbaka till den lilla gårdsplanen igen och ger mig ut på den stora gräsmattan som breder ut sig här. Här står flaggstången och den gamla syrenbersån, som dessvärre är igenvuxen. Ytan ramas annars in av grönska. Ut mot vägen står bl.a. några askar och i vegetationskanten i väster några små bokar och flera lönnar. Jag tar mig ner till trädgårdsdelen bakom prästgården förbi garaget där det på kortsidan klättrar kaprifoler. På min vänstra sida avgränsas trädgården av en stengårdsgård som går in bakom den gamla bod som står här nere. Framför dess södra gavel står ännu en hästkastanj och längs med långsidan står en syrenbuske bland ogräset. Jag hittar några aklejablad halvt gömda i riset. Framför boden breder gräsmattan ut sig ner mot hagen i öster.

Ovanför mig ligger garaget och jag går upp för en trappa som ligger i sluttningen för att komma in bakom prästgården. Vid prästgårdens norra gavel finns källarnedgång och köksingång. Garagets gavel är på denna sida inklädd med humle. Gräsremsan bakom

huvudbyggnaden är mycket smal. På den ena sidan tränger buskar på, rosor och spirea, och längs med husfasaden går en rabatt där det växer buxbom, syren och en låg kinesisk en. På husfasaden klättrar murgröna. Vid ingången till denna del står en hög cypress vid husets hörn.

Tillbaka så till öppnare platser. Jag tar mig åter ner i den nedre trädgården via ännu en trappa. Vid dess sida står ett körsbärsträd och i sluttningen är en grupp med funkia planterad. Nu kommer jag ner till trädgårdslanden och bredvid dem ett litet växthus (fig. 108). Trädgårdslanden är till stor del överväxta med ogräs men man hittar lite rabarber i kirskålen och några vinbärsbuskar. Trädgården skuggas här av den vegetationsvägg som avgränsar mot hagen i öster. En mörk tunnel leder ut mot vägen där ljuset skymtar fram. Jag går dock åt andra hållet, ner till trädgårdens nordöstra hörn där jag vid en gårdsgårdsgrind har en fin utsikt ut över hagarna. På min vänstra sida tränger en skogsdunge på med sina lönnar och kastanjer.

Nu börjar det bli tid att åka söderut mot Ryssby prästgård och jag beger mig därför upp mot prästgårdsbyggnaden igen. Jag börjar gilla denna trädgård, som med sitt ogräs är väldigt trevlig i sin planuppdelning. Dessutom ligger den väldigt fint med utsikt över hagmarkerna och med alla syrener kan man bara tänka sig hur gott det doftar här på våren.

Figur 107. Kalkstensgången leder från gårdsplanen fram till prästgårdsentrén och flankeras av de två kvarstående hästkastanjerna. Längs med husfasaden löper blomrabatter. Bilden är tagen i augusti 2005.

Figur 108. Det lilla växthuset på prästgårdens baksida står bredvid det överväxta trädgårdslandet och skuggas delvis av ett gammalt plommon. Bilden är tagen i augusti 2005.

Ryssby prästgård

Kyrkoherdeboställe

Trädgårdsminnen från förr

Elin Keys far, Emil Key, växte upp på Ryssbylund under första hälften av 1800-talet. Under sin utbildning läste han under en tid för adjunkten i Ryssby prästgård. Prästgården ligger i Rockneby strax väster om byns kyrka. Emil Key skriver i sina memoarer hur han minns dåtidens prästgårdsträdgård med sina syren- och schersminbersåer och de i franskt stil klippta buxbomshäckarna i form av fettisdagsbullar samt dess prydligt putsade, av grästorv danade, hundar med svansar.¹³⁷ En närmare beskrivning av trädgårdens plan får vi inte, men den ger ändå en liten aning om dåtidens prydligt skötta trädgårdsanläggning.

I början av 1900-talet skall prästen Andreas Nordstén ha förbättrat prästgården genom nyodlingar, huvudsakligen genom torrläggning av vattensjuk mark¹³⁸. Hur själva trädgården såg ut vid denna tid kan vi se och läsa i det material som han sände in till Nordiska museet i september 1917. Han skriver här angående trädgården att tillkomsten av den är okänd. Den breder ut sig mot söder och väster med fyrkantiga kvarter innehållande fruktträd, planteringsland och blomster- och prydnadsträdgård. En allé leder upp till mangårdsbyggnaden från kyrkan. Prästgården var då ännu inte omreglerad och drev fortfarande jordbruk. Enligt papperna var omregleringen planerad till maj år 1919, då den troligen också genomfördes.¹³⁹

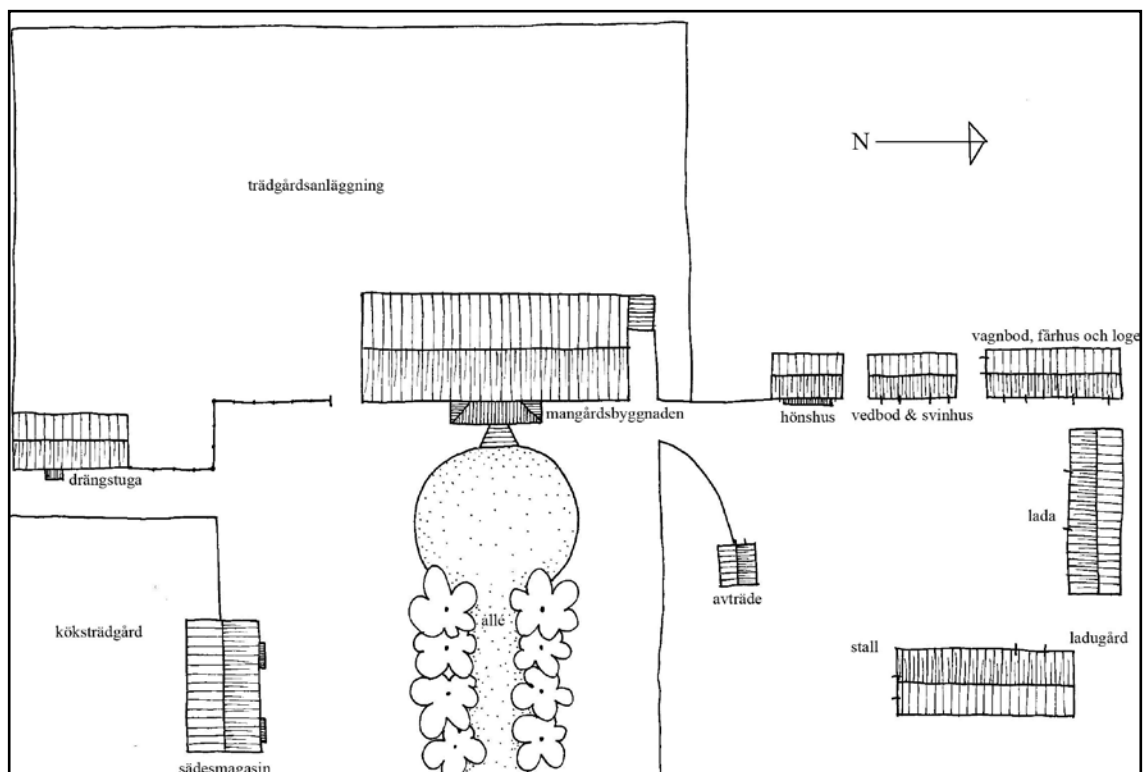
På den medföljande planen (fig. 109) kan man se trädgårdsanläggningens storlek men mycket lite av dess innehåll. Köksträdgården är markerad på gårdens framsida, söder om manbyggnaden bakom sädesmagasinet. Ladugårdsbyggnaderna ligger i en gårdsfyrkant norr om själva mangårdsbyggnaden. Ett vykort är bifogat och visar antagligen prästgårdens utseende runt den aktuella tidpunkten. Vi ser här två stora lönnar som sannolikt hör till den omnämnda allén. Gårdsrundeln, med flaggstången i mitten, synes vara uppdelad i fyra fält vari blommor är planterade. Vi anar också

137 Key, Emil, 1915, del I, sid 32-35.

138 Olsson (red.), Bror, 1947-51, sid 183.

139 Nordiska museet, Prästgårdsarkiv, Småland, Ryssby prästgård, 1917.

trädgården på baksidan av huset som åt framsidan är avgränsad med ett spjalstaket med en grind intill prästgården (fig. 110).¹⁴⁰

Figur 109. Plan över gårdsanläggningen vid Ryssby prästgård år 1917. Situationsplanen är ritad utifrån originalet från Nordiska museet.

Figur 110. Vykort på prästgården i Ryssby kring 1917. De två lönnarna utgör antagligen avslutningen på allén. Gårdsplanen är indelad i fyra kvarter och bakom staketet vid prästgårdsbyggnaden skymtar mindre träd.

Trädgårdsminnen från Ryssby prästgård

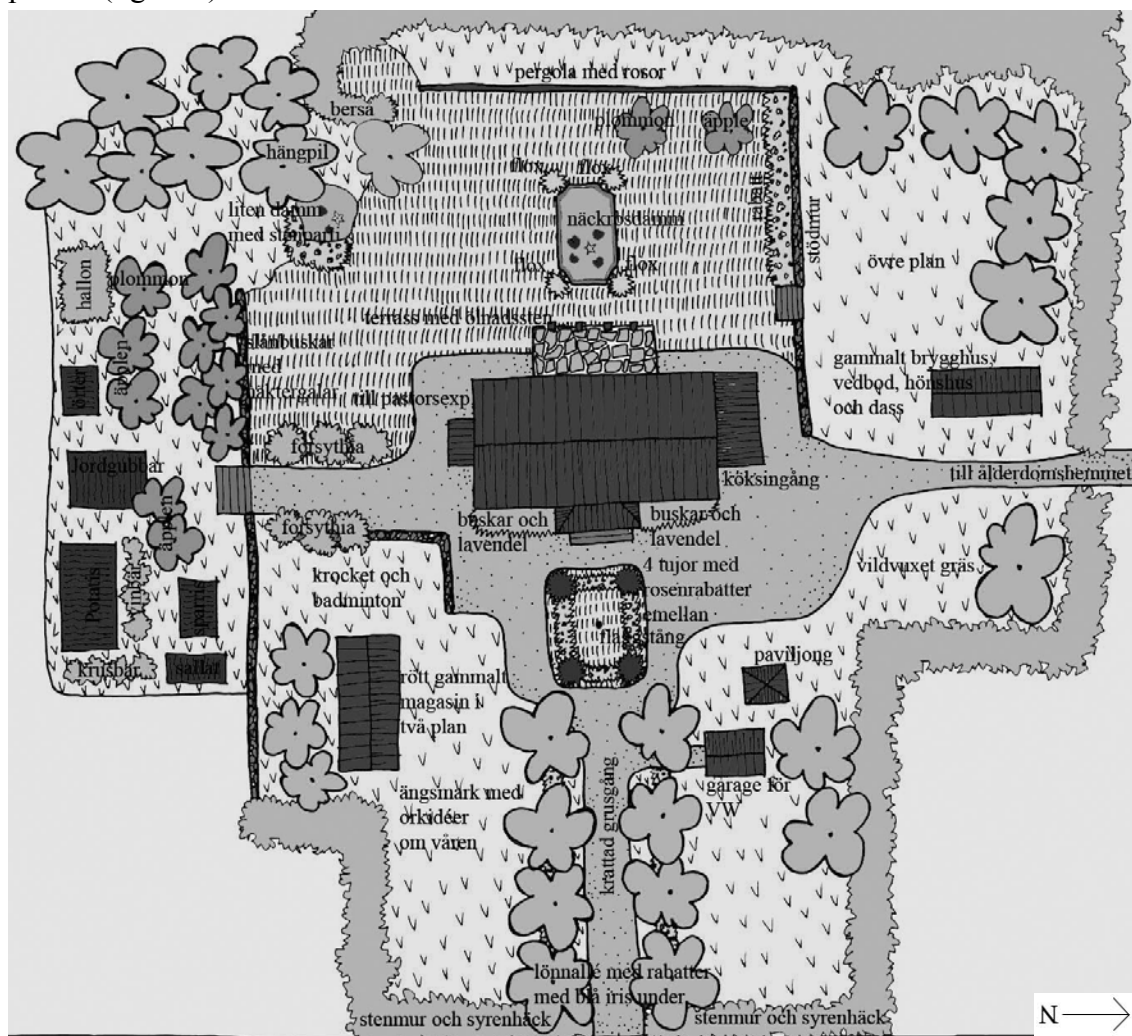
Ur en prästgårdsskildring av Katarina Sjöström¹⁴¹

Mina föräldrar hette Astrid och Folke Gjerulf, och tills jag var 13 år var pappa präst i Ljungby. Den 1 oktober 1954 flyttade vi till Ryssby, Kalmar län, och pappa hade då blivit kyrkoherde i en bygd och i en prästgård som de båda kom att älska.

[...] Jag förmodar att vår prästgård fyllde samma funktion som de flesta andra prästgårdar på den tiden med kyrkkaffe, sammanträden, syföreningar, ungdomsgrupper, kyrkobroder osv. Ibland var det säkert ganska krävande, men uppskattning gör ju också det krävande roligt. I stora rummet var det ofta fullt med folk, och dessutom låg, och ligger, pastorsexpeditionen i prästgården. Jag tror inte att promenaden upp genom allén från byn upplevdes som särskilt lång.

[...] A propos trädgården, så vill jag inte ge mamma och pappa äran av dess utformning. Visserligen var det de som skötte den, och mamma slog till och med "ängen" med lie ibland, om inte prästgårdsarrendatorn förbarmade sig och hann före. Men det var pappas företrädare, Hjalmar Lundgren, som anlagt trädgården så som jag minns den. Han var den verkliga trädgårdsmästaren. Sparrisängarna, t ex, gladdde vi oss åt så länge de varade, sedan blev de nog, tyvärr, förvildade. [...]¹⁴²

Trädgårdens innehåll och utformning vid denna tid visas på den tillhörande situationsplanen (fig. 111).

Figur 111. Trädgården var vid 1950-talet indelad i olika rum avdelade av stödmurar och en köksträdgård fanns bakom det gamla sädesmagasinet. Allén upp till prästgården pryddes med blåblommig iris och i gårdplanens rundel fanns rosenrabatter mellan tujorna. På baksidan fanns en näckrosdamm som pryddes. Planen ritad utifrån original av Katarina Sjöström.

141 Sjöström, Katarina, 2004, "Ryssby prästgårdsträdgård på 1950-talet, sådan jag minns den". Texten är hämtad från prästgårdsskildringen av Katarina Sjöström och lätt redigerad av mig, Emma Franzén. Texten är avkortad och går att läsa i sin helhet i bilaga 1.

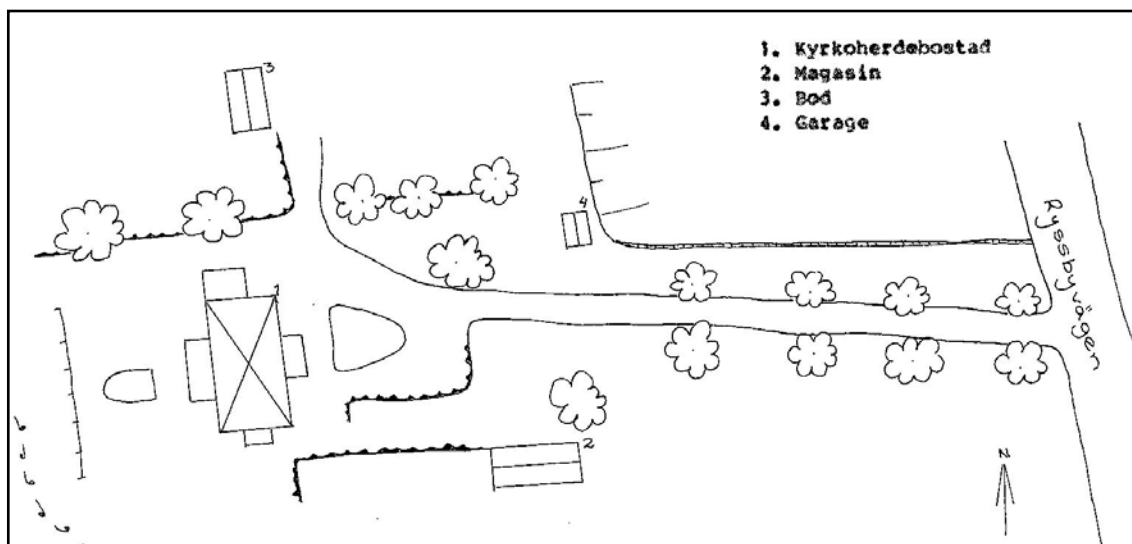
142 Sjöström, Katarina, 2004, "Ryssby prästgårdsträdgård på 1950-talet, sådan jag minns den".

Prästgårdsinventering 1981

Prästgårdsinventeringen innehåller en tydlig översikt över prästgården och större delen av trädgården (fig. 112). I en kort miljöbeskrivning skriver man följande om trädgården:

Prästgården är belägen strax väster om Ryssby kyrka. En allé leder upp till mangårdsbyggnaden som är högt belägen. Denna har en prydnadsträdgård i väster med pergola och damm. Rabatter mot huset i väst och öst. Stengårdsgårdar i flera terrasser på den kuperade tomten kring huset.

Allén, liksom några andra större träd, och stödmurarna är utmärkta på planen. På fotografierna ser man att den södra sidan av allén består av betydligt mindre och yngre träd än den norra sidan (fig. 113). Rundeln på gårdsplanen är vid denna tid planterad med fem stycken mindre pelartujor. Flaggstängen står kvar i dess mitt och en rabatt löper mellan de två tujorna närmast glasverandan. Troligen är den planterad med rosor. Vid den nedre sidan av magasinet står två stycken fruktträd bredvid varandra, en rest från den gamla köksträdgården? Man ser också trädgårdens baksida som delas av med den ovan nämnda pergolan (fig. 114). Prydnadsdammen går inte att se då marken är täckt med snö och på grund av årstiden, december månad, ser man inte heller så mycket av vegetationen. Man kan med hjälp av fotografierna bara ana trädgårdens utformning och innehåll.¹⁴³

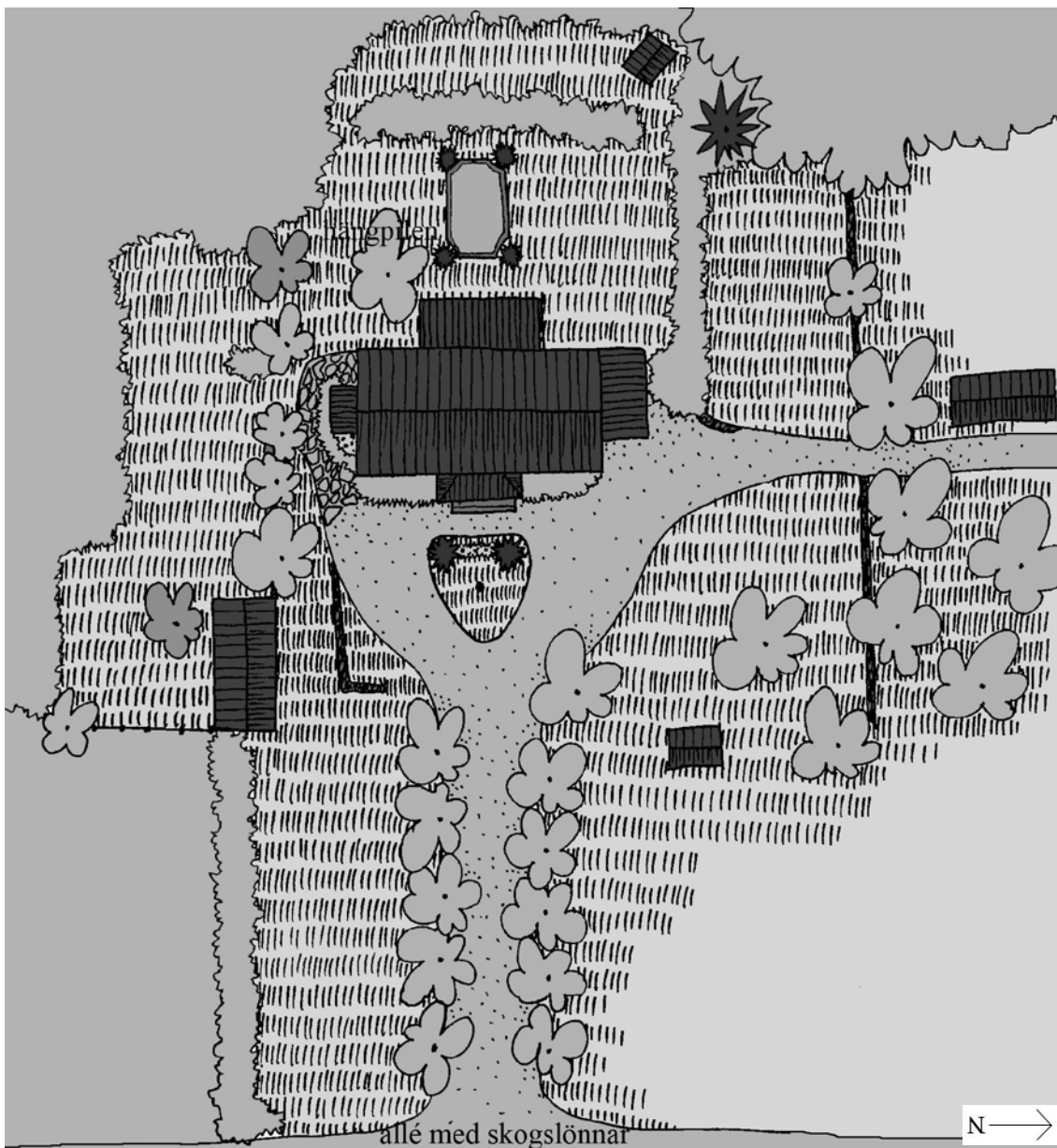

Figur 112. Situationsplan över prästgårdsträdgården i Ryssby från inventeringstillfället 1981. Planen visar de större träd som finns i trädgården, pergolan och näckrosdammen på baksidan, samt 'rundeln' på gårdsplanen.

Figur 113 & 114. Figur 113 visar infartsallén till prästgården. Den södra sidans lönnar synes vara relativt nyplanterade. På figur 114 ser vi pergolan på prästgårdens baksida som delar av rummet i två delar.

143 Kalmar länsmuseum, Byggnadsinventeringsblankett, Kalmar, Dampehammar 1:1, prästgård, 1982.

Figur 115. Plan över trädgården vid Ryssby prästgård idag, 2005. Formen på trädgården är delvis bevarad, men mycket av innehållet har försvunnit.

Trädgården idag (fig. 115)

Sommarvärmen har kommit tillbaka och solen står högt när jag anländer till Ryssby kyrka. Prästgården ligger strax väster om kyrkan och en allé av stora lönnträd leder upp till huvudbyggnaden. På gårdsplanen framför huset ligger en gräsbeklädd rundel planterad med två tujor och mellan dem en smal rabatt med tagetes. Mitt i rundeln står flaggstången. Solen reflekterar sig i glasverandan när jag stiger ur bilen. Gårdsplanen är ljus men omges av stora skuggande lönnar och på prästgårdens södra sida står ett äldre rött magasin. Trädgården är indelad i olika rum som avdelas av vegetation eller nivåskillnader. Nivåskillnaderna tas upp av stödmurar av sten.

Längs med husfasaden växer lagerhägg, kornell och rododendron klippt till en sammanhängande häck. Några höstanemoner sticker upp bland buskarna. Jag slår in på grusvägen som leder till en rödmålad bod i norr. Vid sidan av den står en av de många stora lönnarna. På min väg upp till boden passerar jag ett litet trädgårdsrum som omslutes av snöbärsbuskar närmast prästgården och avgränsas av en stödmur upp mot boden. I väster avgränsas ytan av högre vegetation av bl.a. lönn och en ädelcypress. Marken är gräsbeklädd och här står en torkställning.

Jag vänder tillbaka för att ta mig till baksidan av trädgården. Ute på gårdsplanen går jag mot den kalkstenbelagda gången som leder till baksidan av huset. Ovanför magasinet står en lönn och tre björkar på rad längs med en stödmur. Utmed husets gavel växer en klippt lägre tujahäck och innanför den lyser höstanemoner med sina svala lila färg. Ännu en björk och ovanför den ett körsbär står på andra sidan gången vid husknuten. Bakom träden ligger ett buskage med allehanda buskar, bl.a. syren och några ölandstokar.

Nu kommer jag in i trädgårdsrummet bakom huset. Här står en hängpil framför husets terrass. Men det mest iögonfallande är den lilla prydnadsdammen av sten som omges av fyra tujaklot och röda rosor (fig. 116). I dammen flyter näckrosor. Trädgårdsrummet avgränsas i norr av snöbärsbuskar och i väster av ett buskage med bl.a. rosor. Framför snöbären växer lite ljuslila flox. Mellan buskarna syns en öppning som visar sig leda ner till ännu ett litet rum. Jag står snart helt omgiven av buskar och klätterväxter. En liten röd lekstuga står i ett hörn och på sidan upp mot huset klättrar en ros med flikiga blad på den av grönskan gömda spaljén. Jag omges annars av syrenbuskar och skogsklematis som klättrar på allt vad den kommer åt.

Jag går upp mot huset igen i en nästan dold passage och kommer upp vid hängpilen. Jag fortsätter tillbaka till körsbärsträdet och björken och kliver ner en nivå till ännu en annan del av trädgården. Här sträcker gräsmattan ut sig bort mot magasinet på framsidan av prästgården och på södra sidan hänger träd ut över gräsmattan. I kanterna växer spirea, schersmin och lönn. Längre ner mot tomtgränsen hittar jag en perukbuske inklämd mellan schersminerna. Jag står nu på baksidan av magasinet och vid dess hörn står ett körsbär. Här tar trädgården slut och på andra sidan av staketet ligger hyreshus med tillhörande parkering.

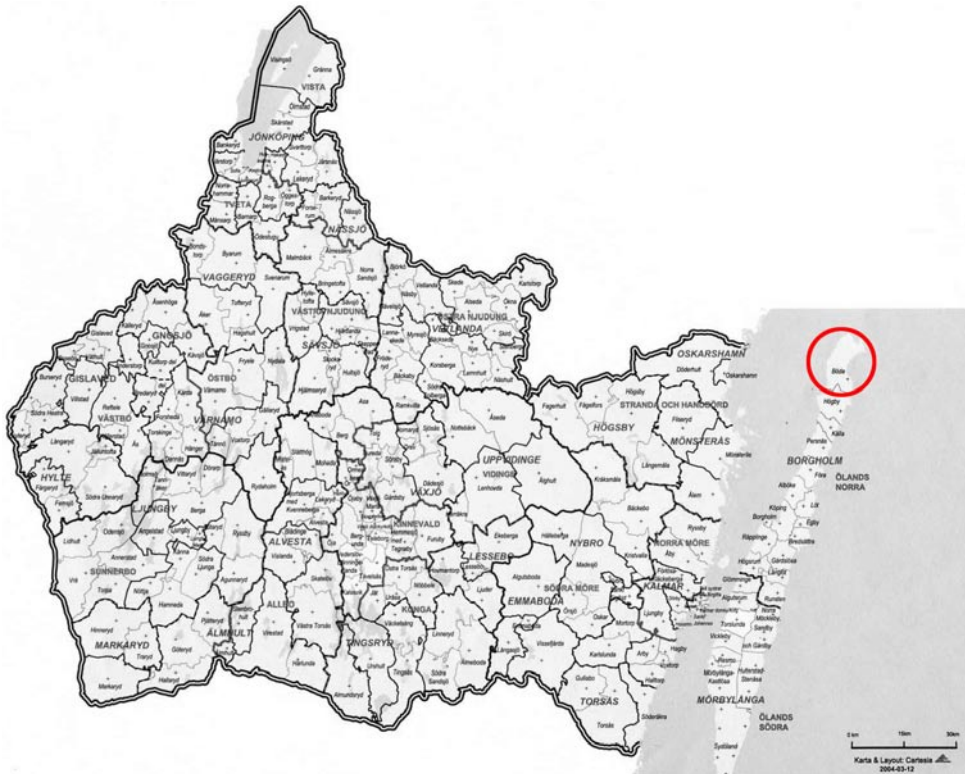
Jag går tillbaka upp till gårdsplanen och hittar vid dess norra kant en liten rosenkvitten. I norr står flera stora träd och bildar en slags park. I kanten av denna ligger det lilla garaget där man just kör in gräsklipparen. Klockan börjar närma sig lunchdags och jag bestämmer mig för att åka vidare mot Öland. Jag kliver in i bilen och kör ner mot kyrkan genom skuggan i allén (fig. 117).

Figur 116 & 117. På figur 116 syns näckrosdammen på prästgårdsbyggnadens baksida. Dammen är omgiven av fyra klottujor i respektive hörn, och rosenrabatter längs med lång- och kortsidorna. Figur 117 visar allén upp till prästgården som skymmer byggnaden utifrån vägen. Allén hålls intakt med nyplanteringar efter fallna träd.

Böda prästgård

Kyrkoherdeboställe

Trädgårdsminnen från förr

Böda kyrka är den nordligaste av Ölands kyrkor. Prästgården ligger i det flacka landskapet norr om kyrkan och dess trädgård gränsar till kyrkogården. På en karta från 1683 ser man prästgården utritad bredvid kyrkan. Trädgården är dessvärre inte med här, utan kartan visar prästgårdens ägor ner mot Böda hamn (fig. 118). Under andra delen av 1700-talet var Olof Fagerroth kyrkoherde i Böda och han lät planera om trädgården och fylla den med nya växter. I en handskrift skriven av pastorn till sin efterföljare skriver han att han samma år han blev pastor i Böda började utvidga och förbättra den förfallna trädgården. Han utvidgade trädgården mot söder och rev en hel del äldre bebyggelse som då stod där. Efter sin grundliga rönjning av både byggnader och vegetation planterade han trädgården efter ett symmetriskt mönster. Träd och buskar han planterade var bl.a.:

Allehanda kostbara äppleträd	20 stycken
Päron träd av åtskilliga rara arter	20
Klara körsbärsträd	12
Franska Bigaraus Körsbärsträd	8
Ett ympat Morell Körsbärsträd	1
Appelkos vita Plommonträd	6
Röda Sviskon Plommon	1
Vita Rosenbuskar	6
Röda Rosenbuskar	3
Syren	3

Dessutom planterade han flera slags vinbärs- och krusbärsbuskar på båda sidor om korsgångarna, samt vita och gula narcisser på båda sidor om dessa gångar. Vart dessa korsgångar anlades nämns inte, kan det ha varit på trädgårdens framsida eller i en köksträdgård i traditionellt korsgångsmönster? Andra träd han planterade var lönn,

asp och oxel. Oxeln ska han för nöjets skull ha ympat äpple och päron på. Längs med staketet i öster, troligtvis ut mot vägen, stod lönnar med drygt 3 meters höga stammar. Ett lågt lövverk skulle nämligen skymma utsikten ner mot hamnen och havet. För en behaglig utsikt skull planterade Fagerroth även 20 stycken vinbärsbuskar intill mangården (se bilaga 2 för hela beskrivningen).¹⁴⁴

Ett drygt sekel senare, 1919, gjordes ett förslag över Böda prästgårdsträdgård av Sigurd Olsson i samband med kyrkoherde Werners tillträde. Hur mycket av detta som genomförde är svårt att säga, men planen har säkert legat till grund för det arbete som Tage Jannert satte igång med vid sitt tillträde 1936.¹⁴⁵ På planen och dess tillhörande beskrivning ser vi en trädgård med raka gångar och rektangulära kvarter fyllda med blommande buskar, fruktträd och bärbuskar (fig. 119). Många av prydnadsbuskarna föreslås vara av stamform (bilaga 3). På husfasaden skall olika klätterrosor växa tillsammans med klematis och vildvin på verandan. Även om förslaget inte blev helt utfört är det intressant att se tidens stilideal och jämföra planen med den senare trädgårdsanläggningen.¹⁴⁶

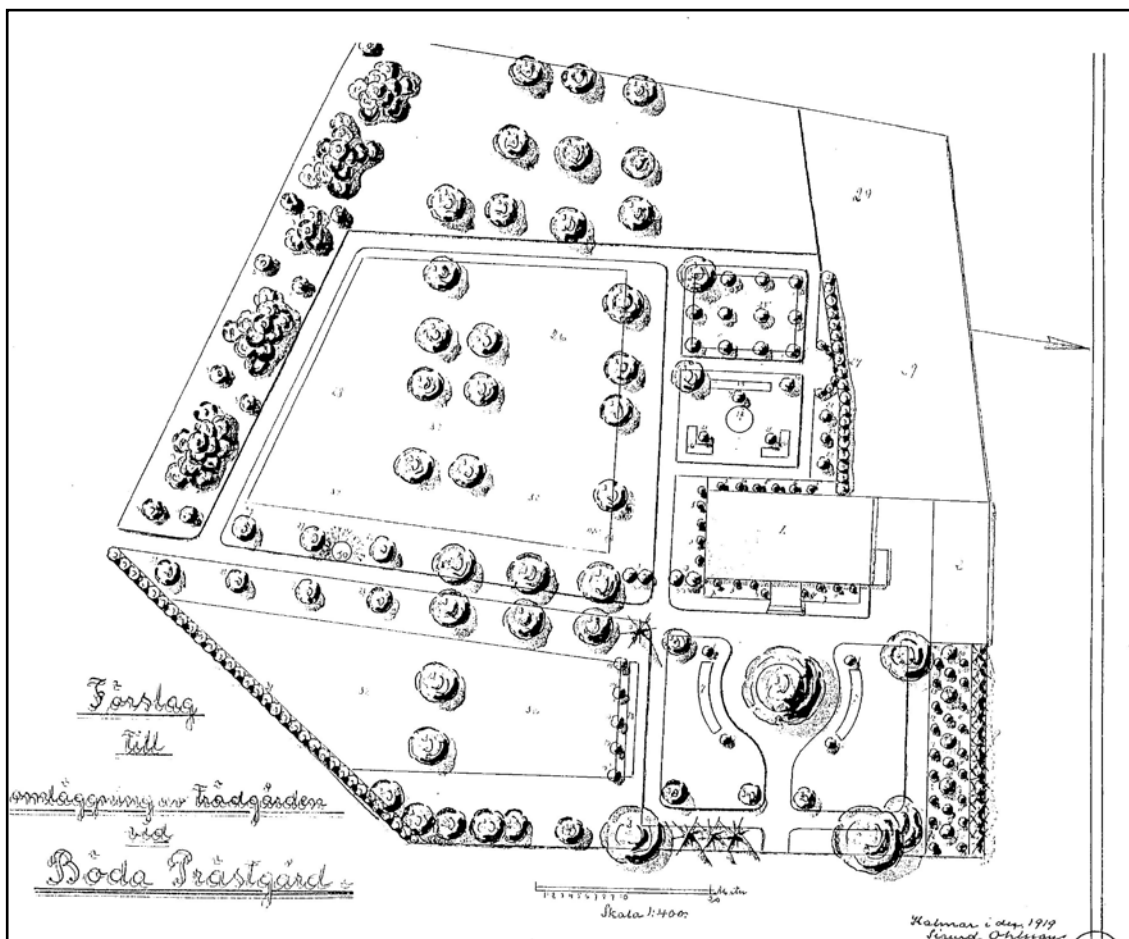

Figur 118. Karta över prästgårdens ägor mot Böda hamn år 1683, avritad 1797. Prästgårdens trädgård visas inte, men själva prästgården är utmärkt med ett litet hus bredvid kyrkan. Ner mot hamnen ligger björkskog, granskog, betesmark, ängar och hagar. Åkern, skriver man, är av sandjord.

144 Landsarkivet i Vadstena (VLA), Böda kyrkoarkiv, JI:1, Om prästgårdsförbättringar, 1761.

145 Johnson, Birgitta, telefonintervju, 2005-11-23.

146 Böda kyrkoarkiv, Böda kyrka, Förslag till omläggning av trädgården vid Böda prästgård, 1919.

Figur 119. Förslag till trädgården vid Boda prästgård ritad år 1919 av Sigurd Olsson i Kalmar. Växtlistan, bilaga 3, föreslår många fruktträd och blommande buskar.

Trädgårdsminnen från Boda prästgård (fig. 120)

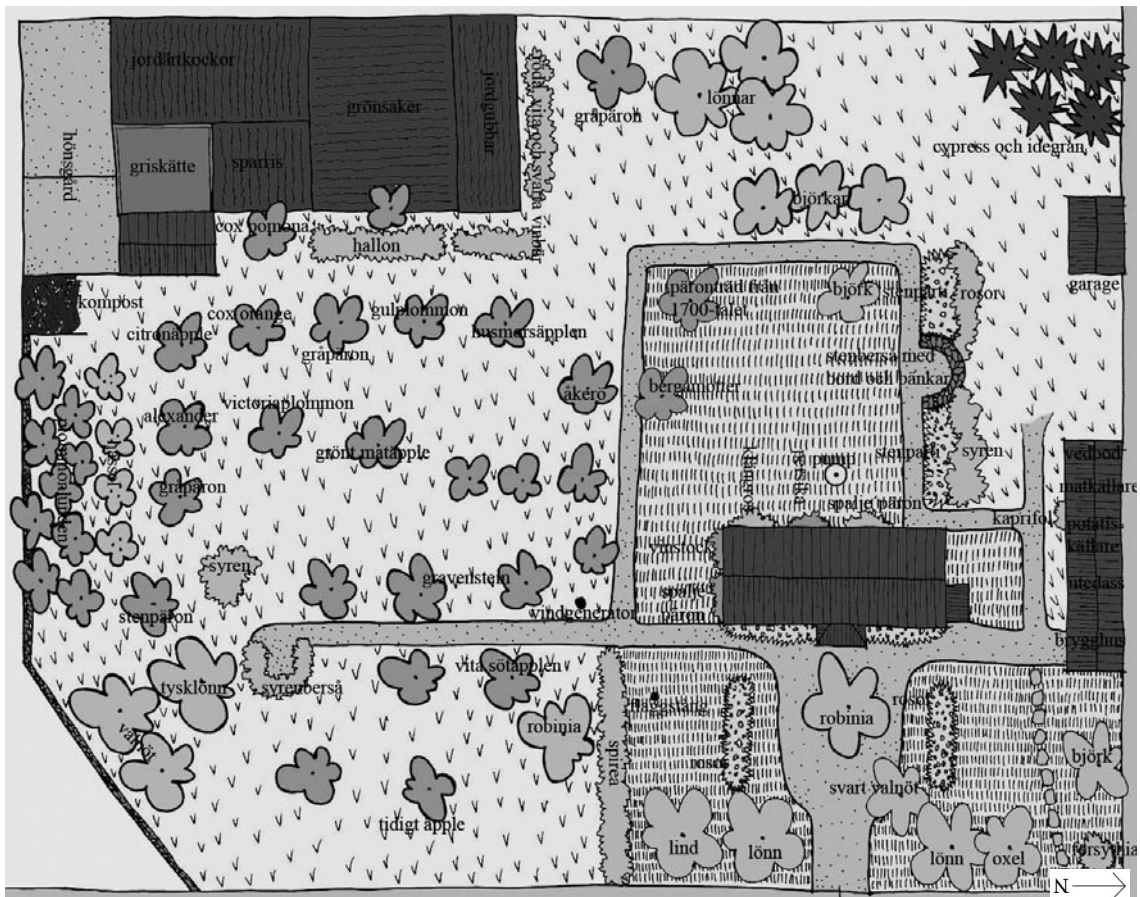
Ur en prästgårdsskildring av Birgitta Johnson¹⁴⁷

Prästen var helt ansvarig för trädgårdens skötsel och nyplanteringar men fick ju i gengäld nyttja den. Man fick själv betala den hjälp man behövde till sådant som man inte kunde klara av själv, inte orkade eller hann med. Om vi betalade arrendatorn för att han vid snöfall kom med häst och plogade upp våra gångar vet jag inte. Kanske gjorde han det för att han var en snäll och omtänksam granne.

Vi hade en relativt stor trädgård, som gränsade mot kyrkogården och arrendatorsbostället. Framsidan var fasaden utåt mot vägen och kyrkbacken. En stor robinia stod som vårdträd mitt framför huset på gårdsplanen, som var täckt med grus av små stenskrävor [fig. 121]. På bägge sidor om planen fanns gräsmattor med välskurna kanter och rosenrabatter. Vid ena sidan stod också flaggstången. Här hade man inga trädgårdsmöbler, här lekte man inte, här skulle alltid se snyggt ut. Grinden skulle vara stängd annars såg det slarvigt ut. Kanske var man också lite rädd för korna, som varje morgon och kväll passerade på väg till mjölkningen.

På baksidan av huset fanns också en stor gräsmatta, som mer var lekgräsmatta. Där kunde man ägna sig åt bollekar eller spela krocket. Där stod också trädgårdsmöblerna, som skulle skrapas och vitmålas varje år. Här bjöds gäster på kaffe och saft, och här åt familjen de flesta måltider under sommaren när det var fint väder. På baksidan fanns också den stengrotta i halvcirkel mot söder, som min farfar byggt av överflödiga sten från trädgården. Här kunde man sitta tidigt på våren men framför allt långt fram på hösten och dricka sitt kaffe eller läsa. Det var verkligen platsen för fotografering, både inom familjen och för gäster som kom på besök. På bägge sidor om grottan låg vårt stenparti. Vackra, lite ovanliga stenar var inte svårt att hitta på Öland, och växter fyllde vi på med, när vi hittade något intressant.

147 Johnson, Birgitta, 2004, "En öländsk prästgårdsträdgård". Texten är hämtad från prästgårdsskildringen av Birgitta Johnson och lätt redigerad av mig, Emma Franzén. Texten är avkortad och går att läsa i sin helhet i bilaga 1.

Figur 120. Plan över prästgårdsträdgården i Böda. Planen är ritad utifrån original av Birgitta Johnson.

Så var det grönsakslanden. Vi hade, som väl de flesta på landet, långa rader av morötter, rödbetor, ärtor, bönor mm. En sparrisäng hade vi också, och det var kanske lite mer ovanligt på den tiden. Drivbänken med glas över skötte i allmänhet far. Där drev vi upp bl.a. tomatplanter, som vi delade med oss av till grannar och andra. Jordgubbsland, hallonland och vinbärs- och krusbärsbuskar fanns intill trädgårdslanden.

Ytterligare ett odlingsland fanns som så småningom, när vi barn började bli vuxna, alltmer fick övergå i gräsmark. Här hade vi potatis, bruna bönor och ett par år majs. Det sistnämnda var ovanligt och väckte ett visst intresse i bygden. Bilden av böknippen, som hängde på det röda höga staketet, hör till de tydligare trädgårdsminnena.

Trädgården var stor och spännande för oss barn med många roliga träd, en del riktiga klätterträd, där vi också kunde ha koja. Förutom robinian fanns det på framsidan gräsmattor lind, lönn, ek, oxel och valnöt, och på baksidan även björk, hassel och cypress. På västsidan utmed huset planterade vi en persika, som under många år gav en mycket riklig skörd. Det gjorde också vinstocken, som vi satte på husets sydsida. Öland har ju milda sköna höstar. Så var det alla fruktträden, många ganska gamla, av sorterna 'Gravensteiner', 'Alexander', 'Citronäpple', 'Astrakaner', 'Gräpärön', 'Bergamotter' m.fl. Ett par av de stora bigarrädräden frös bort under de kalla vintrarna på 40-talet.

Ner mot kyrkan växte ett stort päronträd, ympat med flera sorters päron, bl.a. ett stort hårt klumpigt päron, som blev ätbart först efter nyår och då var mycket saftigt och gott. Ett annat stort gammalt päronträd centralt på baksidan med olika sorters päron var troligen sedan 1700-talet och planterat av kyrkoherde Fagerroth. Det var så högt att frukten var oåtkomlig även med fruktplockare. Men efter en bläst kunde vi barn hitta päron från de allra översta grenarna, och de var av sorten 'Svanshals'. Längst ner i trädgården låg plommonlunden med små gula och blå plommon. De som inte äts från träden blev senare tutti-frutti. Vi hade förstås andra plommon, som 'Victoria', också.

Hela familjen hjälptes åt att sköta trädgården. Gäster och släktingar, som kom och bodde i prästgården, hjälpte också till. Det var ju roligare när vi var många som var ute tillsammans. Enstaka gäster var ibland något osäkra på vad som var ogräs och vad som var morötter eller bönor, och då steg självkänslan hos oss barn. Far skötte nog ofta gräsklippningen med en

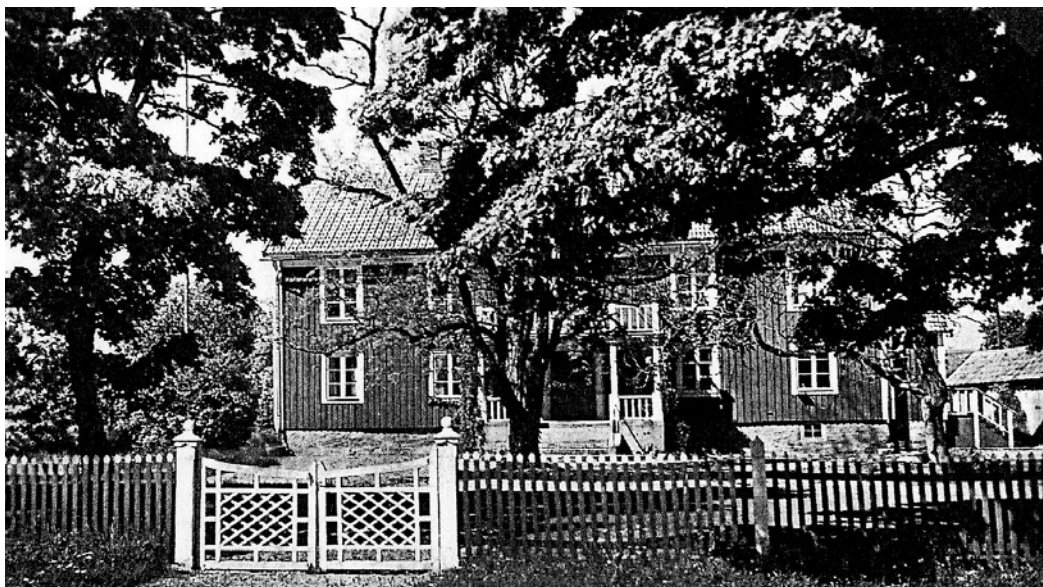
sådan där liten, tung, handdriven gräsklippare, men visst hjälpte både mor och vi andra till. Hjälp utifrån hade vi inte mycket till trädgården, men jag minns att trädskötaren kom någon gång, och då gick han runt med far och beskar de mera nysatta träden. Ympade fruktträd gjorde far själv.

På norra Öland måste det ofta vattnas. Vi bar vatten från brunnen i större eller mindre hinkar, men vi hade också en slang som nådde ganska långt. Mor var specialist på att ta vara på regnvatten, och så fort det började stänka i luften var hon ute i en gammal regnrock och såg till att det fanns tunnor under alla stuprännor. Så snart tunnorna var fulla gick hon ut och tömde vattnet på buskar och rabatter. Det var ett tungt och kallt arbete och jag minns hennes ofta stela och frusna händer.

Det var särskilt på sommaren och hösten som trädgården gav mycket arbete. Mest tid tog skörden. Saft, sylt och marmelad tillverkades, oftast efter de gamla vanliga recepten, men ibland kunde man hitta något nytt i *Husmodern*, som mor brukade få årsprenumeration på i julklapp. Äpplen och päron plockades försiktigt ner och breddes ut på tidningar på vinden, och så var det alla grönsaker och en del bär som skulle konserveras. Konserveringsapparaten stod på spisen varje dag. Prydliga lappar på innehålllet textades och klistrades på burkarna, som sedan placerades i prydliga rader i källaren. Man kunde inte köpa färska grönsaker, så skörden måste ju räcka hela året. I rensning och förberedelsearbetet av frukt och grönsaker hjälpte hela storfamiljen till utom far, som ju hade sitt arbete på expeditionen eller var ute på någon sorts möte eller besök. Han hjälpte däremot till med nedplockningen av frukt med plockaren. Ofta kom också någon grannkvinna in och drack kaffe med oss och satt då och pratade och hjälpte till en stund. Sedan fick hon ofta något i natura med sig hem.

[...] Husdjuren hör väl också till trädgården. Under kriget hade väl de flesta en hushållsgris, som sedan slaktades till jul. Alla tallrikar fördiskades, d v s sås och ev. rester sköljdes av, och det vattnet gick till grisen liksom potatisskal och annat avfall. Ett litet hus med griskätte och plats för höns byggdes längst ner i trädgården. Kaniner hade jag och min äldste bror också, tidvis ganska många. Ibland gick vi med var sin säck runt arrendatorns åkrar och plockade en sorts mjuk tistel, som tillsammans med maskrosor älskades av djuren. En kort period hade vi också en tacka med ett par lamm.

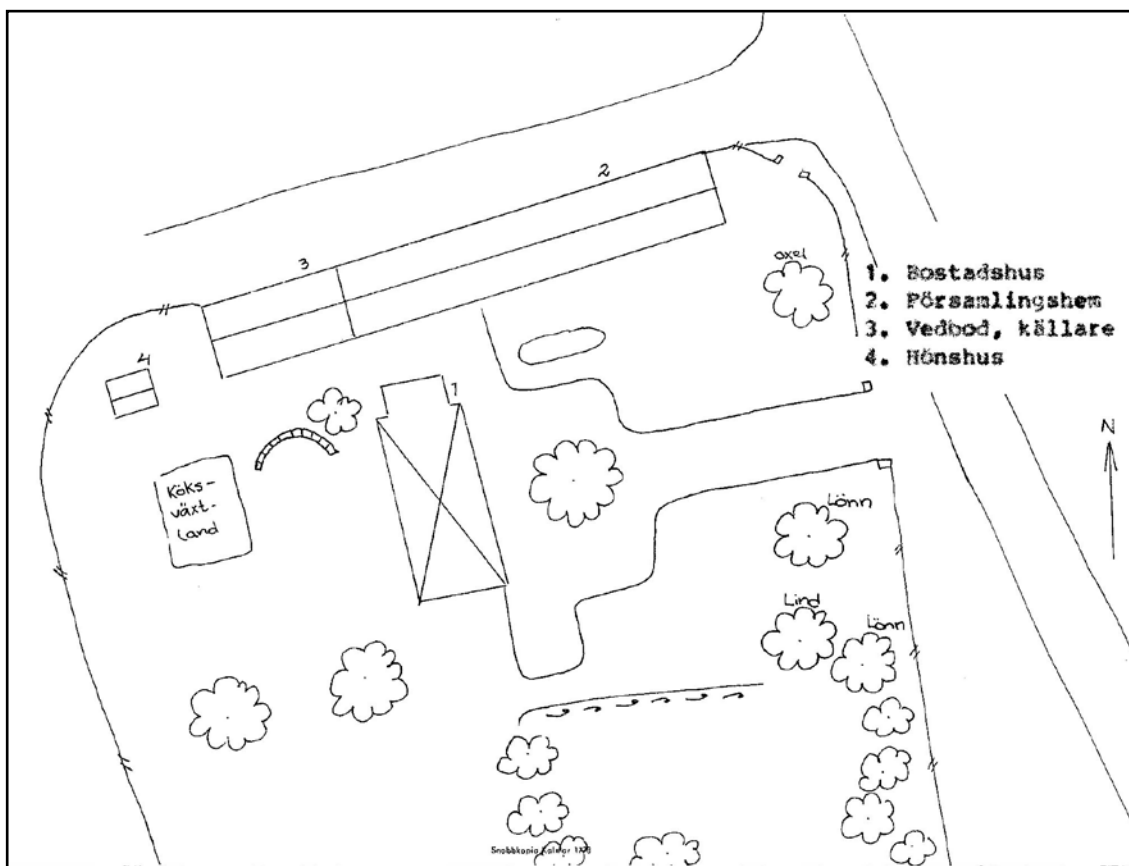
Trädgården och arbetet där var nog, även om det också kunde vara segt, kämpigt och tungt, övervägande positivt. Lite avlöning fick vi ibland, 2 öre raden för rensning av grönsaker. Det botaniska intresset gällde inte bara odlade växter utan även Ölands vilda flora. Det var far som tidigt lärde oss att examinera växter efter Linnés system. På den tiden skulle man pressa växter i skolan och särskilt om man kom från Öland ha ett stort herbarium. Den vilda floran hittade vi mest utanför trädgården, i hagar, ängar, på stranden eller i skogen, men råkade man hitta något intressant när man höll på med sitt beting i trädgårdslandet, hade man i allmänhet ett giltigt skäl att lämna arbetet och ägna en stund åt forskning.¹⁴⁸

Figur 121. Fotografi på Böda prästgård från 50-talet. På bilden ser vi robinian på gårdsplanen och de omgivande lönnarna och den svarta valnöten.

Prästgårdsinventering 1982

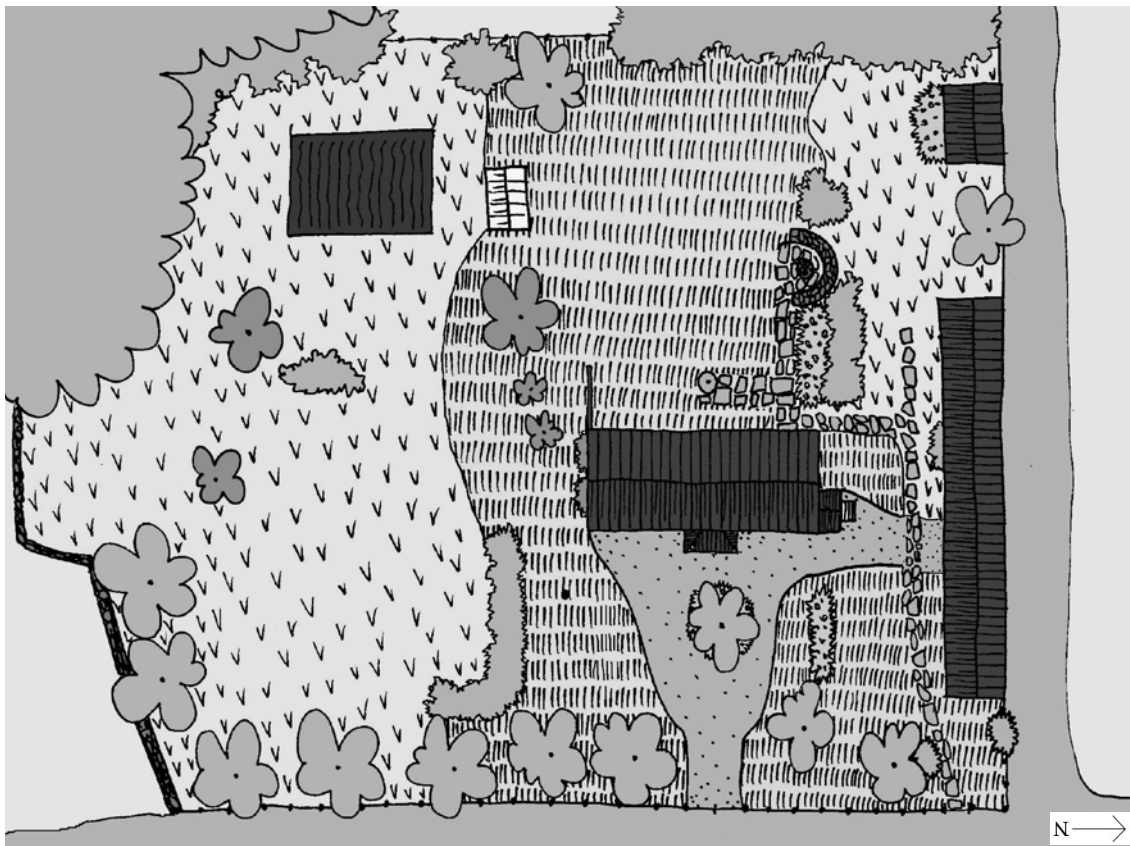
Om prästgården skrivs att den i söder gränsar till kyrkan och att den åt de andra vädersträcken hägnas av trästaket. I öster passerar landsvägen och i norr bygatan. En grusad gång leder fram mot bostadshuset framför vilket en stor gammal robinia står. Mot huset gränsar gräsmattor med gamla fruktträd, rabatter och buskridåer. Stora gamla lindar och lönnar står i den sydöstra och den södra delen av trädgården. En vildvuxen äng breder ut sig i söder och i den står gamla fruktträd. På den tillhörande planen är en del träd utmärkta till och med med sort (fig. 122). Man har även märkt ut den gamla stenbersån och ett köksland. Fotografierna visar den stora robinian framför huset som i juni månad helt tycks sakna blad (fig. 123). Man skymtar även stenbersån på husets baksida. Trädgården ser här ut att vara ganska öppen med något enstaka fruktträd i gräsmattan (fig. 124).¹⁴⁹

Figur 122. Situationsplan över prästgårdsträdgården i Böda från inventeringstillfället 1982. Planen visar de större träderna som även delvis är utmärkta med sort. Stenbersån är utritad på prästgårdens baksida och bredvid denna ligger ett litet trädgårdsland.

Figur 123 & 124. Figur 123 visar den stora robinian på gårdsplanen som verkar sakna lövverk trots årstiden. På figur 124 syns prästgårdens baksida med syrenbuskar till vänster i bilden och ett fruktträd till höger.

Figur 125. Plan över trädgården idag, 2005. De flesta fruktträden har försvunnit sedan 50-talet och trädgården har krympt.

Trädgården idag (fig. 125)

Det är ganska många mil upp till Böda från brofästet och många väderkvarnar passeras på vägen. Det är riktigt varmt och soligt ute när jag kommer fram till prästgården. Inne ifrån trädgården hörs mullret från en åkgräsklippare som kör fram och tillbaka på prästgårdens framsida. Prästgården skymts ifrån vägen av stora träd längs med det rödmålade staketet. Jag går in genom de öppna grindarna och möter rundeln framför huset där en mindre robinia (*Robinia pseudoacasia*) nu står. Runt robinian växer rosor och lavendel (fig. 126).

Ännu en robinia står på norra gräsmattan där en smal rabatt planterad med rosor och tagetes lyser upp. På den andra gräsmattan står flaggstängen med ett avskärmande buskage av syren, paradisbuske och snöbär åt söder. På förstubron klättrar vildvin och längs med husfasaden växer några trötta flox.

Jag går runt huset mot kyrkogården. På husets gavel står en persika och mot väggen klättrar en vinranka. Två mindre fruktträd, äppleträd, är planterade en bit ifrån husväggen. Mot söder breder en öppen yta ut sig bort mot kyrkogårdsmuren. Ett ensamt körsbärsträd står mitt i gräsytan. Här finns också några blomsterbeklädda trädgårdsland. Platsen bakom huset skymts härifrån av ett träplank som går ut från husets kortsida. Framför mig står ett körsbärsträd med en gunga i och bakom det ligger ett litet växthus. Trädgården avgränsas i väster av bl.a. björk och syren. Jag bestämmer mig för att gå bort mot kyrkogården. Vid muren ligger en dunge med träd och inne bland dem skymtar jag en gammal pump. Denna del av trädgården ser annars mest ut som ett övergivet odlingsland med enstaka buskar och något plommonträd i. Jag vänder och styr stegen bort mot prästgården.

Bakom huset finns en rödmålade mindre bod i det norra hörnet. Framför denna växer

kärleksört ibland ogräset. Till höger om boden ligger den gamla stenbersån omgiven av kerria och syren (fig. 127). Stenpartiet runt omkring bersån är sedan länge borttaget. Bakom syrenhäcken ligger församlingshemmet. Närmare huset finns blomsterrabatter med enstaka perenner och sommarblommor som tobaksblommor, ringblommor och flitiga Lisa. Marken här är delvis belagd med kalksten. Mitt för huset står ännu en pump och mot husfasaden växer mer flox.

Jag går igenom öppningen i syrenhäcken och kommer rakt på församlingshemmets långsida. På denna klättrar luktärtor och kaprifol. En smal gång med kalksten går genom den annars gräsbeklädda marken. På kortsidan av huset sitter kaninburar fastmonterade på väggen. En nisch skapas mellan församlingshemmet och den lilla bodens kortsidor och här står en balsampoppel med ett rödmålat plank i ryggen. Här tar det stopp och jag går tillbaka till trädgårdens framsida igen. Vid entrén in till församlingshemmet står en oxel, en liten ask och en syrenbuske. Nu är det tyst och stilla här då gräsklipparen har åkt iväg. På vägen utanför åker en och annan bil förbi, men annars är det helt lugnt. När jag går över gårdsplanen knastrar det lite om gruset. De stora träden på trädgårdens framsida är det sista jag ser när jag vänder och kör söder ut mot Persnäs.

Figur 126. Gårdsplanen vid prästgården i Böda, augusti 2005. En yngre robinia står i gårdplansrundeln omgiven av rosor och lavendel. Vid grinden skuggar en stor lönn.

Figur 127. Den gamla stenbersån med bord och bänkar. Här värmer solen skönt. Bakom bersån skymtar balsampoppeln mot det rödmålade planket. Bilden är tagen i augusti 2005.

Persnäs prästgård

Kyrkoherdeboställe

Trädgårdsminnen från förr

Persnäs prästgård ligger några mil söder om Böda bland åker- och betesmark. Under sin öländska resa, år 1741, övernattade Linné i prästgården. Han skriver följande om Persnäs:

Persnäs kyrka låg på en sandig trakt; prästgården var bättre byggd än någon annan här på landet och med trädgård utsirad, som är så sällsynt här på orten, utom flera andra vackra inrättningar av pastor Lars Hök anställde.¹⁵⁰

Linné frågade sig omkring i socknen om allahanda ting. Han undrade bl.a. varför det inte fanns några trädgårdar mer än vid prästgården och fick svaret att *"hjortarna om vintern, då snön ligger högre än murarna, går in trädgårdarna och äter upp träden utom det att hararna skala dem"*. Några år senare utkom Petter Åhstrands *Beskrifning öfver Öland* där han ägnade två sidor åt Persnäs. Han konstaterade att det är få ställen i Persnäs som har någon bördig jord, prästgården tillhörde dock gruppen med rikare mark. Dessutom fanns en bevarad skogslund vid prästgården, de flesta andra var vid denna tid uthuggna.¹⁵¹

År 1801 görs en uppmätning av prästgårdens ägor (fig. 128). Kartan är uppdelad i olika områden markerade med siffror. Tyvärr fattas beskrivningen men man kan gissa att nummer 2 kring mangårdsbyggnaden är någon slags trädgårdsanläggning medan nummer 13 och 14 kan vara humlegårdar eller fruktträdgårdar. Det är en mycket enkel karta men den visar ändå prästgårdens alla byggnader som fanns på den tiden. Nuvarande huvudbyggnad byggdes så sent som år 1892¹⁵².

150 von Linné, Carl, 1741, sid 120.

151 Lundgren (red.), Kurt, 1997, sid 23f.

152 Kalmar länsmuseum, Byggnadsinventeringsblankett, Borgholm, Persnäs 5:1 & 6:1, prästgård, 1982.

Figur 128. Karta från 1801 som visar prästgårdens ägor och gårdsbildning. Områdena närmast mangårdsbyggnaden kanske kan utgöra kålgård, kryddgård eller fruktträdgård.

Trädgårdsminnen från Persnäs prästgård (fig. 129)

Ur en prästgårdsskildring av Birgitta Giacomelli¹⁵³

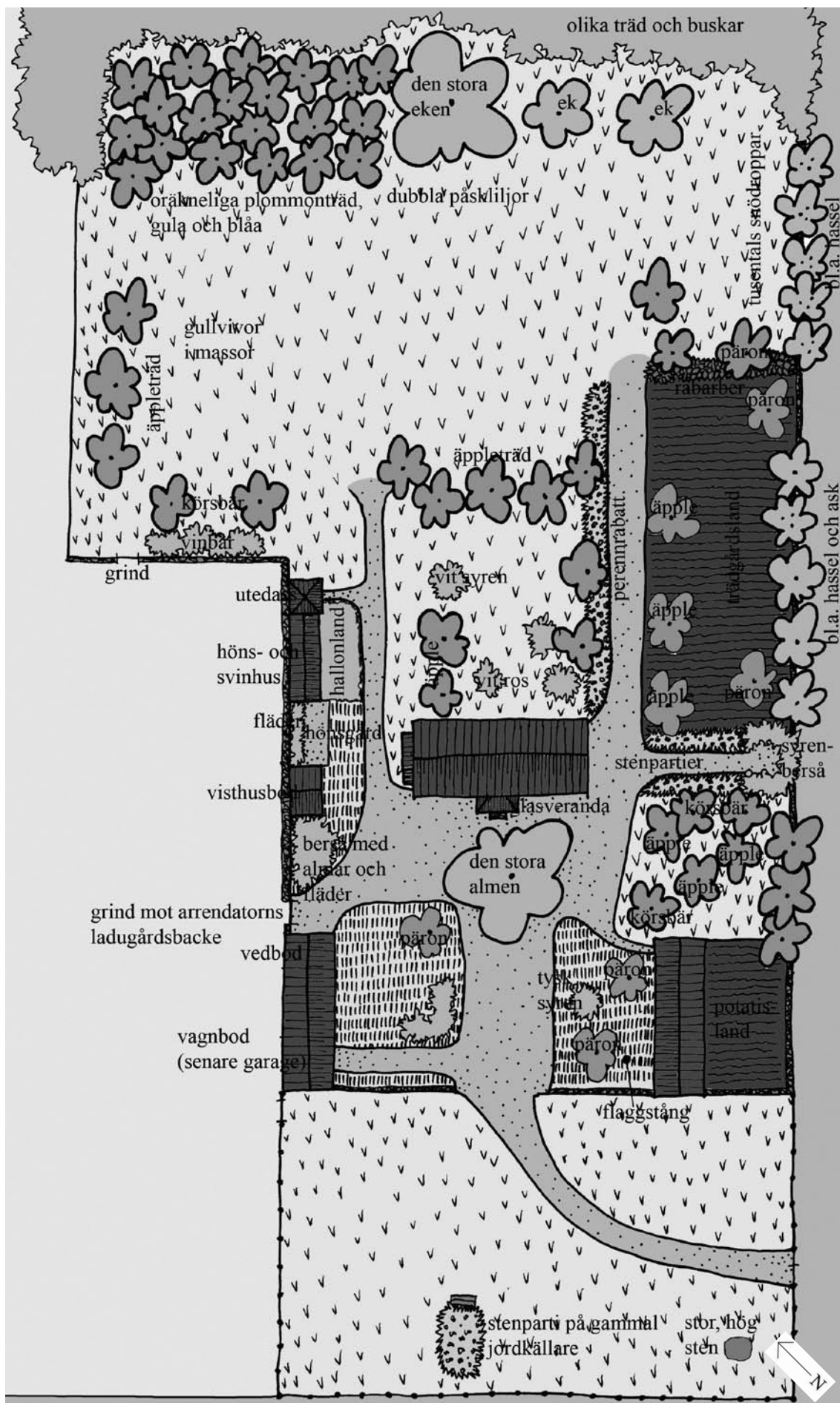
Persnäs prästgård ligger cirka en kilometer från kyrkan och Persnäs by. Den närmaste grannen var prästgårdsarrendatorn med familj. Så är det fortfarande och då, när jag växte upp, var denna familj stor. Själva var vi bara fem och vi uppskattade mycket att ha nära till vår stora grannfamilj.

[...] Vår trädgård var stor och lummig. På avstånd kunde man se de båda flygelbyggnaderna med bostadshuset i mitten. Flygelbyggnaderna är betydligt äldre och mycket vackra i sin svagt rosa färg med vita knutar. Den södra inrymde vid denna tid tvättstuga, mangelbod, vishusbod och ytterligare rum samt vindsvåning. I den norra fanns vagnsbod och vedbod för prästfamiljen. Övriga utrymmen disponerades av arrendatorn. En vishusbod med källare, belägen strax norr om köksingången, var troligen byggd vid samma tid som flyglarna. Det talades aldrig så mycket om detta hus, men byggnadsstilen var i stort sett likadan som de mer iögonfallande flyglarna. Strax intill fanns höns- och svinhus med en liten inhägnad gård och längst ner i denna uthusrad fanns utedasset, lite undanskymt som sig bör.

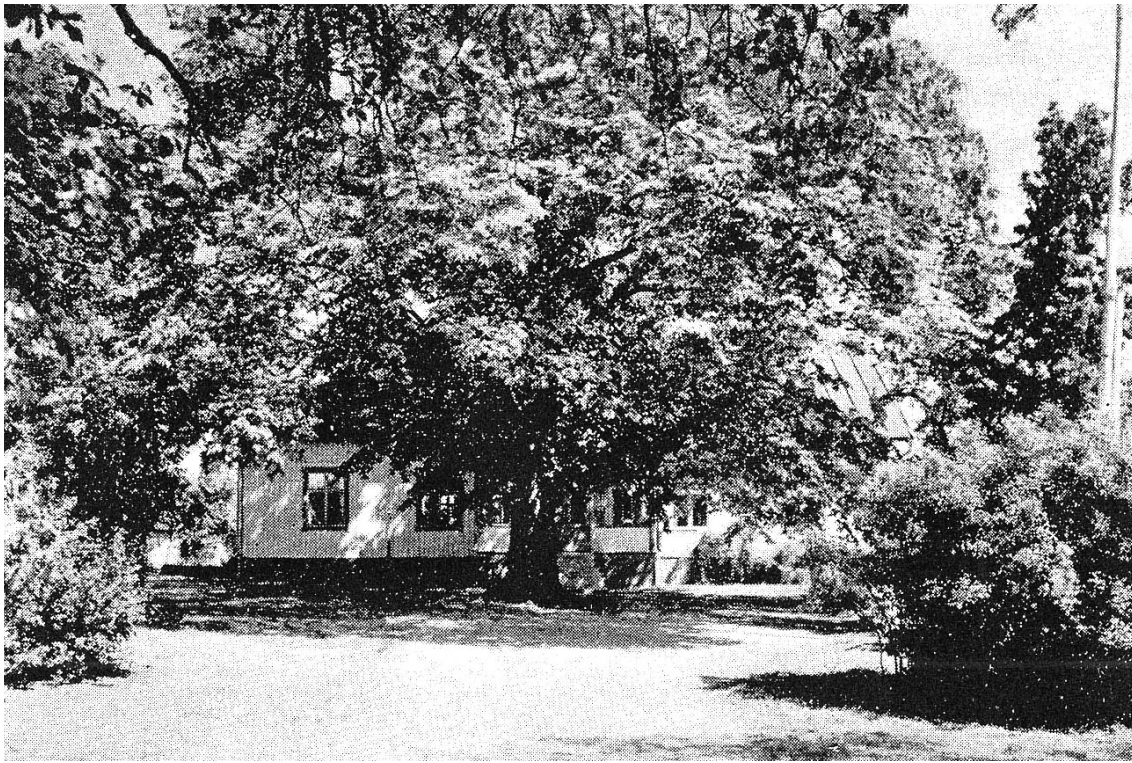
Åter till själva trädgården. Det som först mötte besökaren var den så kallade inhägnaden. Den var helt gräsbevuxen, förutom ett stenparti, beläget på taket till en gammal jordkällare. Gräset slogs och skördades av arrendatorn.

Från inhägnaden kom man in i den egentliga trädgården. Den stora almen framför glasverandan var redan vid denna tid betydligt högre än husen [fig. 130]. Flera almar

153 Giacomelli, Birgitta, 2004, "Persnäs prästgård i stenriket på Öland". Texten är hämtad från prästgårdsskildringen av Birgitta Giacomelli och lätt redigerad av mig Emma Franzén. Texten är avkortad och går att läsa i sin helhet i bilaga 1.

Figur 129. Plan över prästgårdsträdgården i Persnäs som den såg ut under 1930- och 1940-talen. Planen är ritad utifrån original av Birgitta Giacomelli.

Figur 130. Gårdsplanen vid Persnäs prästgård. Bilden är från 40-talet och visar den stora almen som stod som vårdträd framför prästgårdsbyggnaden.

fanns också på framsidan av bostaden. Söder om huvudbyggnaden fanns två stenpartier. En gång mellan dem ledde till syrenbersån. Mellan stenpartierna och södra flygeln fanns en gräsmatta med äppleträd och körsbärsträd. På våarna blommade här många lökväxter i olika färger. De var satta över hela gräsmattan. Det var bl.a. tulpaner, påskliljor och pingstliljor, allt i en fin blandning.

Öster om de båda stenpartierna och syrenbersån fanns trädgårdslandet. Där odlades varje år grönsaker som sallad, dill, persilja, spenat, tomat, gurka, sockerärtor, rädisor och rödbetor. Längst ner åt öster växte rabarber. Hela familjen hjälptes åt att så och sköta odlingarna. Att skyffla gångarna rena från ogräs ägnade pappa sig mycket åt. Viss hjälp med detta och mycket av höstarbetet fick vi av lejd arbetskraft, ynglingar boende i Persnäs. Vi barn ägnade oss mycket åt att rensa ogräs. Tydligt kan jag minnas, hur det kändes, om man råkade dra upp brännässlor utan att skydda händerna. Kallt vatten från trädgårdspumpen hjälpte genast, dessbättre.

Vid trädgårdslandets kant mot stora gången planterades varje år ettåriga blommor, mest lejongap och astrar. Hallonlandet, beläget vid höns- och svinhuset, sköttes också av oss i familjen. Potatislandet var däremot arrendatorns åliggande, förmodligen av hävd från prosten Håkanssons tid. De plöjde och satte potatis. Vi skördade efter hand den färska potatisen. Förmodligen fick vi hjälp av arrendatorn vid skörd av hela landet.

Vid norra gränsen mot arrendatorns ladugårdsplan fanns något, som en gång bör ha varit en berså. Den var förvuxen och ovårdad på ett sätt, som gjorde den till en utmärkt lekträdgård för oss barn. Där fanns en stenmur i lagom höjd. Där man som litet barn kunde 'laga mat' och sköta ett låtsashushåll.

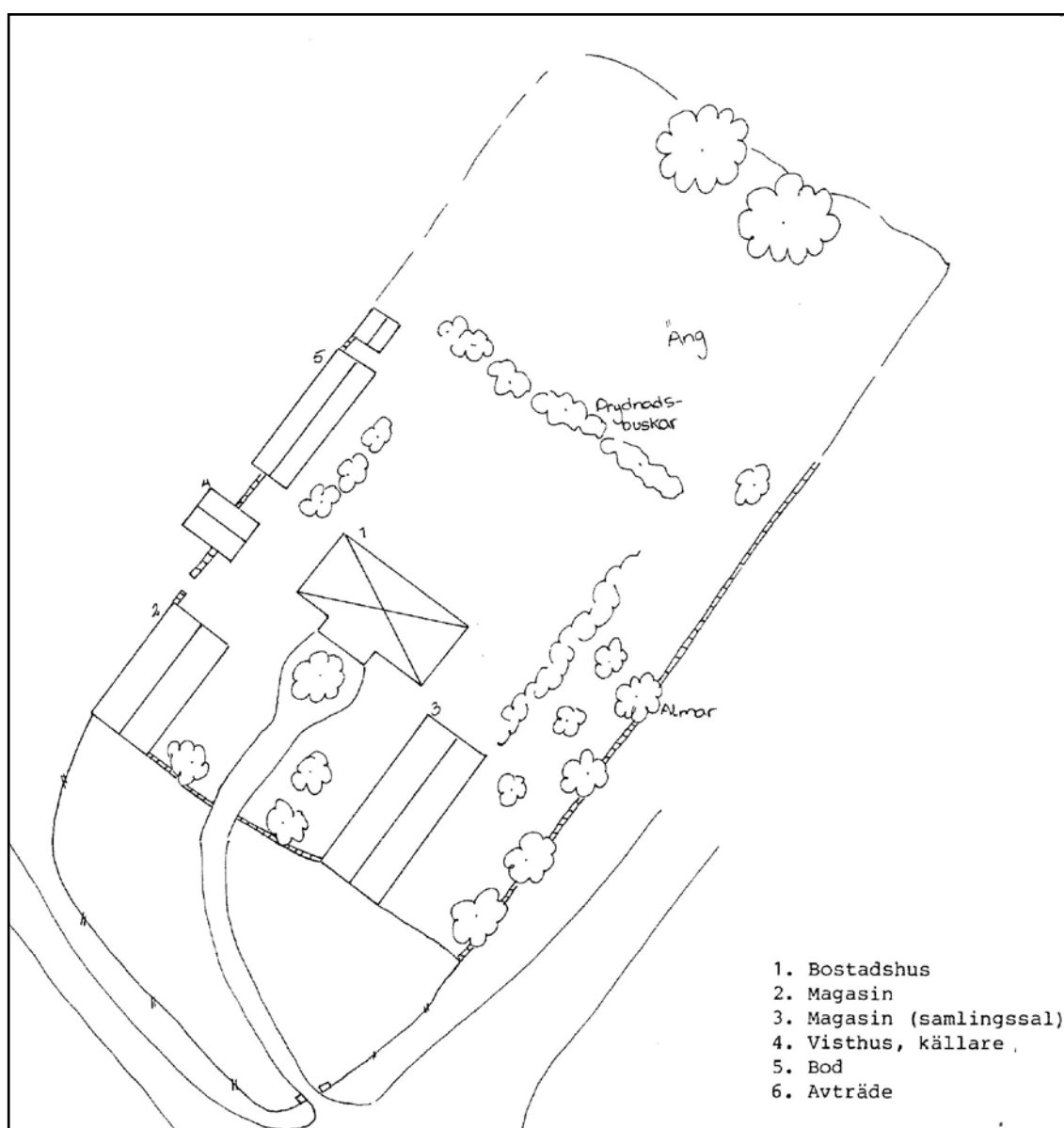
Fruktråden besprutades tidigt på våren av en trädgårdsmästare, som också svarade för beskärningen. Att någon befattade sig med 'skogen' av plommonträd, kan jag inte minnas. De gav i alla fall en härlig skörd. Vinteräpplena plockades och lades på tidningar, utbredda på golvet i kalla vindsutrymmen. De användes efter hand och kunde bevaras till fram på vårkanten. Äpplesmos kokades också, liksom hallonsylt. Vinbär blev till gelé och rabarber gav en härlig saft.

[...] Särskilt fina minnen har jag av många varma sommarkvällar i den stora härliga trädgården. När skymningen började falla lekte vi hela familjen kurragömma utomhus.

Alla var med, även gäster, och alla verkade ha lika roligt. Leken höll på till dess mörkret tvingade oss att sluta eller när vi barn blev allt för trötta. Det känns skönt att låta tankarna dröja kvar vid dessa minnen. [...] ¹⁵⁴

Prästgårdsinventering 1982

Liksom föregående prästgårdsinventeringar inom Kalmar län, visar Persnäs prästgårdsinventering en tydlig översiktlig plan över prästgårdsträdgården (fig. 131). Större träd och buskar är utmärkta och visar trädgårdens indelning. Det skrivs att Persnäs prästgård, som är belägen en bit nordost om kyrkan, omges av odlingslandskap och beteshagar. Bostadstomten är inhägnad av kalkstensmurar och trädgården är avdelad i en vildvuxen del i sydväst och en tuktad del i nordost. En flisgång leder fram till bostadshuset framför vilket ett stort gammalt vådräd, en alm, står (fig. 132). Prydnadsbuskar som syren, gullregn, hagtorn och snöbär är placerade symmetriskt såväl i norra trädgårdsdelen som vid kalkstensmuren i söder (fig. 133). Stora gamla almar växer i öster och ek och ask i nordost. Här finns också fruktträd och köksväxtland. Trädgårdslandet är dock inte utmärkt på planen, men man kan tänka sig att det är

Figur 131. Situationsplan över prästgårdsträdgården i Persnäs från inventeringstillfället 1982. Almarna längs stenmuren vid vägen är utmarkerade liksom prydnadsbuskarna på baksidan av prästgården.

placerat i den nordöstra delen. Inventeringen är gjord i juni månad och fotografierna visar en mycket lummig trädgård där framsidan av bostadshuset knappt är synlig utifrån på grund av den jättelika almen.¹⁵⁵

Figur 132. Fotografi från inventeringen 1982. Bilden är tagen från den så kallade inhägnaden in mot prästgården och gårdsplanen. Almen står fortfarande kvar och man kan se buskar och mindre träd framför flygelbyggnaderna.

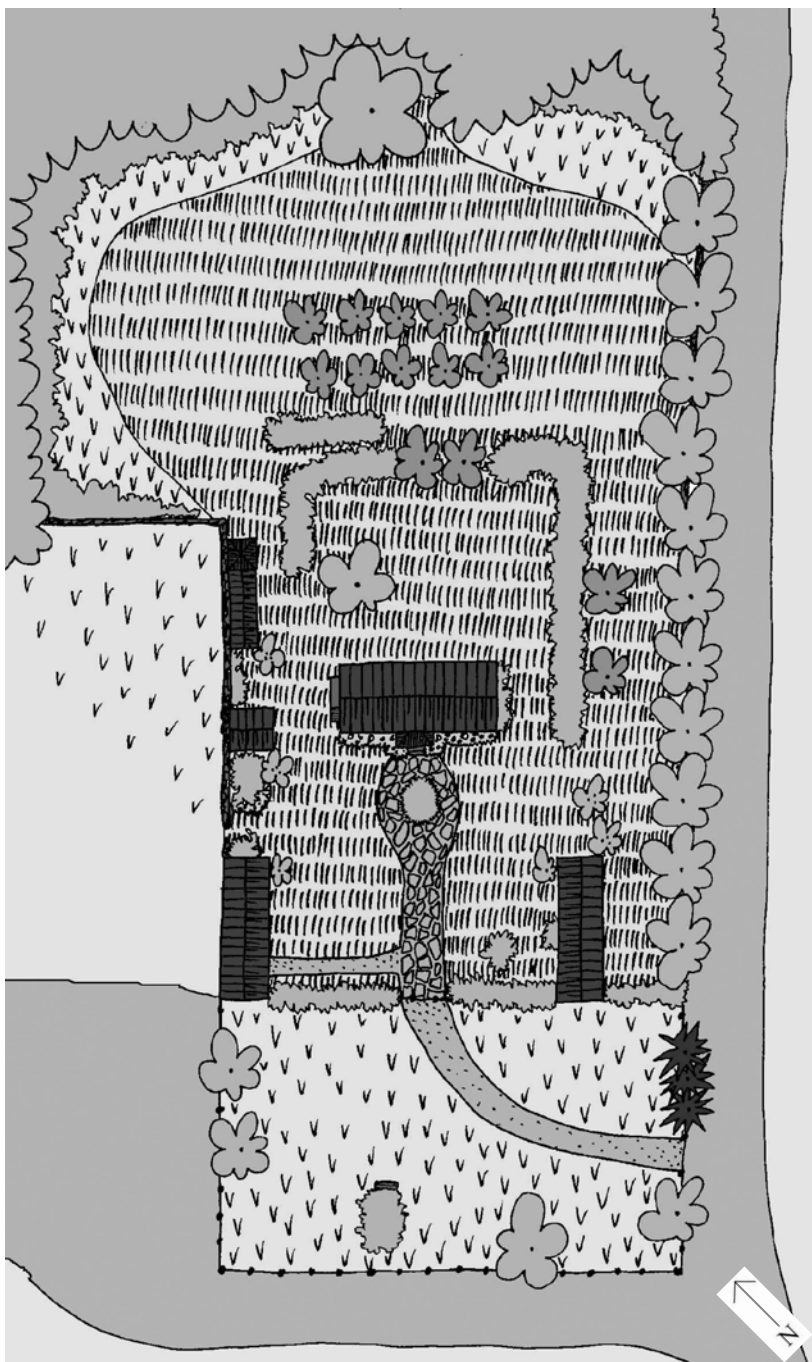
Figur 133. Prydnadsbuskarna på baksidan skymmer det gamla hönshuset och utedasset.

Trädgården idag (fig. 134)

Persnäs är mitt sista stopp på resan bland prästgårdsträdgårdarna och jag blir glatt överraskad när jag anländer hit. Visserligen har trädgården genomgått en stor förändring, men lummigheten är fortfarande kvar, vilket känns skönt i den varma eftermiddagssolen. I kanterna av inhägnaden vid prästgården står några tallar ut mot vägen och vid ingången står en mindre alm. Mot ladugårdarna i väster står ett körsbär och en oxel längs med staketet. Jag går genom denna del, där den nu förfallna gamla jordkällaren ligger, och vidare in på gårdsplanen framför prästgården (fig. 135). Trädgården avgränsas mot inhägnaden av en stenmur och de båda kvarstående flygelbyggnadernas gavlar. Vid muren växer syren och gullregn. En bred grind leder in till gårdsplanen och på dess sidor finns grindförsedda ingångar för gående. Jag går på gången av kalksten fram mot huset.

Den stora almen som förr stod mitt framför huset är borttagen. Istället växer här pumpa! Ett oplanerat ingrepp som passar bra till kommande skördefest. Gårdsrummet känns trevligt och välkomnande. Längs med husfasaden löper perennrabatter med lavendel och röda rosor. Runt omkring glasverandan växer rosa rosor inramade av klippt buxbom. Vid den östra flygeln står flaggstången bredvid en parksyren.

155 Kalmar länsmuseum, Byggnadsinventeringsblankett, Borgholm, Persnäs 5:1 & 6:1, prästgård, 1982.

Figur 134. Plan över trädgården idag, 2005, som inte förändrats så mycket sedan inventeringen 1982. Almen är dock försvunnen och ännu inte ersatt med något nytt träd.

På huvudbyggnadens västra sida ligger den gamla visthusboden, även kallad för tiondebod, flankerad av en fläder. Mellan flygelbyggnaden och visthusboden finns ännu en fläder och en, med hjälp av kalksten, upphöjd rabatt med krasse. Här står också några syrener och emellan dem går en otydlig gång ut genom en förfallen och igenvuxen järngrind in till arrendatorns ägor. På den andra sidan av visthusboden är idag en liten skuggig uteplats med vitmålade trädgårdsmöbler. En stenmur förbinder boden med det avlånga gamla svin- och hönshuset och bakom det ligger det lilla dasset som skymms av paradibuskar och en kerria. Jag går runt husknuten och går rakt på en katalpa. Jag stannar en stund under dess stora skuggande blad.

Gräsmattan bakom huset avgränsas i norr av en hagtorn och diverse prydnadsbuskar som paradibuske, hortensia, trädgårdsprakttry och syren. Nedanför denna yta breder en stor gräsplan ut sig. I skuggan av prydnadsbuskarna finns en liten avlång odling med rabarber och vinbärsbuskar, och på gräsmattan har man planterat två rader med fruktträd. I kanterna av gräsplanen låter man gräset stå högt, men vid den stora eken har man låtit en tunga med klippt gräs gå in. Man känner sig ganska liten här, omgiven av en massa högvuxna träd vars kronor susar i vinden.

Jag går tillbaka på andra sidan av huset. Ut mot vägen i öster avgränsar en stenmur och längs den växer flera almar. Mitt i stenmuren finns en grind som leder direkt ut på vägen. Mot husets gavel skärmar paradisbuskar, syren och äppleträd av. Vid den östra flygelbyggnadens norra kortsida växer syren, en gammal peace-ros och ett gullregn. Ytan här är stenlagd. Bakom flygelbyggnaden ner mot muren sträcker gräsmattan ut sig. Vid muren växer några små almar. Jag svänger in mot husets kortsida där en rödblågig berberis, trädgårdsprakttry och schersmin står tryckta mot väggen, och kommer ut på de solbelysta gårdsplanen. Jag tar ett sista kort på rabatterna kring glasverandan och går ut mot inhägnaden full av nya trädgårdsintryck (fig. 136).

Figur 135. Infarten till prästgården som går igenom inhägnaden, augusti 2005. De två flygelbyggnaderna lyser ljus rosa i solen.

Figur 136. Prästgårdens glasveranda är omgiven av rosenrabatter omgivna av buxbom eller lavendel, augusti 2005. Gårdplansrundeln med pumpen skymtar till vänster i bilden.

4. Prästgårdsträdgårdar i Småland

En jämförande analys av trädgårdarnas utseende under 1930-1950-talen och om deras förändring fram till idag

Hur har de småländska prästgårdsträdgårdarna förändrats på 1900-talet och framförallt, hur såg de ut runt mitten av seklet? 14 trädgårdar utspridda i Växjö stift, vad har de gemensamt? De fungerar alla fortfarande som bostäder, men alla är inte längre prästboställen. Hur påverkas trädgårdarna av detta? Är det positivt för trädgårdarna att privatpersoner tar över eller förvaltar församlingarna trädgårdarnas historia bättre?

Nedan går jag igenom trädgårdarnas olika delar och jämför deras likheter och olikheter både igår och idag. Då de i arbetet ingående prästgårdarna ligger geografiskt utspridda i hela Småland kan man med hjälp av dem få en bild av hur prästgårdsträdgårdarna såg ut runt 1950-talet.

4.1 Trädgårdarnas utseende under 1930-1950-talen

Omregleringen av prästgårdarna

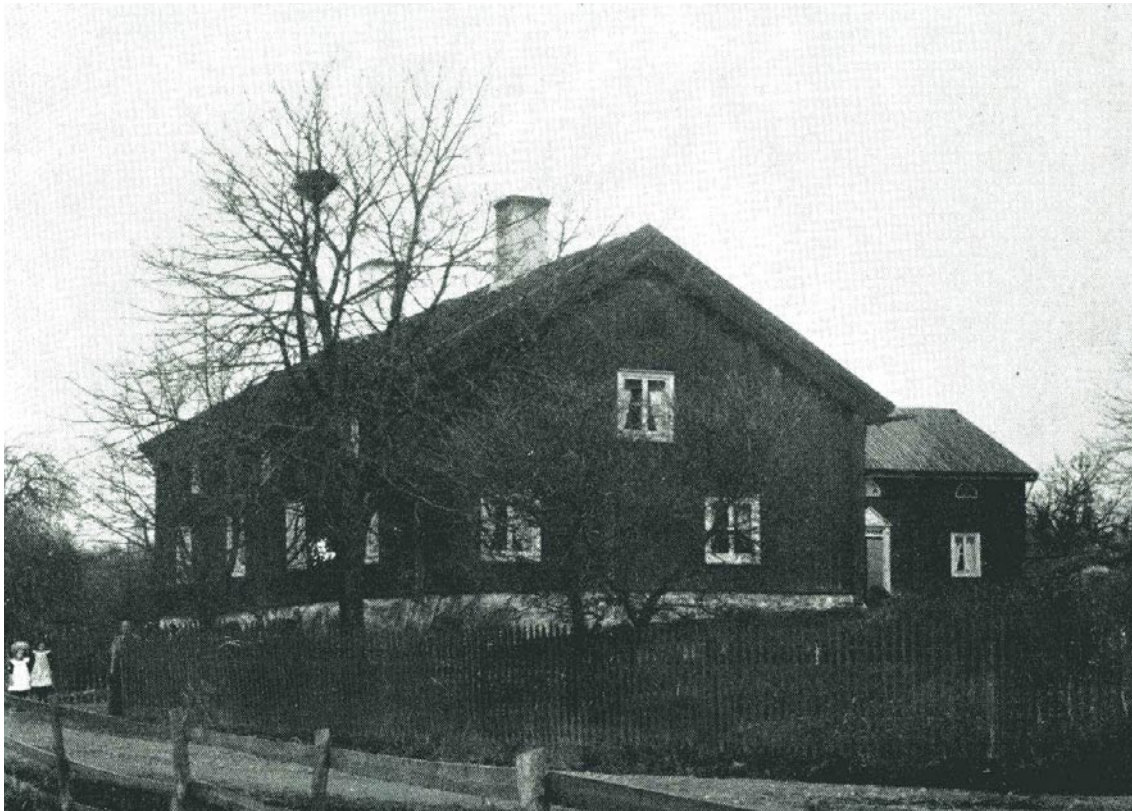
Av de fjorton prästgårdarna är tre stycken byggda efter år 1920, Vallsjö och Ryssby i Kronobergs län, samt Torpa prästgård i Jönköping. Sjösås prästgård renoverades och byggdes om under 1930-talet, då även trädgården planerades om, vilket vi kan se på äldre fotografier. Alla de andra prästgårdarna är uppförda under 1700- eller 1800-talet och fick med omregleringen 1910 genomgå en viss förändring vad gäller gårdsmiljö och byggnader.

På de flesta håll tycks arrendatorsbostället legat en bit ifrån, eller granne med, själva prästgården. Då har avstyckningen av prästgårdarna inte haft någon större påverkan på själva gårdsmiljön. Vid Alseda byggdes en ny arrendatorsbostad på tomten bredvid prästgården och ladugårdsbyggnaderna bakom mangårdsbyggnaden lades till denna. Själva gårdsmiljön och gårdsplanen vid prästgården förändrades inte mycket utav detta. Trädgårdsmarken har däremot säkert krympt då odlingarna troligtvis har legat mellan prästgården och kyrkan.

Många av prästgårdarna hade jordbruket utarrenderat redan innan 1910 års förändringar. Då har ändringarna gjorts betydligt tidigare och en ny prästgårdsmiljö har vuxit fram med ett gott samband mellan byggnader och trädgård. Vid Björkö, Älghult och Sjösås prästgårdar tycks man haft ett dubbelboende, d.v.s. arrendatorsbostaden låg bredvid prästgården på gårdsplanen (fig. 137). Arrendatorn har då med tiden fått flytta till ett nytt hus och dennes gamla bostäder har stått kvar och fått en annan användning.

Omregleringen har framförallt påverkat prästgårdsträdgårdarna genom att de begränsats i storlek. Många gånger har säkert odlingar som legat vid ladugårdsbyggnaderna fått ge plats för en arrendatorsbostad eller annan verksamhet. Trädgårdarna runt omkring själva prästgårdarna har dock fortfarande varit stora jämfört med allmogens, men eventuella parker som anlagts ute i hagmarkerna har fått växa igen när prästgården frantagits denna mark.

Trädgårdarna har anpassats till prästfamiljens behov av självförsörjning. Prästen fick sin lön kontant, men den var inte allt för väl tilltagen. En rejäl köksträdgård krävdes för att

Figur 137. Sjöås prästgård kring 1905. Då låg prästgården och arrendatorsbostaden vid samma gårdsplan. Arrendatorsbostaden, som står kvar än idag, skymtar bakom prästbostaden som ligger utmed vägen. Spjälstaket avgränsar här trädgården och innanför det skymtar en del träd och buskar.

försörja familjen och dryga ut kassan.

Nyttoträdgården stod för försörjningen och prydnadsträdgården stod för representationen av självvårdarens boning. De var de två trädgårdsdelarna som oftast fanns vid en prästgård under 1920-1950-talen. Trädgården var till för både arbete, vila och nöjen. En prästgård utan en grönskande, härlig trädgård fanns i princip inte, även om vissa var mer välskötta än andra.

Nyttoträdgården

Nyttoträdgårdsdelen var länge mycket viktig i prästgårdsträdgården då självhushållningen var en betydelsefull del i försörjningen. I mitten av 1900-talet var nyttoträdgårdarna stora och innehållsrika, särskilt om de låg på landet. Det var svårare att få tag på färska grönsaker, så skörden måste räcka hela året. Inne i en prästgårdsträdgård i staden fanns dock inte lika mycket utrymme för trädgårdsland och i Torpa prästgård i Jönköping hade man viss tillgång till bär och grönsaker i det angränsande koloniområdet. Troligen var situationen för de flesta prästgårdarna i staden densamma och trädgården var här mer till för avkoppling och vila än för odling och arbete.

Under andra världskriget blev det än viktigare att vara självförsörjande för att klara av den hårda ransoneringen. Ofta plöjde man under dessa år upp nya odlingsland i trädgården för att kunna odla ännu mer till hushållet. Plockning av bär och svamp, slakt och tillvaratagande av alla av naturen givna resurser, var en viktig del för att dryga ut matförrådet. Det var ju inte bara själva familjen man skulle försörja, utan även alla gäster som passerade genom prästgården.

Nyttoträdgården låg oftast placerad på trädgårdens baksida eller en bit bort vid sidan om

gårdsplanen, då entrésidans planteringar skulle vara mera ordnade och representativa. På baksidan kunde man låta ogräset stå kvar lite längre och lägga större tid på själva odlingarna. Familjen hjälptes åt att sköta dessa nyttoodlingar och i prästbarnens sysslor ingick ofta ogräsrensning och plockning av bär och frukt. Ibland kunde familjen få hjälp av arrendatorn när det gällde plöjning och skörd av potatislanden.

Trädgårdslanden

Trädgårdslanden var stora och innehöll olika grödor. Man odlade havre åt husdjuren i det ena och potatis i det andra. Ofta odlade man även blommor i trädgårdslanden som man använde till smyckandet av kyrkans altare och prästgårdens finrum. Av grönsaker och rotsaker odlades vanligen morötter, lök, palsternacka, pepparrot, kål, rödbetor, rädisor, spenat, sallad, bönor och ärtor. Detta förvandlades till stuvningar, soppor, och sallader. En del av primörerna konserverades. Av kryddor fanns nästan alltid dill, persilja och gräslök. Dillen var nödvändig att odla då den användes till sensommarens kräftkok. Rabarber fanns och ofta även ett jordgubbsland. De blev så småningom till söt saft, kräm eller sylt.

I en del trädgårdar, där prästfamiljens odlingsintresse var större, fanns mindre växthus och drivbänkar. Här kunde man driva upp gurkor och tomater. Tomater kunde även under sommaren odlas mot en varm södervägg med gott resultat. Sparrissängar förekom på en del ställen med mildare klimat liksom vinrankor (bilaga 4).

Bärbuskarna

Bärbuskarna hade man ofta i anslutning till trädgårdslandet. De kunde stå i rad längs med en eller flera sidor av odlingslandet. Här stod vinbärsbuskarna, röda och svarta och ibland även vita. Krusbärsbuskar fanns alltid med gröna, gula eller röda bär. Det fanns också ofta ett hallonland, vanligast buskar med röda men det förekom även sorter med gula bär. I barnens trädgårdsarbete ingick att om sommaren hjälpa till att plocka bär från alla dessa buskar, som sedan blev till saft, sylt och gelé. Ibland hade man även några fläderbuskar i trädgården vars blommor man använde till att göra saft (bilaga 4).

Fruktträden

I prästgårdsträdgården fanns alltid fruktträd, ibland hela fruktträdgårdar och ibland utspridda enstaka träd. Många av fruktträden i trädgårdarna frös bort under de hårda vintrarna i början av 1940-talet, och man återplanterade sällan en hel fruktträdgård om inte försörjningen krävde detta. Äpple- och päronträd ympade man gärna med flera olika sorter på ett och samma träd. Vanliga äpplesorter under denna tid var 'Gravensteiner', 'Citronäpplen', 'Åkerö', 'Sävstaholm', 'Oranie', 'Glasäpplen', 'Alexander' och olika slags 'Astrakaner'. Frukten bevarade man i ett kallt utrymme och använde under året till efterrätter, äpplemos och kräm. Av päronträd hade man 'Gråpäron' och 'Augustipäron', och ibland någon vintersort. Fruktträden planterade man ofta i symmetriskt i rader och päronträden spaljerades ibland mot en vägg.

Körsbärs- och plommonlundarna hade på många ställen försvunnit på 1900-talet och man hade oftast bara enstaka träd kvar i trädgården. Där de stod kvar växte de oftast i väldigt vildvuxna bestånd, vilket ledde till att de med tiden togs ned om de inte gav någon frukt. Av plommonsorterna var 'Victoria' med sina rödlila frukter vanligast och av körsbärssorterna hade man olika sötkörsbär, oftast bigarråer, och klarbär. Frukterna åts direkt från träden eller konserverades och användes till efterrätt.

Frukträden beskar man själv eller hade en trädgårdsmästare till hjälp. Träden besprutades också ibland om våren för att hålla ohyran borta. Detta gjorde man dock inte själv utan man hade i regel en speciell besprutningsman till att utföra arbetet.

Prästgårdsallén

Den tidsperiod i historien som framförallt förknippas med alléer och som bidrog till stora alléplanteringar är barocken, ca 1660-1730. Även om bruket att anlägga alléer funnits i Sverige något tidigare inleddes då en period i Sverige då alléer började pryda slotts- och godsanläggningar, och så småningom infartsvägar till städer, landsvägar samt vid kyrkor och prästgårdar. Alléerna ingick i själva trädgårdsanläggningen och markerade gårdens betydelse.¹⁵⁶

Alléerna som fanns vid prästgårdarna på 1950-talet var ofta gamla och på en del ställen började det bildas luckor i dessa efter fallna träd. Antingen lät man allén stå kvar som den var eller så fyllde man luckorna med nya träd. De alléer som nyplanterades placerades inne i trädgårdarna, längs med gången upp till gårdsplanen. Dessa alléer fyllde dock samma funktion som de äldre alléerna, nämligen att markera vägen upp till prästgården och ge den en 'högre status' som bostad. Då allén planterades inne i trädgården valde man inte träd som skulle bli för stora och skuggande. I Ryssbys prästgård i Kronobergs län planterade man exempelvis en allé av hagtorn och stamsyrener, när trädgården anlades på 20-talet. Dessa byttes ett trettiotal år senare ut mot björkar för återplantering av de utgångna mindre träden.

Gårdsplanen

Gårdsplanen låg på trädgårdens representativa framsida och var vad besökaren såg när hon anlände till prästgården. Här hade man ordnade planteringar och krattat grus som man skyfflade minst en gång i veckan. Det var framförallt viktigt att grusplanen var välkrattad till helgerna då det ofta förekom vigslar och dop i prästgården. De blomsterplanteringar man hade här omgav oftast gårdsplanen och man planterade både perenner och sommarblommor i rabatterna.

I en del av trädgårdarna fanns en rundel mitt i gårdsplanen. Här i kunde man plantera ett vårdträd, en blomsterrabatt med perenner och rosor, eller både och (fig. 138). Ett vårdträd gav skugga under varma sommarkvarnar och en vacker grönska till trädgårdens framsida. Ofta fanns det två vårdträd som flankerade grinden, entrén till trädgården (fig. 139). Detta markerade ingången samtidigt som det gav prästgården en viss status som bostad. Som vårdträd använde man sig gärna av hästkastanj, lönn eller lind. Träd som är storväxta men även har en vår- eller höstaspekt. Ibland fanns två träd vid grinden men även flera träd längs med hela staketet. Man valde då ofta olika trädslag på de träd som flankerade grinden och de som skapade en vegetationsridå ut mot vägen. Vid Ålems komministergård valde man dock att plantera fyra stycken hästkastanjer på rad framför prästgårdsentrén, fyra ståtliga vårdträd med härlig blomning.

Vid de yngre prästgårdarna, byggda kring 1920-talet, anlade man oftast ingen rundel. Här lade man istället blomsterrabatterna i kanterna av den grusade gårdsplanen. Det är även ovanligare med ett vårdträd på gårdsplanen vid dessa prästgårdar. Istället planterade man större träd spridda i gräsmattan eller en trädrad längs med staketet ut mot vägen.

Figur 138. Gårdplanen vid prästgården i Ryssby, Kalmar län, kring 1940. Gårdsrundeln pryds av fyra tujor med rosenrabatter emellan. I rundelns mit står flaggstången som prydnad.

Figur 139. Gårdplanen ivd prästgården i Alseda med två skuggande vådräd vid grinden. Man anar endast rundeln framför prästgårdsbyggnaden som en svart massa. Fotografiet är troligen taget kring 40-talet, då snickarglädjen på verandan är kvar.

Prydnadsträdgården

Enligt *Svensk uppslagsbok*, från 1955, är prydnadsträdgårdens huvuduppgift att bilda en ram kring bostaden för att förhöja intrycket av denna. Därför bör den i sin utformning ansluta sig till byggnadens stilart och karaktär. Dess uppgift är att vara en angenäm uppehållsplats som ger tillfälle till inte bara vila utan även till utomhusaktiviteter. Vid mindre bostadshus fungerar prydnadsträdgården ofta som en förgårdsträdgård med små gräsmattor, enklare blomsterplanteringar och sittplatser.¹⁵⁷

Vid de flesta prästgårdarna fungerade just framsidan av trädgården som prydnadsträdgård. Man hade inte tid och kraft att anlägga någon större prydnadsträdgård, och ofta begränsades man även ekonomiskt. Det var på framsidan vid gårdsplanen och runt huvudbyggnaden som blomsterrabatterna fanns. Vid sidan av gårdsplanens planteringar hade man större gräsytor med träd, prydnadsbuskar och bersåer. Frukträden fungerade ofta som prydnadsträd på grund av deras vackra blomning på våren. I Vallsjö prästgård i Sävsjö stod flera äppleträd längs med entrévägen upp mot prästgården. Dessa tillsammans med blomsterrabatterna var säkert till stor prydnad både vår, sommar och höst.

Blomsterrabatterna

Blomsterrabatterna var färgklickarna i de gröngrönskande trädgårdarna. Här blommade tulpaner, påsk- och pingstliljor om våren, och perenner och sommarblommor under sommaren. Vårlökar som växte även fritt i gräsmattorna och lyste upp bland trädens kala eller skirt grönskande grenar. I en del trädgårdar fanns även stenpartier som extra prydnad. Till dessa försökte man hitta vackra, lite speciella stenar, att lägga bland såpnejlikan, silverarven, taklöken och de andra kanske lite mer ovanligare växterna man planterade här (bilaga 4).

I blomsterrabatterna fanns perenner som pioner, aster, iris, stormhatt, flox, riddarsporre och löjtnantshjärta. Självklart fanns ofta även representativa rosenrabatter. För extra färg och prakt planterade man också sommarblommor som dahlia, ringblommor, luktärter och krasse (bilaga 4). Man använde gärna blommor som var lättskötta och som fort bredde ut sig i rabatten och skuggade ut ogräset. Ofta ville och behövde man mer tid till trädgårdsodlingarna än till framsidans representativa planteringar.

Prydnaderna

Den största prydnaden i trädgården var bersåerna, trädgårdens uteplatser. De bestod oftast av syrener med lila eller vita blommor, men förekom även av schersmin. I Böda prästgårdsträdgård fanns en liten annorlunda berså i form av en stengrotta. Den fyllde samma funktion som syrenbersåerna, men gav antagligen inte samma svalka som buskarna varma sommandagar. Å andra sidan krävde den antagligen mindre skötsel.

I Ryssbys prästgårdsträdgård norr om Kalmar fanns en näckrosdamm i sten på husets baksida, men även en mer naturlig liten prydnadsdamm omgiven av ett stenparti. Prydnader som solur och stenfigurer på gårdsplanen eller i trädgården verkar annars ha varit sällsynta. Solur fanns enligt prästgårdsskildringarna bara i Björkö prästgårds trädgård. Det soluret tillkom kring år 1950. Flaggstången fanns däremot alltid, på eller bredvid gårdsplanen, och fungerade på sitt sätt som en prydnad.

Trädgårdarnas utformning

Trädgårdarnas utformning byggde oftast på en symmetriskt anlagd framsida. Entrégången ledde rakt upp till gårdsplanen framför prästgården och omgavs av gräsmattor med träd- och blomsterplanteringar. Vid Persnäs prästgård på Öland och Älghults prästgård förstärktes symmetrin av de två flyglarna som ramade in gårdsplanen på sidorna. Ingen av trädgårdarna hade däremot vid denna tid en rakt genomgående axel genom hela anläggningen. I Ryssby prästgårdsträdgård, i Kalmar län, kan man dock ana en viss symmetri då näckrosdammen på baksidan ligger i linje med allé och gårdsplan. Siktaxeln delades annars ofta upp vid huvudbyggnaden och gångar fortsatte åt olika håll ner till nyttoträdgården eller bersån.

Man skapade symmetri på trädgårdens framsida med gångar och trädplanteringar. I Ryssby prästgårdsträdgård, i Kronobergs län, förstärktes framsidans symmetri dels av en allé och dels av gångar kring fyra kvadratiske gräskvarter. Framme vid gårdsplanen fanns raka blomsterplanteringar på bägge sidor om gången.

Odlingslanden och bärbuskarna stod oftast tillsammans bakom eller vid sidan av prästgården. Frukträderna stod däremot ofta lite mer utspridda i trädgården då de förutom sin nytta fungerade som prydnadsträd. I en del trädgårdar fanns även delar av större frukträdgårdar kvar. I Böda prästgårdsträdgård var en yta i trädgården fylld med plommonträd, en vacker och välsmakande plommonlund, och bredvid den en mer symmetriskt anlagd frukträdgård med äpplen och päron av varierande slag.

4.2 Trädgårdarnas förändring och utseende idag

På grund av de stora prästgårdsbyggnaderna besitter prästgårdsmiljöerna fortfarande en viss status. Trädgårdarna skiljer sig däremot inte mycket från en vanlig villaträdgård förutom genom de storvuxna träden som ofta står kvar. Sedan 50-talet har trädgårdarna blivit allt mer förenklade och förändrats från nyttoträdgård till någon slags prydnadsträdgård. Här har självklart församlingarnas ekonomi spelat en stor roll. Man har inte råd en att hålla en alltför hög skötsel av prästgårdarna och deras trädgårdar.

I och med att prästgårdarna har börjat säljas ut från församlingarna blir de vanliga privatbostäder. Därmed försvinner det historiska värdet hos prästgården som tjänstebostad. Pastorsexpeditionen har på de flesta håll flyttat ut från prästens hem och prästgårdsmiljön behöver inte vara mer representativ än en vanlig privatbostad. De flesta i en församling vet var prästgården ligger men man vet inte var prästen bor då gården är privatägd. Prästyrket har blivit mer privat och församlingshemmen har ersatt prästgården som samlingslokal. Trädgårdarna har självklart följt utvecklingen och fått mindre betydelse som representativt förrum kring prästgården.

Nyttoträdgården

Under andra halvan av 1900-talet fick nyttoträdgården allt mindre betydelse i prästgårdsträdgårdarna, då man ekonomiskt sett inte behövde odla frukt och grönsaker själv. När konstgödsel och bekämpningsmedel vid sekelskiftet gjorde sitt inträde på de stora gårdarna ersatte de bara på några decennier de biologiska odlingsmetoderna. Detta samtidigt som alltför tappade intresset för grönsaksodling. Nu skulle trädgården vara en plats för vila och inte för arbete. De stora kökslanden fick ge plats för tuktade gräsmattor och lättskötta prydnadsbuskar. Gräsmattorna gick lätt att hålla i ordning med den nya gräsklipparen. Kvar blev några vinbärsbuskar, fruktträd och ett rabarberbestånd, möjligen ett minimalt köksland med ett par rader dill, plocksallat och rädisor. Om odlingen misslyckades var det ändå ingen katastrof. De grönsaker man behövde plockade man enkelt och billigt åt sig i livsmedelsaffären. Trädgårdslandet sköttes därför inte alltid med det största intresset. Dessutom blev allt fler kvinnor förvärvsarbetande och man fick mindre tid till hemmets arbetsuppgifter.¹⁵⁸

De grundliga odlingsmetoderna från förr blev alltför tidskrävande och föll snart i glömska. Under 60- och 70-talens högkonjukturer låg odlingen i botten. Aldrig har köksträdgårdarna varit så små, så torftiga och försummade som då. Under 80-talet vände det dock. Då blev man alltmer medveten om miljöförstörelsen, och man började längta efter ren och naturligt odlad mat. Kanske tröttnade man också på att slappa i hängmattan.¹⁵⁹

Några trädgårdsodlingar i ren bemärkelse finns inte kvar på någon av de 14 prästgårdarna idag. Växsortimentet av nyttoväxter är som sagt magert och skiljer sig inte från en vanlig villaträdgårds. Det som finns kvar från de gamla köksträdgårdarna är enstaka vinbärsbuskar, krusbärsbuskar, hallonbuskar, äppleträd, körsbärsträd och plommonträd. Ofta har man fått ta ner flera fruktträd då de blivit för gamla och gått ut. I och med att det är mycket arbete med att ta hand om all frukt så återplanterar man oftast inte nya träd. Fruktträd kräver också regelbunden beskärning. Bärbuskar däremot klarar sig oftast själv och man behöver inte ens ta hand om alla bären. Däremot tas buskarna bort om de står olämpligt eller har blivit angripna av någon sjukdom.

158 Israelsson, Lena, 1996, sid 25ff.

159 Ibid.

Figur 140. Trädgårdslandet vid Sjösås prästgård med vinbärsbuskar i bakkant, augusti 2005.

Figur 141. Allén upp till prästgården i Näshults kyrkby, augusti 2005. De flesta träden är askar. Framme vid gårdsplanen skymtar hästkastanjen.

Figur 142. Perenner i gårdsplansrundeln vid prästgården i Alseda, augusti 2005.

Trädgårdsland finns idag bara vid Sjösås, Ålem, Böda och Alseda prästgårdar (fig. 140). De är antagligen betydligt mindre än de som fanns förr och på Alseda är trädgårdslandet dessutom relativt nyanlagt. I Ålem är trädgårdslanden fulla med ogräs, då ingen bott i prästgården på två år, och i Böda dominerar blommorna. I dessa trädgårdar finns även små växthus, där man i Alseda och Sjösås har små odlingar av frukt och grönt. Drivbänkarna är dock sedan länge borttagna, då det antagligen är mer praktiskt med ett litet växthus i glas eller plast. De små odlingar som finns vid prästgårdarna idag är ett trevligt tecken på att trädgårdarna fortfarande används och lever.

På grund av att det är församlingen som står för skötseln av trädgårdarna finns inget

utrymme för mer avancerade anläggningar. Gräset skall klippas utan alltför många hinder ivägen. Har prästen ett eget trädgårdsintresse blommar självklart trädgården upp lite mera. Han eller hon får då sköta dessa planteringar själv och när han/hon flyttar är risken stor att hans arbete försvinner.

Prästgårdsallén

Alléerna som finns kvar idag vid prästgårdarna underhålls med nyplanteringar av träd. Därför finns alléerna vid Näshults och Ryssbys prästgårdar kvar utan större luckor (fig. 141). De skapar fortfarande en högreståndskänsla inför prästgården och är väl den del av anläggningen som är mest intakt.

Vid Drevs prästgård, i Kronobergs län, skall det enligt Karin Wittenmarks prästgårdsplan på 1940-talet ha funnits en allé upp till komministergården. Idag står raden med lönnar kvar längs med trädgårdens spjälstaket. Den skapar en tydlig och skuggande gräns ut mot det öppna odlingslandskapet. Allén som en gång gick mellan Älghults prästgård och de gamla ladugårdsbyggnaderna är idag också till stor del borta. En och annan lönn står dock kvar som minnesmärken från ett, en gång, skuggande lövvalv.

Vid den yngre prästgården i Ryssby, Kronobergs län, står allén av björk fortfarande kvar inne i trädgården. Tack vare allén markeras fortfarande axeln som trädgården är uppbyggd kring och prästgårdens betydelse förstärks.

Gårdsplanen

Grusplanerna finns kvar på många av ställena, men de är inte lika välsköta. Gruset har packats och gräsmattan har krupit in och minskat ytan. Men vid de flesta prästgårdarna är planen ändå tillräckligt markerad för att fortfarande fungera som en gårdsplan att köra in bilen på och vända. Vid Ålems komministergård har gårdsplanen krympt och kantas idag endast av två hästkastanjer istället för fyra. En otydlig väg leder direkt fram till garaget och gruset på gårdsplanen är ersatt med gräs vid sidan av kalkstensgången.

Rundeln som inslag på gårdsplanen finns kvar. I Näshult har man bytt ut blomsterplanteringarna mot en hästkastanj som vådräd. I Alseda har man gjort det motsatta och fört in blommorna (fig. 142). Innan dessa planterades upptogs rundeln av en plantering av vintergröna buskar, troligen planterade någon gång i slutet av 70-talet¹⁶⁰. Det som förut var en grön massa är nu en färgsprakande välkomstbukett.

Rundeln hjälper till att markera gårdsplanen och bidrar liksom allén till att förstärka prästgårdens betydelse. Det finns trots allt inte så många villaträdgårdar idag med en rundel på gårdsplanen. Därför signalerar den något speciellt, något som känns lite gammaldags och hemtrevligt. Den fungerar idag vid många prästgårdar som parkering, och då blir rundeln en utmärkt rondell att köra runt och vända bilen. Men visst hade det sett trevligare ut om bilen stått lite mer undangömd.

På många av gårdsplanerna står vådrädet kvar. Om vådräden inte står mitt på gårdsplanen så står de vid grinden eller längs staketet. Vid Björköns prästgård står den drygt 50-åriga, majestätiska, lönnen på gräsmattan nedanför gårdsplanen. Man upplever dock trädet som en rundel framför prästgården med dess vida grenspann. Ett lika majestätiskt vådräd fanns till för några år sedan på Persnäs prästgårds gårdsplan. Den stora almen skymde nästan hela huset och gav säkert en hel del skugga

över gårdsplanen. Nu har det tagits ned, då trädet var sjukt, och solen gassar över gårdsplanen. Ibland finns både vårdträd och blommor i gårdsplanens rundel. Vid Böda prästgård har man förutom vårdträdet även planterat lavendel och rosor.

Vårdträden utgörs oftast idag av hästkastanj eller skogslönn. De har fått stå kvar eller ersatts då de skänker trädgården ett lummigt inslag. Vårdträden är dessutom stora och majestätiska och skänker prästgården en viss status utan att kräva för mycket skötsel.

Prydnadsträdgård

Prydnadsträdgårdarna är idag utglesade vad gäller träd och buskar. Syrenbersåerna är igenväxta eller oanvända. En del träd har blivit så stora att de skuggar ut stora delar av trädgården. Men de skänker också en viss värdighet till trädgården. Syrener är de buskar som dominerar tillsammans med schersminer. En del rosor finns här och var i de betydligt färre blomsterplanteringarna.

De förr så färgglada blomsterrabatterna har på många ställen fått lämna plats till mera lättskötta anläggningar som gräsmattor eller stenytor. Det som försvunnit snabbt är stenpartierna som varken finns kvar i Vallsjö, Ryssby, Böda eller Persnäs. Annars finns blomsterrabatter ofta kvar längs med husfasaden mot framsidan av trädgården. I Alseda prästgårdsträdgård är blomsterprakten färgsprakande och här finns både perenner och sommarblommor. Detta beror kanske till stor del på att prästen själv sköter alla rabatter i trädgården, liksom trädgårdsland och växthus. Församlingen ansvarar för gräsklippningen¹⁶¹.

Växtsortimentet i blomsterrabatterna omfattar betydligt färre sorter än förr. De perenner och sommarblommor som förekommer är främst höstflox, kärleksört, daglilja, jätteprästkra, höstgullris, krasse, flitiga Lisa (bilaga 4). De rikaste sortimenten av perenner finns i prästgårdsträdgårdarna i Vallsjö, Alseda och Sjösås.

Trädgårdarnas utformning

Trädgårdarnas utformning har idag ändrats till ett något enklare utseende än under 50-talet. Stora gräsmattor breder ut sig kring prästgårdarna. Man ser spår av de äldre trädgårdsanläggningarna som ligger begravda under gräs och sly. De symmetriska gårdsplanerna finns oftast kvar, men vid Vittaryds prästgård har de ursprungliga infartsvägarna förskjutits så att den gamla symmetrin försvunnit. Det har blivit till något oformligt och omotiverat.

Utformningen av trädgårdarna idag beror främst på den förenkling som skett, för några större nyplanteringar har inte gjorts. Man har hållit fast vid den gamla ramen men plockat bort en god del av innehållet.

Privatägd eller prästbostad

De flesta av de 14 prästgårdarna är fortfarande prästbostäder. De som är privatägda är Drevs, Persnäs och Torpa prästgårdar. Dessutom är Näshults prästgård i privat ägo, men är såld till församlingsprästen. Vid de prästgårdar som fortfarande ägs av församlingarna står de också för den mesta skötseln av trädgården. Om prästen har ett eget trädgårdsintresse kan han/hon självklart göra egna planteringar och omläggningar, men de får då sköta detta själva. De flesta prästgårdsträdgårdarna som ägs av församlingarna

161 Ibid.

är idag väldigt förenklade på grund av skötselkostnaderna. Dessutom krävs det att man kommer fram med de stora åkgräsklipparna, och då kan träd eller planteringar inte stå för tätt. Om man förenklat genom att bara ta bort lite av vegetationen då och då hade det haft den fördelen att man inte helt suddat ut de historiska spåren. Det gamla blir kvar under ytan och kan lätt skönjas för ett tränat öga.

De privatägda trädgårdarna får den skötsel och omtanke som ägarna har intresse av att ge dem. Prästgården i Torpa stadsdel i Jönköping har som tidigare skrivits inte mycket trädgård kvar och dessutom full insyn från gatan från de flesta håll. Ägarna saknar antagligen intresse för att göra någonting av den lilla trädgården som finns kvar. Drevs och Persnäs prästgårdar ligger däremot ute på landet och har tacksamt nog redan en vacker omgivning kring huset. Trädgårdarna har även här förenklats under åren men det finns fortfarande blommor, prydnadsbuskar och grönskande träd kvar i trädgårdarna. De är om inte annat minst lika innehållsrika som de trädgårdar som församlingarna sköter. I Persnäs trädgård har man dessutom planerat nya fruktträd och placerat ut grupper med trädgårdsmöbler i olika delar av trädgården.

Det är synd att trädgårdarna får så lite uppmärksamhet jämfört med prästgårdsbyggnaderna då de innehåller lika mycket historia. Man har renoverat husen i omgångar allt eftersom standarden höjs, men trädgårdarna har man inte renoverat utan bara förenklat. Man tar bort saker utan att ersätta med något nytt. Om prästgårdsträdgården sköts av församlingen eller av en privatperson har nog i längden ingen större betydelse så länge som församlingen inte tar tillvara på trädgårdarnas kulturhistoriska berättelser. Däremot är det ett kulturarv i sig att prästen bor i prästgården som församlingen byggt och underhåller. I och med att prästgårdarna säljs ut förlorar de den andemening de från början hade och dess historia blir också betydligt svårare att följa och ta del av.

Epilog

Det har varit en spännande resa att få stifta bekantskap med alla Växjö stifts prästgårdsträdgårdar, vars historier är så många och långa. Färden har gått genom Smålands mörka skogar, genom hagar och ängar, och ut över öppna vidder. Liksom Småland och Öland erbjuder ett variationsrikt landskap finner man här även spännande och varierande prästgårdsträdgårdar. Klimatet skapar också olika förutsättningar för växtsortimentet, från det gynnsamma klimatet ute på Öland in till det kyligare småländska högländet.

Hos de 14 prästgårdsträdgårdarna jag har besökt har jag försökt att se de likheter som finns emellan dem idag. Trots alla olika förutsättningar på grund av landskap, klimat och ålder, har jag ändå kunnat skönja ett mönster. Oftast är detta mönster inte allt för positivt! Då jag hade läst och gått igenom prästgårdsskildringarna innan jag åkte ut för mina besök hade jag skapat en bild av trädgårdarna i mitt huvud. Att sedan komma dit, och ibland knappt se ett enda spår från den gamla trädgårdsanläggningen, gjorde en lätt besviken! Men, efter några besök lärde jag mig att se trädgårdarna annorlunda och kunde se charmen med gamla äppleträd stående ute i betesmarkerna och jag blev glad över de få blommor som lyste emot husfasaderna. Så länge det finns en form kvar för trädgården kan man lättare föreställa sig hur det en gång i tiden sett ut. Träden är högre och pampiga och enstaka fruktträd står ofta kvar. På grund av sina fina lägen har prästgårdarna inte förlorat all sin pondus, trots att trädgårdarna i vissa fall är obetydliga och tråkiga.

Man skulle kunna tro att de olika ägarförhållandena skapar olika förutsättningar för trädgårdarna, men det visar sig göra varken till eller från om prästgårdarna ägs av församlingarna eller av privatpersoner. Det som gör skillnad är om prästen eller ägaren har ett trädgårdsintresse. Om du som privatperson köper en gammal prästgård önskar du dig antagligen en stor trädgård kring huset (förhoppningsvis). En präst kanske bara bor i prästgården under några år och har inget intresse av att skapa något varaktigt. Man låter församlingarna sköta trädgårdarna och därmed sker inga större nyplanteringar. Så småningom säljs prästgårdarna då man inte har ekonomi för att underhålla dem och för att prästerna önskar finna sig en egen bostad. Förhoppningsvis får prästgårdarna då en ägare som inte bara är intresserad av ett stort fint hus, utan också kan se det kulturhistoriska värdet i prästgården med sin trädgård.

Det som ofta slår en när man närmar sig en prästgård, är hur stor och ståndsmässig huvudbyggnaden fortfarande ter sig medan trädgårdsanläggningen har förenklats till en trädgård vilken som helst, eller än värre, till i princip ingen trädgård alls. Medan man renoverat prästgården har man förenklat trädgården och tagit bort mycket av dess prägel och ursprungliga innehåll. Visst har den ursprungliga interiören i byggnaderna försvunnit på många ställen, men man har trots allt haft en annan syn på själva prästgården. Trädgården glöms däremot ofta bort helt och här försöker man dra ner så mycket på kostnaden som möjligt vad gäller skötsel och underhåll. Detta leder till att man förminskar och förenklar allt eftersom. Plötsligt kanske prästgården är omgiven av en platt gräsmatta som tillåter att man går runt huset och i kanterna av denna bara finner några stora träd som skuggar byggnaden.

Skall man inte samtidigt som man värnar om byggnadskulturen också i lika stor utsträckning ta hänsyn till trädgårdskulturen?

Källor och litteratur

Tryckta källor och litteratur

- Andersson, Lars Gabriel, Prästgårdsminnen från Vagnhärad och Brännkyrka, *Svenskt liv och arbete*, sid 90-98.
- Ask, Christer, 2002, *Blommande trädgårdar och grönskande parker*, Nossebro.
- Billow, Anders, 1921, Från slott till koja på Öland, *Svenska turistföreningens årsskrift*, sid 61-64.
- Bock, Sixten, 1943, *En bok om Småland*, Stockholm.
- Carlberg, Birgitta, 1988, *Gömda växter i glömda trädgårdar*, Stockholm.
- Carlsson, Sten, 1987, Den svenska prästgårdskulturen, *Till hembygden, Strängnäs stiftsbok*, sid 91-103.
- Cnattingius, Bengt, 1931, *Östgötsk prästgårdskultur*, Söderköping.
- Cnattingius, Bengt, 1932, Prästgårdsträdgårdar på Vikbolandet, *Lustgården*, årg. 13, sid 25-52.
- Cnattingius, Bengt & Dagny, 1993, *Prästgårdsliv i Östergötland*, Västervik.
- Cornell, Henrik, 1917, De svenska prästgårdarna, *Svensk Tidskrift*, Årg. 7, sid 365-369.
- Flinck, Maria, 1994, *Tusen år i trädgården – från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*, Stockholm.
- Granhall, Ingvar, 1952, *Svensk humle – dess odling och användning*, Stockholm.
- Göth, J. A., 1948, *Sjösåsboken I*, Växjö.
- Hazelius, Fritjof, 1921, Den skånska byggnadskulturen och hembygdsvårdsarbetet, *Tidskrift för hembygdsvård*, Årg. 2, sid 108-122.
- Hofrén, Manne (red.), 1949, *Ålemsboken*, Ålem
- Israelsson, Lena, 1996, *Köksträdgården – det gröna kulturarvet*, Helsingborg.
- Kalm, Pehr, 1757, *Enfaldiga tanckar wisande hwad en präst kan bidra til oeconomiens uphjelpande*, Åbo.
- Larsson, Lars-Olof, 1972, *Växjö stift under 800 år*, Karlskrona.
- Lundberg, Peter, 1780, *Svensk trädgårdspraxis*, fjärde upplagan, Stockholm.
- Molde, Bengt (red.), 1993, *Carl von Linnés Öländska resa förrättad 1741*, Borgholm.
- Lundgren, Kurt (red.), 1997, *Persnäs socken i stenriket*, Persnäs.
- Olsson, Bror (red.), 1947, *Kalmar stift herdaminne II*, Kalmar.
- Olsson, Bror (red.), 1947, *Kalmar stift herdaminne IV*, Kalmar.
- Olsson, Patrick, 2005, *Alléhandboken*, Kristianstad.
- Osbeck, Pehr, 1922, *Utkast til beskrifning öfver Laholms prosteri*, Lund.
- Pleijel, Hilding & Bexell, Vilhelm, 1925, *Från Smålands och Ölands gamla prästhem*, Lund.
- Pontén, Una, 1933, *Ett år i prästgårdens trädgård och kök*, Uppsala.
- Reimers, Gerd, 1993, *Lärdom och idyll prästgården som bildningsmiljö*, Stockholm.
- Prästgårdar i Sverige*, 1989, Riksantikvarieämbetet, Uppsala.
- Rydeman, Stig, 1974, Somrarna i kyrkbyn – en Näshultsrapodi, *Växjö stifts hembygdskalender*, sid 80-96.
- Key, Emil, 1915, *Minnen av och om Emil Key I*, Stockholm
- Sjösåsboken II*, 1959, Åseda.
- Svensk Uppslagsbok*, 1960, Malmö.
- Sörlin, Sverker & Fagerstedt, Otto, 2004, *Linné och hans apostlar*, Örebro.
- Tunström, Göran, 1976, *Prästungen*, Avesta.
- Upmark, Gustaf, 1918, De svenska prästgårdarna som objekt för kulturhistorisk forskning, *Fataburen*, Årg. 13, sid 129-142.
- Varde, Sven, 1975, *Sjösåsboken III*, Växjö.
- Virdestam, Gotthard, 1930, *Växjö stift herdaminne IV Konga och Uppvidinge*, Växjö.

Virdestam, Gotthard, 1932, *Växjö stifts herdaminne VI Västra och östra härad*, Växjö
Wallenquist, Inga, 2004, *Trädgårdar i Östergötland en skön historia*, Linköping.
Wallin, Sigurd, 1922, De gamla prästgårdarna och de nya, *Tidskrift för hembygdsvård*,
Årg. 3 första häftet, sid 1-17.
Wickbom, Ulf (red.), 2003, *Att upptäcka Böda, en annorlunda socken*, Kalmar
Wilson, Per, 1976, *Vittaryd när seklet var ungt*, Vittaryd.
Westerlund, Stella, 2005, Levide prästgård en vild och tuktad trädgårdsdröm,
Byggnadskultur - Tidskrift för byggnadsvård av Svenska föreningen för byggnadsvård,
nr. 2, sid 29-32.
Wagner, Elin, 1964, *Tusen år i Småland*, Stockholm.
Åhman, Eva (red.), 1983, *Prästgårdar i Kronobergs län*, Växjö.

Otryckta källor

Muntliga källor

Elerud, Ingrid, kyrkoherde i Alseda, intervju, 2005-08-17.

Johnson, Birgitta, intressegruppen, intervju över telefon, 2005-11-23.

Arkiv

Böda kyrkoarkiv

Olsson, Sigurd, 1919, *Förslag till omläggning av trädgården vid Böda prästgård*,
Kalmar.

Jönköpings läns museum

Alseda prästgård:

Byggnadsinventering, Vetlanda, Alseda 2:1, 1974.

Björkö prästgård:

Byggnadsinventering, Vetlanda, Björkö 3:1, 1974.

Näshults prästgård:

Byggnadsinventering, Vetlanda, Näshult 1:1, 1974.

Torpa prästgård:

Byggnadsinventering, Jönköping, Kv Masen 7, 1974.

Vallsjö prästgård:

Byggnadsinventering, Sävsjö, Kaplanen 2, 1974.

Kalmar läns museum

Böda prästgård:

Byggnadsinventeringsblankett, Borgholm, Böda 1:1, 1982.

Persnäs prästgård:

Byggnadsinventeringsblankett, Borgholm, Persnäs 5:1 & 6:1, 1982.

Ryssby prästgård:

Byggnadsinventeringsblankett, Kalmar, Dampehammar 1:1, 1982.

Ålems komministerbostad:

Byggnadsinventeringsblankett, Mönsterås, Ålem 8:1, 1982.

Landsarkivet i Vadstena, VLA

Alseda kyrkoarkiv:

O I a:1, Syneprotokoll, 1784.

O I a:1, Nota av prosten Ekelund, 1785.

O I a:1, Syneprotokoll, 1804.

Björkö kyrkoarkiv:

HI:1, Husesyn, 1719.

Böda kyrkoarkiv:

II:1, Om prästgårdsförbättringar, 1761.

R I, Karta över Böda prästgårds ägor, 1797.

Persnäs kyrkoarkiv:

R I, Karta över prästgårdens enskilda ägor, 1801.

Vittaryds kyrkoarkiv:

M: 1, Skatteläggning, 1697.

Nordiska museets prästgårdsarkiv, Stockholm

Alseda prästgård:

Småland, Alseda prästgård, 1917.

Björkö prästgård:

Småland, Björkö prästgård, 1917.

Drevs prästgård:

Småland, Drev komministerbostad, 1917.

Ryssby prästgård Kalmar län:

Småland, Ryssby prästgård, 1917.

Ryssby prästgård, Kronobergslän:

Småland, Ryssby prästgård, 1917.

Vittaryds prästgård:

Småland, Vittaryds prästgård, 1917.

Smålands museum, Växjö

Drevs Brännagård f.d. prästgård:

Prästgårdsinventering, Växjö, Drev 1:3, 1979.

Ryssby prästgård:

Prästgårdsinventering, Ljungby, Ryssby 3:1, 1979.

Sjösås prästgård:

Prästgårdsinventering, Växjö, Sjösås 1:1, 1979.

Vittaryds prästgård:

Prästgårdsinventering, Ljungby, Vittaryd 3:1, 1979.

Älghults prästgård:

Prästgårdsinventering, Uppvidinge, Älghult 1:1, 1978.

Stiftskansliet i Växjö

Karta över Växjö stift, 2005, Växjö

Prästgårdsskildringar

Texter skrivna av intressegruppen för dokumentation av prästgårdslivet och prästgårdsträdgårdarnas utseende under 1930-1950-talen.

Alseda prästgård

Fransén, Lars, 2004, "Trädgården vid Alseda prästgård", Staffanstorp.

Björkö prästgård

Ehrnström, Harald, 2004, "Prästgårdsträdgården i Björkö", Jönköping.

Böda prästgård

Johnson, Birgitta, 2004, "En öländsk prästgårdsträdgård", Lund.

Drevs prästgård

Wittenmark, Karin, 2004, "Prästgårdsträdgården i Drev mellan 1937-1946", Lund.

Näshults prästgård

Rydeman, Sven-Erik, 2005, "Prästgårdsliv i Näshults kyrkby", Malmö.

Persnäs prästgård

Giacomelli, Birgitta, 2004, "Persnäs prästgård i stenriket på Öland", Lund.

Ryssby prästgård, Kalmar län

Sjöström, Katarina, 2004, "Ryssby prästgårdsträdgård på 1950-talet, sådan jag minns den", London.

Ryssby prästgård, Kronobergs län

Larsén, Lena, 2005, "Prästgårdsträdgården i Ryssby", Lund.

Sjösås prästgård

Wittenmark, Karin, 2004, "Prästgårdsliv i Sjösås mellan 1946-1960", Lund.

Torpa prästgård

Lindstrand, Lena & Thulin, Dag, "En prästgård i staden", Lund.

Vallsjö prästgård

Blomstrand, Anders, 2004, "Gården där prästen bodde", Lund.

Blomstrand, Anders, 2004, "Trädgården mitt i världen", Lund.

Vittaryds prästgård

Bråkenhielm, Anita, 2004, "Den gamla prästgården i Vittaryd", Köpingsvik.

Ålems prästgård

Thulin, Karin, 2004, "Några minnesbilder av trädgården vid Ålems prästgård", Lund.

Älghuts prästgård

Stensson, Gunnar, 2005, "Ett år i Älghults prästgård", Lund.

Digitala databaser & internetbaserat material

Historiska kartor, Lantmäteriet

Sjösås socken:

Geometrisk karta över Sjösås prästgård, 1696, <http://www.geoimager.com/histkart/hkindex.php?lang=SE&redirect=redirect>, 2005-10-05.

Älghults socken:

Geometrisk karta över Älghults prästgård, 1696, <http://www.geoimager.com/histkart/hkindex.php?lang=SE&redirect=redirect>, 2005-10-05.

Evolutionary biology center, Uppsala universitet

www.ebc.uu.se/undervisning/AlumnCvL/uppsatser/Linneminnen/MoaMichaelsson.pdf, 2005-09-26.

Nordiska museet, Nordiska museet och Skansens vänner

<http://www.nordiskamuseet.se>, 2005-09-16.

MSN Auktioner, MSN.se

http://tradera.msn.se/auction/aid_4263175#pic, 2005-07-15.

Bildförteckning

- Figur 1. Karta över Växjö stift, Stiftkansliet i Växjö, bearbetad av Emma Franzén.
- Figur 2. Cornell, Henrik, 1917, *De svenska prästgårdarna*.
- Figur 3. <http://www.nordiskamuseet.se>, 2005-11-25.
- Figur 4. Reimers, Gerd, 1993, *Lärdom och idyll prästgården som bildningsmiljö*.
- Figur 5. Reimers, Gerd, 1993, *Lärdom och idyll prästgården som bildningsmiljö*.
- Figur 6. Flinck, Maris, 1994, *Tusen år i trädgården – från sömländska herrgårdar ock bakgårdar*.
- Figur 7. Cnattingius, Bengt & Dagny, 1993, *Prästgårdsliv i Östergötland*.
- Figur 8. Reimers, Gerd, 1993, *Lärdom och idyll prästgården som bildningsmiljö*.
- Figur 9. Hazelius, Fritjof, 1921, *Den skånska byggnadskulturen och hembygdsvårdsarbetet*.
- Figur 10. Hazelius, Fritjof, 1921, *Den skånska byggnadskulturen och hembygdsvårdsarbetet*.
- Figur 11. Westerlund, Stella, 2005, *Levide prästgård en vild och tuktad trädgårdsdröm*.
- Figur 12. Reimers, Gerd, 1993, *Lärdom och idyll prästgården som bildningsmiljö*.
- Figur 13. Foto: Emma Franzén, maj 2005.
- Figur 14. Pontén, Una, 1933, *Ett år i prästgårdens trädgård och kök*.
- Figur 15. Pontén, Una, 1933, *Ett år i prästgårdens trädgård och kök*.
- Figur 16. Pontén, Una, 1933, *Ett år i prästgårdens trädgård och kök*.
- Figur 17. Pleijel, Hilding & Bexell, Vilhelm, 1925, *Från Smålands och Ölands gamla prästhem*.
- Figur 18. Nordiska museet, prästgårdsarkivet, Ryssby prästgård, bearbetning: Emma Franzén.
- Figur 19. Nordiska museet, prästgårdsarkivet, Ryssby prästgård.
- Figur 20. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
- Figur 21. http://tradera.msn.se/auction/aid_4263175#pic, 2005-07-15.
- Figur 22. Smålands museum, Ryssby prästgård.
- Figur 23. Smålands museum, Ryssby prästgård.
- Figur 24. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
- Figur 25. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
- Figur 26. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
- Figur 27. Landsarkivet i Vadstena, Vittaryds kyrkoarkiv.
- Figur 28. Wilson, Per, 1976, *Vittaryd när seklet var ungt*.
- Figur 29. Nordiska museet, prästgårdsarkivet, Vittaryds prästgård, bearbetning: Emma Franzén.
- Figur 30. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
- Figur 31. Smålands museum, Vittaryds prästgård.
- Figur 32. Smålands museum, Vittaryds prästgård.
- Figur 33. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
- Figur 34. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
- Figur 35. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
- Figur 36. <http://www.geoimager.com/histkart/hkindex.php?lang=SE&redirect=redirect>, 2005-10-05.
- Figur 37. Varde, Sven, 1975, *Sjösåsboken III*.
- Figur 38. Varde, Sven, 1975, *Sjösåsboken III*.
- Figur 39. Varde, Sven, 1975, *Sjösåsboken III*.
- Figur 40. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
- Figur 41. Smålands museum, Sjösås prästgård.
- Figur 42. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
- Figur 43. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
- Figur 44. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
- Figur 45. Varde, Sven, 1975, *Sjösåsboken III*.
- Figur 46. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
- Figur 47. Varde, Sven, 1975, *Sjösåsboken III*.
- Figur 48. Smålands museum, Drevs prästgård.
- Figur 49. Smålands museum, Drevs prästgård.
- Figur 50. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
- Figur 51. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
- Figur 52. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
- Figur 53. <http://www.geoimager.com/histkart/hkindex.php?lang=SE&redirect=redirect>, 2005-10-05.
- Figur 54. Älgshults hembygdsförenings bildarkiv.
- Figur 55. Smålands museum, Älgshult.
- Figur 56. Smålands museum, Älgshult.
- Figur 57. Smålands museum, Älgshult.
- Figur 58. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
- Figur 59. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
- Figur 60. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
- Figur 61. Illustration: Emma Franzén, november 2005.

Figur 62. Jönköpings läns museum, Vallsjö prästgård.
 Figur 63. Jönköpings läns museum, Vallsjö prästgård.
 Figur 64. Jönköpings läns museum, Vallsjö prästgård.
 Figur 65. Jönköpings läns museum, Vallsjö prästgård.
 Figur 66. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
 Figur 67. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
 Figur 68. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
 Figur 69. Nordiska museet, prästgårdsarkivet, Björkö prästgård, bearbetning: Emma Franzén.
 Figur 70. Nordiska museet, prästgårdsarkivet, Björkö prästgård.
 Figur 71. Virdestam, Gotthard, 1932, *Växjö stifts herdaminne VI Västra och östra härad*.
 Figur 72. Jönköpings läns museum, Björkö prästgård.
 Figur 73. Illustration: Emma Franzén, december 2005.
 Figur 74. Jönköpings läns museum, Björkö prästgård.
 Figur 75. Jönköpings läns museum, Björkö prästgård.
 Figur 76. Jönköpings läns museum, Björkö prästgård.
 Figur 77. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
 Figur 78. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
 Figur 79. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
 Figur 80. Jönköpings läns museum, Torpa prästgård.
 Figur 81. Jönköpings läns museum, Torpa prästgård.
 Figur 82. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
 Figur 83. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
 Figur 84. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
 Figur 85. Nordiska museet, prästgårdsarkivet, Alseda prästgård, bearbetning: Emma Franzén.
 Figur 86. Jönköpings läns museum, Alseda prästgård.
 Figur 87. Nordiska museet, prästgårdsarkivet, Alseda.
 Figur 88. Illustration: Emma Franzén.
 Figur 89. Jönköpings läns museum, Alseda prästgård.
 Figur 90. Jönköpings läns museum, Alseda prästgård.
 Figur 91. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
 Figur 92. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
 Figur 93. Rydeman, Stig, 1974, *Somrarna i kyrkbyn – en Näshtullsrapodi*.
 Figur 94. Rydeman, Stig, 1974, *Somrarna i kyrkbyn – en Näshtullsrapodi*.
 Figur 95. Jönköpings läns museum, Näshtull.
 Figur 96. Jönköpings läns museum, Näshtull.
 Figur 97. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
 Figur 98. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
 Figur 99. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
 Figur 100. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
 Figur 101. Olsson, Bror (red.), 1947, *Kalmar stift herdaminne II*.
 Figur 102. Hofrén, Manne (red.), 1949, *Ålemsboken*.
 Figur 103. Kalmar läns museum, Ålems komministerbostad.
 Figur 104. Kalmar läns museum, Ålems komministerbostad.
 Figur 105. Kalmar läns museum, Ålems komministerbostad.
 Figur 106. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
 Figur 107. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
 Figur 108. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
 Figur 109. Nordiska museet, prästgårdsarkivet, Ryssby prästgård, illustration: Emma Franzén.
 Figur 110. Nordiska museet, prästgårdsarkivet, Ryssby prästgård.
 Figur 111. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
 Figur 112. Kalmar läns museum, Ryssby prästgård.
 Figur 113. Kalmar läns museum, Ryssby prästgård.
 Figur 114. Kalmar läns museum, Ryssby prästgård.
 Figur 115. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
 Figur 116. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
 Figur 117. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
 Figur 118. Landsarkivet i Vadstena, Böda kyrkoarkiv.
 Figur 119. Böda kyrkoarkiv, Böda.
 Figur 120. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
 Figur 121. Wickbom, Ulf (red.), 2003, *Att upptäcka Böda, en annorlunda socken*, foto: Tage Jannert.
 Figur 122. Kalmar läns museum, Böda prästgård.
 Figur 123. Kalmar läns museum, Böda prästgård.
 Figur 124. Kalmar läns museum, Böda prästgård.
 Figur 125. Illustration: Emma Franzén, november 2005.

Figur 126. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
Figur 127. Foto: Emma Franzén, november 2005.
Figur 128. Landsarkivet i Vadstena, Persnäs kyrkoarkiv.
Figur 129. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
Figur 130. Olsson, Bror (red.), 1947, *Kalmar stift herdaminne IV*.
Figur 131. Kalmar läns museum, Persnäs prästgård.
Figur 132. Kalmar läns museum, Persnäs prästgård.
Figur 133. Kalmar läns museum, Persnäs prästgård.
Figur 134. Illustration: Emma Franzén, november 2005.
Figur 135. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
Figur 136. Foto: Emma Franzén, augusti 2005.
Figur 137. *Sjösåsboken II*, 1959.
Figur 138. Olsson, Bror (red.), 1947, *Kalmar stift herdaminne IV*.
Figur 139. Jönköpings läns museum, Alseda prästgård.
Figur 140. Foto: Emma Franzén augusti 2005.
Figur 141. Foto: Emma Franzén augusti 2005.
Figur 142. Foto: Emma Franzén augusti 2005.

Bilagor

- Bilaga 1 Prästgårdsskildringar från 14 prästgårdar i Växjö stift
- Bilaga 2 Nedteckningar angående trädgårdens omläggning vid Böda prästgård av prosten Olof Fagerroth, 1761.
- Bilaga 3 Förklaring över ritning med förslag till anläggning av trädgården vid Böda prästgård, Sigurd Olsson 1919.
- Bilaga 4 Växtlistor från prästgårdsträdgårdarna

Bilagor

Alnarp 2006-02-27

Emma Franzén

landskapsarkitektprogrammet, årskurs 5

Handledare: Kjell Lundquist

Examinator: Allan Gunnarsson

Biträdande examinator: Anna Jakobsson

Bilaga 1

Prästgårdsskildringar från 14 prästgårdar i Växjö stift

Idag finns få prästgårdsträdgårdar kvar i äldre utformning. Arvet de representerar såväl som innehållet i dem försvinner allt mer. Detta beror till stor del på att församlingarna efter 1987-88 inte längre är tvungna att hålla tjänstebostad för sina präster och därför börjat sälja ut prästgårdarna. Med detta i åtanke bildade ett tiotal prästbarn från Småland och Öland en intressegrupp för att rädda minnet av de prästgårdsträdgårdar de växte uppi under 1930- och 1950-talen. Utifrån sina minnen har de idag, 2004-2005, nedtecknat ett antal skildringar som beskriver trädgårdarnas innehåll och utformning, men också livet man en gång levde i prästgårdarna.

I denna bilaga har jag samlat alla prästgårdsskildringarna i sin helhet. Texterna är språkligt redigerade men innehållet är oförändrat. Prästgårdsskildringen från Alseda var från början kopplad till trädgårdsplanen med numreringar. Denna fungerar nu som löptext och planen har fått förklarande text på själva illustrationen istället. Rubrikerna till de olika uppsatserna har jag till viss del själv kommit på.

Innehållsförteckning

Prästgårdar i Kronobergs län	2
Prästgårdsträdgården i Ryssby	2
Den gamla prästgården i Vittaryd	4
Prästgårdsliv i Sjösås mellan 1946-1960	9
Prästgårdsträdgården i Drev mellan 1937-1946	11
Ett år i Älghults prästgård	12
Prästgårdar i Jönköpings län	18
Gården där prästen bodde	18
Trädgården mitt i världen	28
Prästgårdsträdgården i Björkö	32
En prästgård i staden	35
Trädgården vid Alseda prästgård	37
Prästgårdsliv i Näshults kyrkby	38
Prästgårdar i Kalmar län	
Några minnesbilder av trädgården vid Ålems prästgård	42
Ryssby prästgårdsträdgård på 1950-talet, sådan jag minns den	47
En öländsk prästgårdsträdgård	48
Persnäs prästgård i stenriket på Öland	51

Prästgårdar i Kronobergs län

Prästgårdsträdgården i Ryssby

Trädgårdsminnen från prästgården i Ryssby av Lena Larsén

Jag kan nalkas min barndomsträdgård från flera håll, vyerna blir då olika liksom minnena. En ingång, och den vanligaste, är att gå genom järngrinden och allén fram till den gula prästgården. När jag kom till Ryssby i slutet av 40-talet, tror jag att denna allé bestod främst av stamsyrener och hagtornsträd. Ett par stod kvar länge längst nere vid grinden. Men jag minns att man sa att de började bli gamla och inte riktigt trivdes, så min far planterade en björkallé, som växte snabbt och blev stor med tiden.

Mina föräldrar var inte särskilt roade av trädgårdsskötsel, deras intresse var riktat åt annat håll, men de fick ändå knega på med sin trädgårdspark. En gång om året slogs gräset med hjälp av häst och slåttermaskin. Sedan fick det växa fritt utom runt de rabatter vi hade, där min far slog med lie då och då. Varje vår brände min far tillsammans med några hjälpsamma personer gräset, vilket var ett doftrikt vårtecken.

Vi hade två ganska långa rabatter som avslutade gräsmattan längst framme vid huset och två rabatter utmed husets långsida, liksom runt flaggstången. Jag minns främst dahliorna i olika färger, men också vilket bestyr det var att få upp dem före frosten, för att sedan förvara dem i mörkret i källaren.

Längst ner till höger i trädgården sett från huset fanns ett ganska stort hallonland, en rad med röda vinbärsbuskar, en med svarta vinbär och så det trädgårdsland där min mor satte morötter, dill och annat. Där låg också potatisslandet, som min far skötte. Min mor pustade över att inget ville växa så som hon minns att det växte i sin egen barndomsträdgård. Hon talade gärna om sin mors fina blomsterrabatter, liksom om hur duktig prostinnan Karlsson varit, som bott i prästgården innan oss. Fru Karlssons sparrissängar var kända i hela socknen. Jag visste inte vad en sparrissäng var, tyckte det var ett konstigt ord. Min mor hade varit en duktig sjuksköterska och var mycket intresserad av människor och mindre av trädgårdar.

Efterhand flyttades trädgårdslandet upp till en plats vid köksingången, där snörräta rader av grönsaker och blommor, främst ringblommor sattes. De små fröpåsarna sattes fast på pinnar vid respektive rad. Hit flyttades även potatisslandet. Utmed dessa land växte en rad med prunkande gullris. Min mor var bra på att kombinera ihop buketter av det hon hittade i trädgården.

Från prästgården gick en gruslagd gång mot kyrkogården. Den kantades av ölandstokar, som min far satte på 50-talet. Några äppleträd minns jag och dess fallfrukt tidiga morgnar innan man gick till skolan. Träden murknade efterhand och inga nya sattes.

Två syrenbersåer var minnen från tidigare präster. Vi använde dem aldrig, utan vår uteplats blev vid den stora linden nära huset. Några hasselbuskar växte bakom huset vid den höga

granhäck, som blev en gräns mot norr. Ett stort körsbärsträd fanns också bakom huset, men fåglarna tog de få bär det blev där. Det träd jag minns mest är den gran som jag kunde se från mitt flickrum, när jag låg i sängen och tittade ut. Där satt alltid en koltrast i toppen och sjöng minns jag.

I trädgården fanns symmetriskt anlagda gångar, som min far höll öppna i det längsta. Detta slet han med. Varje lördagsafton räfsade han gruset med en bred kratta. Det är minnesvärt. Så när jag ser tillbaka på vår trädgård så minns jag att den var stor, att vi hjälpte till då och då, men det var inte så betungande. Min far höll undan det som inte skulle finnas där på ett flitigt sätt och min mor gjorde det hon trodde förväntades av henne av sådd och skörd. Hon älskade att plocka de syrener, dahlior, ringblommor och annat som fanns där, men familjens största intressen fanns inne i huset och ute bland människorna.

Den gamla prästgården i Vittaryd

Minnen från livet i Vittaryds prästgård av Anita Bråkenhielm

Min far, Suno Ohlander, var mellan 1940-47, komminister i Vittaryd och Dörarp och min barndoms prästgårdsträdgård fanns i Vittaryd. Jag var tio år då vi flyttade därifrån. Trädgården är alltså tecknad ur ett barns minne, styrkt av min ett år yngre bror Lars hågkomster. De yngre systrarna har endast fragmentariska minnen från Vittarydsträdgården. Vissa detaljer har bekräftats av fotografier och ett besök häromdagen har hjälpt mig att verifiera mått och avstånd.

Trädgården var mycket stor, uppskattningsvis 6-7000 kvadratmeter och flöt bakom huset omärkligt ihop med skogen, en blandskog med asp, björk och tall. Varken den vackra prästgården, ett timmerhus från 1800-talet, de gamla träden, eller trädgården finns kvar idag. Huset revs då vi flyttade 1947. Man sade att det var i för dåligt skick för att renoveras, men det var nog också så att pastoratet tyckte prästgården var onödigt stor och pampig för en komminister. Troligen var detta ett felaktigt beslut, huset var byggt i gediget timmer i två hela våningar med vackra fönster och i den klassiska sexrumsplanen, så vanlig i äldre prästgårdar. Det ersattes av en ointressant, för att inte säga ful, lägre byggnad där man dock tillvaratog undervåningens timmerväggar. Den är fortfarande prästgård, men ska enligt uppgift nu säljas. I dag finns bara brygghuset, också det ett mycket gammalt timmerhus, kvar av den tidens bebyggelse. Det sägs vara Vittaryds äldsta hus. Och så finns Store Stenen på kullen framför huset på oföränderlig plats.

Det var far som skötte trädgården och husdjuren. Han skötte själv också vedhämtning, kompost, tömning av dass och slaskbrunn. Åtminstone någon höst hade han hjälp med höstgrävningen av de tre stora grönsaks- och potatislanderna och veden köptes färdig och lagrades i vedboden, som upptog större delen av den lilla ladugården.

Trädgården och hushållet präglades inte bara av en stor materiell knapphet utan även av andra världskrigets ransoneringar, liksom av en på landsbygden naturlig självhushållning. Plockning av bär och svamp, slakt och tillvaratagande av alla av naturen givna resurser var en viktig del av överlevnaden. Syltning och hermetisk konservering var enda sätten att bevara livsmedel i en tid utan kylskåp eller frys. En såvitt jag förstår bra matkällare nåddes via en yttre trappa bakom köksfarstun. Det var mor och vårt hembitråde som med förstrött bistånd av oss barn plockade lingon och blåbär i ansenliga mängder. Och mor var ivrig svampplockare, en spännande syssla som vi gärna deltog i.

Framför huset låg en kulle som avskärmade sikten ut mot vägen. Uppe på kullen finns än i dag Store Stenen, en väldig jordfast gråsten, som var en omtyckt utsiktspunkt för oss barn som gärna satt på den och spejade ut över nejden i indianer och vita eller andra lekar. Vid stenen stod flaggstången. Det gör den än idag, även om den nya är av plast!

Framför huset stod också tre jättelika träd vars kronor flöt samman, två lönnar och en ask. En av lönnarna, den i norr, träffades 1946 av blixten i ett av de i Lagadalen så rikligt förekommande åskvädren. Den klövs mitt itu och ena halvan föll med ett väldigt brak mot kullen, bara någon minut efter det att Lasse sprungit därifrån för att komma in undan

regnet. Resten av trädet togs sedan ner, och de tjockaste delarna fick sprängas med krut innan de klövs till ved. De andra två är också sedan länge borta.

Bakom huset fanns skogen, i norr arrendatorns drängstuga, lada och gård. Byvägen mot Varö och Stegaryd begränsade trädgården på framsidan mot öster och i söder. I söder fanns bakom ladugården och bryggghuset en skogsdunge, och på andra sidan vägen låg byns avskrädeshög. Det var inte mycket som hamnade på den i den naturliga sparsamhetens och återvinningens tidevarv. Men lite glasbitar, kantstötta tallrikar och gamla konservburkar kunde vi barn där ibland hitta för att utöka leksaksförrådet med. Lite längre bort fanns ett utmärkt smultronställe.

Framför huset och trädgården löpte ett klassiskt rödmålat pinnstaket, som orsakade många förargliga revor om man klättrade över det och i hastigheten glömde hålla ihop klänningen kring sig. Klänning var ju småflickors naturliga klädesplagg även till vardags och först i småskolan övergick jag till overall. Vi gick hela sommaren barfota, även till skolan. Om det var av praktiska eller ekonomiska skäl vet jag inte, men mot hösten hade vi fotsulor som lätt klarade att springa över grusvägar eller nyslagna råkåkrar.

De två infarterna till trädgården hade vita grindar som alltid stod öppna. Runt ankdammen, som vintertid var vår skridskobana, löpte ett lågt stängsel av hönsnät och mot arrendatorns fanns ett ståltrådsstängsel. I oxeln vid garaget hängde en gunga. Oxeln är det enda av de idag existerande träden som jag säkert kan identifiera. Den har blivit mycket stor. Framför bryggghuset står stora lövträd som jag tycker mig känna igen. Troligen fanns några av dagens praktfulla tallar borta vid ruinen efter ladugården redan då. De bör ha varit drygt manshöga på den tiden och stämmer med minnesbilden av småtallar på ladugårdsbacken.

Garaget tjänade som trädgårdsförråd och plats för fars och mors cyklar. Någon bil fanns inte i familjen förrän femton år senare och under kriget hade en sådan ändå inte kunnat användas. Granarna var utmärkta klätterträd men vi klängde som apor även i många av de mer svårforcerade lövträden. Garaget är rivet. Vägen som gick mellan asken, oxeln och kullen är idag flyttad längre söderut och symmetrin är borta. Man ser tydligt resterna av den ursprungliga sträckningen som en sänka i slutningen på kullens södersida. "Röde busken", ett stort buskage med sega, röda grenar omgav stigen ut mot skogen. De sega grenarna dög bra att göra pilbågar av. Spretiga rester av busken står ännu kvar i skogsbrynet.

I ladugården bodde grisen. Han hette alltid Agaton även om det var en ny gris varje år eftersom det för grisen aldrig fanns något liv efter jul. Mitt i ladan fanns vedboden och på andra gaveln höns huset. Hönsen levererade, med något bistånd av ankorna, ägg till hushållet. Tyvärr alldeles för sparsamt, eftersom de nog fick mager föda. Men far odlade lite havre till djuren. Ägg försökte man spara i vattenglas, en som jag minns det inte särskilt framgångsrik metod men den enda tillgängliga.

Bakom ladan fanns dasset med tre hål, två stora och ett mindre för barnen. Det var väldigt kallt att gå dit vintertid och vi brukade sitta på huk över hålet när det kändes för kyligt att sätta sig ned. Avståndet från huset var ca 100 meter. Grunden efter ladugården kan ännu skönjas bland träden i den skog som erövrat delar av vår gamla trädgård. Vid ladans södra gavel låg komposten, en viktig komponent i hushållningen. En och annan höna slaktades

ibland liksom ankorna. En gång försökte far med gäss, men visste inte att gässlingar inte tål vatten. Han slängde i dem i dammen som han brukat med ankungarna och bara en överlevde.

Huset eldades helt med ved. Det fanns kakelugnar i rummen på nedre botten och två däruppe. I salen, det vackra rummet med två burspråk på husets baksida, fanns dessutom en järnkamin. I tamburen fanns ingen värmekälla och under det tidiga 40-talets kalla vintrar blev det en gång isgata i hallen när vår hemhjälp tvättat golvet. I några av rummen på övervåningen fanns endast öppna spisar, och de rummen kunde vi inte använda vintertid. I köket fanns ingen trossbotten, det snöade ibland in över spisen och pjäxor med raggsockor var den vanliga fotbeklädningen för den som arbetade i köket. Det var naturligt att eldning liksom bärande, utom och inomhus, av vatten och slask blev en tung syssla. I köket fanns en kallvattenpump och en slask. Blev det kallt en längre tid frös vattnet, och vi fick hämta vatten hos arrendatorn.

Vintertid kunde man inte tvätta linne och större tvättar, och jag vet att mor ibland sade att hon var glad att hon fått med sig en stor hemgift så att lakanen räckte över vintern. På våren kom tant Snäll och andra tanter och hjälpte till med byken. Den stora väggfasta bykgrytan i brygghuset eldades och tvätten kokades i lut. Vattnet hälldes ut på golvet och rann ut genom ett hål i väggen vilket vi barn tyckte var spännande. Allt vatten fick bäras från brunnen. En av tvättbaljorna, i koppar, har jag nu under mer bekväma förhållanden som vedbehållare framför öppna spisen.

En speciellt intermezzo utspelades under sommaren 1941 då ett par rum i huset, vårt brygghus och delar av trädgården annekterades av mobiliserad militär. Manskaper sov i tält borta vid ladan, man hade marketenteri och diversehandel i brygghuset, och några officerare sov och hade expedition på övervåningen. På insidan av dörren till det idag vemodigt förfallna brygghuset finns fortfarande fullt läsligt skylten med ”diversehandel” kvar! Och på vinden ligger några sönderslagna rester efter de vackra kakelugnarna.

I trädgården fanns tre stora grönsaksland. Säkert förekom någon form av växelbruk mellan dessa, men jag minns grönsaker och blommor i landet vid södra gaveln, potatis nere vid garaget och havre till husdjuren i landet vid kökstrappan. Far odlade potatis, morötter, palsternackor, kål, rödbetor, spenat, dill och persilja. Vi barn fick ibland hjälpa till att rensa ogräs, en inte så populär sysselsättning. Mot södergaveln odlades tomater. På husets framsida fanns blomrabatter med krasse som klättrade på verandan, ringblommor och solrosor och längs gången mot baksidan och skogen några blomrabatter och solitärer med bland annat pioner. Rabarber fanns vid kökstrappan.

Trädgårdens blommor användes bland annat till att smycka altaret i kyrkan inför söndagen, en syssla som mor skötte, och vi fick gärna följa med. Någonstans, jag minns inte riktigt säkert var, fanns vinbärbuskar, svarta och röda, och några krusbärbuskar. Några äppleträd minns jag också, och de ympades med nya sorter efter att ha tagit stor skada under de kalla vintrarna under 40-talets början. Våren 1942 skrev far i ett brev till en vän: ”I trädgården har allt frusit utom flaggstången”. Tre till synes mycket gamla fruktträd står kvar i dag, troligen är de desamma som fanns på vår tid.

Alla de ansenliga gräsyrtorna slogs med lie. Far hanterade lien med stor skicklighet, men det var väl snarare äng än gräsmatta vi hade. Vi barn hade som beting att knipsa maskrosblommor, och för hundra avknipna maskrosor eller knoppar fick vi tio öre. Kom man upp till tusen blev det en krona, en ansenlig förmögenhet.

Vi barn rörde oss ohämmat och fritt överallt, inne och ute liksom i den angränsande skogen. Även betesmarker och ängar i omgivningen liksom lekkamraters hem och trädgårdar var vårt fria revir. Det fanns skolkamrater som hade plommonträd, päron, finare äpplen, bin och honung och andra egendomligheter som inte vi hade. Man fick inte äta fallfrukt eller leka i lövhögarna på hösten. Det var rädslan för barnförlamning, polio, vars gåta ännu inte var löst som spökade. Liksom tuberkulosen som ännu var ett verkligt hot. Men annars fanns det inte mycket som var direkt förbjudet, man visste på något sätt ändå vad som passade sig eller inte.

På ett idag otänkbart sätt rörde sig byns barn också i föräldrarnas arbetsmiljöer. Ladugårdar, mjölkning, hölass och skörd var välbekanta företeelser. Men vi var också hemmastadda i smedjan, mejeriet och kvarnen. Och inte bara vi prästungar utan byns andra barn var med i kyrkan och söndagsskolan, på husförhör, kalas och missionsauktioner. Och vi kunde själva gå ärenden till affären eller hämta mjölken hos arrendatorn. Eller skickas med tåget att hämta något i bokhandeln i Ljungby. Biltrafik förekom knappast alls och det var apostlahästarna, cykel eller hästskjuts som var sätten att förflytta sig på.

Tåget var det naturliga samfärdsmedlet för längre resor, och om gäster kom med tåget och hade mycket bagage hämtades de av arrendatorn med häst och trilla. Värnamo-Åstorps järnväg med sina i det småländska landskapet främmande stationshus i skånskt lertegel finns inte kvar. Det växer tallar och buskar i spåret, som ännu en rest av en svunnen civilisation är möjligt att hitta för den som vet var den finns.

Någon badsjö hade vi inte inom bekvämt räckhåll och utflykter till Flyxen blev en sällsynt upplevelse då någon gång far och mor hade tid att ta oss med på cyklarna. Först efter kriget fick Lasse och jag egna cyklar, de första ombyggda av begagnade vuxencyklar. Far och farbror Linus byggde en sommar en fördämning i kyrkbäcken för att vi barn skulle kunna få bada i den lilla damm som uppstod. Heltvättning skedde annars under pumpen i trädgården. Under vintern fick vi barn någon gång bada i en zinkbalja som ställdes på köksgolvet. I ritualen ingick att springa naken ett varv runt huset och om möjlighet gavs rulla några varv i snön.

Vi barn deltog självklart i församlingens liv, gudstjänster, husförhör och symöten, andaktsstunder och i de samlingar som hölls hemma i prästgården. Ibland fick vi följa med till Dörarp. Far hade duplikation varje söndag hela året, någon semester fanns ännu inte. Något församlingshem fanns inte heller utan de gamlas dag, ungdomsmöten, byns yste och andra större sammankomster hölls hemma i prästgården eller i skolan. Begravningskalas hölls i det berörda hemmet vars entré ofta pryddes av konstfulla granrisportar och granrisutsmäckningar på marken.

Mor ledde flickgrupper och studiecirklar hemma i salen och hon läste med ungdomar från bygden för att stimulera dem till vidare studier och hjälpa dem att klara av inträdesproven

till realskolan i Värnamo eller Ljungby. Jag tyckte alltid det var spännande att sitta med i soffan och lyssna och försöka lära mig något.

Ibland hade vi sommarkonfirmander som bodde hemma. Då blev det mera regelbundet med morgon- och aftonbön i stora salen vars väggar var klädda av bokhyllor och där de stora burspråken rymde krukväxter av olika slag. Mor, som var en duktig pianist, satt vid pianot. Det blev mycket sång ur psalmboken och olika profana sångböcker, ibland även ur Sions toner, som mor hade med sig från sin uppväxt i Svenska Missionsförbundet.

Ekumeniken var annars vid denna tid inte särskilt välutvecklad, och jag minns dunkelt att far hade kontroverser med de frikyrkliga. Men kyrkans missionsauktion, ett stort folknöje då alla överbjöd varandra i att så dyrt som möjligt, pengarna gick ju till missionen, köpa varandras handarbeten och bakverk, hölls i missionshuset. Skolsalen och sockenstugan var för små för en sådan folkfest.

Mor kunde också om så behövdes också vikariera vid orgeln i kyrkan. Efter kriget då även de minsta syskonen blivit lite äldre tog hon upp sin yrkesverksamhet och reste med tåget för att undervisa i samrealskolan i Värnamo, till en början några timmar i veckan utan att det inkräktade på hennes ”prästfruverksamhet” som så småningom även innefattade aktiviteter på stiftsplanet.

I världskrigets skugga levde vi barn i en idyllisk och vänlig värld där vi kände igen praktiskt taget alla vuxna, som vi naturligtvis bockade och neg för om vi mötte dem på vägen. Vi hade inte mycket leksaker, men böcker fanns det hemma hos oss alltid gott om. Och vi fick så småningom skidor och skridskor. Kläderna var ofta omsydda av de vuxnas avlagda eller var de ärvda av kusinerna i Stockholm. De, av Dalhemstanterna för en krona paret, hemstickade långstrumporna stacks förfärligt innan man vant sig vid dem på morgonen. Men alla lekkamraterna hade det likadant med utedass, enkel matsäck till skolan och stoppade strumpor. Så det var inget vi led av.

Att föräldrarna måste ha haft det arbetsamt med det vackra men mycket omoderna och skröpliga gamla huset och att utöver det vanliga arbetet sköta trädgården, ved och husdjur tänkte vi barn inte på. Och jag vet att de älskade Vittaryds prästgård och att de hela livet med glädje återvände till minnena från ungdomsåren i Vittaryd och Döarp. Att kärleken var besvarad märker man min yngsta syster, numera apotekschef i Lagan. Hon har varje vecka kunder från Vittaryd som pratar om far och mor, om flickgruppen eller konfirmationen eller andra minnen. ”Jaha, och så är jag konfirmerad av Suno Ohlander” eller ”jag var med i din mors flickgrupp” är ett vanligt tillägg till samtalet över disken.

Prästgårdsliv i Sjösås mellan 1946-1960

Minnen från livet i Sjösås prästgård av Karin Wittenmark

Fram till 1950, då prästgården renoverades, bestod trädgården mest av en enorm röd vinbärsskog. Trots att många buskar togs bort, var det ändå flera kvar. Det var stora buskar och bärkraftiga på många sätt. Det fanns också både röda och gula hallonbuskar.

På gamla prästgården fanns en veranda, och på den växte piprankor. De överlevde renoveringen, men ville inte gärna klättra på den nya rödmålade fasaden, som man önskade. På framsidan fanns det blomrabatter med perenner. På norrsidan växte löjtnantshjärtan.

Frukträden utökades med åren med päron- och plommonträd. Far satte flera nya äppleträd och jag kommer särskilt ihåg Åkerö äpplen. Han ympade också äppleträdet framför expeditionen. Jag tror vi hade fyra sorter på det trädet. Mor konserverade plommonen, som vi åt till efterrätt med vispgrädde på söndagarna. Mot södersidan satte far en vinplanta men jag minns aldrig att vi fick någon fin druvklase.

Trädgården var helt planerad ur nyttosynpunkt och företräderen Lindstam hade varit aktiva med den. Det fanns drivbänk och sparrissäng när vi flyttade till Sjösås. Jag tror vi hade gurkor i drivbänken något år. Ett bisamhälle fanns också. De avled ganska snart. Vi var självförsörjande med potatis. Något år odlade vi även havre, som foder åt hönorna. Jordgubbar hade vi också, men landet sköttes dåligt. Dessutom kom det ibland igelkottar och åt av de eftertraktade bären. Dill var nödvändigt att odla då dillkronorna behövdes till de stora kräftkoken. Rödbetor och morötter hörde också till trädgårdslandet.

På framsidan av huset fanns en stor grusplan, för besökande bilar. Körbanan fram till huset kantades av två stora gräsmattor, där några träd planterats. Framför huset fanns också ett par blomrabatter med traditionella växter. Bakom huset fanns en stor tomt som rymde både stora land för köksväxter och en åker, där arrendatorn hjälpte oss att så och skörda.

Tomten rymde flera byggnader, ett garage med ett utedass intill, ett hönshus med hönsgård och en stor loftbod. Utanför boden fanns plats för den stora vedhögen. Prästen fick nämligen veden dittransporterad, men fick hugga och klyva den själv. Det gick åt ansemliga mängder ved för att hålla vedpannan igång under de kalla årstiderna. Därför var det inte konstigt att de stora salarna inte värmdes upp utom då det var kalas.

Från baksidan av huset kom man till arrendatorns ladugård och lite längre bort bostadshuset. Gården var belägen några hundra meter från landsvägen. Det innebar att det fanns småvägar som inte var allmänna vägar strax bakom prästgården. Dessutom gick en liten väg upp till en äng och åkermark. Gissa vad fördelen var med dessa vägar. Jo, där kunde man köra bil utan att riskera polismaktens ingripande. Sven, den äldste, var oerhört bilintresserad och kunde köra redan vid 12 års ålder. Sedan lärde han upp sina systrar och t.o.m. en faster som blev nyfiken på om det var möjligt att ta körkort i medelåldern.

När man skulle ta sig från framsidan av huset till de attraktiva vägarna bakom huset passerade man vid gaveln en häck av kraftiga vinbärsbuskar. När Sven en dag

introducerade en av systrarna i bilkörandets konst hände följande. Eftersom man ville bakom huset för att undvika insyn från allmänheten ville Sven att systemen skulle ta sig runt hörnet. När hon till sin förskräckelse kände att bilen började rulla framåt och skulle bromsa tog hon fel på gas och broms. Följden blev att hon inte hann med att styra utan for rakt in i vinbärsbuskarna. Tala om kraftiga buskar som mått bra av all höns- och kogödsel. Bilen, en Volkswagen, blev hängande på buskarna och kom varken fram eller tillbaka. För att återställa ordningen tillkallades arrendatorn som tog traktorn till hjälp.

Buskarna gav rikligt med vinbär, så många församlingsbor fick skörda för egen del sedan vi barn hade plockat familjens ranson. Rabarbern var också stor och kraftig. På somrarna drack vi mycket rabarbersaft. Den var inte lika hållbar som vinbärssaften som skulle sparas till vintern.

Till den roligaste begivenheten för oss barn var det traditionella kräftfisket. Vi hade en gubbe till hjälp, som lärde oss att ro när han skulle lägga burarna. Det var oerhört noga att sjöbottnen var jämn. Vi hade en del kräftvatten in i Mörrumsån. Där var det lättare att komma till. Vi hade alltid en stor gryta med kokta kräftor i källaren som man kunde gå och äta av. Fisket på våarna bestod mest av en ryssja, där vi fick gäddor. Det var en av våra älsklingsrätter att få kokt nyfångad gädda med pepparrotssås.

Till prästgårdskulturen hörde den ständiga strömmen av gäster som kom dagligen, men också boende där. En nyutexaminerad hushållslärare fick självklart bo där sex veckor, när hon kom med ett ambulerande skolkök till den gamla skolan. När kyrkan renoverades bodde arkivarien och hans medhjälpare där. När orgeln skulle göras i ordning bodde orgelbyggare från Aaberaa i Danmark där. På ett sätt var prästgården både ett gästgiveri och församlingshem för olika slags aktiviteter. Det var självklart att alla sammanträden skulle ägas rum i prästgården. Det tillhörde också att man blev serverad kaffe med dopp. Den årliga samlingen med alla pastoratets syföreningar (ett 100-tal damer) bereddes plats. Jag kommer ihåg hur vi försökte få fram golvlampor, så att damerna skulle kunna sy under samlingen. Efteråt förstår man det unika i att alla sorters människor var välkomna och behandlades med samma respekt. Som barn var det självklart och det har blivit en god erfarenhet att bära med sig. Den som fick sköta om alla gäster blev prästfrun. Mor som hade en egen yrkeskarriär bakom sig upplevde detta mycket frustrerande.

Som prästbarn hade vi en självklar identitet. På samma sätt som man på landsbygden definierades som utifrån den gård man kom ifrån. Eftersom far var en populär präst kändes det positivt. Han ägnade sig mycket åt ungdomar och startade bland annat en scoutkår. Nackdelen var naturligtvis att man var påpassad och "folk" höll reda på vad vi sysslade med.

När vi sedan abrupt tvingades flytta genom fars plötsliga död, blev det inte bara en saknad av en far utan hela prästgårdslivet. Det var tufft speciellt för oss två tonåringar, som fortfarande bodde hemma. De två äldsta hade hunnit flytta hemifrån.

Prästgårdsträdgården i Drev mellan 1937-1946

Trädgårdsminnen från prästgården i Drev av Karin Wittenmark

Trädgården bestod mestadels av nyttoväxter. Eftersom det var brist på mat under kriget försökte man göra sig så självförsörjande som möjligt. På tomten fanns mycket fruktträd. Äpplena förvarades på tidningar i kallrummet, det oeldade rummet som vette mot norr.

På baksidan av huset fanns trädgårdslandet. Där odlades grönsaker, morötter, kål och potatis, men även månadssmultron. Krusbärsbuskar och vinbärsbuskar fanns. På vintrarna tömdes pottorna på landet då vi bara hade utedass. Bäst växte rabarbern som blev stor och kraftig. Den mesta av skörden blev sedan kräm. Man hade alltid efterrätt förr, vanligast lingon och mjölk. Lingon fanns det gott om i skogarna där man också plockade alla möjliga ätbara svampar. Bakom prästgården inrymdes också hönsen och kaninerna.

De enda blommor som fanns var perenner på framsidan av huset. För att få lite variation bytte man perenner med lärarfamiljen på Möllekull invid kyrkan.

Ett år i Älghults prästgård

Minnen från livet i Älghults prästgård av Gunnar Stensson

Klockan tio en dimmig novembermorgon 1944 anlände jag tillsammans med mina föräldrar och syskon till Älghult där min far, Lars-Gösta Stensson, skulle tillträda tjänsten som kyrkoherde i den församling som var den till ytan största söder om Dalälven. Min mor, Britta Stensson, hade också en tjänst att tillträda, den som prästfru. Båda härstammade från prästgårdar på landet så det visste vad den nya tillvaron innebar. Det var ett åtagande för livet, de skulle stanna i Älghult under nästan trettio år.

Vi hade lämnat Växjö ett par timmar tidigare. I Sävsjöström gjordes uppehåll för att fylla rälsbussens gengasaggregat med en säck ved. Det lilla samhället Älghultsby med glasbruk, bank, konsum, pappershandel, ett par speceributiker, ett charkuteri och en kiosk var samlat kring järnvägsstationen, där en taxibil väntade.

Min far åkte under hela sin tid som präst i Älghult taxi till alla förrättningar. Avståndet från stationen till prästgården och kyrka var en dryg kilometer. Bortom samhället bredde prästgårdens åkrar och beteshagar ut sig och snart passerade vi prästgårdsarrendatorns röda hus med dess brutna tak. På andra sidan vägen låg ladugården byggd i fyrkant runt en stor lagårdsplan. Mitt emot låg prästgården. En kort allé med höga lönnar förde till entrén.

Prästgården var en stor tvåvåningsbyggnad i småländsk stil, röd med vita knutar. Enligt en tradition ska Nils Dacke ha övernattat där när han befann sig på flykt mot Kalmar undan Gustav Vasas knektar. Huset inrymde tolv rum och en hög vind som sträckte sig från gavel till gavel. På verandan stod folkskolans femte och sjätte klass, barn i min egen ålder, uppställda för att under kantor Bloméns ledning hälsa prästfamiljen med sång. Lars-Gösta och Britta Stensson hade då fyra barn, varav jag och min bror Jan var de äldsta.

I det största rummet hade man dukat fram kaffe, vetebröd och kakor på stora träskivor som vilade på bockar. Jan och jag var tvungna att hälsa på komminister Gustaf Haglund och ett tjugotal församlingsbor som vi inte kände. Det generade oss mycket, i synnerhet mig eftersom jag hade huvudet inlindat i ett vitt bandage på grund av en öroninflammation.

Så fort vi kunde lämnade vi församlingsborna och började utforska den renskurade, tomma byggnaden. Först sprang vi upp på vinden med dess höga takstolar och dubbla skorstensmurar. Ett blekt ljus föll in genom två små fönster på gavlarna så vindens stora rymd vilade i ett mystiskt halvdunkel. Doftande vinteräpplen glänste på en vit duk.

På trappavsatsen nedanför vinden fanns en skrubben med en toalettstol av brunt trä. Antagligen hade man under sitthållet brukat ha ett skäl, men nu var där tomt. Vi använde aldrig den toaletten. Huset saknade centralvärme, källare och rinnande vatten.

På ömse sidor om trappavsatsen låg stora rum med kakelugnar. Det östra rummet blev Jans och mitt rum. Takhörnen i det västra rummet var prydda med fyra målningar i granna bokmärkesfärger, inramade av ovala medaljonger. Motiven var landskap, vatten och människor. Det var gästrummet.

Intill gästrummet låg en stor sal med breda vitskurade golvplankor och en stor kakelugn. Där var det kallt. Inte heller vi eldade i den kakelugnen utom när salen användes, vilket skedde första gången då församlingens söndagsskolebarn lekte jullekar där på trettondagen. Prosten Ljungkvist, som tjänstgjort i församlingen från början av 1890-talet till mitten av 1920-talet, hade brukat hyra ut sängplatser på halmmadrasser till marknadsfolket där och på så sätt gjort sig en extraförtjänst utöver vad jordbruket inbringade.

Bortom salen låg det rum som kom att bli mina föräldrars sängkammare. I rummet intill låg barnkammaren där mina småsyskon, Erland tre och Inger ett år, skulle sova de närmaste åren. Den stora hallen ovanför trappan använde vi som vardagsrum. Där drack vi kvällste och lyssnade på radio. Från hallfönstren hade man utsikt över trädgården och ned mot kyrkan. Framför entrén fanns flaggstången och en väldig kastanj, som några år senare blåste omkull. En ny planterades på samma ställe. Den står där ännu, men den växte långsamt. En bit bakom kastanjen stod ett risigt, mycket högt lärkträd.

När snön kom några veckor efter ankomsten till Älghult åkte vi skidor i sluttningen ner mot kapellet och den höga stenmuren som omgav den äldsta kyrkogården. Där växte höga bokar, askar och lönnar.

Kapellet hade bevarats när den gamla kyrkan revs i början av 1800-talet. Invid kapellet växte två femhundraåriga ekar. På andra sidan landsvägen låg Älghults stora vita kyrka av Tegnértyp.

När välkomstkaffet var slut och församlingsborna gått hem vågade vi oss ner på bottenvåningen. Under trappan dånade brasan i en järnkammin, som glödde rött i halvdunklet och spred en skön värme. På entrédörren fanns ett tryckt plakat med texten: Pastorsexpeditionen öppen fredagar 10 till 12.

Pastorsexpeditionen var ett stort rum möblerat med ett svart skrivbord och några höga stolar med spruckna lädersitsar. På bordet stod en telefon med vev. Telefonnumret var 1 i Älghult. En bordslampa av järn lyste över fars gröna skrivmaskin av märket Halda. På den brukade han skriva sina predikningar. I pastorsexpeditionen fanns också ett två meter högt, svart kassaskåp av stål som innehöll de tre stora församlingsböckerna samt födelse- och dödsböckerna och in- och utflyttningsboken. Att sköta folkbokföringen för de cirka 4800 församlingsborna för hand var en tidsödande arbetsuppgift för kyrkoherden, som också hade att utfärda prästbevisen i samband med in- och utflyttningar. Motsvarande arbete kräver idag en stor byråkrati. Arbetet gav prästen ingående kännedom om levnadsförhållandena för alla församlingsbor och kunskap om samhällena, industrierna, byarna och de enskilda gårdarna i den vidsträckta församlingen.

Här på pastorsexpeditionen hade prosten Ljungkvist också betalat ut den obetydliga lönen till lärarna i socknens alla skolor. Somliga lärare fick gå eller cykla miltals fram och tillbaka från byar som Fröseke, Bockaskruv, Alsterfors, Gillbonderyd och Silvereke när de skulle hämta sin lön. Innanför pastorsexpeditionen fanns ett par mindre rum för enskilda samtal. De användes ibland för dop och vigslar eller när far skulle medla vid skilsmässor.

I den stora salen stod stolarna och bordsskivorna på sina träbockar kvar efter välkomstkaffet. Rummet kunde delas mitt itu med en skjutdörr. På jularna använde vi den ena halvan som julrum med gran, krubba och julbord. I den andra åt vi söndagsmiddag, kött och efterrätt.

En serveringsgång ledde till köket. Elden dånade i järnspisen som var inmurad i en bred spiselhäll under en stor vit spiskåpa. Man kunde värma vatten i en varmvattenberedare av koppar i spisen. En stor vedlår gapade alltid efter mer ved. Vatten pumpades upp ur den djupa brunnen utanför köksfarstun med en handdriven pump, fästad vid köksbänken. Vid gavelfönstret med utsikt mot landsvägen och ladugården hade vi ett stort bord där vi åt alla mål på vardagarna. Bortom köksfarstun låg jungfrukammaren, som blev mitt rum när jag kom upp i de högre tonåren.

Vi sprang ut i det grå novemberdiset och inspekterade de två bodar som inramade trädgården som två flyglar. Den norra var liksom prästgårdens nedre våning ett par hundra år gammal, en gedigen timrad byggnad med svarta fönsterluckor. I förrådsrummens bjälkar och väggar fanns handsmidda järnkrokar för att hänga upp skinkor och slaktade får så att inte råttorna skulle komma åt dem. En lucka i golvet med en brant trappa ner till en stor mörk källare fanns i det bortersta rummet. Boden innehöll också ett vagnslider och några kättar. En trappa upp fanns ytterligare förrådsrum. Möjligen hade något av dem använts som sovrum för pigor eller drängar.

Den södra boden motsvarade i sina dimensioner den norra men var bara en vanlig brädlada som släppte in solljus eller blåst mellan springorna. Att prästgårdsdasset, med tre hål, två stora och ett litet, var inrymt längst bort i boden berodde kanske på att man ville hålla lukten på avstånd.

På julaftonskvällen var Jan och jag ensamma hemma och vaktade småsyskonen medan våra föräldrar åkte runt socknen och förrättade julbön på torg och utanför glasbruk i Älghult, Alsterfors, Rydefors och Fröseke. Vi gick i snön på den upptrampade stigen till dasset utan annat på fötterna än våra nystickade tjocka yllestrumpor, som doftade får och kändes talgiga. De var sköna att ha också inne i prästgården med dess kalla golv.

Största delen av boden användes som vedbod. Det gick åt bortåt 50 kubikmeter ved om året för att hålla den stora prästgården någorlunda varm. En gubbe som vi kallade farbror Konrad brukade såga ved med sin fotogendrivna vedkap under någon vecka i augusti eller september. Vi hjälpte till att ta bort veden från kapen och floa den. Varje dag bar vi in ved och la i vedlåren, kaminerna och kakelugnarna. Vintertid drog vi den i snön på en sorts kälke.

I boden fanns också ett par tomma spiltor för kor eller hästar, en grisstia, en hönsgård och ett stort ränne fullt med hö. Trädgården slogs som ängsslåtter med slåttermaskin och liar. Torra somrar kuvades höet i trädgården tills det var färdigt att köra in, regniga år hässjades det.

Nere i hörnet av trädgården intill gamla kyrkogården fanns en tvättstuga med en stor svart järngryta på en eldstad. Där fanns också en murad välvd stenkällare. Mellan dessa hus låg en damm. Flyttlåarna använde vi senare som flytetyg under vårfloden i mars månad.

Det mörknade tidigt den där novemberkvällen 1944. Vi hade tillgång till el i rummen, men ute var det kolsvart. Mamma eldade i kakelugnen i vårt rum på kvällen och släkte den enda glödlampan. Vi låg och såg på det röda ögat i kakelugnsluckan som skramlade av draget. Det var första natten i det hem som skulle vara vårt fram till 1972.

Jag gick i första klass i Växjö högre allmänna läroverks femåriga reallinje och efter ledigheten i samband med flyttningen återvände jag till stan, där jag var inackorderad hos en prästänka i prästänkehemmet vid Risingevägen i backen nedanför Östrabo. När jag återvände till Älghult första lördagen var prästgården möblerad med möbler som jag kände igen från vårt tidigare hem i Växjö, men flera rum stod omöblerade och där eldade vi inte för att spara på veden.

Min bror Jan skulle snart börja skolan i Älghult. Småskolan rymdes i ett grågrönt trähus med bruna knutar mitt emot kyrkan. Byggnaden användes också som kommunalhus och föreläsningssal. Det hände att professorer från Lund kom och föreläste, och föreläsningarna var välbesökta. Första och andra klass läste ihop och lärare var fröken Ersjö.

Men Jan började i storskolan. Skolbyggnaden för de större barnen låg på andra sidan vägen. Där fanns två klassrum på bottenvåningen och lokaler för skolkök samt en tom lärarbostad en trappa upp. Skolgården var inhägnad av ett rött trästaket. I ett uthus fanns skolans dass och utrymme för cyklar. När prästgården något år senare renoverades bodde vi i den tomma lärarbostaden. Det var en kall vinter och vattnet frös i spannen vid spisen om nätterna.

Eftersom Jan var nio år gick han i tredje klass. Tredje och fjärde klass läste ihop. Deras lärare var kantor Blomén. Femte och sjätte klass hade magister Elging. Efter årskurs sex var man färdigutbildad i Älghult fränsett sex veckors fortsättningsskola i januari och februari, och så förstås konfirmationsläsningen.

Den gamla gula byggnad som kallades Kristinagården och låg mellan skolan och kyrkan inrymde andra viktiga samhällsfunktioner. Där fanns kristidsförvaltningen som sysselsatte ett par unga damer och en manlig föreståndare, Valdemar Danielsson från Höneskruv. Där hämtade man ut sina ransoneringskort. Jag har fortfarande kvar ett par som utfärdades där. Kristidsförvaltningen var verksam in på 1950-talet.

På andra våningen låg sockenbiblioteket som var öppet en timme efter gudstjänsten. Bibliotekarie var fröken Strand, en pensionerad småskolelärare. Kristinagården var också bostad för kyrkovaktmästaren, vars äldste son Ingvar Karlsson var jämnårig med mig och blev min gode vän. Klockan fem på juldagsmorgonen gick vi och tände levande ljus i kyrkans alla bänkar inför julottan klockan sex. Kyrkan blev fullsatt och vi i prästfamiljen satt i prästbänken längst fram i koret mitt emot de två kyrkovärdarna, en från Möcklashult och en från Deragård. Jan och jag skulle gå i kyrkan varannan söndag och satt då i prästbänken. Det märktes när vi inte var där. Jag insåg att vi som prästens barn var offentliga personer. Under veckorna i Växjö återgick jag till en normal anonymitet.

Kyrkans tre klockor ringde in nyåret 1945 och snön smälte. I april blommade blåsippor och vitsippor i vägdikena och kabbelekor lyste gula vid bäcken. I maj kom freden efter de många krigsåren som vi barn upplevt som det normala livet med värnpliktiga soldater på vägar och järnvägar, skyddsrum i parkerna i Växjö, stora rubriker i tidningarna, nyhetsutsändningar i radio och finska och norska flyktingbarn i våra klasser.

Då hade vi redan upptäckt den stora del av prästgårdsträdgården som låg vid husets södra gavel. Redan tidigt på året var den så varm att vi kunde sitta där och dricka kaffe. Syrenbuskarna började grönska och blommade snart. En stor köksträdgård uppenbarade sig under den smälta snön. Bortom det fanns en lång rad med buskar, svarta och röda vinbär, krusbärsbuskar och ett hallonland. Ett knotigt träd med goda kannikeäpplen stod intill. Vi anade inte då vilka mödor vi skulle tvingas underkasta oss med att rensa ogräs i trädgårdslandet i raderna med gräslök, dill, persilja, rödbetor och senare jordgubbar.

Två rader äppleträd växte parallellt med huset. Där fanns Sävstaholm, Glasäpplen, Citronäpplen och en sorts mycket stora äpplen på ett gammalt knotigt träd. Något årtionde senare besprutade vi varje sommar äppleträden för att få bort masken. Besprutningsmedlet spred sig i gråa moln som hade en sötaktig doft. Besprutningsmannen dog i förtid i cancer.

Intill staketet som skilde vår trädgård från prästgårdsarrendatorns växte ett stort bigarraträd som bar mycket frukt. Arrendatorn hette David Lindgren. Vi lekte med hans barn Ingegerd och Sune, som var ungefär jämnåriga med oss. Deras mor hette Ester. Hennes gamla föräldrar bodde också i huset. Det hände ganska ofta att de fick vakta småbarnen i prästgården.

Mjölken hämtade vi direkt i lagården vid kvällsmjölkningsen. Där fanns ett trettiotal mjölkkor, några ungdjur, en tjur och tre hästar. Jag minns att mjölken kostade 39 öre litern framåt år 1950. När korna betat klöver fick den en obehaglig bismak. Annars var den fet. Sommartid satte mamma filbunkar som hade fått ett gott skinn av gul grädde över den geléaktiga blå mjölken när man tog fram dem på morgonen.

Stora åkrar bredde ut sig nedanför och bredvid trädgården. En av dem byggdes senare om till kyrkogård. I trädgårdens bortersta hörn intill åkern finns en berså, en rund stenplåt omgiven av höga träd. Bortom den låg grinden ut till beteshagen med krusbärssnår och hassel som skuggades av stora ekar. I en ravin rinner bäcken som Sune en gång byggde ett vattenhjul i. Tvärs igenom hagen gick järnvägen mellan Oskarshamn och Växjö. Morgon och kväll tuffade godståg med små ånglokomotiv förbi. När de arbetade sig uppför backen från Hohultsslätt till Älghultsby gick de så sakta att man kunde springa ifatt dem. De hade ofta en passagerarvagn längst bak.

Bortom järnvägen sträckte sig hagen upp till Alsterforsvägen. På andra sidan fanns ett par stora åkrar som också tillhörde prästgården. Den ena såldes till Älghults idrottsförening som anlade en fotbollsplan där. Matcherna spelades på söndagarna klockan ett. Det var noga med att fotbollen inte skulle kollidera med gudstjänsten.

Längs landsvägen mellan Växjö och Oskarshamn fanns åkrar och stora slätterängar med höga lövträd. Det krävdes ett par dagars arbete med ett tiotal karlar för att slå dem under

senare hälften av juli månad. När ängshöet var inkört betade korna där. Ingegerd, Sune och Jan och jag kröp många sommark dagar och gallrade foderbetor i den heta grå jorden. Där låg också den gula komministergården. Komminister Gustaf Haglund, som var ungar, bodde där med sin hushållerska. Han hade några får i trädgården. Vi kallade honom farbror Gustaf.

Åkrarna och slåtterängen såldes senare till kommunen. 1948 byggdes en ny skola där och samtidigt fick skolan ett sjunde läsår. På 50-talet infördes den nioåriga enhetsskolan, en föregångare till grundskolan. Det innebar att mina syskon kunde stanna hemma tills de var sexton år innan de fortsatte vid gymnasiet i Växjö. Att Älghult tidigt fick grundskola visade sig vara viktigt för samhällets överlevnad i framtiden. Ett ålderdomshem och nya hus byggdes på prästgårdsmarken i närheten av skolan när tätorten tillväxte, vilket skedde samtidigt som folkmängden i församlingen minskade.

Kyrkans stora skogar med gamla höga granar låg bortom kyrkan och skolan. Det var därifrån vi hämtade vår ved. Skogen sluttade ner mot Älgasjön. Mitt i sjön låg ett par klippor som kallades Klockön. Det sägs att församlingen sänkte kyrkklockorna där när Gustav Vasa ville expropriera dem för statens räkning. Höstterminen i Älghults skola började redan omkring den 1 augusti och skolbarnen brukade cykla ner till sjön och bada. Bibliotekarien fröken Strand hade en egen grund vik där hon badade. Den kallades Strandbadstället. Arrendatorn David Lindgren hade sin eka i en vik i skogen, och vi köpte oss också snart en. Det hände att han kom in till oss med en stor gädda på våren eller ett par tjog kräftor i augusti. Sunes morfar hjälpte oss att skära metspön och samla mask. Vi metade mest abborrar.

Höstmånaderna var husförhörs månader och far var borta hemifrån flera dagar i veckan. Husförhören hölls i varenda liten by och i princip skulle alla invånarna delta. De hade inte bara ett religiöst innehåll utan var kanske i första hand en del av folkbokföringen. Prästen kontrollerade vilka som bodde i byn, vilka bröllop som ingåtts, vilka som fötts och vilka församlingsbor som avlidit, vilka som flyttat ut och vilka som flyttat in. Det hände att barndop och andra förrättningar genomfördes i samband med husförhören.

Jag var hemma på söndagarna, bortsett från det en vecka långa potatislovet. Då var eleverna vid Växjö högre allmänna läroverk obligatoriskt förpliktade att delta i potatisskörden. Stadsbarnen fördelades på de stora gårdarna runt Växjö. Vi prästbarn som bodde längre bort fick arbeta i våra hemorter. Jag brukade hacka potatis på arrendatorsgården tillsammans med Ingegerd och Sune. Jag måste ha med mig ett undertecknat intyg på att jag arbetat de sex dagarna jag var fri från skolan. Det kunde vara kallt på höstmorgnarna, det blev värk i ryggen och blåsor på händerna. Den ruttna potatisblasten var slemmig. Men det var roligt att plocka upp de gula eller rosafärgade potatisarna ur jorden och det var roligt att få bo hemma en vecka. Dessutom så fick man ju betalt.

Så kom då novembermörkret åter. Vi hade nu bott ett år i Älghult och kände väl till årstiderna och verksamheterna på prästgårdsgårdarna och i den närmaste omgivningen.

Prästgårdar i Jönköpings län

Gården där prästen bodde

Minnen från livet i Vallsjö prästgård av Anders Blomstrand

Mina föräldrar flyttade in i Vallsjö prästgård i augusti 1930. De kom dit sent på aftonen direkt efter bröllopet i Ventlinge på Öland. En chaufför från Blooms åkeri i Sävsjö hade stått och väntat på dem vid färjekajen i Kalmar.

Far Harald var född 1905 i Brittiska Indien av missionärsföräldrarna Hilda och Theodor Blomstrand. Far var präst i fjärde generationen. Hans farfarsfar Johan var den förste prästen och härstammade från bondesläkt i Bergunda, Kronobergs län och levde 1788-1830. Mor Margit är född 1902 i Bäckebo utanför Nybro, dotter till kyrkoherden Carl Johan Berger, sedermera prost i Ås och Ventlinge på Öland, och Anna född Lagström från Runsten, där hennes fader Johan Henrik Lagström var känd prost. Anna dog 1919, då Marigt alltså var 16 ½ år. Margit och Harald fick ett lyckligt äktenskap under mer än 62 år. Harald dog 1992 och Margit lever 2004 i en ålder av nära 102 år. De fick sju barn varav två dog i späda ålder. Deras söta smeknamn på varandra var "Maduradiamanten" och "Bäckeboärlan".

Vallsjö var då, år 1930, annexförsamling till Norra Sandsjö i Västra Härad (numera Västra Njudungs) kontrakt i Växjö stift. Prästen i Vallsjö blev alltså komminister och han var bara 25 år. Hans unga hustru, tre år äldre, var utbildad folkskollärarinna. På den tiden inte helt vanligt för en kvinna. För att kunna ta studenten vid ett gymnasium hade hon på sin tid varit tvungen att från prästgården i Ventlinge i arla morgonstunden fara med tåget till Färjestaden för att därifrån med färjan komma till Kalmar. Hon fick åka förbi Högre allmänna läroverket därstädes. Man tog inte emot kvinnor. Likaså förbi läroverket i Växjö, som inte heller tog emot kvinnor, för sent om aftonen komma ner till Lund, där hon var välkommen på Lindebergska skolan. Seminarietiden var i Falun.

Prästgården de flyttade in i var relativt nybyggd. En komministerbostad skulle vara beskedligt stor 1925, men efter våra mått mätt ändå en försvarligt stor anläggning. Prästgårdstomten var avstyckad från den närliggande stora gården Eksjöhovgård och omfattade ett hektar, alltså 10 000 kvadratmeter. Den var då i början ödslig med några pinniga nyplanterade träd på den före detta åkermarken. Den skulle senare bli väl uppvuxen med fruktträd på båda sidor om den långa gången. Längs med framsidans trästaket planterades balsampopplar. När jag var ungefär fyra år lät far plantera tusen granplantor på en del av den stora tomten. Jag minns så väl att man kunde hoppa över de små granplantorna. Här blev så småningom tillfälle till fina julgranar och hemliga gånger i den växande skogen. Fars trädgårdsinsatser inskränkte sig till att låta plantera träd. Men det han planterade växte. Särskilt minns vi det citronträd han drog upp från en kärna. Det blev allt större. Han köpte en större kruka. Det beskärdes. Det flyttades ut på sommaren. Allt under förhoppningen att de välluktande vita blommorna skulle avsätta frukt till familjens försörjning. Med den humor som var karakteristisk för honom gick han slutligen till Fyhrs speceriaffär och köpte fem vackra citroner. Nästa morgon kunde vi se trädet behängt med de härligaste frukter!

Bostadsbyggnaden var uppförd i trä i två våningar. Bakom den fanns en rejäl uthusbyggnad som alltid var målad med falurödfärg. Denna var tydligt uppförd efter agrara behov. Två spiltor för hästar, selkammare, ett hönshus, en grisstia, stor vedbod, bryggghus, vävstuga och på andra våningen torkvind och ett ränne. Detta hus kom att bli ett spännande och rymligt lekutrymme för prästbarnen. Här fanns även ett riktigt gammeldags dass med två avskilda avdelningar, den ena för gentlemen och den andra för ladies, eller för att ta det på småländska för karlar och fruntimmer. Fast det fick man själv lista ut.

Huvudbyggnaden var gulmålad och gav ett vänligt och inbjudande intryck. Verandan i trä blev den naturliga kaffeplatsen under sköna sommareftermiddagar. På den gröna ingångsdörren satte far ibland upp en skylt: "Stig in i glädjen". Där fanns också en mera permanent skylt i emalj: "Ingång till pastorsexpeditionen till vänster om hörnet". Som i de flesta församlingar på den tiden var alltså pastorsexpeditionen inrymd i prästgården, som ju då var en mer eller mindre officiell byggnad. Expeditionsrummet kändes som ett annorlunda ställe i huset. För att våga sig in där skulle man knacka. Far satt vid sitt skrivbord, som han själv fått bekosta. Där stod en rikstelefon, som man skulle veva på för att nå en telefonist.

Församlingsborna kom till prästen i alla slag ärenden. Man behövde "ålderdomsbetyg", man skulle kanske ta ut lysning till äktenskap. Detta kungjordes tre söndagar i rad i kyrkan. Dödsfall anmäldes alltid först till prästen antingen vid personligt besök, per telefon eller av församlingssyster Ester.

Arkivet var ett särskilt spännande avslutet rum, som vi barn vid föräldrarfria kvällar kunde besöka och tjuvtitta i församlingsböckerna och ministerialböcker. Vi visste i vilken låda arkivnyckeln förvarades. Det förekom en tävling i vem som vågade sitta längst inlåst av något syskon utifrån.

Fars stora skrivbord på vilket de stora församlingsböckerna lades upp för olika anteckningar hade två rader av lådor med olika innehåll. När vi barn försiktigt frågade om vi kunde få ett papper att rita på sa far: "Javisst, men ni får bara ta papper från den vänstra sidan. De är mina privata. På den högra sidan finns pastoratets papper och kuvert. Dom får ni inte ta!" Så fick vi ana vem pastoratets var.

Expeditionsrummet innehöll även fars ganska stora bibliotek utefter väggarna. Den teologiska litteraturen fanns oftast på de övre hyllorna och deckarna allra längst nere vid golvet. Biskop Brilioth var en gång på visitation och skulle ligga över natten i gästrummet. Den långe mannen sökte utefter bokhyllorna efter nattlitteratur, helst en deckare. Hans blick följde de översta hyllorna och med en suck konstaterade han uppgivet: "Idel goda böcker, god natt".

Det var även på denna expedition, som den nu klassiska sanna historien utspelade sig. Far hade porträtt på de flesta av sina professorer från studietiden i Lund. Professor Briem, professor Pleijel, professor Nygren m.fl. i en lång rad ovanför bokhyllorna. En dag infinner sig en besökare. Han ställer sig och betraktar fotografierna och utbrister: "Är de vallsjöbor alle desse?"

Pastorexpeditionen var det ena navet i prästgårdens verksamhet. Det andra var köket. En gång om året var det mantalskrivning. Det fanns roteombud, som kontrollerade invånarna i husen. Sedan läste man av dessa uppgifter mot kyrkoböckerna. Det var ordning och reda. Denna förrättning, som pågick några dagar interfolierad med otaliga koppar kaffe, kallades av far för "Grevefejden" eftersom häradskrivaren hette Greve Spens.

En gång i veckan kom kyrkvaktmästaren Aron Blixt i Vallsjö till expeditionen. Han cyklade till en början, men skaffade sig så småningom en långsamtgående blå moped. Han kom iklädd svart basker och med en sloknad Matanzas i ena mungipan. Standardfrågan löd: "Har det vatt nåra dödsfall i vecka?" "Nej" - "De va bra, då e de tösst å langt!" Ganska tidigt i mitt liv var jag Aron behjälplig att ringa i kyrkklockorna. Ordet decibel var då inte uppfunnet. Men nog var de enorma ljudvågorna däruppe i klocktornet en av orsakerna till hörselskadan på mitt högra öra.

Tillsammans med sådana yrkesmän som lantbrukare, skomakare, fiskare, snickare m.fl. tillhör kyrkvaktmästare mina favoriter. Den nedan nämnde kyrkovaktmästaren Ruben i Norra Ljunga var en sådan även om jag av geografiska skäl inte lärde känna honom så väl. En av fars kollegor hade en jordbegravning av en församlingsbo i Rubens kyrka. Kistan sänktes i den redda griften. Den långa raden av svartklädda sörjande anhöriga och grannar passerade graven med blottade huvuden och blomster att kasta i graven. För en grannfru bar det sig inte bättre än att hon tillsammans med blomman råkade slänga i sin handväska. Ruben stod där klädd i sin svarta kostym och såg fadäsen. Utan ett ord gick han iväg och hämtade en stege, som han satte ner i graven, klättrade ner och efter en stund såg man en arm räcka upp en handväska. Så hörde man nere i gravens djup, "Var det den här?"

På nedre botten i prästgården fanns det rum av olika karaktär och användningsområden. Vid sidan av ingångshallen med garderober för besökandes kläder var matsalen. Där stod en präktig uppsättning av matsalsmöbler i mörkbetsad björk av högklassisk stil från Bodafors möbelfabrik. Eftersom man där gynnade pastoratets präster hade man fått 10% rabatt. Möbeln var en gåva från morfar till det unga paret vid deras bröllop. Runt detta bord samlades man till måltider. Barnen som gick i skolan kom hem varje skoldag för att äta frukost. Det förekom ingen skolmåltid då. Någon av ungarna skulle då samtidigt ta med sig krukan med fyra liter mjölk från mjölkkaffären.

Samling till måltider skedde med slag på gong-gongen. Far satt i kramstol vid ena änden och mor på samma sätt i den andra. Ofta förekommande gäster var placerade på hövligt sätt vid värd och värdinnan. Vi barn satt på fasta platser och måltiderna Inleddes med bordsbön. Regelbundet återkommande gäster var farmor Hilda och faster Ingrid från Göteborg, från vilken stad även moster Gertrud och morbror Rickard Sterner (född i Kastlös församling) med våra kusiner ofta anlände på vinterlov. När tant Elsa Styffe anlände med sina amerikakoffertar från staden Karlskrona visste vi att vi hade en originell och barnkär gäst, som var specialist på att sy kläder under några veckors tid.

Under de första decennierna hade man "jungfru", som bodde i jungfrukammaren. Fritt vivre och en månadslön under hundra kronor var villkoren på den tiden. Förmodligen var det en merit att ha varit jungfru i en prästgård.

Maten som serverades var tillagad i det intilliggande köket, från början på en Klafreströms vedspis. Vid köksingången fanns en rejäl vedlår, som när den var tom var det idealiska gömstället vid kurragömmalekar. Senare inrättades i köket en sådan modernitet som AGAspis. Den mat som serverades var vanlig husmanskost. Men hur enkelt det än var så hörde efterrätt till. Det kunde vara vanlig filbunke (vem får det idag!), sagosoppa med russin i eller fattiga riddare med lingonsylt. På söndagarna serverades ofta fläskkotletter.

En hörnsoffa i björk stod i en del av matsalen. Den hade mor beställt hos en granne, den skicklige möbelsnickaren Thelander. Tänk vad den soffan hade kunnat berätta! Hur många gäster har inte suttit i den soffan. Föredragshållare från olika delar av landet, gråtande församlingsbor, släktingar på besök från Göteborg, adjunkter som bodde en längre eller kortare tid i prästgården. Där kan jag se Olof Hartman, som kom med tåget från Nässjö, där han var komminister, där satt Adolf Kloo, där minns man Jeanna Oterdahl, Gertrud Pålsson Wettergren, Knut Sjöberg från Ersta, Sven Danell m.fl. Folk kunde komma på spontana besök. Man ringde på dörren ofta utan att ha förvarnat, ”men så roligt, stig in!”. Så flexibelt livet tedde sig. Man sköt om möjligt undan det man hade för handen just då och tog emot de besökande. Det blev kaffe i hörnbänken. De hembakta kakorna plockades fram ur den tredelade kakburken från JH fabriken i Sävsjö. Där fanns finska pinnar, syltkakor och runda russinkakor tillplattade med en gaffel. Vi barn visste att de flesta sorterna kom från samma smördeg. Där kollegor eller andra herrar var bland de besökande röktes pipa eller Matanzas cigarrcigaretter. Röken var tidvis svår. Med det luktade ändå ganska gott när man kom hem från skolan och det var en signal att även barnen skulle få smaka av kakorna och kanske få någon godispåse av förstående gäster.

Det största rummet kallades för Salongen. Där fanns den öländska soffan, som mor en gång i sin ungdom hade ropat in på en auktion i någon gård på södra Öland. Den var då brunmålad och rätt ful. Morfar förbjöd henne att ta hem den i detta skick. ”Man vet aldrig om det finns ohyra i den”. Mor lämnade den till en bymålare, som skulle snygga till den. Han lät en dag meddela: ”Jag har hittat internalier på soffan. Vad skall jag göra?” Både morfar och mor försökte att slå upp i ett uppslagsverk för att ta reda på vad detta var för ohyra. Vid besök i verkstaden visade det sig att det handlade om initialer.

I Salongen stod pianot, som far ofta spelade på. Han var mycket musikalisk. Hade en gång varit i valet att antingen bli kyrkomusiker eller präst. Han hade en underbar röst och sjöng gärna även med oss barn. Vi gjorde tappra försök med Wohlfarts pianoskola att lära oss grunderna. När det blev fel kunde vi hör honom ropa: ”Det skall vara fiss!”

Innanför Salongen fanns det allra heligaste, Indiarummet. Där stod ett husaltare och ett bönbord från fädernas Indien, som tjänstgjorde som plats för dopfat. Väggarna pryddes av indiska bonader och på den stiliga soffgruppens bord visades indiska avgudar i mässing och sten. Ena långväggen pryddes av ett fem meter långt boaormsskinn, en gåva från faster Elsa och farbror Winfried, missionärer i Sydafrika. Utefter ena väggen lät far i slutet av 30-talet installera en orgel med två manualer och fotpedaler. Den drevs av en ”baselmotor” som var gömd bakom den stiliga röda arvesoffan. Det förekom att vid förrättningar far först satte sig vid orgeln och spelade psalmen och sedan gick till det lilla altaret.

I detta rum blev många barn döpta t.ex. de flesta av husets egna. Brudparen i församlingen vigdes här. En del nervositet hos brudgummar har vi barn kunnat iaktta. Man kunde tyst som en mus kika in bakom ett draperi. En gång när akten väl var över och brudgummen hade klarat provet suckade han lättat och tog fram sin plånbok och delade ut en femma till varje barn, en hiskelig summa på den tiden. En av fars historier på den tiden som vi barn uppskattade var följande. Miljonären öppnade sin plånbok och hittade en femma och utbrast: "Usch en femma!", och så kastade han den i papperskorgen! Indiarummet var på något sätt laddat med högtidlighet på grund av dessa kyrkliga förrättningar. Vi barn blev upplärda att hålla tyst när det hördes psalmsång därifrån. Det var inte alltid lätt och en viss förtrytelse kunde förnimmas hos den som hade den veckans uppdrag att skyffla och kratta den långa infartsgången på lördagen. Det var inte så populärt att se hur man körde på det nykrattade.

Prästgårdens kök var en viktig arbetsplats. Vid större middagar tillkallades kokerskan Sigrid Johansson och servitrisen Signe Rosell. Far blev kontraktsprost 1942 sedan han 1940 valts till det ombildade pastoratets förste kyrkoherde. Kontraktsprostlönen var då 80 kronor i månaden. Därmed följde en del förpliktelser, bl.a. ett årligt prästkonvent med åtföljande middag. Långbord dukades i den övre hallen eller i den stora salen i källaren. Högtidligen vandrade man i bordspar till sin utmärkta plats och så gick Signe i aktion vederbörligen iklädd svart klänning, spetsförkläde och därtill passande huvudbonad. Det hölls tal och till och med skålades i ett slags vin, som gjorts av vinbär från trädgården. Något Systembolag fanns inte heller i Sävsjö. Ville någon köpa vin eller starkare drycker fick man göra en beställning i Järn och Maskinaffären för att nästa dag kunna hämta ett brunt paket vid Eksjöbussen. I Jönköpings län var man som bekant mycket sparsam med sådana drycker, åtminstone offentligt.

Inför en sådan större konventsmiddag timade en liten olycka i det skafferi intill köket, som var så stort att man kunde gå in och stänga dörren om sig. Där fanns hyllor för mjölk, ägg, påsar med mjöl mm. Så småningom lärde man sig att titta högt upp bakom någon burk. Där fanns torkade aprikoser, russin, mandel och andra godsaker. Med suverän klättringsteknik nådde man detta. Det var djupaste beredskapstid i början av 1940-talet och allt var på kuponger. Det var minsann inte lätt att få ihop till festmat. Men där stod på en stol en jättelik kastrull fylld med den härligaste oxsvanssoppa. För en gångs skull misslyckades klättringen upp till aprikoserna, kastrullen tippade från stolen och hela skafferigolvet fylldes av den bruna vätskan. Katastrofen var ett faktum. Det gällde då att hålla sig undan tills den värsta stormen lagt sig. Straffet blev att med sparkens hjälp ta sig upp till Sanatoriet, där mor kände husmor. Med hennes bistånd ordnades det fram en större mjölkkanna med soppa. Konventets entré rätt var i hamn.

Jag har antytt att man kunde samlas i en större sal i källaren. Den blev på senare år inredd till ungdomssal. Det fanns inget församlingshem. Man kämpade med syföreningsauktioner och dylikt för att samla in pengar, med det gick långsamt. Prästgården fick användas till bristningsgränsen. Här samlades en kväll i veckan Flickringen. Det var en populär samling och de flesta flickor i folkskoleåldern var någon tid med. Alla möten avslutades med någon högläsning och aftonbön. Det fanns en särskild källarnedgång på prästgårdens baksida som användes. Det betyder att huset hade fyra ingångar. En för pastorsexpeditionen, en för vanliga besökare, en köksingång och så källarnedgången. Folk sorterade sig till respektive

ingång beroende på ärende. När husets invånare skulle resa bort var det väldigt noga med att ingången till pastorsexpeditionen var låst liksom huvudingången. Däremot kan jag inte komma ihåg att vi låste köksdörren!

Källaren var stor och innehöll förutom den stora källarsalen matkällare, där alla konserverna i glas var uppställda. Höganäskrus med lingonsylt, hinkar med ägg i vattenglas och vid juletid den underbara rökta hängkorven och juldrickat i damejeanner. Vidare fanns ytterligare en konservkällare samt ett rum för potatis. Då och då fick man ett uppdrag att hämta något i källaren. Belysningen i trappan var inte god och under mörka vinterkvällar var det många dunkla vrår därnere. Det fanns en tid i mitt liv, då jag var övertygad om att det fanns lejon bakom dörrarna i halvdunklet så färden upp för kökstrappan till det räddande ljuset i köket gick med raketfart.

Huset värmdes upp via en vedpanna. Veden var ett kapitel för sig. På den tiden före efterkrigstiden, då det installerades oljeeldning, hade kyrkoherden rätt till fri ved. Det gick åt 60 kubikmeter ved varje vinter. Den kom med lastbil i enmetersbitar och sågades sedan på mitten. Det blev enorma högar. Husets ende son hade uppdraget att köra in allt detta och lägga upp veden i långa vedtravar i källarens utrymmen. Det brukade bli färdigt till jul. En och annan mus gjorde sällskap med veden.

Under beredskapsåren hänvisades människor att i görligaste mån själva odla potatis och grönsaker och man höll gärna en hushållsgris och kaniner. Det hade vi förutom hönsen som gav tillräckligt många ägg för prästgårdens behov. Gräsmattorna mellan äppleträden plöjdes upp och där odlades växelvis havre och potatis. De fem barnen hade gradvis blivit infogade i ett slags uppdragssystem, där man hade ansvar för olika sysslor. Mina handlade i hög grad om dessa agrara handlingar. Mina bästa vänner var lantbrukarpojkar från gården Häggen. De äventyr vi genomförde kan fylla ett annat kapitel. Hursomhelst hjälpte de mig med häst och redskap. Det blev en utmaning att klara av sitt beting och kallades inte för ”barnarbete”, det ingick som en ganska självklar uppgift att hjälpa till. Vi blev inte skadade av det. Men kampen mot småländsk sten och kvickrot kunde onekligen ta musten ur en.

Framför huset fanns ett långt stenparti. Mor som vuxit upp på Öland kunde mycket om blommor, även på latin. Tidigt fick vi lära oss att tycka om blommor. Mor berättade att hon, när jag var ett par år gammal, hade satt vackra vallmoplantor, som just höll på att slå ut. I ett obehagligt ögonblick skulle jag vara behjälplig i trädgårdsarbetet och lastade min lilla vagn full med vallmoknoppar!

Det första som kom upp på våren var snödropparna vid husknuten i värmen. Där fanns rosor, solvända, tulpaner, doronicum, lavendel mm. Vallsjö ligger på småländska höglandet och har norrländsk odlingszon, vilket betyder frostlänt. Man kan inte plantera vad som helst. Men fruktträden vi hade i långa rader gav ändå härlig frukt. Det var Sävstaholm, Åkerö, Signe Tillisch, Sikanäs och Alexander. Vi hade även Victoriaploommon, som mognade sent och spaljepäron, som jag tror frös under de hårda vintrarna 1942-43. Vinbärsbuskarna med röda, svarta eller vita bär liksom krusbärsbuskarna gav rikligt med skördar till saft eller marmelader. De yppiga stånden av rabarber blev andledning till mitt livs första affär. Med en rejäl knippa rabarber gick jag i sexårsåldern över till trädgårdsmästaren, där man byggde och offererade min skörd. Den inbringade 20 öre.

Det mesta var på kuponger och det var tidvis ont om vissa varor. Men den som hade höns och kaniner och en hushållsgris och egna potatis klarade sig ändå ganska bra. Överallt försökte man odla i trädgårdarna i samhället. Med hjälp av en vänlig bonde plöjdes gräsmattorna mellan äppleträden upp och på den ena sidan sattes potatis och på andra sidan havre. Så småningom fick jag lära mig att ta hand om skörden. Plocka potatisen och meja havren. Till hönsen och grisen och de tre fåren jag hade var det gott att ha foder. Jag minns ännu hur den gamla torparänkan tant Tin hjälpte mig att klippa fårens ull. Den blev så småningom förvandlad till långa stickiga knästrumpor, som höll hela gymnasietiden ut. Det gällde också att lära sig slå med lie, vilket inte är det lättaste i början. Men det är en konst som man kan ha nytta av idag på fritidstomten.

Vintrarna 1942 och 43 var extremt kalla, bortåt 35 minusgrader tidvis. Det blev lov från skolan, kokslov. Så kallade hjälmskydd stickades så att man var skyddad. Snön vräkte ned. Grannen Halte Frans kom med sin stora snöskyffel och skottade den långa gången och la upp meterhöga vallar, som det gick bra att göra snöhyddor i. En gång i månaden kom han in till far på expeditionen och bad att få räkningen assisterad.

Adjunkten den vintern hette Bertil Jannert och bodde på gavelrummet. Han och jag fick i den värsta kylan rädda tuppen och hönorna från att frysa ihjäl i uthuset. Vi bar dem under kappan in i källaren, där en nödhönsgård upprättades. Bertil Jannert var en av många adjunkter, som bodde i prästgårdens gavelrum och som blev en av familjen. Adjunkten skulle ha fritt vivre, d.v.s. husrum, mat och tvätt. Mor har berättat att hon i sin ungdom hört hur illa en del adjunkter for i prästgårdarna. Därför var hon särskilt noga med att de skulle ha det bra hos oss. En icke befördrad adjunkt fick enligt dåtidens sed inte gifta sig. Det var också en lång och besvärlig beföringsgång på fyrtiotalet med överskott på teologer. En del blev t.ex. officerare eller lärare.

I många prästgårdar tog man i samband med finska kriget emot finska barn. Så var det också i Vallsjö prästgård. Kaarina Kuurma var tonåring från Karelska Viborg, en svarthårig skönhet med blixtrande ögon och temperament. Hon berättade livfullt hur ryssen gav dem två timmar att ge sig iväg. Hon lärde oss att räkna till tjugo på finska. "Finlands sak är vår" var ju ett motto för att samla in pengar och material till Finlands stöd. Bl.a. såldes små finska flaggor för tio öre styck.

Det var beredskapstid och många lärare i folkskolan blev inkallade. Då fick mor vara vikarie. Det älskade hon. Hon var en god pedagog och det kändes nog bra att då och då få ägna sig åt sitt eget yrke. Annars var det ett heltidsjobb att vara obetald prästfru. Förutom att "leda och fördela arbetet" i prästgården, ta emot gäster, ta hand om sjuka ungar, hjälpa dem med läxorna, ta emot församlingsbor som "kom köksvägen", göra inhandlingar, skulle hon ha hand om det som i framtiden lades på församlingsassistenten. Det gällde söndagsskola varje söndag, leda syföreningar, förbereda syföreningsauktioner, söndagsskolefester, baka till dessa evenemang och varje onsdagskväll ta emot ett par dussin flickor i tonåren som invaderade källaren i den så kallade Flickringen. Har man riktigt beaktat den väldiga insats som Sveriges prästfruar oegennyttigt har tillfört församlingarna? Det torde nu vara ett avslutat kapitel.

Ibland hör man att folk tycker att prästen bor väldigt stort. Men prästgården har oftast haft tre funktioner. Bostad åt prästen, utrymmen för pastorsexpedition samt samlingsplats för syföreningar och andra gäster. Församlingshem är ett relativt sent påfund åtminstone i mindre församlingar. Vallsjö prästgård är inget undantag förrän någon gång i slutet av 50-talet. En grupp som ofta samlades i prästgården var fars studiecirkel i livsåskådningsfrågor. Han samlade medlemmar ur olika samhällskikt som det hette på den tiden. Doktorn, borgmästaren, apotekaren, en fanjunkare, vaktmästaren på sjukstugan, en maskinist, en skofabriksarbetare (lilla Sävsjö hade på den tiden tre skofabriker!) m.fl. Den senare mannen var ett lärt original, som hade läst in sig på Nietzsche och andra filosofer. Han kryddade sammankomsterna med sina kraftigt rödvinklade inlägg och mustiga språk. Eftersom hans händer inte blev helt rena från arbetets beck kallades cirkeln för "Svarta handen"! Han hade en något avvaktande inställning till teologiestuderande. "Det måste ju vara nöen tentamen på dom innan de får ge sej ut på böjden (bygden) å äta ostekak!". Far tog med sig mannen med kort folkskola bakom sig till professor Aspelin i Göteborg för en informell tentamen. Han gav honom ett fint intyg.

Jag minns den 9 april 1940 då tyskarna enligt TT gick in i Danmark. Far kom och såg mycket allvarlig ut när han berättade detta. Risken var stor att det skulle drabba även Sverige, även om vi kände oss ganska säkra i det inre av Småland. Genom samhället gick Södra stambanan som en pulsåder och kontakt med yttervärlden. Där kunde man se de många militära transporterna förutom de oändliga vedtransporterna. Det blev påbud på att sätta upp mörkläggningsgardiner för alla fönster. Far gick runt och inspekterade. "Det får inte finnas en enda springa av ljus". Det så kallade Hemskyddet organiserades. Alla fastigheter fick en brandspruta med hink och en pikyxa. Man samlades i prästgårdens källare vid övningar, samhället var mörklagt och det hela liknade mycket det sentida tv-programmet "emliga armén".

Advents- och jultiden var givetvis en intensiv period i en prästgård. Far planerade för den så kallade Adventsveckan. Talare inbjöds, gudstjänster och musikevenemang genomfördes. För mor innebar det ofta mat- och nattgäster. Jultiden präglades av julfester, julauktioner, adventsandakter på sjukstuga, sanatoriet och ålderdomshemmet. Ofta var prästbarnen med. Söndagsskolans julfest var en efterlängtdad begivenhet. Före jul skulle den så kallade "Julfemman" delas ut till behövande i församlingen. Jag fick ofta följa med far ut i stugorna i det ärendet. Det blev fina stunder. Han inte bara lämnade pengarna utan ofta blev det både sång och välsignelse över hemmet. Vi cyklade eller gick då ingen bil fanns.

Julafton hade som i de flesta familjer sina seder. Den jul jag föddes 1932 i ett privat förlossningshem, skulle far bli ensam i huset. Han bjöd då in ett antal ensamma äldre församlingsbor att dela julmåltiden med. Detta blev sedan en årlig tradition. Till julmaten i prästgårdsköket brukade inbjudas Tant Tin, Blink Anna, Halte Frans, Syster Ester, Tanterna Carlér, m.fl. Därefter var det samling i salongen med far vid pianot och sång av julvisor. När vintermörkret började komma krypande vid tretiden kom mor och inbjöd till julkaffe. Vid vars och ens kaffekopp stod en jultulpan, som inköptes hos grannen Ville. Julevangeliet lästes och man sjöng "Det är en ros utsprungen".

På andra sidan stora vägen, som kantades av enorma snövallar fanns Domargården. Häradshövdingen Landergren hade vuxna barn (bl.a. Karin, senare gift med Ragnar

Blomqvist i Lund). Någon där klädde ut sig till Julbock och kom med en säck och lykta in till prästgården och gladde både gamla och barn. Någon jultomte har vi aldrig haft. Julklapparna delades ut av far i den förut beskrivna hörnsoffan.

Julotta firades antingen i Vallsjö kyrka eller i Norra Ljunga. På den tiden skulle ottan följas direkt av julhögmässa. Det blev en ganska mastig upplevelse för trötta julfirare. Men det var alltid fullt i början och församlingen tunnades ut en del efter julottan. Det högtidligaste tyckte vi barn var att komma till den gamla medeltidskyrkan i Norra Ljunga. Man fick årets taxifärd dit. I god tid hade folket bänkat sig. Den lilla kyrkokören trängdes på läktaren och kantorn förberedde första psalmen. Den svartklädda och ganska döve kyrkovaktmästaren Ruben klampade upp i tornet för att ringa. Doften av lagård i det heliga kyrkorummets menighet var betydande. Psalmer, texter, predikan, sånger var allt traditionellt och välkänt. Nog kändes det ända in i själen att nu var det jul. Och granarna vid vägen hem i halvmörkret var på den tiden alltid tyngda av den vackraste snö. Juldagen var årets lugnaste dag. Far och mor brukade ganska utmattade efter advents- och julgudstjänster och gäster sova ut till långt fram på dagen när vi kommit hem från julottan. Men vi hade ju julböcker och spel att sysselsätta oss med.

Julkalasen hos kyrkvärdarna Gynnerstedt och Johansson eller ett och annat 50-årskalas i gårdarna, t.ex. Hägnen, var en begivenhet av stora mått för prästbarn. Vintertid åkte man spark om det inte var för långt. Prästfamiljen hälsades alltid hjärtligt och det trugades in till den stora salen i mangårdsbyggnaden. Långbordet dignade av det bästa gården förmådde. Köttbullar, prinskorv, sylta, leverpastej, skinka, korv, sillsallad, hemystad ost och hembakat bröd. När man nått efterrättsstadiet vankades ostkaka och tårter som grannarna hade kommit med. Där kunde stå ett tiotal ostkakebunkar. Respektive mora iakttog noga att man tog en sked också av hennes ostkaka. Värmen steg i stugans olika rum, fukten rann utederfönstren, kinderna blev allt mera blossande röda och mättnaden blev så småningom alltmer bastant. I herrummet diskuterades skogspriser och kyrkorestaureringar i ett moln av cigarrök och damerna kommenterade den senaste syföreningsauktionens goda resultat.

En sed som mycket tydligt präglade vårt familjeliv var det så kallade lördagskaffet i samband med helgmålsringningen från Vallsjö nya kyrka. Far ledde psalmsången: "Det ringer till vila och veckan går ut..." Henrik Schartaus lördagsbön "Nu tackar vi dig, o Herre för att du enligt din allsmäktiga styrelse har låtit oss uppnå slutet av denna arbetsvecka...", Herrens bön och Välsignelsen. Sedan fick man ta del av håvorna. Mor hade förberett med härliga bredda smörgåsar. Far vandrade varje lördag till Wennbergs konditori och inköpte en Napoleonbakelse till varje deltagare. I början kostade de 30 öre stycket. Så började sagoberättandet. Far hade en god fabuleringsförmåga och stor humor. Han kunde trollbinda auditoriet med påhittade stories. Vem minns inte Sagan om Hallonsaftståget eller den långlivade serien om den Tjocke Douglas. När till sist inspirationen började tryta sa han: "Så var den sagan slut". Vilket följdes av vilda protester.

Vid lördagskaffet sammanträdde också familjerådet. Det antogs stadgar, det utdelades uppgifter. De minsta barnen hade poster "utan portfölj". Vi trivdes så bra med gemenskapen vid lördagsfiket att vi inte hade några behov av andra nöjen på lördagskvällen förrän vi kom långt upp i tonåren.

Men även i en lycklig familj kan sorgen och tragiken komma. Mor miste sitt allra första barn vid födseln. Det femte barnet, Lena, dog en vacker junidag 1941. Jag minns hur den lilla vita kistan stod framme vid altaret i kyrkan. Far bar den själv hela vägen ut till den lilla barngraven. Det var en svår tid för familjen.

”Gården där prästen bodde” var i sig så stor och så innehållsrik med händelser och människor att den i vår barndom på något sätt utgjorde en värld i sig. Grannskapet inlemmades så småningom i vår upplevelsesfär. Skomakarverkstaden, där den skicklige skomakarmästaren Carl Elfström verkade (se Elfströms skor i Lund), med sitt liv på ena sidan och trädgårdsmästarna på båda sidorna vägen med sina verksamheter, var vår närmiljö. Så småningom blev vi barn varse om att det fanns en värld också utanför Sävsjö. Men hur gammal man än blir finns den lilla världen i prästgården alltid som en bas och en grund för ens livsbild. Kristen livsstil och regelbunden andakt var ett inslag som inte alltid stämde överens med skolkamraternas. Men de förutsatte att det var så.

Livet i prästgården var en rik och färgstark upplevelse för oss. Den som idag ser hur prästgård efter prästgård säljs ut och därmed utarmar kyrkomiljön kan inte annat än beklaga en till synes oundviklig förändring. Många präster bor idag inte i sina församlingar. Det är också en kulturell fattigdom. Det är en ovägbart fördel att prästfamiljen bor, lever och blir god vän med de församlingsbor, som skall ta emot evangeliet om Jesus Kristus.

Föräldrarna flyttade 1959 efter 29 år i Vallsjö prästgård till Fjelie i Lunds stift. Vi barn som kom till vuxen ålder från Vallsjö prästgård är Anders född 1932, Anita född 1934, Ingergerd född 1936, Eveline född 1942 samt Nunni född 1943.

Kvällssolens sneda strålar lyste in genom barnkammaren båda fönster. Jag hade bara sovit en liten stund sedan mor hade stoppat om mig och min lillasyster, som låg i en säng bredvid. Hon var så liten att hon knappast räknades. Själv var jag rätt så stor, kanske ett par tre år. Det här var min säng. Här bodde jag. Det var den första världen. Den var omgiven av mor och lite längre bort far.

Trädgården mitt i världen

Vallsjö prästgårdsträdgård från Anders Blomstrands perspektiv

Jag vaknade av ingenting. Det var så egendomligt tyst. Var hon inte här? Det brukade hjälpa att man ropade. Det gjorde jag. Men det blev fortfarande lika märkvärdigt tyst. Hon var helt enkelt inte där. Och ingen annan heller. En känsla av total övergivenhet grep tag i magens inre. Jag var ensam, övergiven. Lillasyster räknades fortfarande inte.

Jag klev ur min första värld. Barfota steg för steg nedför trappan till hallen. Den stora dörren ut stod öppen. Den ljumma sommarvinden låg som ett täcke över de uppvärmda trätiljorna på verandan. Utanför låg den andra världen. Den som jag inte hade något riktigt begrepp om. Den långa grusgången ville föra blicken långt bort mot den vita vackra grinden. Det var världens ände, lockande och hemlighetsfull. Som att sväva ut i en alldeles ny värld. Hade jag varit där förr?

Den långa gången hade två sidor med blomsterland. Det var ingen sol på himlen längre, men det var skönt ljus ändå och de röda stora vallmoblommorna kändes så vänliga mot mig. Bredvid var det som en vacker mur av äppleträd, som just hade blommat, och en och annan blomklase fanns kvar. De var ljus vita med lite rött i. Åh, där var ju hon längst bort vid landet, nerkrupen vid pionbusken och drog upp maskrosor som växte mitt i landet. Tänk att hon fanns i den andra världen också. Då kunde man ju vara där med. Nu hade gränserna vidgats. ”Min lille Gubbe, kan du inte sova? Då får du hjälpa mig att lägga maskrosorna i korgen”. Det doftade jord och nytt gräs. Någon hade slagit av en del av gräsmattan och det doftade lockande. När jag lyfte över de uppdragna maskrosorna till korgen kråmade sig en stor daggmask ner i jorden. Det kom en svartvit fågel på det uppgrävda jordlandet. Den pickade med sin spetsiga näbb och vippade gång på gång med stjärten. Aj! Jag stack mig på en buske, den hade röda blommor och gröna blad. Dom ska jag akta mig för nästa gång.

Hon tog mig vid handen. Man kunde bara gå väldigt sakta på grusgången. Det gjorde bara lite ont och så kittlade det också. Så bar hon mig tillbaka till den första världen. Innan jag åter somnade konstaterade jag med välbehag att jag hade upptäckt den andra världen. Så bra, den tar vi igen i morgon.

Så gav den föregående kvällens upptäckter inspiration till nya krafttag att hjälpa till när den nya dagen kom. Min lilla trävagn rullades ut på gången. Här fanns mycket att göra. En lång rad med plantor som såg likadana ut med långa ludna stjälkar och längst uppe en luden knopp som hängde ner. Dom såg slöa ut. Dom ska bort förstås. Ryck, ryck, ryck! Dom såg faktiskt spännande ut när man tagit av dom. Man kunde bända isär knopparnas ytterblad och då kom det ut gula tunna blad eller vita eller röda. Högen av uppsprättade knoppar växte i min vagn. ”Men lille vän, vad gör du. Du får inte rycka upp mina nya vallmoblommor”. Nu hade jag gjort något som inte var bra. Den dagen upptäckte jag att den andra världen inte var lika lätt som den första.

Allteftersom åren kom klarnade bilden av prästgårdsträdgården i Vallsjö. År 1925 hade den nya komministerbostaden blivit byggd på ett åkerstycke avsöndrat från herrgården

Eksjöhovgård. Den hade gängse mått, tiotusen kvadratmeter eller ett hektar. Från början växte mycket gräs innanför det fyrkantiga trästaketet med hundratals spjälor, rödmålade med vita toppar. Ena sidan vätte ut mot stora vägen, som gick ut mot Vallsjö kyrka och in mot samhället. Prästgården var det sista huset vid vägen och där hängde en gatlykta och dinglade. På andra sidan låg det vackra huset som kallades Domargården. Där bodde häradshövdingen Landergren. Han hade en vit rock och rökte cigaretter när han skyfflade gångarna i sin trädgård. Innanför vårt staket hade man planterat björkar och balsampopplar. Den stora gången slutade mitt i och stängdes av med de vita svängda trädgrindarna. Man kunde åka fram och tillbaka på dem. De båda styckena på var sin sida om gången var fyllda med gräs och där stod flera rader av fruktträd. Det var mest äpplen och plommon av sorterna Sävstaholm, Sikanäs, Alexander, Åkerö och Victoriaplommon. Det dröjde långt in på hösten innan de goda plommonen var mogna.

Prästgården låg mitt i trädgården. Den var gulmålad och av trä. De båda fönstren in till barnkammaren på andra våningen såg ut som husets två ögon, taket över verandan som näsan och verandan som munnen. Men det var nog bara barnen som tyckte så. Vi var fem stycken. Fyra yngre systrar och så jag.

Framför huset var en sluttning. Där hade mor ett stort stenparti med mängde av växter. Innan far kom som komminister var Gustav Pontén präst. Han var son till kontraktsprosten John Pontén och hans maka Una i Hultsjö. Una var specialist på blommor och hade säkert skickat med en och annan planta till Vallsjö. Den dominerande var vit och växte i stora tuvor. Kan den ha kallats vinteriberis? Så fanns där tulpaner, solvända, vallmo, akleja, riddarsporre, kokardblomma, hortensia, rosor, doricum, pioner, prätkragar, blåklint, lavendel och i landen nära huset fanns givetvis snödroppar och forsythia. Med möda klarade sig en clematis. Det som var mera livskraftigt även under stränga smålandsvintrar, odlingszon 5, var humlen vid verandan liksom kaprifolen. Längst nere utmed gången växte stora stånd av plymispirea, som skulle klippas ner varje höst.

På baksidan av huvudbyggnaden fanns ett par långa rader av vinbärsbuskar, flest röda, men också svarta och vita. Dessa bär användes till saft och gelé. Bären kokades i stora kastruller och hällades sedan över i ett strutformigt nät där saften silades och hällades sedan på, korkades och förseglades med harts. Saftkällaren fylldes så småningom med mängder av konserver.

Det fanns inte bara vinbär utan även gröna, gula och röda krusbär. Allra längst upp i det långa landet växte enorma kraftiga rabarber. Dessa rader av buskar omgav det potatisland vi hade före beredskapsåren. Barnen fick så småningom var sitt grönsaksland att sköta förutom husets lite större. Kvickroten blev man tyvärr ganska bekant med. Den tog ofta överhanden, men en och annan vaxböna och rädisa blev det väl. En påse blandade blomfrön brukade ta sig bra i ett av landen. Ringblommor brukar sällan misslyckas.

Trädgården hade från början givit ett ganska ödsligt utseende eftersom det varit en åker. Men med träd brukar det efter några år bli lummigt och trevligt. Far inskränkte sin trädgårdsverksamhet till att plantera träd eller låta plantera träd. Men det han planterade tog sig. Jag minns ännu hur man under senare delen av 1930-talet planterade 1000 granplantor på en del av prästgårdsträdgården. Man kunde hoppa över dem i början, men senare växte

de upp till spännande gömställen och gratis julgranar. Framför huset stod en enstaka gran som vi så småningom satte elektriska ljus i till julafton. Det var inte vanligt på den tiden utan väckte en viss uppmärksamhet hos julottevandrarna.

Utefter ena staketkanten planterades hasselnötsbuskar, som så småningom gav rikligt med nötter som vi skördade i kamp med ekorrarna. Utmed den motsatta långa staketsidan i öster var rader av vitstammiga björkar. På prästgårdens gavelsidor var jag far behjälplig med att plantera vackra hängbjörkar och rönnar. I utrymmet mellan huvudbyggnaden och det stora uthuset fanns även ett par rejäla körsbärsträd. Utefter uthusets södervägg fanns plommon och päronträd i spalje. De stränga vintrarna tog dock död på en del av dem.

Hela anläggningen var ju som ett mindre torpställe. Man byggde ännu 1925 en prästgård efter agrara mått. Uthuset hade två spiltor för besökandes hästar. Då måste det finnas selkammare och höränne. Naturligtvis måste där också finnas svinstia och höns hus med tillhörande sädesbinge. Vedspisen krävde vedbod och besökande fick ta sig till uthusets baksida vid behov och där uppsöka "Ladies and Gentlemen". "Edets kräpp" var ännu inte uppfunnet. Det som bestods från handelsboden var buntar av fyrkantiga blad av smörpapperstyp.

Åren kom och jag blev alltmer förtrogen med "den andra världen". Trädgården blev min men jag stannade vid det röda staketet som jag blivit tillsagd. Där emellan spjälorna kunde man se att människor och djur och ett och annat fordon rörde sig. Det kunde man kalla för den tredje världen. Man hade en viss respekt för pojkar som redan börjat skolan och som hade ryggsäck. En kallades för "Sotarn". Han var stark och han var stor. På väg hem från skolan tilltalade han mig. Jag visade min nya leksak, en flöjt av plåt. "Får jag se den" sa Sotarn. Jag sträckte ut den mellan de röda spjälorna. Han provade att spela på den och gick iväg med den. Den som är störst och starkast vinner. Jag fick aldrig tillbaka plåtflöjten.

Gräset växte enormt på de stora gräsyterna. En av pojkarna till stataren Johansson på Eksjöhovgård kom med sin lie. Till det behövdes också en spann med vatten och en "senna" och en "vespesteck". Det klingade så rytmiskt när han vässade liebladet med stickan. Gräset föll i långa vådor och det luktade nyslaget. Jag beundrade honom. Vad skulle jag kunna imponera med? Vi kom att tala om kaniner. "Har du några kaniner i uthuset", frågade Gunnar. "Javisst", ljög jag friskt. "Då ska jag komma och titta på dom", sa Gunnar. "Nej det går inte", sa jag "Dom sover nu". Gunnars kaninkänedom räckte för att jag skulle vara avslöjad.

Åren kom och det blev skola och det blev krig ute i världen. Jag kan peka ut vägkröken mot Vallsjö kyrka, där jag en söndagsmorgon hörde att det blivit krig. Det ringdes timmavis i kyrkklockorna och man satte mörklägningspapper för fönstren. Efter hand blev det mesta på kuponger. Alla som hade en bit jord plöjde upp den och odlade. Man skaffade sig hushållsgris, höns och kaniner. Så även vi. Halva trädgården plöjdes upp mellan fruktträden. Det såddes havre och potatis.

Så småningom hade jag gjort mig bekant med den tredje världen och fått kamrater på en gård. Det kallades inte barnarbete när vi lärde oss att köra hö, mjölka kor och köra två kannor mjölk till mejeriet med den bruna hästen. Därför blev det en självpåtagen uppgift att

jag mejade havre och tog upp potatis och kände mig en smula stolt över att vara ansvarig för prästgårdsfolkets överlevnad. Den mejade havren bands i kärvar som ställdes upp fyra och fyra i ”gubbar”. Så fick jag hjälp med tröskning och plöjning. Havren användes till hönsen och till den hushållsgris som placerades i stian. Det höll på att gå illa. Grannens julgris låg en morgon i november stendöd i stian och vår nasse började få röda fläckar i skinnet. ”Kobotarn” tillkallades och jag minns hur den store mannen gick bakom den förskrämda grisen i stian med en febertermometer i handen och muttrade ”Nöff, nöff, det är inte så farligt som du tror”. Något slags medikament gjorde att vår gris fick en nådatid fram till i december, då han förvandlades till julskinka, korv och annat åtråvärt för alla gästerna vid julaftonsbordet i köket.

Den ständiga grässlåttarn blev så småningom ett gissel. Far kom en dag med det förlösande förslaget, ”Vi kanske skulle skaffa får”. Jag kände bonden Ragnar Johansson i Bäckaskog, han hade får. Jag hade fått låna mors cykel och kavade iväg på den grusiga landsvägen genom skogen. Ragnar fanns på lagårdsbacken. ”Vad kostar en söa och en bagge”, sa jag. Jag fattade att han sa tjugofem kronor. ”Mor kan få en söa och en bagge för tjugofem kronor hos Ragnar i Bäckaskog”, berättade jag. ”Det låter bra, det tar vi”, sa mor. En tidig morgon kommer Ragnar i Bäckaskog körande in på prästgårdsgången med häst och vagn. Bakpå stod en grishäck. I den stod en söa och en bagge. Han släppte av dem och tjudrade dem på gräset. ”Jaha, nu skulle vi betala”, sa mor. ”Ja, det blir etthundratjugofem kronor då”, sa Ragnar. Utan en kommentar går mor något sammanbiten in och tar fram av sina undangömda besparingar och betalar etthundratjugofem kronor. Jag har aldrig beundrat henne så mycket varken förr eller senare som då. Etthundratjugofem kronor var en hiskelig summa på den tiden. Men det visade sig vara en god investering. Fåren höll rent på stora delar av trädgården. De fick namnen Ragnar och Ulrika. En dag i mars låg där två små lamm i halmen. Lyckan hos prästgårdsbarnen var stor. Ullen växer fort på får och måste klippas. Gamla tant Tin, torparänka, som ofta satt i kyrkan iklädd svart huckle, kom med sin fårsax. Jag höll i fårens hopbundna ben och hon klippte. Det blev ”Pelles nya kläder”. Plädar, garn och stickade strumpor. Jag hade sådana hela gymnasietiden. De var stickiga och tyvärr nästan outslitliga.

Nu var beredskapstiden slut. Oljeeldning kunde installeras. Slut med de oändliga vedhögarna av sextio kubikmeter ved som skulle köras in i källaren före jul varje år. Det tillhörde kyrkoherdens lön att ha fri bostad med tillräcklig vedbrand.

Åren har kommit. Barnen har vuxit och flyttat. Far och mor flyttade efter 29 års tjänst till Skåneland och Fjelie pastorat. Men komministergården, som blev kyrkoherdebostad, som blev prostgård, finns ännu kvar. Mycket mindre har trädgården blivit. Vägarna på två sidor har tagit många kvadratmeter. Granarna som jag såg planteras har blivit avverkade. Stenpartiet är borttaget och gräsmattorna är plana som golfbanor och klipps maskinellt och effektivt av kyrkovaktmästaren. Världarna vi upplever förändras ständigt. Jag har hunnit till den sjuttioförsta.

Prästgårdsträdgården i Björkö

Trädgårdsminnen från Björkö prästgård av Harald Ehrnström

Det måste ha varit våren 1940. Prästgårdsarrendatorn kom med häst och plog. Den ena gräsmattan efter den andra plöjdes upp. Tre stora gräsmattor skulle bli potatisland och ge nödvändig mat till den stora familjen under kristiden. Trädgården var stor, mycket stor. Hälften av tomten var en åker som arrendatorn odlade och den stora åkern var omgiven av en av de många rullstensåsar som finns i Småland. Åsen var en oas. Där fick jag som liten pojke följa min mormor på morgonpromenad. Vi gick ofta till en gumma på andra sidan åsen med mat och för social kontakt. Jag kan känna den härliga doften av ozon och tallbar. På åsen kunde vi plocka den ännu ej fridlysta mosippan, massor av backsippor och oändligt många liljekonvaljer. Balsampoppeln just vid uppgången till åsen gav också ifrån sig en underbar doft.

Åsen eller rättare sagt en del av åsen skulle räfsas en gång om året. Det var en uppgift som familjen skulle utföra kring första maj. Det var kanske inte det roligaste. Men det uppvägdes av alla de gånger man kunde åka skidor nerför åsen eller åka ”sugga”, d.v.s. en enkel tråkälke. Mer än en gång fick man känna de vassa taggarna från de vackra, böjliga men stickliga enarna som fanns på åsen. ”Suggan” gick ju aldrig att styra. När vi blivit litet större byggde vi pojkar en liten järnväg nedför åsen av träpluttar från lådfabriken. De skulle egentligen bli bränsle men de passade så bra att bygga järnväg av. När jag nu ser åsen är den inte längre den stora höjd som vi barn upplevde. Den märkliga upptäckten har väl vi alla gjort.

Det var skönt att det fanns potatis. Ett helt rum i källaren gjordes om till potatiskällare och potatislovet i skolan ägnades åt att plocka upp all potatis och på våren var det att ”åla” potatisen. Alla groddar skulle tas bort. Det senare var uppgifter för oss pojkar. Hushållsgrisen bodde i svinstian ute i hönshuset. Grisen blev mer och mer sällskaplig och försökte ibland ta sig in i huset via kökstrappan. När slaktaren kom i december var det inte roligt. Men ganska snart åt man julskinkan och julkorven med glädje. I hönshuset fanns också höns. Några av dem tog räven. Då blev det sorg i barnahjärtan. Som hos många andra familjer stod kaninburarna tätt och kaninerna blev fler och fler. En god söndagsmiddag under kriget var ju kanin som legat i mjölk flera dagar och fått en riktig god smak. Sås och potatis fick man äta hur mycket som helst.

Det var mycket trädgård. Massor av grönsaksland med morötter, rödbetor, ärtor, bönor, spenat, lök, pepparrot och vad det mer var som behövdes i det stora hushållet. Vi odlade också cikoria för att dryga ut kaffet under ransoneringen. Jordgubbslanden gav tyvärr så litet, hallonbuskarna var bättre. Rabarberlandet och de säkert femtio vinbärsbuskarna gav ofta rejäl utdelning. Men det var ledsamt att plocka. Flickorna var mycket bättre på det än vi pojkar. På hösten kom Pettersson och grävde landen. Men sådd och skörd, och inte att förglömma rensning, var mammas och barnens uppgift. En trebent hacka underlättade mycket vid rensningen. Några av oss hade väl måttligt intresse, andra litet mer och själv kan jag säga att jag fortfarande gläds mycket åt trädgårdsarbete. Gamla fruktträd fanns det också. Vad det var för äpplen brydde vi oss aldrig om. En del smakade gott och dem åt vi. Äppleträdet vid hönshuset var en surapel. Det blev mat för grisen. Päronträdet hade små

hårda päron men trädet med Victoriaplommonen var underbart. De kalla vintrarna tog tyvärr död på både det trädet och en del äppleträd.

Så småningom blev det fred. Potatislanden lades igen ett efter ett och blev gräsmattor. Slåttern i trädgården inträffade någon gång efter midsommar då Edvard Karlsson kom och slog hela trädgården med lie. Höet stoppades i säckar och lades på hönshusets vind för att någon bonde på vårkanten skulle komma och hämta. Trädgårdshö var näringsrikt och stickligt. Oj vad man nös och vad det stacks när höet pressades ner i säckarna. Så kom gräsklipparen, naturligtvis ej motordriven. Bit efter bit av trädgården blev lagd under gräsklipparens revir. Pappa och vi yngre pojkar hjälptes åt och det var en nyttig motion att klippa ett par timmar om dagen under sommaren. Så länge gräset bara slogs en gång om året uppmanades vi barn att vara försiktiga när vi gick i gräset. Nere vid utedasset såg vi ibland en huggorm ligga och njuta i solskenet.

Trädgården var härlig. Ute under de stora askarna kunde man dra ut madrasserna och sova under bar himmel varma sommarnätter. De träden gav också härlig skugga varma dagar då man åt utomhus. Under sommaren fylldes prästgården av konfirmander från olika delar av Sverige. Även ungdomar från samhället kom för att spela boll, hoppa stav och kasta spjut på den stora gräsplanen vid lekstugan, där vi också grävt en ordentlig hoppgröp. Sommarkvällarna ägnades ofta åt brännboll och mer eller mindre vilda lekar. Mer än en gång såg man någon sticka upp huvudet från dahlialandet eller schersminbusken när man lekte ”Ge mig en vink”. Det var inte alltid blommor och blomsterland behandlades väl av alla ungdomarna med det fanns många stora land och många blommor och mammas tålamod var stort.

Ett hushåll nu lämnar ju ganska mycket till sopberget. Så var det inte när vi växte upp. Matrester, skulor och gammal potatis blev mat för gris och höns. Allt som kunde bli kompost kördes med skottkärra ner för att fylla ut ett gammalt dike. Varje vår brände pappa och vi barn gammalt gräs. Det kunde bli bra fart på gräsbränderna men det fanns alltid vattenspann och räfsor till hands. Löv och ris brändes inte i ett hörn av trädgården utan mitt på något av de stora trädgårdslanden. Den elden brann och pyrde under flera dygn. Annat som kunde brännas försvann i pannan eller köksspisen och kvar blev sönderslaget glas, glödlampor och litet plåt. Det fanns två soptunnor. De tömdes en gång om året och kördes till byns soptipp vid Sanke Myr.

Det var en blandning av kulturinstitution och världshus som vi växte upp i. Kyrkkaffe, konfirmationshögtider, söndagsskolfest, de gamlas dag, sammanträden, allt hölls i prästgården. Med jämna mellanrum måste undervåningen möbleras om. Där skulle alltid vara ordning. När som helst kom det människor för lysning, dop eller vigslar och då skulle det vara snyggt. Kaffe serverades vid bordet vid den svängda soffan. Men våra rum på övervåningen var fredad zon. I prästgården bodde det föredragshållare som kom till föreläsningsföreningen. Kontakten med dem och med sommarkonfirmanderna och deras föräldrar gav många värdefulla intryck och skapade många vänskapsband. Eftersom pappa och flera av syskonen var musikaliska betydde musiken mycket och många, många kvällar blev det musikalisk afton. Ute i trädgården hördes det ofta musik då vi ungdomar ofta drog ut högtalare. Jag kan fortfarande se framför mig besökarens minspel då han fann oss på vedbacken bakom stugan ihärdigt huggande ved till Glenn Millers musik.

Det var en härlig blandning av människor man fick möta i prästgård och trädgård. Med glädje minns jag inte bara biskop Brilioths besök i prästgården utan också de luffare som kom köksingången och fick mat i köket.

En prästgård i staden

Minnen från prästgårdslivet i Torpa av Lena Lindstrand och Dag Thulin

Torpa prästgård vid Gröna gatan i Jönköping var beläget bland lummiga björkar och låg på en hörntomt bland villor och hyreshus. Prästgården var en av tre prästgårdar i Sofia församling som var avsedd som prästboställe. Huset byggdes på 1920-talet med en standard som var gängse och innehöll sju rum och kök. Alla utrymmen var väl utnyttjade. Prästgården var hem för vår familj under åren 1940-1955. Familjen bestod av far, mor och fem syskon samt ett hembiträde.

Huset var centrum för den kyrkliga verksamheten på söder i Jönköping och var således mötesplats för många människor i skilda sammanhang. Det förekom vigslar, dop, medling, samtal med sörjande och bibelstudier. Därutöver samlades ofta församlingsbor till kyrkkaffe. Det var ett pulserande liv, som vi barn blev delaktiga i. Ibland undrade vi om det i första hand var vårt hem eller en samlingslokal. Kyrkan hade på denna tid en central ställning i samhället och prästen var en myndighetsperson.

Lördagar var i allmänhet bokade för vigslar och barndop. Vissa lördagar kunde det vara upp till sex vigslar i följd. Tidvis var det nästan köbildning. Far var noggrann med att genomföra dessa förrättningar utan jäkt. Alla skulle känna att det var deras högtidsstund i prästgården. Ofta avslutades förrättningen med fotografering framför de stora björkarna vid prästgårdsentrén. Då skulle grusgångar vara väl skyfflade, krattade, och om vintern skottade. Detta var far mycket mån om och bad oss ofta om ett handtag allt efterhand som vi växte upp och förmådde att hjälpa till. Flaggan skulle hissas vid dessa tillfällen och naturligtvis också vid varje allmän flaggdag. Ibland kunde det hända att någon av oss syskon fick rycka in som bröllopsvittne tillsammans med vårt hembiträde.

Utöver fars verksamhet hade vår mor läkarpraktik på andra våningen. Många patienter, övervägande damer, kom och satt i övre hallen som om vardagarna fick utgöra väntrum. Mor var allmänpraktiker och hade många trogna patienter som bland annat kom för att få friskintyg och genomgå hälsokontroll.

Trädgården var ca 1500 kvm och användes främst av oss barn som lekplats. Någon köksträdgård fanns inte. Prästgården gränsade till två koloniområden, där vi hade viss tillgång till grönsaker och bär. Vår och höst hoppade flickorna hage och rep på grusgången utanför köket. Vidare fanns sandlåda utanför köksdörren. Denna var en trivsamt lekplats för de yngsta. Pojkarna spelade fotboll på den stora gräsplanen mot söder. På vintern spolades den till skridskobana. Vi gick upp och spolade på nätterna med hjälp av en brandspruta. Skridskobanan var mycket populär bland grannskapets barn och där spelades ishockey och bandy långt fram tills mörkret fallit. Isbanan blev lite för populär enligt far, som ibland stördes i sitt arbete av den högljudda aktiviteten som rådde. Dessutom var han orolig för om kyrkorådet hade något att anföra mot detta.

Vi brukade bygga en snöhydda i form av en igloo mot nordost och det kunde hända att de sista snöresterna smälte bort först i slutet av april månad. Även en större snögubbe byggdes utanför köksdörren mot söder.

Vid gränsen till koloniområdet fanns ett snår av hasselbuskar där vi brukade gömma oss. Vi barn tog de närmast liggande obebyggda tomterna i besittning och utökade på det sättet vår trädgård. Där förekom cykeltävlingar och indianlekar. Ett irritationsmoment, som återkom för de vuxna, var hur vi barn ställde ifrån oss våra cyklar. Oftast slängdes dessa mot väggen så den grå rappningen släppte och teglet lyste rött. Även detta oroade far inför den årligen återkommande synen, som kyrkans fastighetsnämnd utförde.

Om vårarna plockades nässlor som växte i riklig mängd vid soptunnan. Man aktade sig noga för att komma för nära nässlorna. Ibland kunde det hända att någon av oss barn blev knuffad in bland dem och det var ingen skön upplevelse.

Mot väster fanns en trädgårdsrabatt där ett blåsippsstånd planterats. Varje år var det ett av de första vårtecknen i trädgården. Ett annat vårtecken var att spela kula med barnen omkring. Då gällde det att träffa pyramiden som ställts upp.

Mot norr fanns en berså där det växte spirea och schersmin som spred god doft vid blomning om våren. Bakom bersån växte nyponbuskar där vi plockade rikligt med nypon som torkades för vinterns behov. Bersån var en skyddad plats för avkoppling och där stod trädgårdsmöblerna. Trädgården utgjorde helt enkelt en oas för familjen.

Långt in på 1950-talet kom regelbundet farbror Thorsson som sågade ved som travades under huvudentrén och han skötte också värmepannan i källaren. I källaren fanns vidare plats för scoutverksamhet och lager av basarartiklar och hjälpsändningar som skulle till krigshärjade länder. Far var ordförande i föreningen "Barnens dag" och upplät därför förvaringsutrymme i prästgården. Detta innebar att många människor kom och gick i olika ärenden.

Ett spänningsmoment för oss barn var då far eller mor skulle backa upp bilen från garaget om vintern. Garaget låg i källarplanet och en brant backe förde ner till det. Då snön hade fallit var backen isig och hal. Alla gånger fanns ej tillräckligt med sand varför flera försök fordrades innan Citroënen kom upp.

Trädgården vid Alseda prästgård

Trädgårdsminnen från Alseda prästgård av Lars Fransén

Det enda mått jag minns är husets bredd, 12 m. På andra våningen i huset fanns nämligen en genomgående hall som mätte 6x12 m. Alla proportioner i övrigt är ungefärliga. Boden var en tvåvånings, timrad, rödfärgad byggnad med fyra stora förvaringsrum, där ett användes som vedbod. Den flyttades i mitten av 40-talet till en ekbacke 300 m nordväst om kyrkan och fungerar idag som hembygdsföreningsmuseum. Mittemot denna bod hade tidigare funnits ännu en flygelbyggnad, ett bostadshus, möjligen arrendatorsbostad, som hade flyttats till byn Appelhester, någon gång omkring 1930.

Utedasset var magnifikt med minst 8 hål. Det revs i samband med att den nya vedboden kom till. En grushög på prästgårdens baksida bestod av det som schaktades ut under huset vid renoveringen av prästgården sommaren 1939. Man byggde pannrum, tvättstuga och matkällare. Grushögen låg kvar under hela kriget, bevuxen med maskrosor och stora bestånd av mjölkört. Materialet användes sedan vid anläggningen av terrassen bakom huset.

Klarbärsbeståndet var alldeles förvildat och bar enligt vad jag minns knappast någon frukt och höggs ner något av de först åren. Av äpplesorterna minns jag Transparent blanc, Sävstaholm och Oranie. I perennrabatterna på framsidan växte bl.a. brudslöja, stormhatt, riddarsporre, löjtnantshjärta, Jakobs stege, gullris, pion mm. Här planterades också sommarblommor.

När vi flyttade in, dominerades gårdsplanen framför huset av en jättestor hästkastanj. Den frostskadades så svårt att den höggs ner något av 40-talets första år. I mittrundeln planterades sedan rosor. Vilken sort minns jag inte. Gårdsplanen och gångarna var grusade. De skulle skyfflas med jämna mellanrum och räfsades varje lördag.

Isdösen bakom boden fanns när vi flyttade in och användes möjligen första året. Den blev så småningom övervuxen med gräs. Prästgårdens veranda var övervuxen med vildvin. Eftersom dess snickarglädje inte ansågs passa ihop med byggnadsstilen, revs den och ersattes med en balkong som vilade på klassicistiska träpelare.

Prästgårdsliv i Näshults kyrkby

Minnen från prästgården i Näshult av Sven-Erik Rydeman

Näshults prästgård, belägen i Östra Härads kontrakt (numera Östra Njudungs) Jönköpings län, Växjö stift, var mitt första hem. Far och mor, Ragnar och Margit Rydeman, flyttade 1917 in i denna prästgård med fyra barn, nära varandra i ålder, och där föddes så småningom ”småpojkar” 1919 och 1924. ”Smålands trädgård” kallas det ljusa, leende landskap med sjöar och lövängar, som omfattar främst Näshult-Stenberga och Skirö-Nye socknar.

Vår egen prästgårdsträdgård upplevde jag under mitt första decennium som fantastisk, jättestor och spännande (nu förminskad, avstyckad). Den var vildvuxen på baksidan av prästgården ner mot den lilla sjön, prästgårdssjön. Jag tyckte vår sjö hörde till trädgården och vi tog ibland ett dopp före frukosten. Höga granar, urgamla träd, vilda blomster, skid- och kälkbackar, rätt branta och riskabla. Allt detta och mer därtill gav material för en liten pojkes lek och fantasi. Ett ”berg” stupade brant mot ishögen, där vi hämtade rejäla klumpar till isskåpet i skafferiet. Det låg en pyramid av isblock under ett täcke av sågspån i skuggande höga träd. Härifrån hämtade far och jag sågspån till en längdhoppsgrop. Vi hade tidigare grävt upp och flyttat ett äppleträd, och nu vidgades den blivande gropen och sågspånen minskade risken för ”idrottsskador”. Primitivt och soligt.

Det talas och skrivs ibland om ”trädgårdens rum” i intressanta och vackert illustrerade böcker. Hos oss kunde man, lite förenklat och naivt uttryckt, tala om två rum, ett slarvigt och ett ordentligt städat, eller lämpligast formulerat en vildvuxen del och en odlad ordnad natur.

När vi om aftonen satt på verandan, mot den odlade delen, omslutna av vildvin i sköna, skiftande färger, njöt vi av en doftkaprifol, en doft som jag förknippar med min barndomsvärld. Sovrumsfönstren stod öppna mot trädgården och sommarkvällens dofter av schersmin och syren. Senare på året var floxen på rundeln framför oss ett lite vemodigt tecken på att sensommaren övergick i höst.

För mor var trädgårdsarbetet en välgörande avkoppling från skilda verksamheter. Hon var på söndagar, under många år, inte så sällan vikarierande organist (kommentar ur menigheten: ”idag var det fart på orgeln”) och hon besökte med far, ibland med yngsta barnet, gamla och sjuka. Dessutom och framför allt, hon var en underbar mor till sex barn, som hon i regel skrev till varje vecka, efterhand som de lämnade hemmet.

Men hon hade som sagt också gåvan att umgås med blommor. Jag minns efter drygt 70 år luktärterna i härliga färger, ringblommor, krasse, penséer, pioner och mot hösten astrarna. Blåsippbeståndet i backen upp mot kyrkan, vid syrenbersån, var vi alla särskilt försiktiga med och vårdade ömt. De kom snällt tillbaka år efter år, liksom en präktig samling gullvivor som välkomnande vid grinden.

Köksträdgården innehöll nyttigheter och härligheter ”i stor ymnighet” för att använda en linneansk formulering. Primörernas tid såg vi fram emot, med sparris, morötter, vaxbönor,

bondbönor, rödbetor, rabarber m.m. Detta förvandlades till stuvningar, soppor, sallader, när så behövdes i sällskap med prästgårdsskogens förträffliga kantareller och Karl Johan svampar. En del av primörerna konserverades. Det fanns gott om fruktträd, i första hand minns jag körsbärs- och äppleträden. Mina äldre och kunnigare bröder nämnde genast just dessa, när jag frågade dem vad de först kom att tänka på. Plommonen kom på en säker tredje plats.

Jag låter ett av fyra syskon som kom hem från skolor i storstaden Jönköping tolka upplevelser av mötet med försommaren i kyrkbyn och glädjen över att vara hemma igen.

Aldrig var kyrkbyn så vacker som då i en skrud av körsbärs- och äppleblom av skärt och bländande vitt.

Och när blomningstiden var över, bigarråer, klarbär och framför allt vanliga sötkörsbär, röda och svarta. Lämpliga klätterträd fanns det också. Äpplena var av gammeldags sort och kvalitet, Hampus, Oranier, Gravensteiner och mina favoriter Astrakanerna, röda och vita, genomskinliga i det daggvåta gräset när man barfota tassade ut på morgonen.

En morgon var vi uppe tidigare, mycket tidigare, än vanligt. Premiärdagen för en av de stora händelserna under sommaren, kräftfisket. I början av 30-talet var jag stor nog att följa med. Spännande för en nybörjare att göra båtturen längs stranden, utmed vasskanten under albuskarna och hängbjörkarna och lyfta upp burarna som innehöll flera tjog de första morgnarna. När vi startade låg dimman över sjön. En rosa bård färgade horisonten. Men himlen ljusnade allt mer och plötsligt var solen redan över skogskanten och dimslöjorna virvlade iväg och försvann. Sjön låg blank och stilla.

Jag citerar min storebror Stig, som delade ledarskapet med far.

En härlig löväng gränsade till vår trädgård i ett av väderstrecken. I de andra låg ladugården och kyrkan. I stallet tillbringade jag många, långa stunder. Den svåraste stunden var när den kära lilla fölungen dog i samma vecka som den föddes.

Och så till vår fina gamla kyrka med märkligt medeltida altarskåp, som vi småpojkar med ”allvar och flit” visade för långväga turister och belönades med en tolvskilling, någon gång med en hel riksdaler. Den välskötta kyrkogården lovprisades av den hjärtliga biskopen Reuterskiöld, som kom på helt oväntat besök, ”*Så skall en kyrkogård se ut!*”. Ivar väktare och hans rara fru glömde aldrig de orden. De levde på denna vackra plats. Deras enda barn, lille ”Tulle”, som de väntat på i tio år, dog när han var fem år.

I klockstapeln var jag ofta med min vän Ivar vid helgmålsringningen. En gång släppte han greppet om klockrepet och lät mig överta storklockan. Jag var i min fylliga period, likväl tyckte jag att jag lämnade golvet och följde med en bit uppåt. Jag hissnade först men var rätt belåten efteråt, efter godkänt prov.

I prästgårdsförmaket stod pianot, och vi barn har haft förmånen att växa upp i en musikalisk miljö. Mor avbröt sina pianostudier i Stockholm och flyttade 1908 som 19-åring till Stenberga med den nyvalde komministern där. Sin musikalitet tog hon med sig och gladde

många, främst i sitt hem och i sina församlingar. Hon har ackompanjerat många sångare, både i andliga och i profana musikaliska sammanhang. Över huvud taget förenades hemma andligt och "världsligt" på ett naturligt sätt, ungefär som i mitt farföräldrarhem och i mina syskonprästgårdar. Min äldste bror, inte präst men med djupa kunskaper i hembygdens kyrko- och personhistoria, har rätt när han en gång skriver: *"Andan var frisk och okonstlad och något överdrivet moraliserande förekom inte. Om Gud och Guds ord talades på ett enkelt och självklart sätt som gick väl ihop med den jordiska vardagen."* Hemma i prästgården höll far i regel en kort kvällsandakt eller läste en aftonbön, men framför allt sjöng vi psalmer kring mor vid pianot. Mycket av den kristendom som vi barn fått i oss sjöngs in i våra hjärtan, i våra sinnen. Innan jag hört talas om "hemmaekumenik" praktiserade vi en sådan och varvade gammal kyrklighet från fars håll med en väckelsebetonad kristendom (med Jönköpingsdialekt) som mor var uppvuxen i. I hennes morföräldrarhem var Ahnfelt en kär gäst och Lisa Sandell fick starthjälp i sitt författarskap. Väckelserytmen, den friska, inte sentimentala, hördes i förmaket: *"Med Gud och hans vänskap, jag kan icke räkna dem alla. Bred dina vida vingar."*

I förmaket kom en ovanlig men tilltalande gudstjänstform att introduceras. Det var min mellanbror som startade med bibeltrogna predikningar redan i 7-8 årsåldern. Mor var kantor vid pianot, far och syskonen och eventuellt andra anförvanter, någon gång sommarmarkonfirmander, var menighet. Så småningom fick jag tjänstgöra som kyrkvärd och förbidade i stora matsalens mörker den stund då jag skulle skrida in med pålysningboken. Jag har således en viss erfarenhet av kyrklig verksamhet. Min broder Åke kom, som det stundom heter i prästerliga kretsar, att gå in i "beredda gärningar". Och nu visade han tidigt och tydligt att traditionen skulle fullföljas.

Förmaket var lite högtidligare än övriga rum. Redan möblemanget, den gamla gustavianska soffan och alla stolarna, som orkat med fyra generationer bidrog till det och naturligtvis alla förrättningar. Rätt ofta var här bröllop eller barndop och kaffebordet i stora matsalen stod alltid dukat, även med blommor. Sockenbor som sökte sin präst i skilda ärenden var alltid välkomna. Vardagsrummet gjorde verkligen skäl för sitt namn. Några glimtar från detta hemtrevliga rum. Lek, spel (schack och mah-jong), läsning, även högläsning kring det "runda bordet" som ingick i björkmöblen. Dickens minns jag, Selma Lagerlöf, Jeromes Tre män i en båt, Nils Hasselskogs Grönköping. Hemvävda trasmattor på golvet med inslag av urvuxna tröjor. Pussel, lövsågade av vår konstnärliga mormor, ofta med Carl Larsson motiv. Carl Larsson återfanns också på väggarna. Kakelugnen, den varma och goa, var härlig att omfamna när man vintertid kom in från kylan. Stilig Philips radio, som avlöste kristallapparaten och inköptes i vår huvudstad Vetlanda. Ljuvaste radiominnet var när Wäckenfeldt på sista stafettsträckan avgjorde landskampen mot Tyskland 1934.

En egen liten bokhylla hade jag i ett hörn. Här fanns *Bulles dagbok* (en snäll liten fyllig hund, spontan och ibland missförstådd) av Birgitta Lilliehöök, lite längre fram *Robinson Cruise, Jorden runt på 80 dagar, Två års ferier* (15 pojkar på obobodd ö...) också den av Jules Verne, *Huckleberry Finn* o.s.v.

På lördagsaftonen avstannade för en stund alla aktiviteter, lek, läsning, trädgårdsarbete. Gårdsplanen var nykrattad och blommor insatta på altaret, i vår kära gamla kyrka. Liksom på Millets tavla i mors sovrum där mannen och kvinnan avbröt sitt arbete på fältet, så

lyssnade vi på helgmålsringningen. Den ljöd över skogen, över sjön, över hagarna och över den lilla kyrkbyn.

Prästgårdar i Kalmar län

Några minnesbilder av trädgården vid Ålems prästgård Minnen från komministergården i Ålem under 40- och 50-talet av Karin Thulin

Huset, som var och är än idag, gult och låg högt. Från den halvcirkelformade trappan ledde en rak gång av öländsk kalksten bort till den breda uppfarten från stora vägen. Vi barn tyckte att gången och backen från vägen upp till huset var tung att ta sig upp för. I synnerhet när man kom på cykel.

Framför huset och på den breda gången ner till vägen var det grovt grus. Det innebar regelbunden krattning, inte minst inför varje helg, men dessemellan också, om det var något särskilt som vigsel eller barndop i prästgården. Det fanns en speciell kratta med extra kraftiga piggar, som dessutom satt något glesare än på vanliga krattor, som skulle användas vid krattning av uppfarten och framför huset.

Vägen utanför tomten var riksväg 4, vilket innebar mycket trafik. På den tiden var det dock inte mer än att vi barn där kunde leka med kälke och spark på vintern. Det allra roligaste var, när vi var många barn och satte ihop alla sparkstöttingar till ett långt tåg. Under 50-talet, när biltrafiken hade kommit igång efter kriget, breddades vägen och vår ”lekplats” försvann.

Längs ena sidan av den breda gången gick en rabatt, som alltid skulle vara prydd. Man såg ju rabatten från vägen! Vad jag minns så var där bl.a. tulpaner och påskliljor på våren och senare framåt sommaren och hösten en växt som jag tror heter kattmynta. Det var en tacksam växt som blommade rikligt och som på det hela taget skötte sig själv. Eftersom vi hade en ofantligt stor köksträdgård, som far både var mer intresserad av och nog egentligen av olika andledning tyckte var angelägnare att lägga ner kraft på, så var kattmyntan en lämplig blomma just där. Längs den andra sidan var en mur där syrener och gullregn böljade vackert över kanten.

Som inramning av själva gårdsplanen stod fyra mycket stora kastanjeträd. Dessa träd var som någon sorts vårdträd som betydde mycket för oss. De markerade tydligt årstidsväxlingarna. När de blommade med sina fantastiska blomställningar, då var det dags att börja gå utan strumpor. De skänkte skugga under soliga sommardagar. Vi hade en grupp trädgårdsmöbler stående under kastanjen till höger framför huset och där brukade far sitta med sina sommarkonfirmander. Det var oftast inte fler än att stolarna räckte till. Det måste ha varit fina somrar på den tiden, för jag kan inte minnas att de satt inomhus så värst många gånger. På hösten krattades nedfallna kastanjer ihop och forslades bort till trädgårdens kompost, längst ner i ett hörn bredvid hönsgården, vilket så småningom resulterade i en ”kastanjeskog”. Naturligtvis lekte vi mycket med kastanjerna. Vi tävlade om vem som hittade den största kastanjen, den minsta, den rundaste osv. Det var mycket tävlingslek, vilket det nog lätt blir, när man som vi var fyra flickor och väldigt nära varandra i ålder.

Några representativa rosenrabatter fanns det inte. Jag minns att vi under några år hade lite rosor på framsidan, men de ville sig aldrig riktigt. Klimatet var kanske inte det rätta, jorden kanske inte så näringsrik eller var det kanske så att det rätta intresset för rosenodling inte fanns. Längs med husets framsida var det däremot tulpaner, påskliljor, pingstliljor, hyacinter och pärlhyacinter på våren och senare avlöstes de av olika sommar- och höstblommor såsom prästkragar, ringblommor, astrar och dahlior. Jag vet att far tyckte mycket om den här sortens blommor men inte var någon direkt rosälskare, så jag tror det var en bidragande orsak till att våra rosor inte ville sig riktigt.

Till vänster om huset fanns en länga som bestod av en "lillstuga" och ett garage. Lillstugan var cykelförråd och scoutlokal för patrull Facklan, som vi systrar i tur och ordning tillhörde. I garaget stod under kriget prostens bil. Eftersom vi själva inte hade bil förrän efter kriget fanns det ju en ledig plats. Varför han hade sin bil där och inte i sitt eget garage vet jag faktiskt inte. Jag minna i alla fall när den första gången rullades ut och skulle provköras, att den till allas förvåning startade.

Till höger fanns en jordkällare, ganska stor som jag minns den, där vi framför allt förvarade potatis och äpplen. Runt omkring täcktes marken av "pervinklar" och själva källaren doldes nästan av syrener, vita och lila. Det var väldigt idylliskt. I samband med renoveringen av prästgården 1950 revs jordkällaren och där blev istället en gräsmatta. Den blev ganska snart favoritplats på sommaren där de skönaste trädgårdsmöblerna ställdes. Där har druckits många koppar kaffe, många glas saft och ätits goda bullar och kakor såväl med bara familjen som med släkt och vänner. Det var alltid mycket folk hemma hos oss året om, men kanske i synnerhet på sommaren. Mor var duktig på att baka, så det fanns alltid vetebröd och några sorters kakor hemma. Det var nog både för eget behov, men också för att man skulle ha något att bjuda på om det kom någon på besök.

På andra sidan av den breda gången var en "jättelik" gräsplan. Mitt på den stod en flaggstång. Det var synnerligen viktigt att flaggningen sköttes minutiöst. Här fanns också en syrenberså som bestod av vita syrener, där vi oftast intog förmiddagskaffet sköna sommardagar fram till renoveringen 1950. Hela gräsplanen inramades mer eller mindre av syrener. Prästgårdsträdgården var känd för den stora mängden vackra syrener.

Ena sidan av planen gränsade till prästgårdsarrendatorns hage, där vi som barn älskade att springa omkring. Som barn gick vi dagligen genom hagen till arrendatorn. Vi gillade verkligen att vara med i ladugården och "delta" i sysslorna. Lukten tror jag inte att vi kände så mycket av. Vi var nog alltför vana för att besväras av den. När det var höskörd fick vi vara med och åka hölass och det var naturligtvis jätteroligt. När vi blev lite större brukade vi faktiskt också hjälpa till att räfsa upp höet. Efteråt kliade det på hela kroppen, så det blev ofta en sömnlös natt.

Hagen var för oss både små och lite större barn såväl en lekplats som en tillflyktsort. På vintern åkte vi kälke och skidor. Där fanns en backe som vi utmanade på olika sätt. Vi byggde gupp som gjorde det hela ännu mer spännande. Någon av oss kom faktiskt på att man nog skulle kunna åka på ändan på en emaljerad bricka. Och se, det gick ju alldeles utmärkt! Det blev många brickor som förstördes i backen, men roligt hade vi!

Så kom våren med vårlök, blåsippor och vitsippor. Vi plockade gärna blommor och satte i en liten vas hemma eller gick till tant Petersson, arrendatorsfrun, med dem. Då blev man ofta bjuden på ett glas saft och kanske en nybakad bulle, vilket inte var dumt. Det jag mest förknippar sommarhagen med är smultron, som det fanns gott om och som man naturligtvis skulle trä upp på ett strå. Här kunde det ibland bli tävlan om vem som lyckades hitta flest smultron och på så sätt få det längsta strået. I hagen fanns en stor sten, som ofta blev tillflyktsplats, om man var ledsen och ville vara för sig själv en stund.

Från början slogs gräset med lie, vilket gjorde det hårt och stubbigt. För att få det lite mjukare minns jag att far, ofta med arrendatorns hjälp, brukade bränna stubben på våren. Omkring 1950, när huset var helrenoverat och med alla moderniteter, inköptes också en gräsklippare. Större delen av planen klipptes med den och resten fick vara en vilt blommande sommaräng. Nu kunde man börja tala om gräsmatta! Det här var, kan man säga, den del av trädgården som syntes.

Bakom lillstugelängan och baksidan av huset fanns så den andra delen, som var lite mer privat. Här fanns det som inte alltid behövde se så prydligt ut. Gångarna krattades inte och det var tillåtet med ogräs lite här och där. Det som dominerade den här delen av trädgården var det mycket stora grönsakslandet. Det var nog fars stolthet, tror jag. Han gillade verkligen att hålla till där både vår, sommar och höst. Följden blev att han alltid var solbränd på armar, hals och i ansiktet. Det mesta arbetet gjorde han själv. Det hände dock ibland att arrendatorn hjälpte till att plöja upp hela trädgårdslandet. Det var väl när det var dags att låta de olika växterna helt och hållet byta plats i landet.

Mor var inte aktiv ute i landet, utan hon stod för den delen som gjordes i köket. Vi barn fick hjälpa till med att rensa ogräs, vilket vi inte var så intresserade av. Andra sysslor som vi skulle hjälpa till med var att plocka och rensa spenat, skörda och så småningom sprita örter och bönor av olika slag. Det var inte roligt!

Köksträdgården innehöll allt som det egna hushållet kunde tänkas behöva i grönsaksväg. Familjen var stor och det gällde att i princip vara självförsörjande. Man tog vara på allt, syltade, saftade och konserverade. Vår mor var mycket duktig på allt sådant. Hon var känd bland våra kamrater för sina olika sorts goda marmelader och sina lika goda grahamsskorpor, som vi brukade äta med den hemmagjorda marmeladen på.

Här fanns också en stor avdelning med blommor av olika slag och som täckte upp de olika årstiderna. Det skulle alltid stå friska blommor på alla borden. Blommorna plockade vi naturligtvis i de egna rabatterna. Mor var noga med att arrangera blommorna precis så som hon ville ha dem. Det var i undantagsfall som vi flickor fick hjälpa till med det. På den här sidan av trädgården fanns också en stor avdelning med bärbuskar. Av krusbären gjordes framför allt kräm och marmelad och vinbären blev sylt, saft och gelé. En del åt vi naturligtvis färska. Lite här och där fanns också äppleträd av olika sort, några plommonträd och ett par bigarräräd.

På andra sidan av den här trädgårdsdelen fanns också en långa innehållande ett dass, en vedbod och ett brygghus. Dasset hade tre hål, två stora och ett litet med en trappa framför. Här satt man gärna tillsammans, åtminstone när det började bli kväll. I vedboden fanns

naturligtvis ved. Eftersom huset fram till renovering 1950 värmdes upp av kakelugnar, gick det åt mycket ved. Jag minns hur far under den kalla årstiden steg upp tidigare än vi andra för att tända i kakelugnarna, så att det skulle vara varmt när vi barn klev ur sängarna. Vedbehovet kvarstod efter renoveringen eftersom det då installerades en vedeldad panna i källaren. Lite bekvämare blev det då med vedförvaringen som flyttades från vedboden till källaren. I den gamla vedboden hade sedan min äldsta syster sina kaniner på vintern. Brygghuset användes för all tvätt fram till renoveringen. Därefter blev det förvaringsplats för bruna bönor och ärter, som låg där på tork. När det sedan var dags att sprita dem fick vi barn rycka in. Det var bland det tråkigaste vi kunde tänka oss och vi försökte därför alltid att på något sätt komma undan.

Bakom lillstugan fanns också en brunn, från vilken vi med hinkar hämtade upp vatten, eftersom huset saknade indraget vatten. Senare ersattes brunnen med en pump som gjorde det enklare. Så småningom drogs vattenledning in till köket, där det sattes en pump vid sidan av diskbänken.

Längst ner i trädgården fanns ett litet hönshus med vidhängande inhägnad hönsgård. Trots inhägnaden hände det att räven var framme och tog en höna någon natt. Under tiden som prästgården renoverades bodde vi i lärarinnebstaden som låg en liten bit därifrån. En natt lyckades räven få alla hönorna, jag minns inte hur många det var. Efter det blev det inga fler höns. Jag tror i alla fall att vi var så gott som självförsörjande vad gäller ägg. I trappan ner till källaren stod alltid ett krus med ägg i glas. Källaren nådde man genom att öppna en lucka i köksgolvet.

På den stora gräsplanen framför huset anordnade far tillsammans med Ungdomskretsen midsommarfest under många år. Det var, tyckte vi barn, sommarens höjdpunkt. När vi var stora nog deltog vi också med liv och lust i alla förberedelser. Som prästbarn fick vi inte lov att gå på några offentliga fester, så det här var viktigt för oss, för att vi skulle uppleva att vi firade midsommar ungefär som alla andra.

Eftersom sång och musik var viktigt i vår familj finns mycket förknippat med det. Mor sjöng i princip på varenda begravning och vigsel som var i kyrkan. Efter begravningarna var det kaffe med många sorters kakor. Det var fullt naturligt att man inte åt upp alla sina kakor, så mor och far hade alltid några med sig hem i en servett. Dessa delade vi fyra systrar minutiöst noggrant, det skulle vara absolut rättvist.

Varje julaftons förmiddag var hela familjen på ålderdomshemmet, där även vi flickor skulle sjunga julsånger för de gamla. Vi var egentligen inte så förtjusta i detta, men samtidigt blev det något som kom att tillhöra vår julaftonstradition. Juldagsmorgonen förknippas med levande ljus i alla fönster. Ljusen tändes ca ½ timme före julottans början för att lysa när alla julottebesökare passerade förbi på väg till kyrkan. Det sista vi gjorde innan vi skyndade iväg till julottan var att hjälpas åt att blåsa ut alla ljusen.

Ofta kom det tiggare och luffare till prästgården. Många kom aldrig tillbaka eftersom mor vägrade att ge dem pengar men gärna bjöd dem på mat. En del blev ”trofasta” och kom tillbaka år efter år. Somliga stadgade sig och jag minns särskilt en man som blev resande bokförsäljare. Han blev som en vän till familjen och far köpte en del böcker av honom.

Far skötte det mesta utomhus utan någon hjälp. Ibland, när det var väldigt mycket snö, kom arrendatorn med häst och plog och plogade uppfarten. Likaså kunde han på sommaren ibland hjälpa till att slå gräset med lie. Eftersom det gick åt stora mängder ved brukade far emellanåt få hjälp med att såga och hugga veden. Mor stod för inomhussysslorna, vilka var ganska så många. Man kan säga att det alltid var öppet hus i prästgården, vilket betydde att det alltid måste finnas något att bjuda på om någon skulle komma. Mor gjorde allting själv. Under några år, fram till dess att vi två äldsta flickor började skolan, hade vi hembiträde. Sedan tyckte mor att det räckte med att ha städhjälp som kom en gång i veckan. Mor var hemma när vi växte upp och vi var nog lite bortskämda med att hon alltid fanns till hands.

Att vara prästbarn på landet betydde att så gott som alla visste vem man var. Det var många gånger trevligt och uppskattat, men ganska ofta kände man sig väldigt påpassad och iakttagen. Våra föräldrar sa ofta: ”Ja, för oss skulle du gärna få det, men vad ska folk säga!” Följaktligen blev det ett nej av det.

Ryssby prästgårdsträdgård på 1950-talet, sådan jag minns den

Minnen från prästgården i Ryssby av Katarina Sjöström

Mina föräldrar hette Astrid och Folke Gjerulf, och tills jag var 13 år var pappa präst i Ljungby. Den 1 oktober 1954 flyttade vi till Ryssby, Kalmar län, och pappa hade då blivit kyrkoherde i en bygd och i en prästgård som de båda kom att älska. Det är nu 50 år sedan, och deras pensionärsbostad i byns södra utkant är mitt och min familjs sommarparadis. Jag påminns alltså ofta om min barndom i en småländsk prästgård.

Hemma har jag hittat ett litet häfte som pappa låtit trycka ”5 psalmer i tacksamhet över mina första tio år i Ryssby”. Hur önskar man inte att alla skulle kunna känna så.

Jag förmodar att vår prästgård fyllde samma funktion som de flesta andra prästgårdar på den tiden. Kyrkkaffe, sammanträden, syföreningar, ungdomsgrupper, kyrkobröder osv. Ibland var det säkert ganska krävande, men uppskattning gör ju också det krävande roligt. I stora rummet var det ofta fullt med folk, och dessutom låg, och ligger, pastorsexpeditionen i prästgården. Jag tror inte att promenaden upp genom allén från byn upplevdes som särskilt lång.

Försynen hade utrustat båda mina föräldrar med ett konstnärligt sinne. Båda sjöng, spelade, målade, pappa diktade och mamma var språkbegåvad. Trots att vi bara var tre i familjen fick vi ihop en trio med piano, fiol och cello. Vi gjorde oss dock aldrig något stort namn! Men då och då drog det litet musikkvänner till prästgården, och jag kan minnas både stråkkvartett, gluntar och quatre mains. Pappas största glädje på det området var samarbetet med Gustav Bjarnegård, hans käre närmaste kollega, när de tillsammans bearbetade och gav Johan Helmich Romans Husandakter. Det var intensiva, skapande år, och jag minns känslan när pappa var i andra tankar.

A propos trädgården, så vill jag inte ge mamma och pappa äran av dess utformning. Visserligen var det de som skötte den, och mamma slog till och med ”ängen” med lie ibland, om inte prästgårdsarrendatorn förbarmade sig och hann före. Men det var pappas företrädare, Hjalmar Lundgren, som anlagt trädgården så som jag minns den. Han var den verkliga trädgårdsmästaren. Sparrisängarna t.ex., glädde vi oss åt så länge de varade, sedan blev de nog, tyvärr, förvildade.

Detta är bara litet av allt det man känner, och mer och mer blir det ju äldre man blir! Av tacksamhet över att ha fått växa upp i en prästgård i Småland.

En öländsk prästgårdsträdgård

Minnen från Böda prästgård på norra Öland av Birgitta Johnson

Prästen var helt ansvarig för hela trädgården, med skötsel och nyplantering, men fick ju i gengäld nyttja den. Man fick själv betala den hjälp man behövde till sådant som man inte kunde klara av själv, inte orkade, eller hann med. Om vi betalade arrendatorn för att han vid snöfall kom med häst och plogade upp våra gångar vet jag inte. Kanske gjorde han det för att han var en snäll och omtänksam granne.

Vi hade en relativt stor trädgård, som gränsade mot kyrkogården och arrendatorsbostället. Framsidan var fasaden utåt mot vägen och kyrkbacken. En stor akacia stod som vårdträd mitt framför huset på gårdsplanen, som var täckt med grus av små stenskrävor. På bäge sidor om planen fanns gräsmattor med välskurna kanter och rosenrabatter. Vid ena sidan stod också flaggstången. Här hade man inga trädgårdsmöbler, här lekte man inte, här skulle alltid se snyggt ut. Grunden skulle vara stängd annars såg det slarvigt ut. Kanske var man också lite rädd för korna, som varje morgon och kväll passerade på väg till mjölkningen.

På baksidan av huset fanns också en stor gräsmatta, som mer var lekgräsmatta. Där kunde man ägna sig åt bollekar eller spela krocket. Där stod också trädgårdsmöblerna, som skulle skrapas och vitmålas varje år. Här bjöds gäster på kaffe och saft, och här åt familjen de flesta måltider under sommaren, när det var fint väder. På baksidan fanns också den stengrotta i halvcirkel mot söder, som min farfar byggt av överflödig sten från trädgården. Här kunde man sitta tidigt på våren och långt fram på hösten och dricka sitt kaffe eller läsa. Det var verkligen platsen för fotografering, både inom familjen och för gäster som kom på besök. På bäge sidor om grottan låg vårt stenparti. Vackra, lite ovanliga stenar var inte svårt att hitta på Öland, och växter fyllde vi på med när vi hittade något intressant.

Så var det grönsakslanden. Vi hade, som väl de flesta på landet, långa rader av morötter, rödbetor, ärtor, bönor mm. En sparrissäng hade vi också, och det var kanske lite mer ovanligt på den tiden. Drivbänken med glas över skötte i allmänhet far. Där drev vi upp bl.a. tomatplantor, som vi delade med oss av till grannar och andra. Jordgubbsland, hallonland och vinbärs- och krusbärsbuskar fanns intill trädgårdslanden.

Ytterligare ett odlingsland fanns som så småningom, när vi barn började bli vuxna, alltmer fick övergå i gräsmark. Här hade vi potatis, bruna bönor och ett par år majs. Det sistnämnda var ovanligt och väckte ett visst intresse i bygden. Bilden av böknippen, som hängde på det röda höga staketet, hör till ett av de tydliga trädgårdsminnena.

Trädgården var stor och spännande för oss barn med många roliga träd, en del riktiga klätterträd, där vi också kunde ha koja. Förutom akacian fanns det på framsidans gräsmattor lind, lönn, ek, oxel och valnöt, och på baksidan också björk, hassel och cypress. På västsidan utmed huset planterade vi en persika, som under många år gav en mycket riklig skörd. Det gjorde också vinstocken, som vi satte på husets sydsida. Öland har ju milda sköna höstar. Så var det alla fruktträden, många ganska gamla, "Gravensteiner", "Alexander", "Citron", "Astrakaner", "Gråpäron", "Bergamotter" m.fl. Ett par stora bigarrärträd frös bort under de kalla vintrarna på 40-talet. Ner mot kyrkan växte ett stort

päronträd, ympat med flera sorters päron, bl.a. ett stort hårt klumpigt päron, som blev ätbart först efter nyår och då var mycket saftigt och gott. Ett annat stort gammalt päronträd som stod centralt på baksidan med olika sorters päron var troligen sedan 1700-talet och planterat av kyrkoherde Fagerroth. Det var så högt att frukten var oåtkomlig även med fruktplockare. Men efter en blåst kunde vi barn hitta päron från de allra översta grenarna, och de var Svanshals. Längst ner i trädgården låg plommonlundan med små gula och blå plommon. De som inte åts från träden blev senare tutti-frutti. Vi hade förstås också andra plommon, som "Victoria".

Vem skötte trädgården? Ja, hela familjen hjälptes åt. Gäster och släktingar, som kom och bodde i prästgården, hjälpte också till. Det var ju roligare när vi var många som var ute tillsammans. Enstaka gäster var ibland något osäkra på vad som var ogräs och vad som var morötter eller bönor, och då steg självkänslan hos oss barn. Far skötte nog ofta gräsklippningen med en sådan där liten, tung, handdriven gräsklippare, men visst hjälpte både mor och vi andra till. Hjälp utifrån hade vi inte mycket till trädgården, men jag minns att trädskötaren kom någon gång, och då gick han runt med far och beskar de mera nysatta träden. Ympade fruktträd gjorde far själv.

På norra Öland måste det ofta vattnas. Vi bar vatten från brunnen i större eller mindre hinkar, men vi hade också en slang som nådde ganska långt. Mor var specialist på att ta vara på regnvatten, och så fort det började stänka i luften var hon ute i en gammal regnrock och såg till att det fanns tunnor under alla stuprännor. Så snart tunnorna var fulla gick hon ut och tömde vattnet på buskar och rabatter. Det var ett tungt och kallt arbete, och jag minns hennes ofta stela och frusna händer.

Det var ju särskilt på sommaren och hösten som trädgården gav mycket arbete. Mest tid tog skörden. Saft, sylt och marmelad tillverkades, oftast efter de gamla vanliga recepten, men ibland kunde man hitta något nytt i "Husmodern", som mor brukade få årsprenumeration på i julklapp. Äpplen och päron plockades försiktigt ner och breddes ut på tidningar på vinden, och så var det alla grönsaker och en del bär som skulle konserveras. Konserveringsapparaten stod på spisen varje dag. Prydliga lappar på innehållet textades och klistrades på burkarna, som sedan placerades i prydliga rader i källaren. Man kunde inte köpa färska grönsaker, så skörden måste räcka hela året. I rensning och förberedelsearbetet av frukt och grönsaker hjälpte hela storfamiljen till utom far, som hade sitt arbete på expeditionen eller var ute på någon sorts möte eller besök. Han hjälpte däremot till med nedplockningen av frukt med plockaren. Ofta kom också någon grannkvinna in och drack kaffe med oss och satt då och pratade och hjälpte till en stund. Sedan fick hon ofta något i natura med sig hem. Vi barn, särskilt jag som flicka, hjälpte till mycket men kände det inte som ett hårt tvång och hade nog också en viss valfrihet när det gällde arbetet. Jag minns t.ex. när vi fick "urkärnare" för äpplen, hur snabbt det gick att få fram äppelingarna, som sedan hängdes på tork på snören i långa rader för att bli fruktsoppa till vintern. Senare på hösten kom lövfräsningen. Vi barn hjälpte till men fick inte rulla och leka i lövhögarna. Jag tror man var rädd för att det hade något samband med barnförlamning, som ju brukade komma på hösten.

Husdjuren hör väl också till trädgården. Under kriget hade väl de flesta en hushållsgris, som slaktades till jul. Alla tallrikar fördiskades, d.v.s. sås och eventuella rester sköljdes av, och

det vattnet gick till grisen liksom potatisskal och annat avfall. Ett litet hus med griskätte och plats för höns byggdes alltså längst ner i trädgården. Hönsen var en av mina bröder tillsammans med mor särskilt intresserad av. De flesta äggen gick till hushållet, men en del såldes till äggbilen, när vi fick överskott. Kaniner hade jag och min äldste bror också, tidvis ganska många. Ibland gick vi med var sin säck runt arrendatorns åkrar och plockade en sorts mjuk tistel, som tillsammans med maskrosor älskades av djuren. En kort period hade vi också en tacka med ett par lamm.

Trädgården och arbetet där var nog, även om det också kunde vara segt och kämpigt och tungt, övervägande positivt. Lite avlöning fick vi ibland, 2 öre raden för rensning av grönsaker. Det botaniska intresset gällde inte bara odlade växter utan även Ölands vilda flora. Det var far som tidigt lärde oss att examinera växter efter Linnés system. På den tiden skulle man pressa växter i skolan och särskilt om man kom från Öland ha ett stort herbarium. Den vilda floran hittade vi mest utanför trädgården, i hagar, ängar, på stranden eller i skogen, men råkade man hitta något intressant när man höll på med sitt beting i trädgårdslandet, hade man i allmänhet ett giltigt skäl att lämna arbetet och ägna sig en stund åt forskning.

Persnäs prästgård i stenriket på Öland

Minnen från prästgården i Persnäs under 1930- och 40-talen
av Birgitta Giacomelli

Persnäs prästgård ligger cirka en kilometer från kyrkan och Persnäs by. Den närmaste grannen är prästgårdsarrendatorn med familj. Så är det fortfarande och då, när jag växte upp, var denna familj stor. Själva var vi bara fem och vi uppskattade mycket att ha nära till vår stora grannfamilj. Församlingen, socknen, hade vid denna tid cirka tusen personer boende.

Trädgården var stor och lummig. På avstånd kunde man se de båda flygelbyggnaderna med bostadshuset i mitten. Flygelbyggnaderna är betydligt äldre, mycket vackra i sin svagt rosa färg med vita knutar. Den södra inrymde vid denna tid tvättstuga, mangelbod, visthusbod och ytterligare rum samt vindsvåning. I den norra fanns vagnsbod och vedbod för prästfamiljen. Övriga utrymmen disponerades av arrendatorn. En visthusbod med källare, belägen strax norr om köksingången, var troligen byggd vid samma tid som flyglarna. Det talades aldrig så mycket om detta hus, men byggnadsstilen var i stort sett likadan som de mer iögonfallande flyglarna. Strax intill fanns höns och svinhus med en liten inhägnad gård. Och längst ner i denna uthusrad fanns utedasset, lite undanskymt som sig bör.

Vid huvudbyggnadens fyra hörn fanns vattentunnor, viktiga med tanke på vattenförsörjningen, som man alltid fick ha i åtanke. Regnvattnet var särskilt viktigt för bevattningen i trädgården.

Vid 40-talets mitt kom en betydande ombyggnad av bostadshuset till stånd. En ny och bättre brunn grävdes då. Moderniteter som badrum och vattentoiletter inrättades. Källare grävdes under större delen av huset för att ge plats åt pannrum, eftersom vi nu fick centralvärme, samt tvättstuga, potatiskällare, matkällare och andra lagringsutrymmen som tidigare funnits att tillgå i uthusen. Vattenburen värme i hela huset innebar en enorm förbättring. Nästan samtliga av husets rum fick en ny utformning. I ovanvåningen fick den stora kalla vinden ge plats åt nya sovrum och garderober samt ett stort trivsamt vardagsrum.

Åter så till själva trädgården. Det som fört mötte besökaren var den så kallade inhägnaden. Den var helt gräsbevuxen, förutom ett stenparti, beläget på taket till en gammal jordkällare. Gräset slogs här och skördades av arrendatorn.

Från inhägnaden kom man in i den egentliga trädgården. Den stora almen framför glasverandan var redan vid denna tid betydligt högre än husen. Flera almar fanns också på framsidan av bostaden. Söder om huvudbyggnaden fanns två stenpartier. En gång mellan dem ledde till syrenbersån. Mellan stenpartierna och södra flygeln fanns en gräsmatta med äppleträd och körsbärsträd. På våarna blommade här många lökväxter i olika färger. De var satta över hela gräsmattan. Det var bl.a. tulpaner, påskliljor och pingstliljor, allt i en fin blandning.

Öster om de båda stenpartierna och syrenbersån fanns trädgårdslandet. Där odlades varje år grönsaker som sallad, dill, persilja, spenat, tomater, gurka, sockerärtor, rädisor och

rödbetor. Längst ner åt öster växte rabarber. Hela familjen hjälptes åt att så och sköta odlingarna. Vi barn ägnade oss mycket åt att rensa ogräs. Tydligt kan jag minnas, hur det kändes, om man råkade dra upp brännässlor utan att skydda händerna. Kallt vatten från trädgårdspumpen hjälpte genast, dessbättre. Vid trädgårdslandets kant mot stora gången planterades varje år ettåriga blommor, mest lejongap och astrar. Hallonlandet, beläget vid höns- och svinhuset, sköttes också av oss i familjen. Potatislandet däremot var arrendatorns åliggande, förmodligen av hävd från prosten Håkanssons tid. De plöjde och satte potatis. Vi skördade efter hand den färska potatisen. Förmodligen fick vi hjälp av arrendatorn vid skörd av hela landet.

Vi norra gränsen mot arrendatorns ladugårdsplan fanns något, som en gång bör ha varit en berså. Den var förvuxen och ovårdad på ett sätt, som gjorde den till en utmärkt lekträdgård för oss barn. Där fanns en stenmur i lagom höjd. Där kunde man som litet barn ”laga mat” och sköta ett låtsashushåll.

Att skyffla gångarna rena från ogräs ägnade pappa sig mycket åt. Viss hjälp med detta och mycket av höstarbetet fick vi av lejd arbetskraft, ynglingar boende i Persnäs.

Frukträden besprutades tidigt på våren av en trädgårdsmästare, som också svarade för beskärningen. Att någon befattade sig med ”skogen” av plommonträd, kan jag inte minnas. De gav i alla fall en härlig skörd. Vinteräpplena plockades och lades på tidningar, utbredda på golvet i kalla vindsutrymmen. De användes efter hand och kunde bevaras till fram på vårkanten. Äpplemos kokades också, liksom hallonsylt. Vinbär blev till gelé och rabarber gav en härlig saft.

Som jag tidigare nämnt, är prästgården belägen en bra bit från närmaste by. Sett ur barnperspektiv var en kilometer långt. Lekkamrater fanns inte inom räckhåll. Vi besökte gärna arrendatorsfamiljen, även om barnen där var betydligt äldre. Mörka vinterkvällar tillbringade vi barn med nöje i deras kök. Vi blev alltid välvilligt bemötta. Vi fick vara med om Fiaspel och Rävspel och blev alltid bjudna på något gott. Ladugården besökte vi gärna om kvällarna, när korna mjölkades. Där hämtade vi också mjölk till vårt hushåll.

Avsaknaden av nära lekkamrater kompenserade vi med låtsasfamiljer i trädgården. Det var fantasieggande och sysselsatte oss under några år, tills vi började skolan och fick verkliga lekkamrater.

När julgrisen slaktats, rådde stor aktivitet. Fläsk saltades i en tunna, förvarad i visthusboden ute i södra flygeln. Somliga bitar, däribland julskinkan, skickades till rökning och hängdes sedan i taket i visthusboden. Man malde kött, stoppade korv och gjorde köttbullar. Blodpuddingen sattes in i ugnen. Pressylta och rullsylta gjordes, grisfötter blev till aladåb. Julslakten var ett av de där festliga tillfällena då kunniga personer kom och hjälpte till och mycket hände i köket. Julbaket var ännu härligare med dofter, som man inte glömmer. Hela adventstiden rådde festlig stämning med alla julförberedelser, tända ljus, Luciafirande och julstädning.

Under vintermånaderna kunde man inte värma upp hela prästgården. Men under Julhelgen och fram till Tjugondag-Knut eldades i hela nedervåningen, i kakelugnar och järnkaminer.

Alla rum pyntades. Julafton med levande ljus i granen, julklappar, julmat och julkakor var oförglömliga. Juldagen inleddes med julotta klockan fem på morgonen, levande ljus i hela kyrkan och alla de fina, traditionsrika psalmerna.

Festligheter följde under de närmaste veckorna. Söndagsskolans julfest skedde i prästgården. Grannarna bjöd varje år på stort julkalas och prästfamiljer bjöd traditionsenligt varandra till julkalas.

När kyrkliga syföreningen startade sin verksamhet för året, inbjöds deltagarna till första mötet i prästgården. De olika människorna, som föredragshållare, representanter för olika myndigheter, som besökte Persnäs, blev bjudna till prästgården. En del övernattade också. Biskopsvisitationer var extra högtidliga tillfällen. Alla besökande, församlingsbor och andra, bidrog till en omväxlande och intressant tillvaro.

En annan person som förgyllde tillvaron var Edvin Hägg, en småländsk konstnär. Han gästade oss en lång rad av somrar. Han tyckte om att söka sina motiv i den öländska naturen. Han cyklade iväg med stativ och oljefärger på morgonen och återvände i kvällningen. Då samlades vi alla för att se vad han målat under dagen.

De hembiträden som fanns hos oss under en lång rad av år, var av stor betydelse för att prästgårdslivet skulle fungera bra. Vid förrättningar i församlingen blev det möjligt för båda föräldrarna att lämna oss barn hemma. I många andra avseenden gjorde hembiträdena det möjligt att livet i det stora huset skulle fortgå så smidigt som möjligt. Det var många gäster som kom oförberett till exempel. Det sista hembiträdet stannade i många år hos oss. Hon var särskilt uppskattad och stod oss barn nära. Henne besöker jag fortfarande gärna.

Vid vissa tillfällen, som när vittvätten skulle klaras ute i tvättstugan, behövdes extra hjälp. Det var ett tungt arbete, som tog hela dagen i anspråk. En kvinna som hette Selma och hembiträdet hade hand om denna uppgift. De eldade med ved under den stora inbyggda tvättgrytan, där tvätten kokades. Efter sköljningar och vridningar hängdes allt ute i trädgården. Vintertid fick tvätten hängas uppe på vinden över tvättstugan. När jag nu tänker tillbaka på detta ansträngande arbete, förundrar jag mig över att Selma alltid hade tid för oss barn. Hon var på gott humör och pratade och skrattade med oss.

Under första delen av 40-talet fanns en flyktinförläggning på ett pensionat i Persnäs. Där bodde baltiska flyktingar, som under stor fara tagit sig över Östersjön. Vid sin första och eventuellt enda jul i Persnäs, gick de mangrant till julotta. Efter gudstjänsten var de bjudna till prästgården. Det var en annorlunda och mycket speciell morgon. Vi i familjen lärde känna många av dem mer nära. I synnerhet gällde detta en ung estländska. Hon, som alltid blev sjuk vid sjöfärder, hade måst ge sig iväg utan sin man, som var i krigstjänst. Hon var gravid och hade mått förfärligt illa under hela färden. Hennes man kunde så småningom spåras på annat håll i Sverige. De bodde lång tid i prästgården. Vi trivdes alla med detta storhushåll. Deras dotter föddes och de flyttade när mannen fått anställning i Blekinge. Detta var en mycket positiv och oförglömlig tid.

Särskilt fina minnen har jag av många varma sommarkvällar i den stora härliga trädgården. När skymningen började falla lekte vi hela familjen kurragömma utomhus. Alla var med,

även gäster. Alla verkade ha lika roligt. Leken höll på till dess mörkret tvingade oss att sluta eller vi barn blev allt för trötta. Det känns skönt att låta tankarna dröja kvar vid dessa minnen.

Vi som bodde i prästgården var Nils och Elsie Lindahl, mina bröder Karl-Johan och Håkan samt undertecknad, Birgitta.

Bilaga 2

Nedteckningar angående trädgårdens omläggning vid Böda prästgård av prosten Olof Fagerroth

Handskrift från Böda kyrkoarkiv

Landsarkivet i Vadstena, Böda kyrkoarkiv, JI:1, Om prästgårdsförbättringar, 1761

Samma år som jag Olof Fagerroth blev pastor i Böda, började jag på att utvidga och förbättra den förfallna trädgården. Vid södra byggningsknuten stod då trädgårdsgårdsgården i rät linje väster till åt ladugårdsbrunnen. Denna gårdsgård rev jag upp, och utökade trädgården i söder, något över ett skeppeland, som då bestod av vedkast och en del ladugård. Där nu de vita och röda rosenbuskarna stå samt blomsterkvarteret mitt för mitt södra kammarfönster, stod då ett gammalt förfallet brygghus samt en svinstia. Dessa revs bort, och en otrolig mängd stenar efter den gamla stora brygghusmuren släpades med otrolig möda samt kostnad bort.

Uppå den ovan nämnda nya delen, som lades till den gamla trädgården, har förr stått åtskilliga hus, jämte det att den delen som förr var ladugård, var ganska tät stenlagd, för den skull måste jag med mycken möda och omkostnad låta uppbryta och bortköra hundratals lass sten, vilka sedan av hela Åkerbo härad, ifrån det stället jag låtit lägga detta ofantliga stora stenrör, bortkördes till den stora stenbron, som landshövdingen Roxendorff lät bygga vid hamngården, för de till och från Gotland resande passagerares bekvämlighets skull. Den gamla trädgården var skogslupen av en mängd gemena röda plommonträd, vilka förkväva några gamla äpple- och päron träd, som där utan ordning var satta under kyrkoherden Resenus tid. Dessa plommonträd lät jag avhugga, som till större delen skedde med min egen hand, och sedan lät jag genom många arbetskarlar bryta upp alla dess rötter och lät plöja upp hela gamla trädgården. Norr i den gamla trädgården låg ett stort stenband som jag också lät bryta upp och välta ut genom norra gårdsgården. En gammal smedja har och stått i den gamla trädgården, den lät jag också bortrensa dess kvarlevor av en mängd stenar. Sedan både nya och gamla trädgården var upård [uppärjad?] och planerad, blev de bägge efter symmetri och ordning utstakade med tåg till unga träs planterande.

Med detta kostsamma röjande hade jag at göra i 2 års tid, ifrån vårdag till sen hösttid. Således finns nu i denna trädgård av min egen hand satta, allehanda slags kostliga fruktbärande träd, allesammans efter dendrologiska principer på nedan i luft planeterna Vågen, Vattuman och Tvillingarna, på det de inte efter gamla världens tycke och smak måste bli himmelshöga, mindre bärande och för starka väder exponerade till nerbrytning, utan någorlunda låga men däremot vida, så att vad som tappas i frukt på den gammalmodiga höjden, betalar rikligen den nymodiga vidden, och är följande träd av mig satta:

Allehanda kostbara äppleträd	20 stycken
Päron träd av åtskilliga rara arter	20
Klara körsbärsträd	12
Franska Bigaraus Körsbärsträd	8
Ett ympat Morell Körsbärsträd	1
Appelkos vita Plommonträd	6
Röda Sviskon Plommon	1
Vita Rosenbuskar	6
Röda Rosenbuskar	3
Syrener	3
Summa	80 stycken

Utan en myckenhet av åtskilliga slags vinbärs- och stickelbärsbuskar på båda sidor om korsgångarna, jämte vita och gula narcisser likaledes på båda sidor om dessa gångar.

Av äppleträden är oympade	8
Av päronträd oympade	4

Alla de övriga äpple- och päronträd är ympade av min egen hand, på det de skola vara desto friare för varjehanda sjukdomar, ge desto ymnigare och bättre smakande frukter. Dessa ympar har jag med posten förskrivit och bekommit ifrån Borgholms trädgård på Öland, ifrån Kråkerums herrgård i Mönsterås Socken samt ifrån Dahlström i Döderhults Socken. NB (?) de flesta äppleträd är Borstoffer äpplen, som av alla dendrologer erkännas för de durablaste och bästa av alla slags äpplen.

Vid min hitflyttning ifrån mitt förra Kaplans boställe Hammarby i Högsby Socken, tog jag hela min trädskola med mig hit, som bestod av 400 trädplantor, ungefär 2 alnar höga [ca 120 cm], vilka jag sedan, dem jag ej själv behövde, dels sålde och dels skänkte bort till mina vänner, av vilka, många bönder här i församlingen av mig fick. När nu framdeles de unga fruktbärande träden börja trängas och förtryckas av de nu här för min ankomst planterade gammalmodiga träden, gjorde mina herrar Successorer [efterträdare] ganska väl, om de lät hugga bort de gamla, annars förkväva och fördärva de varandra, att ingen där bär på slutet sin frukt, och vara körsbärsträden som står vid gångarna börja likaledes förkväva äpple- och päronträden, böra de huggas bort, och genom ympande eller kärnor planteras i en tomt för sig själva. Inne i mangården har jag planterat 8 lönnträd, 3 aspar och 2 oxlar, i dessa två senare är ympade, för ro skull, kostliga äpplen och päron. De lönnar som stå öster vid staketet har 6 alnars hög stam, på det de inte skola bortskymma prospekten till hamnen och havet. Likaledes har jag planterat inpå mangården 20 stycken vinbärsbuskar, endast för en behaglig utsikts skull, dess bär vet jag väl rivs i förtid bort, och det kan vara lika mycket, emedan i trädgården finns en mängd där av. Gud välsigne mina händers arbete här vid, och låt det tjäna mina herrar Successorer till nytta och nöje.

Prosten Fagerroth dog den 8 augusti 1779, 65 år, 3 mån och 7 dygn gammal.

Transkription: Kjell Lundquist, oktober 2005.

Bilaga 3

Förklaring över ritning med förslag till anläggning av trädgården vid Böda prästgård

Böda kyrkoarkiv, Olsson, Sigurd, 1919, *Förslag till omläggning av trädgården vid Böda prästgård*, Kalmar. Växtlistan är precist avskriven efter originalet av Emma Franzén.

Växtlista

Nr.	Namn	Antal
1.	Prästgårdsbyggning	
2.	Uthus	
3.	Befintliga träd	
4.	Vildvin	2
5.	Klängrosor: 5 Hiawatha, 3 American Pillar, 2 Fraulein Octavia, 3 White Dorothy, 2 Lady Gay	15
6.	Clematis Jackmanni	2
7.	Blomsterrabatt	
8.	Prunus triloba, stamform	4
9.	Skyddsplantering av gran	50
10.	Cytisus alpinus grandiflorus, stamform [Laburnum alpinum]	5
11.	Syringa chinensis	12
12.	Spiraea thunbergii	10
13.	Rabatt med perenna växter	
14.	Forsythia fortunei, stamform [Forsythia suspense var. Fortunei]	2
15.	Syringa vulgaris Andenken an Ludwig Späth, stamform	3
16.	Rosrabatt: "Rödhättan"	40
17.	Rosrabatt: "Snödrotsningen"	12
18.	Rosrabatt: "Mad. Carolina Tistout"	24
19.	Malus floribunda, stamform	1
20.	Viburnum opulus roseum [Viburnum opulus 'Roseum']	1
21.	Hydrangea paniculata grandiflora, stamform	2
22.	Weigela amabilis Eva Rathke [Weigela 'Eva Rathke']	2
23.	Deutzia crenata	1
24.	Häck av syren	
25.	Dvärgfruktträd: 3 Oranie, 4 Cox Orange, 2 Cox Pomona, 2 Guldparmän	11
26.	Plats för vinbär, krusbär, hallon. Av vinbär svarta "Boskoop jätte", "Röda körbärsvinbär", krusbär: "Mertensis", Hallon "Hornet"	
27.	Stamfruktträd: 1 Astrakan Gyllenkroks, 2 Ölands kungsäpple, 2 Boiken, 1 Bonne Louise, 1 Esperens herrepäron	7
28.	Plats för ännu några fruktträd s.s. stenkyrka, Cox pomona, Cellini, Gul Richard, Melon, Åkerö	
29.	Allhus och gårdsplan	

- 30. Brunn
- 31. Häck av hassel 50
- 32. Plats för diverse kulturer

Kostnaden för de av mig förslagna växterna belöper sig till omkring 300:00 kr, däri inberäknat de 76 st. låga rosorna, vilka draga en kostnad av 75:00 kr. Då dessa äro väl dyra för närvarande, kunna desamma s.v. utbytas med andra blommor s.s. astrar, nejlikor, lejongap m.fl.

Kalmar i dec 1919
Sigurd Olsson
Konsult

Bilaga 4

Växtlistor från prästgårdsträdgårdarna

Denna bilaga innehåller växtlistor från de 14 prästgårdsträdgårdarna. Som namnreferens till dessa har använts kulturväxtlexikon på internet, <http://skud.ngb.se>. Under varje prästgård finns två växtlistor. Med tanke på det kulturarv som idag håller på att försvinna, då prästgårdarna över hela landet säljs ut och trädgårdarna förenklas, nedtecknade ett tiotal prästbarn prästgårdsskildringar över sina barndomshem. Den första växtlistan baseras på de växter som nämns i denna prästgårdsskildring. Den andra är en lista över dagens växter i trädgården, inventerade av mig i augusti 2005. I slutet finns en sammanställning över de i prästgårdsskildringarna förekommande växterna och hur ofta de nämns i de olika texterna samt en sammanställning över dagens växtmaterial.

Innehållsförteckning

Prästgårdar i Kronobergs län	60
Ryssbys prästgårdsträdgård	60
Vittaryds prästgårdsträdgård	61
Sjösås prästgårdsträdgård	62
Drevs prästgårdsträdgård	64
Älghults prästgårdsträdgård	65
Prästgårdar i Jönköpings län	67
Vallsjös prästgårdsträdgård	67
Björköns prästgårdsträdgård	69
Torpas prästgårdsträdgård	71
Alsedas prästgårdsträdgård	72
Näshults prästgårdsträdgård	74
Prästgårdar i Kalmar län	76
Ålems prästgårdsträdgård	76
Ryssbys prästgårdsträdgård	78
Bödås prästgårdsträdgård	80
Persnäs prästgårdsträdgård	82
Sammanställda växtlistor	84
Växter nämnda i prästgårdsskildringarna	84
Växter i trädgårdarna idag	88

Ryssby prästgård, Kronobergs län

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar

lind (*Tilia* sp.)

gran (*Picea abies*)

skogslönn (*Acer platanoides*)

hassel (*Corylus avellana*)

hagtorn (*Crataegus* sp.)

snöbär (*Symphoricarpos albus*)

syren (*Syringa vulgaris*)

ölandstok (*Potentilla fruticosa*)

Blommor

dahlia (*Dahlia* sp.)

gullris (*Solidago*-hybrid)

ringblomma (*Calendula officinalis*-sorter)

Nyttoväxter

äpple (*Malus domestica*-sort)

sötkörsbär (*Prunus avium*-sort)

hallon (*Rubus idaeus*-sort)

röda vinbär (*Ribes rubrum*-sort)

svarta vinbär (*Ribes nigrum*-sort)

morötter (*Daucus carota*)

dill (*Anethum graveolens*)

potatis (*Solanum tuberosum*)

Växter i trädgården idag

Träd och buskar

björk (*Betula* sp.)

lind (*Tilia* sp.)

gran (*Picea abies*)

skogslönn (*Acer platanoides*)

hassel (*Corylus avellana*)

tall (*Pinus sylvestris*)

ek (*Quercus robur*)

rönn (*Sorbus aucuparia*)

blodbok (*Fagus sylvatica*
Purpurbladiga Gruppen)

syren (*Syringa vulgaris*)

parksyren (*Syringa x chinensis*)

ölandstok (*Potentilla fruticosa*)

Blommor

temymta (*Monarda*-hybrid)

höstaster (*Aster novi-belgii*-sorter)

purpurklätt (*Lychnis coronaria*)

jätteprästkra
(*Leucanthemum x superbum*)

höstflox (*Phlox paniculata*)

indiankrasse (*Tropaeolum majus*-sorter).

Nyttoväxter

äpple (*Malus domestica*-sort)

körsbär (*Prunus* sp.)

röda vinbär (*Ribes rubrum*-sort)

svarta vinbär (*Ribes nigrum*-sort)

Vittaryd prästgård

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar

björk (*Betula* sp.)

gran (*Picea abies*)

tall (*Pinus sylvestris*)

ask (*Fraxinus excelsior*)

skogslönn (*Acer platanoides*)

oxel (*Sorbus intermedia*)

korallkornell (*Cornus alba*
'Sibirica')

syren (*Syringa vulgaris*)

Blommor

pion, (*Paeonia* sp.)

ringblomma (*Calendula*
officinalis-sorter)

solros (*Helianthus annuus*)

krasse (*Tropaeolum majus*-
sorter)

Nyttoväxter

äpple (*Malus domestica*-sort)

röda vinbär (*Ribes rubrum*-sort)

svarta vinbär (*Ribes nigrum*-sort)

krusbär (*Ribes uva-crispa*-sort)

rabarber (*Rheum rhubarbarum*)

morot (*Daucus carota*)

dill (*Anethum graveolens*)

persilja (*Petroselinum crispum*)

potatis (*Solanum tuberosum*)

havre (*Avena sativa*)

palsternacka (*Pastinaca sativa*)

kål (*Brassica* sp.)

tomat (*Lycopersicon esculentum*)

spenat (*Spinacia oleracea*)

Växter i trädgården idag

Träd och buskar

björk (*Betula* sp.)

bok (*Fagus sylvatica*)

tall (*Pinus sylvestris*)

ask (*Fraxinus excelsior*)

rönn (*Sorbus aucuparia*)

korallkornell (*Cornus alba*
'Sibirica')

rododendron (*Rhododendron*
sp.)

Blommor

höstflox (*Phlox paniculata*)

höstanemon (*Anemone*
tomentosa 'Robustissima')

gullris (*Solidago*-hybrid)

daglilja (*Hemerocallis* spp.)

höstrudbeckia (*Rudbeckia*
laciniata)

stockros (*Althaea rosea*)

Nyttoväxter

äpple (*Malus domestica*-sort)

Sjösås prästgård

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
gran (<i>Picea abies</i>)	löjtnantshjärta (<i>Lamprocapnos spectabilis</i>)	äpple: (<i>Malus domestica</i> -sort) <i>Malus</i> 'Åkerö'
skogslönn (<i>Acer platanoides</i>)	diverse perenner	<i>Malus</i> 'Maglemer'
hästkastanj (<i>Aesculus hippocastanum</i>)		<i>Malus</i> 'Glasäpple'
syren (<i>Syringa vulgaris</i>)		päron (<i>Pyrus communis</i> -sort)
ros (<i>Rosa</i> sp.)		plommon (<i>Prunus domestica</i> -sort)
pipranka (<i>Aristolochia macrophylla</i>)		röda vinbär (<i>Ribes rubrum</i> -sort)
		svarta vinbär (<i>Ribes nigrum</i> -sort)
		krusbär (<i>Ribes uva-crispa</i> -sort)
		hallon (<i>Rubus idaeus</i> -sort)
		vinranka (<i>Vitis vinifera</i>)
		rabarber (<i>Rheum rhubarbarum</i>)
		morot (<i>Daucus carota</i>)
		dill (<i>Anethum graveolens</i>)
		potatis (<i>Solanum tuberosum</i>)
		havre (<i>Avena sativa</i>)
		gurka (<i>Cucumis sativus</i>)
		jordgubbe (<i>Fragaria x ananassa</i> -sort)
		rödbeta (<i>Beta vulgaris</i>)
		sparris (<i>Asparagus officinalis</i>)

Växter i trädgården idag

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
björk (<i>Betula</i> sp.)	löjtnantshjärta (<i>Lamprocapnos spectabilis</i>)	äpple (<i>Malus domestica</i> -sort)
skogsönn (<i>Acer platanoides</i>)	astilbe (<i>Astilbe Arendsii</i>)	röda vinbär (<i>Ribes rubrum</i> -sort)

hästkastanj (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	Gruppen)	svarta vinbär (<i>Ribes nigrum</i> -sort)
ask (<i>Fraxinus excelsior</i>)	jättedaggkäpa (<i>Alchemilla mollis</i>)	krusbär (<i>Ribes uva-crispa</i> -sort)
blodbok (<i>Fagus sylvatica</i> Purpurbladiga-Gruppen)	daggfunkia (<i>Hosta sieboldiana</i>)	rabarber (<i>Rheum rhabarbarum</i>)
syren (<i>Syringa vulgaris</i>)	ros (<i>Rosa</i> sp.)	pumpa (<i>Cucurbita pepo</i>)
ros (<i>Rosa</i> sp.)	höstaster (<i>Aster novi belgii</i> -sorter)	
snöbär (<i>Symphoricarpos albus</i>)	silverarv (<i>Cerastium tomentosum</i>)	
pipranka (<i>Aristolochia macrophylla</i>)	akleja (<i>Aquilegia vulgaris</i> -sorter)	
	jätteprästkra	
	(<i>Leucanthemum x superbum</i>)	
	flocknäva (<i>Geranium macrorrhizum</i> -sorter)	
	höstflox (<i>Phlox paniculata</i>)	
	kärleksört (<i>Sedum telephium</i> -hybrid)	

Drevs prästgård

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar

björk (*Betula* sp.)

skogslönn (*Acer platanoides*)

skogsalm (*Ulmus glabra*)

Blommor

diverse perenner

Nyttoväxter

äpple (*Malus domestica*-sort)

röda vinbär (*Ribes rubrum*-sort)

svarta vinbär (*Ribes nigrum*-sort)

krusbär (*Ribes uva-crispa*-sort)

rabarber (*Rheum rhabarbarum*)

kål (*Brassica* sp.)

smultron (*Fragaria vesca*)

Växter i trädgården idag

Träd och buskar

björk (*Betula* sp.)

skogslönn (*Acer platanoides*)

hassel (*Corylus avellana*)

doftschersmin (*Philadelphus coronarius*)

rododendron (*Rhododendron* sp.)

humle (*Humulus lupulus*)

Blommor

höstflox (*Phlox paniculata*)

daglilja (*Heemerocallis* spp.)

rabattros (*Rosa* sp.)

kärleksört (*Sedum telephium*-hybrid)

plymspirea (*Aruncus dioicus*)

Nyttoväxter

äpple (*Malus domestica*-sort)

röda vinbär (*Ribes rubrum*-sort)

svarta vinbär (*Ribes nigrum*-sort)

krusbär (*Ribes uva-crispa*-sort)

Älghults prästgård

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar

hästkastanj (*Aesculus hippocastanum*)

skogslönn (*Acer platanoides*)

ask (*Fraxinus excelsior*)

bok (*Fagus sylvatica*)

ek (*Quercus robur*)

lärkträd (*Larix* sp.)

hassel (*Corylus avellana*)

syren (*Syringa vulgaris*)

Blommor

diverse perenner

Nyttoväxter

äpple: (*Malus domestica*-sort)

Malus 'Sävestaholm'

Malus 'Citron'

Malus 'Glasäpple'

Malus 'Kanniker'

bigarrå, (*Prunus avium* ssp. *duracina*)

röda vinbär (*Ribes rubrum*-sort)

svarta vinbär (*Ribes nigrum*-sort)

vita vinbär (*Ribes* Vita Vinbär-Gruppen)

krusbär (*Ribes uva-crispa*-sort)

hallon (*Rubus idaeus*-sort)

jordgubbe (*Fragaria x ananassa*-sort)

rödbeta (*Beta vulgaris* Rödbeta-Gruppen)

gräslök (*Allium schoenoprasum*)

dill (*Anethum graveolens*)

persilja (*Petroselinum crispum*)

Växter i trädgården idag

Träd och buskar

hästkastanj (*Aesculus hippocastanum*)

skogslönn (*Acer platanoides*)

ask (*Fraxinus excelsior*)

bok (*Fagus sylvatica*)

ek (*Quercus robur*)

Blommor

månviol (*Lunaria annua*)

akleja (*Aquilegia vulgaris*-sorter).

ros (*Rosa* sp.)

smalbladig lungört (*Pulmonaria angustifolia*)

höstrudbeckia (*Rudbeckia*

Nyttoväxter

äpple (*Malus domestica*-sort)

plommon (*Prunus domestica*-sort)

bergtall (<i>Pinus mugo</i>)	<i>laciniata</i>)
brudspirea (<i>Spiraea x arguta</i>)	daggfunkia (<i>Hosta sieboldiana</i>)
parkslide (<i>Fallopia japonica</i>)	randgräs (<i>Phalaris arundinacea</i> 'Picta')
syren (<i>Syringa vulgaris</i>)	
vildvin (<i>Parthenocissus quinquefolia</i>).	

Vallsjö prästgård

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar

tårbjörk (*Betula pendula*
'Youngii')

balsampoppel (*Populus*
balsamifera)

skogslönn (*Acer platanoides*)

rönn (*Sorbus aucuparia*)

gran (*Picea abies*)

syren (*Syringa vulgaris*)

snöbär (*Symphoricarpos*
albus)

hortensia (*Hydrangea*
macrophylla-sorter)

forsythia (*Forsythia* sp.)

klematis (*Clematis* sp.)

kaprifol (*Lonicera* sp.)

Blommor

tulpan (*Tulipa* sp.)

snödroppe (*Galanthus nivalis*)

trädgårdsjättevalmo (*Papaver*
Orientalis-Gruppen)

akleja (*Aquilegia vulgaris*-
sorter)

riddarsporre (*Delphinium*-
sorter)

trädgårdssolvända,
(*Helianthemum*-sorter)

kokardblomster (*Gaillardia*
sp.)

gemsrot (*Doronicum* sp.)

lavendel (*Lavendula*
angustifolia)

ros (*Rosa* sp.)

pion (*Paeonia* sp.)

plymspirea (*Aruncus dioicus*)

prästkraze (*Chrysanthemum*
sp.)

luktärt (*Lathyrus odoratus*)

blåklint (*Centaurea cyanus*)

ringblomma (*Callendula*
officinalis-sorter)

humle (*Humulus lupulus*)

Nyttoväxter

äpple: (*Malus domestica*-sort)

Malus 'Sävestaholm'

Malus 'Åkerö'

Malus 'Signe Tillisch'

Malus 'Sikanäs'

Malus 'Alexander'

päron (*Pyrus communis*-sort)

körsbär (*Prunus avium*-sort)

victoriaploommon (*Prunus*
'Victoria')

hallon (*Rubus idaeus*-sort)

röda vinbär (*Ribes rubrum*-sort)

vita vinbär (*Ribes* Vita vinbär-
Gruppen)

svarta vinbär (*Ribes nigrum*-sort)

krusbär (*Ribes uva-crispa*-sort)

rabarber (*Rheum rhabarbarum*)

potatis (*Solanum tuberosum*)

havre (*Avena sativa*)

grönkål (*Brassica oleracea*
Sabellica-Gruppen)

spenat (*Spinacia oleracea*)

jordgubbe (*Fragaria x ananassa*-
sort)

rödbeta (*Beta vulgaris* Rödbeta-
Gruppen)

böna (*Phaseolus vulgaris*-sorter)

sallat (*Lactuca sativa*-sorter)

jordärtskockor (*Helianthus*
tuberosus)

Växter i trädgården idag

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
björk (<i>Betula</i> sp.)	astilbe (<i>Astilbe</i> Arendsii-Gruppen)	äpple (<i>Malus domestica</i> -sort)
hängbjörk (<i>Betula pendula</i> 'Tristis')	trädgårdssolvända (<i>Helianthemum</i> -sorter)	röda vinbär (<i>Ribes rubrum</i> -sort).
tårbjörk (<i>Betula pendula</i> 'Youngii')	stockros (<i>Althaea rosea</i>)	svarta vinbär (<i>Ribes nigrum</i> -sort)
balsampoppel (<i>Populus balsamifera</i>)	ros (<i>Rosa</i> sp.)	krusbär (<i>Ribes uva-crispa</i> -sort)
lind (<i>Tilia</i> sp.)	pion (<i>Paeonia</i> sp.)	
bergtall (<i>Pinus mugo</i>)	plymspirea (<i>Aruncus dioicus</i>)	
skogslönn (<i>Acer platanoides</i>)	prästkrag (<i>Chrysanthemum</i> sp.)	
rönn (<i>Sorbus aucuparia</i>)	luktärt (<i>Lathyrus odoratus</i>)	
sälg (<i>Salix caprea</i>)	blåklint (<i>Centaurea cyanus</i>)	
fläder (<i>Sambucus nigra</i>)	ringblomma (<i>Calendula officinalis</i> -sorter)	
syren (<i>Syringa vulgaris</i>)	humle (<i>Humulus lupulus</i>)	
rododendron (<i>Rhododendron</i> sp.)		
doftschersmin (<i>Philadelphus coronarius</i>)		
rosenspirea (<i>Spiraea x bumalda</i> ssp.)		
bukettspirea (<i>Spiraea x vanhouttei</i>)		
brudspirea (<i>Spiraea x arguta</i>)		
oxbär (<i>Cotoneaster integerrimus</i>)		
snöbär (<i>Symphoricarpos albus</i>)		
skogsolvon (<i>Viburnum opulus</i>)		
kaprifol (<i>Lonicera</i> sp.)		

Björkö prästgård

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
balsampoppel (<i>Populus balsamifera</i>)	dahlia (<i>Dahlia</i> sp.)	äpple (<i>Malus domestica</i> -sort)
hästkastanj (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	pion (<i>Paeonia</i> sp.)	vildapel (<i>Malus sylvestris</i>)
björk (<i>Betula</i> sp.)	rudbeckia (<i>Rudbeckia</i> sp.)	päron (<i>Pyrus communis</i> -sort)
skogslönn (<i>Acer platanoides</i>)	pensé (<i>Viola x wittrockiana</i>)	victoriaplommon (<i>Prunus domestica</i> 'Victoria')
ask (<i>Fraxinus excelsior</i>)	ros (<i>Rosa</i> sp.)	hallon (<i>Rubus idaeus</i> -sort)
tall (<i>Pinus sylvestris</i>)	taklök (<i>Sempervivum</i> spp.)	röda vinbär (<i>Ribes rubrum</i> -sort)
rönn (<i>Sorbus aucuparia</i>)	liljekonvalj (<i>Convallaria majalis</i>)	svarta vinbär (<i>Ribes nigrum</i> -sort)
asp (<i>Populus tremula</i>)	backsippa (<i>Pulsatilla vulgaris</i>)	rabarber (<i>Rheum rhabarbarum</i>)
ädelgran (<i>Abies</i> sp.)	mosippa (<i>Pulsatilla vernalis</i>)	potatis (<i>Solanum tuberosum</i>)
syren (<i>Syringa vulgaris</i>)		spenat (<i>Spinacia oleracea</i>)
fläder (<i>Sambucus</i> sp.)		jordgubbe (<i>Fragaria x ananassa</i> -sort)
snöbär (<i>Symphoricarpos albus</i>)		rödbeta (<i>Beta vulgaris</i> Rödbeta-Gruppen)
rododendron (<i>Rhododendron</i> sp.)		böna (<i>Phaseolus vulgaris</i> -sorter)
sibirisk ärtbuske (<i>Caragana arborescens</i>)		morot (<i>Daucus carota</i>)
		ärta (<i>Pisum sativum</i>).
		lök (<i>Allium cepa</i>)
		pepparrot (<i>Armoracia rusticana</i>)
		cikoria (<i>Cichorium intybus</i>)
		tomat (<i>Solanum lycopersicum</i>)

Växter i trädgården idag

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
björk (<i>Betula</i> sp.)	astilbe (<i>Astilbe x arendsii</i> -sorter)	äpple (<i>Malus domestica</i> -sort)
ask (<i>Fraxinus excelsior</i>)		

skogslönn (*Acer platanoides*) ros (*Rosa* sp.)

silverpil (*Salix alba*
'Sericea')

syren (*Syringa vulgaris*)

Torpa prästgård

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
björk (<i>Betula</i> sp.)	blåsippa (<i>Hepatica nobilis</i>)	-
hassel (<i>Corylus avellana</i>)		
spirea (<i>Spiraea</i> sp.)		
doftschersmin (<i>Philadelphus coronarius</i>)		
Ros (<i>Rosa</i> sp.)		

Växter i trädgården idag

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
björk (<i>Betula</i> sp.)	kärleksört (<i>Sedum telephium</i> -hybrid)	-
prydnadskörbär (<i>Prunus</i> sp.)	rosenstav (<i>Liatris spicata</i>)	
syren (<i>Syringa vulgaris</i>)	trädgårdsgullris (<i>Solidago Canadensis</i> -Gruppen)	

Alseda prästgård

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
hängbjörk (<i>Betula pendula</i> 'Tristis')	tulpan (<i>Tulipa</i> sp.)	äpple: (<i>Malus domestica</i> -sort) <i>Malus</i> 'Sävsstaholm'
ask (<i>Fraxinus excelsior</i>)	stormhatt (<i>Aconitum</i> sp.)	<i>Malus</i> 'Transparente blanche'
lind (<i>Tilia</i> sp.)	ros (<i>Rosa</i> sp.)	<i>Malus</i> 'Oranie'
hästkastanj (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	pion (<i>Paeonia</i> sp.)	augustipäron (<i>Pyrus communis</i> 'Augustipäron')
hagg (<i>Prunus padus</i>)	riddarsporre (<i>Delphinium</i> - sorter)	klarbär (<i>Prunus cerasus</i> 'Allmänt Klarbär')
syren (<i>Syringa vulgaris</i>)	brudslöja (<i>Gypsophila paniculata</i>)	hallon (<i>Rubus idaeus</i> -sort)
vildvin (<i>Parthenocissus quinquefolia</i>)	löjtnantshjärta (<i>Lamprocapnos spectabilis</i>)	röda vinbär (<i>Ribes rubrum</i> -sort)
druvfläder (<i>Sambucus racemosa</i>)	gullris (<i>Solidago</i> -hybrid)	svarta vinbär (<i>Ribes nigrum</i> -sort)
	jakobs stege (<i>Polemonium caeruleum</i> -sort)	potatis (<i>Solanum tuberosum</i>)
		kål (<i>Brassica oleracea</i> -sorter)
		jordgubbe (<i>Fragaria x ananassa</i> - sort)

Växter i trädgården idag

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
ask (<i>Fraxinus excelsior</i>)	jätteprästkraige, (<i>Leucanthemum x superbum</i>)	äpple (<i>Malus domestica</i> -sort)
lind (<i>Tilia</i> sp.)	purpurklätt (<i>Lychnis coronaria</i>)	körsbär (<i>Prunus avium</i> -sort)
skogslönn (<i>Acer platanoides</i>)	ros (<i>Rosa</i> sp.)	hallon (<i>Rubus idaeus</i> -sort)
tuja (<i>Thuja occidentalis</i> -sort)	pion (<i>Paeonia</i> sp.)	röda vinbär (<i>Ribes rubrum</i> -sort)
syren (<i>Syringa vulgaris</i>)	daglilja (<i>Hemerocallis</i> spp.)	svarta vinbär (<i>Ribes nigrum</i> -sort)
vildvin (<i>Parthenocissus quinquefolia</i>)	höstrudbeckia (<i>Rudbeckia laciniata</i>)	
spirea (<i>Spiraea</i> sp.)	kärleksört, <i>Sedum telephium</i> - hybrid)	
prydnadsäpple (<i>Malus</i> sp.)		
ölandstok (<i>Potentilla</i>		

fruticosa)

trädgårdsgullris (*Solidago*
Canadensis-Gruppen)

trädgårdsirris (*Iris Germanica*-
Gruppen)

rosenstav (*Liatris spicata*)

stor axveronika
(*Veronicastrum virginicum*-
sorter)

silverax (*Cimicifuga ramosa*)

temynta (*Monarda*-hybrid)

smalbladig lungört
(*Pulmonaria angustifolia*)

drakmynta (*Physostegia*
virginiana)

höstaster (*Aster novi-belgii*-
sorter)

flitiga lisa (*Walleriana*
impatiens-sorter)

pelargon (*Pelargonium x*
hortorum-sorter)

indiankrasse (*Tropaeolum*
majus-sorter)

Näshults prästgård

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
ask (<i>Fraxinus excelsior</i>)	höstflox (<i>Phlox paniculata</i>)	äpple: (<i>Malus domestica</i> -sort) <i>Malus</i> 'Hampus'
syren (<i>Syringa vulgaris</i>)	pion (<i>Paeonia</i> sp.)	<i>Malus</i> 'Oranie'
doftschersmin (<i>Philadelphus coronarius</i>)	aster (<i>Aster</i> sp.)	<i>Malus</i> 'Gravensteiner'
vildvin (<i>Parthenocissus</i> sp.)	blåsippa (<i>Hepatica nobilis</i>)	<i>Malus</i> 'Röd Astrakan'
kaprifol (<i>Lonicera</i> sp.)	gullviva (<i>Primula veris</i>)	bigarrå (<i>Prunus avium</i> ssp. <i>duracina</i>)
	ringblomma (<i>Calendula officinalis</i> -sorter)	sötkörsbär (<i>Prunus avium</i> -sort)
	luktärt (<i>Lathyrus odoratus</i>)	klarbär (<i>Prunus cerasus</i> 'allmänt Klarbär')
	krasse (<i>Tropaeolum majus</i> -sorter)	plommon (<i>Prunus domestica</i> -sort)
	pensé (<i>Viola x wittrockiana</i>)	potatis (<i>Solanum tuberosum</i>)
		sparris (<i>Asparagus officinalis</i>)
		morot (<i>Daucus carota</i>)
		vaxbönor (<i>Phaseolus vulgaris</i> Vaxböna-Gruppen)
		bondbönor (<i>Vicia faba</i> Bondböna-Gruppen)
		rödbeta (<i>Beta vulgaris</i> Rödbeta-Gruppen)
		rabarber (<i>Rheum rhubarbarum</i>)

Växter i trädgården idag

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
ask (<i>Fraxinus excelsior</i>)	ros (<i>Rosa</i> sp.)	äpple (<i>Malus domestica</i> -sort)
hästkastanj (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	riddarsporre (<i>Delphinium</i> -sorter)	
asp (<i>Populus tremula</i>)		
gran (<i>Picea abies</i>)		

skogslönn (*Acer platanoides*)

syren (*Syringa vulgaris*)

doftschersmin (*Philadelphus
coronarius*)

benved (*Euonymus
europaeus*)

klematis (*Clematis* sp.)

Ålems prästgård

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
hästkastanj (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	tulpan (<i>Tulipa</i> sp.)	äpplen: (<i>Malus domestica</i> -sort) <i>Malus</i> 'Gravensteiner' <i>Malus</i> 'Citron'
skogslönn (<i>Acer platanoides</i>)	påsklilja (<i>Narcissus pseudonarcissus</i>)	päron (<i>Pyrus communis</i> -sort)
gran (<i>Picea abies</i>)	pingstlilja (<i>Narcissus poeticus</i>)	bigarrå (<i>Prunus avium</i> ssp. <i>duracina</i>)
gullregn (<i>Laburnum</i> sp.)	hyacint (<i>Hyacinthus orientalis</i>)	plommon (<i>Prunus domestica</i> -sort)
syren (<i>Syringa vulgaris</i>)	pärlhyacint (<i>Muscari botryoides</i>)	hallon (<i>Rubus idaeus</i> -sort)
spirea (<i>Spiraea</i> sp.)	dahlia (<i>Dahlia</i> sp.)	röda vinbär (<i>Ribes rubrum</i> -sort)
fläder (<i>Sambucus</i> sp.)	kattmynta (<i>Nepeta cataria</i>)	svarta vinbär (<i>Ribes nigrum</i> -sort)
	aster (<i>Aster</i> sp.)	krusbär (<i>Ribes uva-crispa</i> -sort)
	ros (<i>Rosa</i> sp.)	rabarber (<i>Rheum rhabarbarum</i>)
	prästkraige (<i>Chrysanthemum</i> sp.)	potatis (<i>Solanum tuberosum</i>)
	ringblomma (<i>Callendula officinalis</i> -sorter)	spenat (<i>Spinacia oleracea</i>)
		ärta (<i>Pisum sativum</i>)
		böna (<i>Phaseolus vulgaris</i> -sorter)

Växter i trädgården idag

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
hästkastanj (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	blå bolltistel (<i>Echinops bannaticus</i> 'Veitche's blue')	plommon (<i>Prunus domestica</i> -sort)
skogslönn (<i>Acer platanoides</i>)	ros (<i>Rosa</i> sp.)	körbär (<i>Prunus avium</i> -sort)
bok (<i>Fagus sylvatica</i>)	höstrudbeckia (<i>Rudbeckia laciniata</i>)	röda vinbär (<i>Ribes rubrum</i> -sort)
ädelcypress (<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> -sort)	daggfunktia (<i>Hosta sieboldiana</i>)	svarta vinbär (<i>Ribes nigrum</i> -sort)
gullregn (<i>Laburnum</i> sp.)	bergenia (<i>Bergenia cordifolia</i>)	krusbär (<i>Ribes uva-crispa</i> -sort)
syren (<i>Syringa vulgaris</i>)		rabarber (<i>Rheum rhabarbarum</i>)
		vinranka (<i>Vitis vinifera</i>)

rododendron (<i>Rhododendron</i> sp.)	akleja, <i>Aquilegia vulgaris</i> -sorter)
paradisbuske (<i>Kolkwitzia amabilis</i>)	trädgårdsgullris (<i>Solidago Canadensis</i> -Gruppen)
spirea (<i>Spiraea</i> sp.)	humle (<i>Humulus lupulus</i>)
fläder (<i>Sambucus</i> sp.)	
ros (<i>Rosa</i> sp.)	
buxbom (<i>Buxus sempervirens</i>)	
kinesisk en (<i>Juniperus chinensis</i> -sort)	
murgröna (<i>Hedera helix</i> ssp.)	
kaprifol (<i>Lonicera</i> sp.)	

Ryssby prästgård, Kalmar län

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar

hängpil (*Salix x sepulcralis*
'Chrysocoma')

skogslönn (*Acer platanoides*)

tuja (*Thuja occidentalis*-sort)

gullregn (*Laburnum* sp.)

syren (*Syringa vulgaris*)

slån (*Prunus spinosa*)

forsythia (*Forsythia* sp.)

ros (*Rosa* sp.)

Blommor

flox (*Phlox* sp.)

lavendel (*Lavendula angustifolia*)

stormhatt (*Aconitum* sp.)

vallmo (*Papaver* sp.)

såpnejlika (*Saponaria officinalis*)

silverarv (*Cerastium tomentosum*)

taklök (*Sempervivum* sp.)

kärleksört (*Sedum telephium*-hybrid)

ros (*Rosa* sp.)

bukettviol (*Viola cornuta*-sorter)

pion (*Paeonia* sp.)

iris (*Iris* sp.)

julros (*Helleborus* sp.)

näckros (*Nymphaea* sp.)

orkidé

Nyttoväxter

äpple (*Malus domestica*-sort)

plommon (*Prunus domestica*-sort)

hallon (*Rubus idaeus*-sort)

röda vinbär (*Ribes rubrum*-sort)

svarta vinbär (*Ribes nigrum*-sort)

krusbär (*Ribes uva-crispa*-sort)

sallat (*Lactuca sativa*)

potatis (*Solanum tuberosum*)

jordgubbe (*Fragaria x ananassa*-sort)

sparris (*Asparagus officinalis*)

diverse örter

Växter i trädgården idag

Träd och buskar

hängpil (*Salix x sepulcralis*
'Chrysocoma')

skogslönn (*Acer platanoides*)

tuja (*Thuja occidentalis*-sort)

björk (*Betula* sp.)

Blommor

höstflox (*Phlox paniculata*)

höstanemon (*Anemone tomentosa* 'Robustissima')

ros (*Rosa* sp.)

näckros (*Nymphaea* sp.)

Nyttoväxter

äpple (*Malus domestica*-sort)

körbär (*Prunus avium*-sort)

syren (*Syringa vulgaris*) stor tagetes (*Tagetes erecta*)

ädelcypress (*Chamaecyparis lawsoniana*-sort)

ask (*Fraxinus excelsior*)

ros (*Rosa* sp.)

klotthuja (*Thuja occidentalis* 'Globosa')

skogsklematis (*Clematis vitalba*)

röd perukbuske (*Cotinus coggygia* Rubrifolius-Gruppen)

schersmin (*Philadelphus* sp.)

kornell (*Cornus* sp.)

rododendron (*Rhododendron* sp.)

kinesisk en (*Juniperus chinensis*-sort)

liten rosenkvitten (*Chaenomeles japonica*)

snöbär (*Symphoricarpos albus*)

Ölandstok, *Potentilla fruticosa*

bukettspirea (*Spiraea x vanhouttei*)

Böda prästgård

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar	Blommor	Nyttoväxter
robinia (<i>Robinia pseudoacacia</i>)	stormhatt (<i>Aconitum</i> sp.)	äpple: (<i>Malus domestica</i> -sort) <i>Malus</i> 'Gravensteiner'
lind (<i>Tilia</i> sp.)	vallmo (<i>Papaver</i> sp.)	<i>Malus</i> 'Citron'
skogslönn (<i>Acer platanoides</i>)	såpnejlika (<i>Saponaria officinalis</i>)	<i>Malus</i> 'Astrakan'
tysklönn (<i>Acer pseudoplatanus</i>)	silverarv (<i>Cerastium tomentosum</i>)	<i>Malus</i> 'Åkerö'
ek (<i>Quercus robur</i>)	taklök (<i>Sempervivum</i> spp.)	<i>Malus</i> 'Alexander'
oxel (<i>Sorbus intermedia</i>)	kärleksört (<i>Sedum telephium</i> -hybrid)	<i>Malus</i> 'Cox Orange'
valnöt (<i>Juglans regia</i>)	hornviol (<i>Viola cornuta</i>)	<i>Malus</i> 'Cox Pomona'
svart valnöt (<i>Juglans nigra</i>)	pion (<i>Paeonia</i> sp.)	päron: (<i>Pyrus communis</i> -sort) <i>Pyrus</i> 'Gråpäron'
björk (<i>Betula</i> sp.)	iris (<i>Iris Germanica</i> -Gruppen)	<i>Pyrus</i> 'Bergamotter'
ädelcypress (<i>Chamaecyparis</i> sp.)	julros (<i>Helleborus</i> sp.)	<i>Pyrus</i> 'Svanhals'
idegran (<i>Taxus baccata</i>)	vildtulpaner (<i>Tulipa sylvestris</i>)	bigarrå (<i>Prunus avium</i> ssp. <i>duracina</i>)
hassel (<i>Corylus avellana</i>)	diverse lökväxter och ettåriga växter	victoriaplommon (<i>Prunus domestica</i> 'Victoria')
syren (<i>Syringa vulgaris</i>)		krikon, (<i>Prunus domestica</i> v. <i>insititia</i>)
ros (<i>Rosa</i> sp.)		plommon (<i>Prunus domestica</i> -sort)
forsythia (<i>Forsythia</i> sp.)		persika (<i>Prunus persica</i> -sort)
kaprifol (<i>Lonicera</i> sp.)		vinranka (<i>Vitis vinifera</i> -sort)
		hallon (<i>Rubus idaeus</i> -sort)
		röda vinbär (<i>Ribes rubrum</i> -sort)
		vita vinbär (<i>Ribes</i> Vita vinbär-Gruppen)
		svarta vinbär (<i>Ribes nigrum</i> -sort)
		krusbär (<i>Ribes uva-crispa</i> -sort)
		majs (<i>Zea mays</i>)
		potatis (<i>Solanum tuberosum</i>)
		bruna bönor (<i>Phaseolus vulgaris</i> (Kokböna-Gruppen) 'bruna bönor')
		tomat (<i>Solanum lycopersicum</i>)

sparris (*Asparagus officinalis*)

jordgubbe (*Fragaria x ananassa*-sort)

rödbeta (*Beta vulgaris* Rödbeta-Gruppen)

böna (*Phaseolus vulgaris*-sorter)

ärta (*Pisum sativum*)

jordärtskocka (*Helianthus tuberosus*)

morot (*Daucus carota*)

Växter i trädgården idag

Träd och buskar

robinia (*Robinia pseudoacacia*)

lind (*Tilia* sp.)

skogslönn (*Acer platanoides*)

tysklönn (*Acer pseudoplatanus*)

balsampoppel (*Populus balsamifera*)

oxel (*Sorbus intermedia*)

björk (*Betula* sp.)

snöbär (*Symphoricarpos albus*)

syren (*Syringa vulgaris*)

sälg (*Salix caprea*)

paradisbuske (*Kolkwitzia amabilis*)

kerria (*Kerria japonica*)

kaprifol (*Lonicera* sp.)

vildvin (*Parthenocissus quinquefolia*)

Blommor

höstflox (*Phlox paniculata*)

lavendel (*Lavendula angustifolia*)

röda rabattrosor (*Rosa* spp.)

daglilja (*Heimerocallis* spp.)

kärleksört (*Sedum telephium*-hybrid)

purpurklätt (*Lychnis coronaria*)

ringblomma (*Calendula officinalis*-sorter)

blomstertobak (*Nicotiana x sanderae*-sorter)

solros (*Helianthus annuus*)

stor tagetes (*Tagetes erecta*)

sommarrudbeckia (*Rudbeckia hirta* var. *pulcherrima*-sort)

flitiga Lisa (*Impatiens walleriana*-sorter)

krasse (*Tropaeolum majus*-sorter)

luktärter (*Lathyrus odoratus*)

Nyttoväxter

äpple (*Malus domestica*-sort)

körsbär (*Prunus avium*-sort)

plommon (*Prunus domestica*-sort)

persika (*Prunus persica*-sort)

vinranka (*Vitis vinifera*-sort)

Persnäs prästgård

Växter nämnda i prästgårdsskildringen

Träd och buskar

skogsalm (*Ulmus glabra*)

ek (*Quercus robur*)

hassel (*Corylus avellana*)

syren (*Syringa vulgaris*)

parksyren (*Syringa x chinensis*-sort)

vit ros (*Rosa* sp.)

fläder (*Sambucus* sp.)

Blommor

tulpan (*Tulipa* sp.)

påsklilja, (*Narcissus pseudonarcissus*)

dubbel påsklilja (*Narcissus pseudonarcissus*-sorter)

pingstlilja (*Narcissus poeticus*)

snödroppe (*Galanthus nivalis*)

aster (*Aster* sp.)

flox (*Phlox* sp.)

pion (*Paeonia* sp.)

iris (*Iris* sp.)

lejongap (*Antirrhinum majus*-sorter)

gullviva (*Primula veris*)

Nyttoväxter

äpple (*Malus domestica*-sort)

päron (*Pyrus communis*-sort)

körsbär (*Prunus avium*-sort)

plommon (*Prunus domestica*-sort)

hallon (*Rubus idaeus*-sort)

röda vinbär (*Ribes rubrum*-sort)

svarta vinbär (*Ribes nigrum*-sort)

potatis (*Solanum tuberosum*)

dill (*Anethum graveolens*)

persilja (*Petroselinum crispum*)

tomat (*Solanum lycopersicum*)

sallat (*Lactuca sativa*)

spenat (*Spinacia oleracea*)

rödbeta (*Beta vulgaris* Rödbeta-Gruppen)

sockerärt (*Pisum sativum* Sockerärt-Gruppen)

rädisa (*Raphanus sativus* Rädisa-Gruppen)

gurka (*Cucumis sativum*)

rabarber (*Rheum rhabarbarum*)

Växter i trädgården idag

Träd och buskar

skogsalm (*Ulmus glabra*)

ek (*Quercus robur*)

Blommor

lavendel (*Lavendula angustifolia*)

röd ros (*Rosa* sp.)

Nyttoväxter

äpple (*Malus domestica*-sort)

päron (*Pyrus communis*-sort)

katalpa (<i>Catalpa</i> sp.)	skär ros (<i>Rosa</i> sp.)	körsbär (<i>Prunus avium</i> sp.)
oxel (<i>Sorbus intermedia</i>)	krasse (<i>Tropaeolum majus</i> -sorter)	plommon (<i>Prunus domestica</i> -sort)
tall (<i>Pinus sylvestris</i>)		röda vinbär (<i>Ribes rubrum</i> -sort)
pil (<i>Salix</i> sp.)		svarta vinbär (<i>Ribes nigrum</i> -sort)
gullregn (<i>Laburnum</i> sp.)		rabarber (<i>Rheum rhabarbarum</i>)
hassel (<i>Corylus avellana</i>)		pumpa (<i>Cucurbita pepo</i>)
syren (<i>Syringa vulgaris</i>)		
parksyren (<i>Syringa x chinensis</i> -sort)		
vit ros (<i>Rosa</i> sp.)		
fläder (<i>Sambucus</i> sp.)		
paradisbuske (<i>Kolkwitzia amabilis</i>)		
trädgårdsprakttry (<i>Weigela</i> sp.)		
rödblädig berberis (<i>Berberis thunbergii</i> 'Atropurpurea')		
vitblommande hortensia (<i>Hydrangea macrophylla</i> -sort)		
kerria (<i>Kerria japonica</i>)		
buxbom (<i>Buxus sempervirens</i> -sort)		

Sammanställda växtlistor

Växter nämnda i prästgårdsskildringarna

Antal	Träd och buskar	Antal	Blommor	Antal	Nyttoväxter
12	syren (<i>Syringa vulgaris</i>)	8	pion (<i>Paeonia</i> sp.)	12	röda vinbär (<i>Ribes rubrum</i> -sort)
10	skogslönn (<i>Acer platanoides</i>)	5	ringblomma (<i>Calendula officinalis</i> -sorter)	12	svarta vinbär (<i>Ribes nigrum</i> -sort)
6	björk (<i>Betula</i> sp.)	5	ros (<i>Rosa</i> sp.)	11	potatis (<i>Solanum tuberosum</i>)
5	ask (<i>Fraxinus excelsior</i>)	4	tulpan (<i>Tulipa</i> sp.)	10	hallon (<i>Rubus idaeus</i> -sort)
5	gran (<i>Picea abies</i>)	3	aster (<i>Aster</i> sp.)	8	krusbär (<i>Ribes uva-crispa</i> -sort)
5	hästkastanj (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	3	dahlia (<i>Dahlia</i> sp.)	7	jordgubbe (<i>Fragaria x ananassa</i> -sort)
4	hassel (<i>Corylus avellana</i>)	3	iris (<i>Iris</i> sp.)	7	rabarber (<i>Rheum rhabarbarum</i>)
4	forsythia (<i>Forsythia</i> sp.)	2	blåsippa (<i>Hepatica nobilis</i>)	7	rödbeta (<i>Beta vulgaris</i> Rödbeta-Gruppen)
4	ros (<i>Rosa</i> sp.)	2	hornviol (<i>Viola cornuta</i>)	6	morot (<i>Daucus carota</i>)
3	ek (<i>Quercus robur</i>)	2	flox (<i>Phlox</i> spp.)	6	plommon (<i>Prunus domestica</i> -sort).
3	fläder (<i>Sambucus</i> sp.)	2	gullris (<i>Solidago</i> -hybrid)	6	äpple (<i>Malus domestica</i> -sort)
3	kaprifol (<i>Lonicera</i> sp.)	2	gullviva (<i>Primula veris</i>)	5	dill (<i>Anethum graveolens</i>)
3	lind (<i>Tilia</i> sp.)	2	julros (<i>Helleborus</i> sp.)	5	päron (<i>Pyrus communis</i> -sort)
3	snöbär (<i>Symphoricarpos albus</i>)	2	krasse (<i>Tropaeolum majus</i> -sorter)	4	bigarrå (<i>Prunus avium</i> ssp. <i>duracina</i>)
2	skogsalm (<i>Ulmus glabra</i>)	2	kärleksört (<i>Sedum telephium</i> -hybrid-sorter)	4	sötkörsbär (<i>Prunus avium</i> -sort)
2	balsampoppel (<i>Populus balsamifera</i>)	2	lavendel (<i>Lavendula angustifolia</i>)	4	böna (<i>Phaseolus vulgaris</i> -sorter)
2	ädelcypress (<i>Chamaecyparis</i> sp.)	2	luktärter (<i>Lathyrus odoratus</i>)	4	sparris (<i>Asparagus</i>
2	gullregn (<i>Laburnum</i> sp.)				
2	oxel (<i>Sorbus intermedia</i>)				
2	rönn (<i>Sorbus aucuparia</i>)				
2	doftschersmin (<i>Philadelphus coronarius</i>)				

2	spirea (<i>Spiraea</i> sp.)	2	löjtnantshjärta (<i>Lamprocapnos spectabilis</i>)	4	officinalis)
2	tall (<i>Pinus sylvestris</i>)				spenat (<i>Spinacia oleracea</i>)
2	vildvin (<i>Parthenocissus quinquefolia</i>)	2	pensé (<i>Viola x wittrockiana</i>)	4	tomat (<i>Solanum lycopersicum</i>)
1	asp (<i>Populus tremula</i>)	2	pingstlilja (<i>Narcissus poeticus</i>)	3	havre (<i>Avena sativa</i>)
1	bok (<i>Fagus sylvatica</i>)	2	prästkraige (<i>Chrysanthemum</i> -sorter).	3	kål (<i>Brassica</i> sp.)
1	druvfläder (<i>Sambucus racemosa</i>)			3	persilja (<i>Petroselinum crispum</i>)
1	hagtorn (<i>Crataegus</i> sp.)	2	påsklilja (<i>Narcissus pseudonarcissus</i>)	3	sallat (<i>Lactuca sativa</i> -sorter)
1	hortensia (<i>Hydrangea macrophylla</i> -sorter)	2	riddarsporre, (<i>Delphinium</i> -sorter)	3	victoriaploommon (<i>Prunus doestica</i> 'Victoria')
1	hägga (<i>Prunus padus</i>)	2	silverarv (<i>Cerastium tomentosum</i>)	3	vita vinbär (<i>Ribes</i> Vita vinbär-Gruppen)
1	hängbjörk (<i>Betula pendula</i> 'Tristis')	2	snödroppe (<i>Galanthus nivalis</i>)	3	äpple: <i>Malus</i> 'Åkerö'
1	hängpil (<i>Salix x sepulcralis</i> 'Chrysocoma')	2	såpnejlika (<i>Saponaria officinalis</i>)		<i>Malus</i> 'Sävestaholm'
1	idegran (<i>Taxus baccata</i>)				<i>Malus</i> 'Citron'
1	klematis (<i>Clematis</i> sp.)	2	taklök (<i>Sempervivum</i> -sorter)	3	<i>Malus</i> 'Gravensteiner'
1	korallkornell (<i>Cornus alba</i> 'Sibirica')			2	ärt (<i>Pisum sativum</i> -sorter)
1	lärkträd (<i>Larix</i> sp.)	2	vallmo (<i>Papaver</i> sp.)		bondbönor (<i>Vicia faba</i> 'Bondböna-Gruppen')
1	pipranka (<i>Aristolochia macrophylla</i>)	1	akleja (<i>Aquilegia vulgaris</i> -sorter)	2	jordärtskocka (<i>Helianthus tuberosus</i>)
1	robinia (<i>Robinia pseudoacacia</i>)	1	backsippa (<i>Pulsatilla vulgaris</i>)	2	gurka (<i>Cucumis sativus</i>)
1	rododendron (<i>Rhododendron</i> sp.)	1	blåklint (<i>Centaurea cyanus</i>)	2	klarbär (<i>Prunus cerasus</i> 'allmänt Klarbär')
1	sibirisk ärtbuske (<i>Caragana arborescens</i>)	1	brudslöja (<i>Gypsophila paniculata</i>)	2	vinranka (<i>Vitis vinifera</i>)
1	slån (<i>Prunus spinosa</i>)	1	dubbel påsklilja (<i>Narcissus pseudonarcissus</i> -sort)	1	äpple: <i>Malus</i> 'Glasäpple'
1	svart valnöt (<i>Juglans nigra</i>)				<i>Malus</i> 'Alexander'
1	tuja (<i>Thuja occidentalis</i> -sort)	1	gemsrot (<i>Doronicum</i> spp.)	1	<i>Malus</i> 'Oranie'
1	tysklönn (<i>Acer</i>			1	augustipäron (<i>Pyrus communis</i> 'Augustipäron')
					cikoria (<i>Cichorium</i>

	<i>pseudoplatanus</i>)				<i>intybus</i>)
1	parksyren (<i>Syringa x chinensis</i> -sort)	1	humle (<i>Humulus lupulus</i>)	1	päron (<i>Pyrus communis</i> 'Gråpäron')
1	valnöt (<i>Juglans regia</i>)	1	hyacint (<i>Hyacinthus orientalis</i>)	1	gräslök (<i>Allium schoenoprasum</i>)
1	vit ros (<i>Rosa</i> sp.)	1	höstflox (<i>Phlox paniculata</i>)	1	grönkål (<i>Brassica oleracea</i> var. <i>acephala</i>)
1	ädelgran (<i>Abies</i> sp.)	1	jakobs stege (<i>Polemonium caeruleum</i> -sort)	1	krikon (<i>Prunus domestica</i> var. <i>insititia</i>)
1	ölandstok (<i>Potentilla fruticosa</i>)	1	kattmynta (<i>Nepeta cataria</i>)	1	lök (<i>Allium cepa</i>)
		1	kokardblomster (<i>Gaillardia</i> -sorter)	1	majs (<i>Zea mays</i>)
		1	lejongap (<i>Antirrhinum majus</i> -sorter)	1	palsternacka (<i>Pastinaca sativa</i>)
		1	liljekonvalj (<i>Convallaria majalis</i>)	1	pepparrot (<i>Armoracia rusticana</i>)
		1	mosippa (<i>Pulsatilla vernalis</i>)	1	päron: <i>Pyrus</i> 'Bergamotter' <i>Pyrus</i> 'Svanshals'
		1	näckros (<i>Nymphaea</i> -sort)	1	rädisa (<i>Beta vulgaris</i> Rädisa-Gruppen)
		1	orkidé	1	smultron (<i>Fragaria vesca</i>)
		1	plymspirea (<i>Aruncus dioicus</i>)	1	sockerärtor (<i>Pisum sativum</i> Sockerärt-Gruppen)
		1	pärlhyacint (<i>Muscari botryoides</i>)	1	vildapel (<i>Malus sylvestris</i>)
		1	rudbeckia, (<i>Rudbeckia</i> sp.)	1	vaxbönor (<i>Phaseolus vulgaris</i> Vaxböna-Gruppen)
		1	solros (<i>Helianthus annuus</i>)	1	äpple: <i>Malus</i> 'Astrakan' <i>Malus</i> 'Cox Orange' <i>Malus</i> 'Cox Pomona' <i>Malus</i> 'Hampus' <i>Malus</i> 'Kanniker' <i>Malus</i> 'Maglemer' <i>Malus</i> 'Röd Astrakan'
		1	trädgårdsjättevallmo (<i>Papaver Orientale</i> -Gruppen)		
		1	trädgårdssolvända (<i>Helianthemum</i> -sorter)		

1	vildtulpan (<i>Tulipa sylvestris</i>)	<i>Malus</i> 'Signe Tillisch' <i>Malus</i> 'Sikanäs' <i>Malus</i> 'Transparente blanche' <i>Malus</i> 'Vit Astrakan'
---	---	--

Växter i trädgårdarna idag

Antal	Träd och buskar	Antal	Blommor	Antal	Nyttoväxter
12	syren (<i>Syringa vulgaris</i>)	11	rabattros (<i>Rosa</i> sp.)	12	äpple (<i>Malus domestica</i> -sort)
11	skogslönn (<i>Acer platanoides</i>)	6	höstflox (<i>Phlox paniculata</i>)	6	körbär (<i>Prunus avium</i> -sort)
8	björk (<i>Betula</i> sp.)	5	kärleksört (<i>Sedum telephium</i> -hybrid)	2	hallon (<i>Rubus idaeus</i> -sort)
7	ask (<i>Fraxinus excelsior</i>)	4	daglilja (<i>Heimerocallis</i> spp.)	7	röda vinbär (<i>Ribes rubrum</i> -sort)
5	rododendron (<i>Rhododendron</i> sp.)	4	jätteprästkraze (<i>Leucanthemum x superbum</i>)	7	svarta vinbär (<i>Ribes nigrum</i> -sort)
5	doftschersmin (<i>Philadelphus coronarius</i>)	4	trädgårdsgullris (<i>Solidago Canadensis</i> -Gruppen)	4	krusbär (<i>Ribes uva-crispa</i> -sort)
4	brudspirea (<i>Spiraea x arguta</i>)	4	höstrudbeckia (<i>Rudbeckia laciniata</i>)	3	rabarber (<i>Rheum rhabarbarum</i>)
4	buskros (<i>Rosa</i> sp.)	4	krasse (<i>Tropaeolum majus</i> -sorter)	2	pumpa (<i>Cucurbita pepo</i>)
4	hästkastanj (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	4	akleja (<i>Aquilegia vulgaris</i> -sorter)	4	plommon (<i>Prunus domestica</i> -sort)
4	lind (<i>Tilia</i> sp.)	3	astilbe (<i>Astilbe Arendsii</i> -Gruppen-sorter)	2	vinranka (<i>Vitis vinifera</i>)
4	snöbär (<i>Symphoricarpos albus</i>)	3	daggfunkia (<i>Hosta sieboldiana</i>)	1	persika (<i>Prunus persica</i> -sort)
3	bok (<i>Fagus sylvatica</i>)	3	humle (<i>Humulus lupulus</i>)	1	päron (<i>Pyrus communis</i> -sort)
3	ek (<i>Quercus robur</i>)	3	höstaster (<i>Aster novi-belgii</i> -sorter)		
3	fläder (<i>Sambucus nigra</i>)	3	plymspirea (<i>Aruncus dioicus</i>)		
3	hassel (<i>Corylus avellana</i>)	3	purpurklätt (<i>Lychnis coronaria</i>)		
3	kaprifol (<i>Lonicera</i> sp.)	2	flitiga lisa (<i>Walleriana</i>)		
3	paradisbuske (<i>Kolkwitzia amabilis</i>)				
3	rönn (<i>Sorbus aucuparia</i>)				
3	tall (<i>Pinus sylvestris</i>)				
3	vildvin (<i>Parthenocissus quinquefolia</i>)				
3	ölandstok (<i>Potentilla fruticosa</i>)				

2	balsampoppel (<i>Populus balsamifera</i>)		<i>impatiens</i>)
2	bergtall (<i>Pinus mugo</i>)	2	höstanemon (<i>Anemone tomentosa</i> 'Robustissima')
2	blodbok (<i>Fagus sylvatica</i> Purpurbladiga-Gruppen)	2	lavendel (<i>Lavendula angustifolia</i>)
2	bukettspirea (<i>Spiraea x vanhouttei</i>)	2	luktärt (<i>Lathyrus odoratus</i>)
2	buxbom (<i>Buxus sempervirens</i> -sort)	2	smalbladig lungört (<i>Pulmonaria angustifolia</i>)
2	gran (<i>Picea abies</i>)		
2	gullregn (<i>Laburnum</i> sp.)	2	pion (<i>Paeonia</i> sp.)
2	kerria (<i>Kerria japonica</i>)	2	ringblomma (<i>Callendula officinalis</i> -sorter)
2	kinesisk en (<i>Juniperus chinensis</i> -sort)	2	rosenstav (<i>Liatris spicata</i>)
2	klematis (<i>Clematis</i> sp.)		
2	oxel (<i>Sorbus intermedia</i>)	2	stockros (<i>Althaea rosea</i>)
2	parksyren (<i>Syringa x chinensis</i> -sort)	2	stor tagetes (<i>Tagetes erecta</i>)
2	sälg (<i>Salix caprea</i>)	2	temynta (<i>Monarda</i> -hybrid)
2	tuja (<i>Thuja occidentalis</i> -sort)	1	bergenia (<i>Bergenia cordifolia</i>)
2	ädelcypress (<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> -sort)	1	blå bolltistel (<i>Echinops bannaticus</i> 'Veitche's blue')
1	skogsalm (<i>Ulmus glabra</i>)		
1	asp (<i>Populus tremula</i>)	1	blåklint (<i>Centaurea cyanus</i>)
1	benved (<i>Euonymus europaeus</i>)	1	drakmynta (<i>Physostegia virginiana</i>)
1	hängbjörk (<i>Betula pendula</i> 'Tristis')	1	flocknäva (<i>Geranium macrorrhizum</i> -sorter)
1	hängpil (<i>Salix x sepulcralis</i> 'Chrysocoma')	1	jättedaggkåpa (<i>Alchemilla mollis</i>)
1	katalpa (<i>Catalpa</i> sp.)		
1	klottuja (<i>Thuja occidentalis</i> 'Globosa')	1	

1	korallkornell (<i>Cornus alba</i> 'Sibirica')	1	löjtnantshjärta (<i>Lampocapnos spectabilis</i>)
1	kornell (<i>Cornus</i> sp.)		
1	murgröna (<i>Hedera helix</i>)	1	månviol (<i>Lunaria annua</i>)
1	skogsolvon (<i>Viburnum opulus</i>)	1	näckros (<i>Nymphaea</i> sp.)
1	oxbär (<i>Cotoneaster integerrimus</i>)	1	pelargon (<i>Pelargonium x hortorum</i> -sorter)
1	parkslide (<i>Fallopia japonica</i>)	1	blomstertobak (<i>Nicotiana x sanderae</i> -sorter)
1	pipranka (<i>Aristolochia macrophylla</i>)		
1	pil (<i>Salix</i> sp.)	1	randgräs (<i>Phalaris arundinacea</i> 'Picta')
1	pyrdnadskörsbär (<i>Prunus</i> sp.)	1	riddarsporre (<i>Delphinium</i> -sorter)
1	pyrdnadsäpple (<i>Malus</i> sp.)	1	silverarv (<i>Cerastium tomentosum</i>)
1	robinia (<i>Robinia pseudoacacia</i>)	1	silverax (<i>Cimicifuga ramosa</i>)
1	liten rosenkvitten (<i>Chaenomeles japonica</i>)	1	solros (<i>Helianthus annuus</i>)
1	rosenspirea (<i>Spiraea x bumalda</i> -sorter)	1	sommarrudbeckia (<i>Rudbeckia hirta</i> var. <i>Pulcherrima</i> -sorter)
1	rödblågig berberis (<i>Berberis thunbergii</i> 'Atropurpurea')	1	stor axveronika (<i>Veronicastrum virginicum</i> -sorter)
1	röd perukbuske (<i>Cotinus coggygria</i> Rubrifolius-Gruppen)	1	trädgårdsiris (<i>Iris Germanica</i> -Gruppen)
1	silverpil (<i>Salix alba</i> 'Sericea')	1	trädgårdssolvända (<i>Helianthemum</i> -sorter)
1	skogsklematis (<i>Clematis vitalba</i>)		
1	tysklönn (<i>Acer pseudoplatanus</i>)		
1	tårbjörk (<i>Betula pendula</i> 'Youngii')		
1	trädgårdsprakttry (<i>Weigela</i>		

- sp.)
- 1 vitblommande hortensia
(*Hydrangea macrophylla*-
sort)